

ปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน: วิถีชีวิตในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงในวรรณกรรมของ
อุทิศ เหมะมูล

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2558
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

INDIVIDUALS, FAMILIES AND COMMUNITIES: WAYS OF LIFE IN CHANGING THAI
SOCIETY IN UTHIS HAEMAMOOL'S LITERARY WORKS

Miss Khobkun Somboonwong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Comparative Literature

Department of Comparative Literature

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2015

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ปัจจัยบุคคล ครอบครัว และชุมชน: วิถีชีวิตในสังคมไทย
ที่เปลี่ยนแปลงในวรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูล

โดย

นางสาวชอบคุณ สมบูรณ์วงศ์

สาขาวิชา

วรรณคดีเปรียบเทียบ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรเดช โชติอุดมพันธ์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร. กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ตริศศิลป์ บุญขจร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรเดช โชติอุดมพันธ์)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศิริพร ศรีวรรณต์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สายวรุณ น้อยนิมิตร)

ขอขอบคุณ สมบูรณ์วงศ์ : ปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน: วิถีชีวิตในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงในวรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูล (INDIVIDUALS, FAMILIES AND COMMUNITIES: WAYS OF LIFE IN CHANGING THAI SOCIETY IN UTHIS HAEMAMOOL'S LITERARY WORKS) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร. สุรเดช ไซติอุคมพันธ์, 155 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสังคมชนบทสู่สังคมเมืองในศตวรรษที่ ๒๑ วรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูล โดยใช้แนวคิดเรื่องนโยบายการพัฒนา ระบบทุนนิยมและภาวะบริโภคนิยม ผลการศึกษาพบว่า ศตวรรษที่ ๒๑ วรรณกรรมของอุทิศ เผยให้เห็นการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมระหว่างพื้นที่ที่ท้องถิ่นกับเมืองก่อให้เกิดการละถิ่นฐานเพื่ออพยพเข้าสู่เมือง ระบบทุนนิยมหล่อหลอมมโนทัศน์เรื่องการสะสมทุนและการสร้างอำนาจต่อรองทางสังคม ทั้งยังสร้างพันธกิจให้ผู้เป็นพ่อดูแลครอบครัวและผลิตสมาชิกออกสู่สังคม นำมาซึ่งการใช้อำนาจปีศาจไปโดย ระบบทุนนิยมยังเปลี่ยนแปลงจารีตที่กำหนดเพศสถานะและเพศวิถี สถานะของเพศหญิงที่ต้องยึดติดอยู่กับพื้นที่ส่วนตัว มีบทบาทเป็นทำงานในบ้านมีโอกาสทำงานนอกบ้านทัดเทียมกับเพศชาย ส่วนเพศวิถีของชายและหญิงยังถูกจารีตทางสังคมควบคุมให้เป็นความสัมพันธ์แบบชายหญิง ในขณะเดียวกันก็กดทับความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกัน

นอกจากนั้นระบบทุนนิยมทำให้พื้นที่เมืองกลายเป็นศูนย์รวมความเจริญทางเศรษฐกิจ แต่ก็ยังมีพื้นที่ชานเมืองซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่ชายขอบ ระบบทุนนิยมยังหล่อหลอมมโนทัศน์และวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคล ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้การบริโภควัตถุเป็นไปอย่างเสรี ระบบทุนนิยมยังก่อให้เกิดการใช้อำนาจปีศาจไปโดยในครอบครัว เพราะพันธกิจของบทบาทพ่อที่ได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยม แต่ก็ถูกลดทอนลงทุกขณะ อีกทั้งอำนาจปีศาจไปโดยซึ่งเป็นตัวกำหนดเพศสถานะและเพศวิถีให้เป็นชายกับหญิงยังถูกทำลายและตอบโต้ด้วยการมีเพศวิถีที่นอกเหนือจากบรรทัดฐานของสังคมซึ่งก็คือเพศวิถีระหว่างเพศเดียวกัน

ภาควิชา วรรณคดีเปรียบเทียบ ปลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา วรรณคดีเปรียบเทียบ ปลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

ปีการศึกษา 2558

5580110322 : MAJOR COMPARATIVE LITERATURE

KEYWORDS: CAPITALISM / CONSUMERISM / DEVELOPMENT POLICY

KHOBKUN SOMBOONWONG: INDIVIDUALS, FAMILIES AND COMMUNITIES: WAYS OF LIFE IN CHANGING THAI SOCIETY IN UTHIS HAEMAMOOL'S LITERARY WORKS. ADVISOR: ASST. PROF. SURADECH CHOTIUDOMPANT, Ph.D., 155 pp.

This thesis aims to study changes in human life due to the transformation of Thailand from an agrarian community to an urban society as appeared in the literary works of Uthis Haemamool through the concepts of development policy, capitalism and consumerism. The study has found that his works elicit unequal development between rural and urban areas, leading to migration. Capitalism has instigated people to hoard their capital in order to retain power in social negotiation. This is also related to the generation of the father figure's role, by way of patriarchal forces. Capitalism has also changed the traditions that regulate gender and sexuality. Female conditions, which were hinged on the private domain as they were expected to attend to domestic works, are increasingly affected as a greater number of women now work outside along with their male counterparts. Male and female sexuality, however, is still deeply regulated by heteronormative norms, which repress the formation of same-sex relationships.

In addition, capitalism has also turned Thailand's urban areas into a center of economic prosperity, whilst retaining hidden corners characterized as marginalized. In this light, capitalism has shaped the urbanite's individualist mindset and lifestyle. Capitalism has also generated patriarchal forces in the family, as it shapes the role of the father figure, even though this role is increasingly limited. These patriarchal forces that have long regulated heteronormative norms in gender and sexuality are also increasingly challenged and sexuality outside these norms, especially same-sex relationships, is more commonplace.

Department: Comparative Literature Student's Signature

Field of Study: Comparative Literature Advisor's Signature

Academic Year: 2015

กิตติกรรมประกาศ

การเขียนวิทยานิพนธ์ชิ้นมาหนึ่งเล่มก็เปรียบเสมือนกับการต่อเรือสลักลำ เรือลำนี้จะเสร็จสมบูรณ์ไปมิได้เลยหากขาดผู้มีฝีมือที่เข้ามาช่วยต่อเติมแต่ละชิ้นส่วนให้สมบูรณ์ ข้าพเจ้าโชคดีอย่างยิ่งที่ได้ศึกษาอยู่ท่ามกลางอาจารย์ผู้มีฝีมือในการวิจารณ์วรรณคดี ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรเดช โชติอุดมพันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาผู้เป็นทั้งแบบอย่างและแรงผลักดันในการเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้ลุล่วง ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร ที่ช่วยปรับแก้หัวข้อวิทยานิพนธ์ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งยังเสียสละเวลาเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ให้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ศีรวิธานต์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สายวรุณ สุหนโรทก สำหรับคำแนะนำที่มีค่าในการปรับแก้วิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ข้าพเจ้าขอขอบคุณอาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้วิจารณ์วรรณคดีให้ความรู้ทั้งหมดที่ข้าพเจ้าได้รับเปรียบเสมือนเข็มทิศนำทางข้าพเจ้าผู้ไม่ได้ศึกษาทางด้านวรรณคดีมาในระดับปริญญาตรีให้เข้าใจวิธีการวิจารณ์วรรณคดีมากขึ้น

ข้าพเจ้าขอขอบคุณคณาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรที่มอบความรู้ทางภาษาไทยให้ข้าพเจ้าตลอดระยะเวลา 5 ปี ขอขอบคุณครอบครัวสมบูรณ์วงศ์ที่ปลูกฝังนิสัยรัก (และไม่เชื่อง) ในการอ่าน แม่ผู้บ่มเพาะการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง สละสลวย พ่อผู้บ่มเพาะความกล้าหาญให้ข้าพเจ้ากล้าตั้งคำถามกับสิ่งรอบตัว พี่สาวคนโตที่เป็นที่ปรึกษาที่ยอดเยี่ยมเมื่อข้าพเจ้าต้องการความกระจ่างในตำราภาษาอังกฤษ พี่สาวคนรองที่เป็นกำลังใจให้ตลอดระยะเวลาการเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทที่ร่วมอุดมการณ์การเรียนหนังสือด้วยกันมาอย่างต่อเนื่อง สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณอุทิศ เหมะมูลสำหรับงานเขียนที่ล้ำค่าและตรงจริง

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ 1	1
บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	5
1.3 สมมุติฐานการวิจัย	6
1.4 ขอบเขตการวิจัย.....	6
1.5 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	6
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	7
1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น	7
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
1.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
1.9.1 รายงานการวิจัย.....	7
1.9.2 วิทยานิพนธ์.....	8
1.9.3 การค้นคว้าอิสระ.....	10
1.9.4 บทวิจารณ์.....	10
บทที่ 2.....	12
แนวคิดเรื่องการพัฒนา ระบบทุนนิยมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง	12
2.1 อิทธิพลจากประสบการณ์ในงานเขียนของอุทิศ เหมะมูล	12

2.2 แนวคิดเรื่องการพัฒนา กับ สังคมไทย	17
2.2.1 สภาพสังคมไทยกับการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ	18
2.3 ระบบทุนนิยมสู่ภาวะบริโภคนิยม	22
2.3.1 ระบบทุนนิยม	22
2.3.2 ภาวะบริโภคนิยม	23
2.3.3 ระบบทุนนิยมกับการอพยพ	26
2.3.4 ระบบทุนนิยมกับชาติพันธุ์ เพศสถานะและเพศวิถี	29
บทที่ 3	36
“ประตูล้างของยุคอุตสาหกรรม”: ระบบทุนนิยมกับพื้นที่และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง	36
3.1 สภาพทางกายภาพของพื้นที่ท้องถิ่น	36
3.1.1 การขยายตัวของถนนมิตรภาพ: พื้นที่ท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย ..	37
3.1.2 ประตูล้างของระบบทุนนิยม : ระบบทุนนิยมกับการเอื้อผลประโยชน์	41
3.2 ความเปลี่ยนแปลงระดับชุมชน	45
3.2.1 อำนาจของชุมชน : ผู้ควบคุมความสัมพันธ์ระดับชุมชน	46
ก. องค์: อัตลักษณ์ที่ถูกชุมชนกดทับ	46
ข. ช่าง: ผู้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของชุมชน	49
3.2.2 อำนาจของชุมชน : การกดทับและควบคุมเพศวิถี	51
ก. ลับแลกับปอม : เพศวิถีที่ถูกกดทับ	52
3.2.3 ชุมชนกับชาติพันธุ์	54
ก. ทิพย์ : การตอบโต้การกดทับทางชาติพันธุ์ด้วยบทบาทแม่ศรีเรือน	54
ข. ชัย: การตอบโต้การทับทางชาติพันธุ์ด้วยการสร้างฐานะ	56
3.3 ความเปลี่ยนแปลงระดับครอบครัว	58

3.3.1 ระบบทุนนิยมกับการสร้างครอบครัว.....	58
3.3.2 อำนาจปีศาจไปตยและการตอบโต้	61
3.3.2.1 อำนาจปีศาจไปตยในครอบครัว	61
ก. ความสัมพันธ์ระหว่างปีใหม่กับทิพย์: อำนาจปีศาจไปตยและการ ตอบโต้.....	61
ข. ความสัมพันธ์ระหว่างประทีปกับพ่อ: อำนาจปีศาจไปตยกับการ คาดหวังความสำเร็จ	65
ค. ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนากับลูกชายทั้งสอง: อำนาจปีศาจไปตย กับความคาดหวังของพ่อ.....	68
3.3.2.2 การตอบโต้อำนาจปีศาจไปตยของตัวละครหญิง	70
ก. ปทุม : การสลับบทบาทระหว่างเพศสถานะ	70
ข. นวล : การสร้างครอบครัวเพื่อตอบโต้การกดทับทางชาติพันธุ์.....	73
3.4 ความเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจกบุคคล.....	76
3.4.1 ประทีป : ความแปลกแยกกับท้องถิ่น.....	76
3.4.2 อุทิศ : อัตลักษณ์ที่ลึกลับ.....	78
บทที่ 4.....	83
“วิถีแบบปัจเจกชนทุนนิยม” : วิถีชีวิตในพื้นที่เมืองร่วมสมัย	83
4.1 “อีกด้านหนึ่งของกรุงเทพฯ” : ระบบทุนนิยมกับพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลง	83
4.1.1 ยวดยานพาหนะและแสงไฟ : ระบบทุนนิยมกับพื้นที่แห่งความทันสมัย	84
4.1.2 คาเฟ่เลานจ์หกหกหกและคาเฟ่บราวน์ชูการ์ : พื้นที่ช่อนเร่ในเมืองหลวง.....	87
4.2 ความเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจกบุคคล.....	90
4.2.1 เอก: ภาวะปัจเจกบุคคลกับมิตรภาพที่สูญหาย.....	91
4.2.2 ตัวละครนิรนาม: ความแปลกแยกกับตนเอง.....	94

4.2.3 ม่อน : การรื้อฟื้นความสัมพันธ์.....	96
4.3 ความเปลี่ยนแปลงในระดับครอบครัว.....	98
4.3.1 ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินในครอบครัว.....	98
ก. นำแป๊ะกับเท็ดดี้: ความสัมพันธ์ที่ถูกแทรกแซงด้วยเงินตรา.....	99
ข. มารุตกับยงยุทธ : ความห่างเหินของพี่น้อง.....	100
ค. คุณนายสุคตประภาภักดิ์กับลูกสาว : ความห่างเหินระหว่างแม่กับลูก	105
ง. เรื่องสั้นเรื่อง “ด้วยรักและความลับเล็กๆ”: ความผูกพัน (ที่เป็นพิษ)	107
จ. เอกกับปี่: การสร้างครอบครัวของคนหนุ่มสาว	110
ฉ. เรื่องสั้นเรื่อง “คำวันอาทิตย์”: ความห่างเหินของสมาชิกครอบครัว	113
4.3.2 ระบบทุนนิยมกับอำนาจปีศาจไปตยที่รางเลื่อน	116
ก. เรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยน”: อำนาจปีศาจไปตยที่รางเลื่อน	116
ข. เรื่องสั้นเรื่อง “ตะแลงแกง” : ภาวะปัจเจกบุคคลกับอำนาจปีศาจไปตย	117
ค. เรื่องสั้นเรื่อง “ความตายกับศิลปิน”: ความตายกับการหลุดพ้นอำนาจปีศาจไปตย	119
4.4 ความเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน	121
4.4.1 ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินในระดับชุมชน.....	121
ก. เรื่องสั้นเรื่อง “หนึ่งร้อยสิบบาท” : ความห่างเหินในระดับชุมชน	122
ข. เรื่องสั้นเรื่อง “รูปเคารพ” : การกดทับอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล	124
ค. เรื่องสั้นเรื่อง “ปริมาตรรำพึง” : ระยะห่างระหว่างสมาชิกในครอบครัว	126
4.4.2 ชุมชนกับเพศวิถีที่หลากหลาย	129
ก. เรื่องสั้นเรื่อง “ในฝันของเธอ” : เพศหญิงกับการควบคุมเพศวิถี	129
ข. เรื่องสั้นเรื่อง “วายุ” : เพศวิถีหลากหลายในพื้นที่เมือง	132
ค. อุทิศกับกันยา : เพศวิถีกับผลประโยชน์	134

ง. ม่อนกับแอล: เพศวิถีในพื้นที่เมือง.....	136
จ. ประทีปกับปฎิมา: เพศวิถีกับการตั้งคำถาม	137
ฉ. ความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับคทาในนวนิยายเรื่องกระจกเงา เงากระจก	139
บทที่ 5.....	145
สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	145
5.1 สรุปผลการวิจัย	145
5.2 ข้อเสนอแนะ	150
รายการอ้างอิง.....	151
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	155

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รางวัลซีไรต์หรือรางวัลวรรณกรรมยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนนับเป็นเวทีประกวดคัดสรรวรรณกรรมไทยในระดับแนวหน้า รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ ได้กล่าวถึงลักษณะของรางวัลซีไรต์ว่า “มีการสร้างสรรค์ทั้งในเชิงเนื้อหาและกลวิธีทางวรรณศิลป์ และที่สำคัญมีมิติทางสังคมอย่างชัดเจน” (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2550, หน้า 630) วรรณกรรมซีไรต์จึงเป็นรางวัลระดับแนวหน้าซึ่งได้รับการยอมรับว่าคัดสรรงานเขียนที่มีความสร้างสรรค์ทั้งในเชิงเนื้อหาและการประพันธ์ และยังนำเสนอปัญหาสังคมในหลายมิติไปพร้อมกัน

ใน พ.ศ. 2552 นวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* (อุทิศ เหมะมูล) ได้รับคัดเลือกให้เป็นนวนิยายที่ได้รับรางวัลวรรณกรรมซีไรต์ คำประกาศของคณะกรรมการตัดสินรางวัลซีไรต์ประจำปี 2552 กล่าวชื่นชมนวนิยายเรื่องนี้ทั้งด้านกลวิธีการประพันธ์และการสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย “นวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* มีความโดดเด่นสมบูรณ์ทั้งรูปแบบและเนื้อหา เรื่องเล่าทั้งหมดได้สะท้อนยุคสมัยตั้งแต่ถนนมิตรภาพกำลังพัฒนาไปสู่ยุคสมัยใหม่” นอกจากความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยดังกล่าวแล้ว ยังมีผู้วิจารณ์อีกหลายท่านที่เขียนบทวิจารณ์ถึงนวนิยายเรื่องนี้ในอีกหลายแง่มุม อาทิ สรณัฐ ไตลังคะ และสุรเดช ชาติอุดมพันธ์ เขียนบทวิจารณ์ที่มีใจความในทำนองเดียวกันเกี่ยวกับอำนาจของเรื่องเล่าซึ่งสัมพันธ์กับการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของลับแลกับแก่งคอย ผู้วิจารณ์ทั้งสองท่านเขียนบทวิจารณ์โดยเน้นกลวิธีการเล่าเรื่องของอุทิศ เหมะมูล ซึ่งสร้างเรื่องเล่าสองชุดขึ้นมา ได้แก่ เรื่องเล่าของลับแลและเรื่องเล่าของทิพย์ เรื่องเล่าทั้งสองชุดแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของเรื่องเล่าที่ไม่ได้สะท้อนความจริงอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็น “กระบวนการสร้างภาพแทน” (สุรเดช ชาติอุดมพันธ์, 2552, หน้า 113) ที่ผู้เล่าเรื่องใช้ตีความและทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นกับตน สรณัฐ ไตลังคะสรุปบทวิจารณ์เกี่ยวกับไว้ว่า

นวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* เป็นการปะทะกันของเรื่องเล่าสองเรื่อง คือ เรื่องเล่าของผู้เล่าเรื่องและเรื่องเล่าของแม่ที่ทำลายเรื่องเล่าแรก แต่ความซับซ้อนไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น เพราะเรื่องเล่าเรื่องแรกของผู้เล่าเรื่องมีการทับซ้อนของความขัดแย้งในตัวตน เป็นเรื่องของตัวตนในภาค “ลับแล” และภาค “แก่งคอย” เรื่องเล่า

นี่จึงแสดงให้เห็นถึงปฏิทรรศน์ (paradox) แห่งอำนาจของเรื่องเล่าที่เป็นทั้งการทำลายและสร้างตัวตนใหม่ขึ้นมา”(สรณัฐ ไตลังคะ, 2552, หน้า 102)

บทวิจารณ์ทั้งสองมุ่งเน้นไปที่กลวิธีการเล่าเรื่องของอุทิศ กลวิธีดังกล่าวเผยให้เห็นความมูมมองใหม่ของการตีความเรื่องเล่า และยังนำเสนอความซับซ้อนของกลวิธีการใช้เรื่องเล่าทั้งสองชุดของตัวละครในการทำลายและประกอบสร้างอัตลักษณ์ของตัวละครด้วย ส่วนบทวิจารณ์ของนันทนัย ประสานนาม และสารนิพนธ์ของทัตจันท์ เกตุสิงห์สร้อย เน้นการวิเคราะห์บทบาทของทิพย์แม่ของลับแลกับแก่งคอยในเชิงสตรีนิยม กล่าวคือ ทิพย์เป็นตัวละครที่ต้องใช้กลวิธีต่อรองกับอำนาจปิตาธิปไตยหรืออำนาจชายเป็นใหญ่ในเรื่อง ดังที่นันทนัยสรุปบทวิจารณ์ไว้ว่า

คำว่าประวัติศาสตร์ที่ผู้เขียน [อุทิศ เหมะมูล] ใช้อยู่เสมอจึงมีนัยที่นำมาวิพากษ์ในเชิงสตรีนิยมได้ว่า ประวัติศาสตร์หรือเรื่องเล่าต่างๆ ถูกเล่าโดยผู้ชายจึงเป็น “history” โฉมหน้าของผู้หญิงจึงอาจถูกปกปิด บิดเบือน หรือตีตราให้มีความหมายในด้านลบดังที่ปรากฏในเรื่อง เรื่องเล่าของแม่ที่อ้างว่าเป็นความจริงนั้นจึงนับเป็นประวัติศาสตร์ของผู้หญิง “herstory” ที่แม้ในฐานะผู้หญิงเล่าเรื่องของตนเองเพื่อเปิดเผยโฉมหน้าของตน แสดงอัตลักษณ์ของตน ผ่านความคับข้องขมขื่นที่ได้รับตลอดมาจากการถูกกดทับด้วยวาทกรรมปิตาธิปไตย (นันทนัย ประสานนาม, 2552, หน้า 156)

นอกจากบทวิจารณ์ที่เน้นประเด็นเกี่ยวกับเรื่องเล่าที่มีบทบาทในการประกอบสร้างและทำลายอัตลักษณ์ของลับแลกับแก่งคอยแล้ว ยังมีบทวิจารณ์ที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับทิพย์ตัวละครหญิงในประเด็นด้านสตรีนิยมอีกด้วย ผู้วิจัยได้นำประเด็นการวิจารณ์ที่พบมาใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์เพิ่มเติม ได้แก่ สถานะของทิพย์ที่ตกเป็นรองอำนาจปิตาธิปไตยอาจเกี่ยวข้องกับสภาพท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปเพราะระบบอุตสาหกรรมและอิทธิพลของระบบทุนนิยม ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อสถานะของทิพย์และตัวละครตัวอื่นๆ นอกจากนั้นยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครด้วย เช่น ทิพย์กับเป้าและชัยซึ่งต้องอาศัยการวิเคราะห์วิจารณ์ด้านชาติพันธุ์ ผู้วิจัยพบว่าประเด็นเรื่องอำนาจปิตาธิปไตยที่นวนิยายเรื่องนี้นำเสนอผ่านทิพย์ยังสามารถวิเคราะห์วิจารณ์ในแง่มุมด้านเพศสถานะของปีใหม่และทิพย์ และเพศวิถีระหว่างลับแลกับปอมได้อีกด้วย ดังนั้น ประเด็นดังกล่าวจึงเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์วิจารณ์ต่อไป

นับตั้งแต่พ.ศ. 2552 ที่นวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* ได้รับรางวัลซีไรต์ ในพ.ศ. 2555 อุทิศ เหมะมูลก็ส่งผลงานอีกเล่มหนึ่งของเขาเข้าสู่เวทีแห่งนี้อีกเช่นกัน ได้แก่ นวนิยายเรื่อง *ลักษณะอาลัย* ซึ่งเข้ารอบเจ็ดเล่มสุดท้ายของรางวัลซีไรต์ นวนิยายเรื่องนี้ได้รับการกล่าวขวัญถึงในวงการ

วรรณกรรมและมีผู้วิจารณ์ให้ความสนใจวิเคราะห์วิจารณ์ในแง่มุมต่างๆ เอาไว้เช่นกัน อาทิ ภาณุพันธ์ วีระภูษิต เจ้าของบทวิจารณ์จากค่ายวิจารณ์ศิลปะได้วิเคราะห์แง่มุมเรื่องกลวิธีการ ประพันธ์ที่ตัดสลับกับพงศาวดารกรุงธนบุรีและนวนิยายเรื่องอื่นๆ ไว้ดังนี้

ในแง่เรื่องเล่า *ลักษณะอาลัย* เป็นงานเชิงทดลองที่พยายามข้ามขีดจำกัดที่แบ่ง ระหว่างเรื่องจริงกับเรื่องแต่งซึ่งเป็นประเด็นหลักที่คลุมนวนิยายไว้ทั้งเรื่อง [...] บทวิพากษ์วรรณกรรมโรมานซ์ร่วมสมัยที่เสนอเรื่องราวความรักร่วมสายเลือดของ ซองมินและพลอยใจ พงศาวดารสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นเกี่ยวกับ รัชกาลที่ 1 และกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่ใส่เข้ามาล้วนเป็นงานในหน้าที่ บรรณาธิการต้นฉบับของอุทิศ ห. ซึ่งทั้งหมดก็วกกลับมาพูดถึงความสัมพันธ์ ระหว่างพี่น้อง(ภาณุพันธ์ วีระภูษิต, 2555, ออนไลน์)

ผู้วิจารณ์เชื่อมโยงเรื่องแต่งที่สอดแทรกเข้ามาในนวนิยายเข้ากับความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครพี่ชายน้องชายซึ่งเป็นตัวดำเนินเรื่องหลัก บทวิจารณ์ดังกล่าวเน้นวิเคราะห์วิจารณ์กลวิธีการ ประพันธ์ที่เผยให้เห็นความเกี่ยวพันกันระหว่างตัวละครกับเรื่องราวต่างๆ ที่สอดแทรกอยู่ในเรื่อง แต่หากพิจารณาในแง่เรื่องจริงกับเรื่องแต่ง จะเห็นว่าทุกเรื่องราวในนวนิยายเรื่องนี้ล้วนสะท้อนให้ พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครพี่น้องทั้งสิ้น ผู้วิจัยเห็นว่าความบาดหมางรุนแรงของ พวกเขาได้รับอิทธิพลจากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับแม่ รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่จังหวัด สระบุรีบ้านเกิดของพวกเขาซึ่งกลายเป็นพื้นที่ทรุดโทรมเพราะมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม เทียบเคียงกับความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เมืองซึ่งกลายเป็นศูนย์รวมความเจริญของระบบทุนนิยม ปัจจัยที่กล่าวมาทั้งหมดเปรียบเสมือนต้นกำเนิดของความบาดหมางระหว่างพี่น้องคู่นี้ ผู้วิจัยจึงนำ ประเด็นดังกล่าวมาวิเคราะห์วิจารณ์โดยละเอียด

นอกจากนวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* และ *ลักษณะอาลัย* แล้ว อุทิศยังเขียนวรรณกรรมเรื่อง อื่นมาก่อนหน้า ได้แก่นวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* ที่เขาเขียนขึ้นในพ.ศ.2547 นวนิยายเรื่องนี้บอกเล่า วิถีชีวิตและอัตลักษณ์ที่แปลกแยกของชายหนุ่มซึ่งอพยพออกไปจากบ้านเกิดและเติบโตในพื้นที่ เมือง ก็ได้รับความสนใจจากนักวิจารณ์คนสำคัญท่านหนึ่งคือ คำ ผกา¹ (คำ ผกา, 2552, ออนไลน์)

ฉันยอมรับว่ามันเป็นนิยายร่วมสมัยที่ดีที่สุดเล่มหนึ่งเท่าที่จะหาได้จากตลาด วรรณกรรมไทยในปัจจุบัน ฉันชอบที่อุทิศเล่นกับอัตลักษณ์ของตัวละครเอกที่เป็น

¹ ดูเพิ่มเติมได้ใน คำ ผกา, "Miscarry: กรรม กรรม กรรม" *วารสารอ่านออนไลน์*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 มกราคม-มีนาคม 2552

ชายหนุ่มมาจากชนบท เข้ามาเรียนหนังสือในเมือง กลายเป็นคนเมือง ไม่ใช่คนเมืองแบบดาชตันเสียด้วย แต่เป็น city – indy/artist – boy [...] อูทิสเล่นกับทั้งประเด็นโฮโมเซ็กชวล ความแปลกแยกกับเพศสภาพของตัวเอง ความแปลกแยกกับรากเหง้า และทั้งไม่อาจกลมกลืนตัวเองได้อย่างราบรื่นกับสังคมเมือง ตัวเอกของเรื่องนี้คือชนชั้นกลางที่เพิ่งจะผุดขึ้นมาในสังคมไทยไม่เกิน 2 ทศวรรษที่ผ่านมา และยังไม่สามารถ locate ตัวเองลงในที่ไหนได้เลยในสังคมไทย

นวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* ได้กล่าวถึงความแปลกแยกของตัวละครในหลายด้าน ทั้งเพศสภาพของตนเอง อัตลักษณ์ของคนท้องถิ่นกับอัตลักษณ์ของคนเมืองที่แปลกแยก อีกทั้งยังเทียบเคียงลักษณะของตัวละครกับชนชั้นกลางที่เพิ่งเกิดขึ้นในสังคมไทยได้อีกด้วย อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตของตัวละครตัวอื่นก็น่าสนใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าประวัติตัวละครเอก ยิ่งไปกว่านั้น อูทิสยังสร้างฉากในนวนิยายเรื่องนี้เป็นพื้นที่เมืองและพื้นที่ท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไปเพราะได้รับอิทธิพลจากนโยบายการพัฒนา กอปรกับกลวิธีการเล่าเรื่องตัวละครแต่ละตัวด้วยการตัดสลับไปมา ผู้วิจัยจึงเห็นว่านวนิยายเรื่องนี้นำมาวิเคราะห์วิจารณ์ในแง่มุมมองเกี่ยวกับระบบทุนนิยมได้

การวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมทั้งหกเรื่องของอูทิสไม่สามารถหลีกเลี่ยงการพิจารณาจากที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งหกเรื่อง ได้แก่ พื้นที่ชนบทและพื้นที่เมือง พื้นที่ทั้งสองรูปแบบได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยม ผู้วิจัยจึงอภิปรายถึงสาเหตุสำคัญของความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ทั้งสองรูปแบบคือ “แนวคิดเรื่องการพัฒนา” ซึ่งมีบทบาทต่อสังคมไทยในช่วงระยะเวลาหลายสิบปี นโยบายการพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้ระบบทุนนิยมเจริญเติบโตในพื้นที่ทั้งสองรูปแบบ กล่าวคือพื้นที่ท้องถิ่นได้รับอิทธิพลจากนโยบายการพัฒนาซึ่งนำความเจริญทั้งด้านสาธารณูปโภคและการคมนาคมเข้าสู่พื้นที่ท้องถิ่น พื้นที่ท้องถิ่นจากที่เคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมจึงเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ท้องถิ่นส่งผลให้วิถีชีวิตของตัวละคร และความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครท้องถิ่นเปลี่ยนแปลง เป็นที่น่าสังเกตว่า นวนิยายเรื่อง *ดัลแด*, *แกงคอย*, *ลักษณะอาลัย* และ *ระบำเมฆ* ปรากฏการใช้ฉากที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือฉากพื้นที่ท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรกรรมกลายเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม ลักษณะพื้นที่ทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงก็ส่งผลให้วิถีชีวิตของตัวละครและความสัมพันธ์ของตัวละครเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ส่วนวรรณกรรมอีกสามเรื่อง ได้แก่ นวนิยายเรื่อง *กระจงเงา* / *เงากระจง* รวมเรื่องสั้นชุด *ปริมาตรรำพึง* และรวมเรื่องสั้นชุด *ไม่ยั้งคืน* ก็ปรากฏการใช้ฉากที่คล้ายคลึงกันคือฉากกรุงเทพมหานคร พื้นที่เมืองอย่างกรุงเทพมหานครในนวนิยายทั้งสามเรื่องเป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพล

จากนโยบายการพัฒนา เห็นได้จากที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และห้างสรรพสินค้าที่สามารถจับจ่ายใช้สอยสินค้าได้อย่างสะดวกสบาย แต่พื้นที่เมืองยังคงมีพื้นที่ชอนเร้นซึ่งไม่ได้รับการพัฒนาเท่าเทียมกับส่วนอื่นๆ ผู้วิจัยจึงเริ่มวิเคราะห์จากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองซึ่งได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยม และอธิบายอิทธิพลของระบบทุนนิยมที่มีต่อพื้นที่เมือง อีกทั้งความสะดวกสบายในพื้นที่เมืองยังส่งผลให้ตัวละครที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ดำเนินชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครเต็มไปด้วยความห่างเหิน

นอกจากจะพิจารณาจากที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งหกเรื่องแล้ว ระบบทุนนิยมยังส่งผลให้วิถีชีวิตของตัวละครที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบทและพื้นที่เมืองเปลี่ยนแปลงไปในในระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือ วิถีชีวิตของคนจากเดิมที่เคยพึ่งพาอาศัยกัน มีความผูกพันกันเสมือนเครือญาติ กลับมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น มีความห่างเหินกันและมีปฏิสัมพันธ์กันเพราะเงินหรือผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนั้นคนในพื้นที่เมืองยังมีเพศวิถีและเพศสถานะที่หลากหลายไม่ตรงตามจารีตเดิม ความเปลี่ยนแปลงในระดับครอบครัว กล่าวคือ ในพื้นที่ชนบทความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวเป็นแบบบิดาธิปไตยหรือชายเป็นใหญ่ สมาชิกต้องอยู่ใต้อำนาจของพ่อ ในพื้นที่เมือง สมาชิกในครอบครัวมีความห่างเหินมากขึ้นเนื่องจากทั้งพ่อและแม่ต้องออกสู่พื้นที่สาธารณะเพื่อทำงานหาเงินสร้างฐานะ ส่วนความเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน ความผูกพันแน่นแฟ้นระหว่างสมาชิกในชุมชนถดถอยลงเพราะสมาชิกต่างก็ออกไปทำงานอุตสาหกรรมและย้ายถิ่นฐานไปอยู่เมืองหลวง ยิ่งไปกว่านั้นในพื้นที่เมือง ชุมชนกลายเป็นเพียงแหล่งรวมคนจำนวนมากที่หลั่งไหลเข้ามาเพราะจุดมุ่งหมายต่างๆ เช่น โอกาสที่ดีกว่าในการประกอบอาชีพหรือการศึกษา แต่คนเหล่านั้นไม่สนใจที่จะปฏิสัมพันธ์กัน

การใช้ฉากในวรรณกรรมทั้งหกเรื่องได้รับอิทธิพลจากนโยบายการพัฒนา ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ท้องถิ่นและพื้นที่ซึ่งส่งผลต่ออัตลักษณ์ วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของตัวละคร อีกทั้งยังส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงด้านเพศสถานะและเพศวิถีของตัวละครด้วย ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์และอธิบายถึงประเด็นดังกล่าวในวรรณกรรมทั้งหกเรื่องโดยละเอียดต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสังคมชนบทสู่สังคมเมืองในนวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* (2547), *กระจกเงา* / *เงา*

กระจก (2549), ลับแล, แก่งคอย (2552), ลักษณะน้ำลาย (2555) และรวมเรื่องสั้นชุด ปริมาตรรำพึง (2547), รวมเรื่องสั้นชุด ไม่ย้อคืน (2551) ของอุทิศ เหมะมูล

1.3 สมมุติฐานการวิจัย

วรรณกรรมของทั้งหกเล่มของอุทิศ เหมะมูล นำเสนอภาพของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทสู่สังคมเมืองหรือสังคมเมืองที่ทวีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของมนุษย์ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวผ่านปัจจัยสำคัญ คือ การรูก้าของระบบทุนนิยมและแนวคิดเรื่องการพัฒนา ซึ่งส่งผลต่อสภาพจิตใจมนุษย์ และทำให้ปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาและวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้เลือกวรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูล จำนวน 6 เล่ม ได้แก่

1. นวนิยายเรื่อง ระบายเมฆ (2547)
2. รวมเรื่องสั้นชุด ปริมาตรรำพึง (2547)
3. นวนิยายเรื่อง กระจกเงา / เงากระจก (2549)
4. รวมเรื่องสั้นชุด ไม่ย้อคืน (2551)
5. นวนิยายเรื่อง ลับแล, แก่งคอย (2552)
6. นวนิยายเรื่อง ลักษณะน้ำลาย (2555)

1.5 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

1. สำรวจและคัดสรรตัวบทที่จะนำมาใช้ในการศึกษาวิจัย
2. ศึกษาบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ต้องการศึกษาวิจัย ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชนบทไปสู่พื้นที่อุตสาหกรรม การศึกษาบริบททางสังคมของกรุงเทพมหานคร รวมไปถึงงานวิจัยเกี่ยวกับสภาพครอบครัว วิถีชีวิตครอบครัวในพื้นที่เมือง
3. วิเคราะห์ข้อมูล
4. สรุปผลการวิจัยและนำเสนอรายงานวิจัยเป็นรูปเล่ม

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1. เมือง คือ พื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางความเจริญและได้รับการพัฒนาทั้งในแง่เศรษฐกิจและสภาพพื้นที่อย่างไม่หยุดยั้ง ผู้คนจึงอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองอย่างหนาแน่นเพื่อเข้าถึงการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ความเจริญในพื้นที่เมืองยังทำให้ผู้คนที่ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองสามารถใช้ชีวิตด้วยตนเองได้โดยไม่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง ผู้คนจึงดำรงชีวิตอยู่อย่างปัจเจกมากขึ้น

2. ท้องถิ่น คือ พื้นที่นอกเขตเมืองที่ลักษณะทางกายภาพเปลี่ยนแปลงไปจากท้องถิ่นในอุดมคติที่เปรียบท้องถิ่นเสมือนพื้นที่บริสุทธิ์ไร้มลภาวะ กลายเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมและเสื่อมโทรมลงเพราะมลพิษ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้คนท้องถิ่นอพยพเข้าสู่พื้นที่เมืองมากขึ้น

1.7 ข้อตกลงเบื้องต้น

ข้อความที่เน้นตัวหนาในบทที่ 3 และบทที่ 4 เป็นการเน้นความโดยผู้วิจัยเอง

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมไปสู่พื้นที่อุตสาหกรรมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนและสมาชิกในครอบครัวในวรรณกรรมไทยร่วมสมัย

1.9 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้สำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องระบบทุนนิยมและบริโภคนิยม พื้นที่ชนบทที่เปลี่ยนผ่านสู่พื้นที่เมือง พื้นที่เมือง กับวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของมนุษย์ดังต่อไปนี้

1.9.1 รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยของสุรเดช โชติอุดมพันธ์ เรื่อง *วัฒนธรรมการบริโภคในบันเทิงคดีไทยร่วมสมัย* พบว่าบันเทิงคดีไทยแสดงให้เห็นว่าการบริโภคสินค้ากลายเป็นสัญลักษณ์มากขึ้น ทั้งยังสัมพันธ์กับการสร้างอัตลักษณ์ วัฒนธรรมการบริโภคอาจสัมพันธ์กับความเจริญที่มีอิทธิพลต่อภูมิภาคต่างๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เมืองที่กลายเป็นศูนย์กลางแห่งการบริโภค ภาพ

วัฒนธรรมการบริโภคเป็นไปในทางลบ เห็นได้จากตัวละครมักจะประสบปัญหาและถูกเอาเปรียบ เปรียบในวิถีบริโภคร่วมสมัย อีกทั้งยังถูกอิทธิพลของบริโภคนิยมเข้าครอบงำและยังไม่ปรากฏการตอบโต้หรือต่อรองกับบริโภคนิยมมากนัก

รายงานการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเจริญในพื้นที่เมืองซึ่งสัมพันธ์ต่อการเจริญเติบโตของวิถีบริโภคนิยม นอกจากนี้วิถีบริโภคนิยมยังมีอิทธิพลในทางลบต่อวิถีชีวิตของตัวละคร อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้นำประเด็นดังกล่าวมาพิจารณาในวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัยด้วย พบว่าตัวละครมีการตั้งคำถามกับวิถีบริโภคนิยมและพยายามต่อรองกับวิถีชีวิตที่ถูกการบริโภคครอบงำมากขึ้น

1.9.2 วิทยานิพนธ์

ก. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ของนฤมล อินทรลักษณ์ เรื่อง *วจนลีลาในการเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองในกวีนิพนธ์ของไพโรวรินทร์ ชาวงาม*

กวีใช้วจนลีลาทั้งการสรรคำ การใช้สัญลักษณ์ โวหารภาพพจน์เพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ของเมืองโดยตรงและสังคมชนบทที่เปลี่ยนไปเพราะได้รับผลกระทบจากเมือง กวีใช้ทั้งคำกล่าวโดยตรงและโดยนัยเพื่อต่อยอดย้ำความเชื่อมโยงของพื้นที่เมืองในปัจจุบัน และยังใช้คำสัมผัสเพื่อแสดงถึงวิถีชีวิตของคนเมืองและคนที่ชนบทที่อพยพเข้าสู่เมืองว่าได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของเมืองอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นอกจากนี้ยังมีการใช้สัญลักษณ์เพื่อกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านให้อารมณ์ร่วมตามจุดมุ่งหมายของกวี นั่นก็คือการยกให้พื้นที่ชนบทเป็นพื้นที่สงบสุขในอุดมคติ สืบเกิดได้จากเสียงที่กล่าวถึงพื้นที่ชนบทในแง่ดีตรงข้ามกับเสียงที่กล่าวถึงพื้นที่เมืองในแง่ร้าย

งานวิจัยดังกล่าวมองความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบทในลักษณะคู่ตรงข้าม พื้นที่เมืองมีภาพแทนเป็นความทรุดโทรมและเต็มไปด้วยปัญหา ส่วนพื้นที่ชนบทเป็นพื้นที่แห่งความสงบสุขในอุดมคติ มุมมองแบบคู่ตรงข้ามนี้จุดประกายให้ผู้วิจัยนำมุมมองดังกล่าวมาใช้พิจารณาพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบทในวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัยด้วยเช่นกัน แต่ผู้วิจัยได้ต่อยอดมุมมองดังกล่าวด้วยการนำแนวคิดเรื่องนโยบายการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาแบบรวมศูนย์กลางความเจริญเข้าสู่พื้นที่เมือง ทำให้พื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบทได้รับการพัฒนาอย่างไม่เท่าเทียมกัน

ข. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยของกฤษฎดา ขำยัง เรื่อง *วิถีเมืองในงานเขียนของปราบดา หยุ่น*

งานเขียนของปราบดา หยุ่น ถ่ายทอดมิติอันซับซ้อนของพื้นที่เมืองและอัตลักษณ์ร่วมสมัย และนำเสนอประเด็นดังกล่าวผ่านรูปแบบการประพันธ์ ลักษณะตัวละคร ฉากหลัง ฯลฯ ที่เกี่ยวกับเมืองและวิถีเมืองร่วมสมัย พื้นที่เมืองที่ถ่ายทอดในงานเขียนทั้งสามประกอบด้วยเมืองเชิงกายภาพที่บรรยายถึงขนาด ความหนาแน่นของตึกรามบ้านช่องและผู้คน ส่วนเมืองเชิงนามธรรมถ่ายทอดประสบการณ์ของตัวละครที่ดำเนินชีวิตอยู่ในวิถีเมือง วิถีชีวิตของคนเมืองมักนำเสนอรูปแบบชีวิตแบบปัจเจกเสียเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ประเด็นเรื่องปัจเจกและพื้นที่เมืองดำรงอยู่ด้วยกันอย่างแยกไม่ขาด อัตลักษณ์ของมนุษย์เมืองสมัยใหม่จึงเป็นการประกอบสร้างตัวตนผ่านการปะทะสังสรรค์หรือการใช้ชีวิตประจำวันในพื้นที่เมือง

นอกจากนั้นบริโคนิยมยังเกี่ยวพันกับเมืองสมัยใหม่อย่างลึกซึ้ง เนื่องจากระบบทุนนิยมเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนโลกในปัจจุบัน ทำให้มนุษย์เมืองร่วมสมัยมีสถานภาพเป็น “นักบริโคนิยม” อีกทั้งยังแสดงให้เห็นภาพกว้างของเมือง วัฒนธรรมเมือง และอัตลักษณ์ของคนเมืองว่ามีลักษณะที่แตกต่างไปจากภาพสะท้อนเมืองแบบเก่าๆ กล่าวคือ เมืองในงานเขียนของปราบดา หยุ่น ไม่ได้ถูกสะท้อนด้วยทัศนคติเชิงลบ หากแต่นำเสนอเมือง วัฒนธรรมเมือง และอัตลักษณ์ของคนเมืองในลักษณะที่เป็นนามธรรมมากขึ้น ปฏิสัมพันธ์ของตัวละครที่โดดเด่นในเมืองต่างมีวิถีชีวิตที่สะท้อนทั้งด้านที่ถูกครอบงำด้วยโครงสร้างและอุดมการณ์พื้นที่เมือง ในขณะที่เดียวกันตัวละครก็สามารถต่อต้านและต่อรองกับโครงสร้างต่างๆ ของเมืองได้ อันเป็นการนำเสนอมิติเชิงบวกของเมืองในด้านที่เอื้อให้การต่อรองและต่อต้านของตัวละครต่างๆ เกิดขึ้นได้

จะเห็นได้ว่าวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้มุ่งวิเคราะห์วิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลที่ถูกครอบงำโดยอุดมการณ์พื้นที่เมือง ผู้วิจัยจึงนำแนวการวิเคราะห์ที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างของเมืองที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของตัวละครมาปรับใช้ในวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัยด้วย แต่ผู้วิจัยใช้กรอบการวิจัยที่กว้างขึ้น กล่าวคือ ผู้วิจัยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบทที่ไม่เพียงสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของตัวละครในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของตัวละครในระดับครอบครัวและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในชุมชนด้วย นอกจากนั้นผู้วิจัยได้วิเคราะห์สภาพพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบทเชื่อมโยงกับระบบทุนนิยม ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าระบบทุนนิยมมีนัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบท ผู้วิจัยจึงใช้ประเด็นนี้ในการวิเคราะห์วรรณกรรมของอุทิศ เหมาะสมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1.9.3 การค้นคว้าอิสระ

การค้นคว้าอิสระปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร เรื่อง *การวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของแม่ในนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย* ของทัตจันทร์ เกตุสิงห์สร้อย

การค้นคว้าอิสระชิ้นนี้มุ่งศึกษาสถานภาพและบทบาทของแม่ตามกรอบทฤษฎีสตรีนิยมแบบถอนรากถอนโคน และศึกษากลวิธีการปลดปล่อยตนเองจากอำนาจปีศาจไปโดย ผลการศึกษาพบว่าสถานภาพแม่ถูกนำเสนอผ่านมายาคติที่สังคมคาดหวัง แม่จึงตกอยู่ในสถานะที่เป็นรองต่ออำนาจปีศาจไปโดยของพ่อและลูกชาย แต่ในขณะที่เดียวกันแม่ก็พยายามหากวิถีที่อรองและตอบโต้อำนาจปีศาจไปโดย

1.9.4 บทวิจารณ์

ก. บทวิจารณ์เรื่อง *“ใญ่กูนี้แบกรับอยู่คนเดียวแท้ๆ: การเหยียดหน้าของ “แม่” ในลับแล, แก่งคอย”* จากวารสารภาษาและหนังสือ ปีที่ 40 (2552) มุ่งศึกษาการสร้างความหมายหรือตัวตนของแม่ผ่านเรื่องเล่าของผู้เล่าเรื่อง ซึ่งเปรียบเสมือนผู้สืบทอดอำนาจปีศาจไปโดยของพ่อ สถานะของแม่ดำเนินไปภายใต้วาทกรรมปีศาจไปโดยโดยมีพ่อเป็นศูนย์กลาง แต่ในที่สุดแม่ก็มีโอกาสใช้เรื่องเล่าของตนเองในการรื้อถอนอำนาจปีศาจไปโดยที่กดทับอัตลักษณ์ตลอดมา บทความวิจารณ์ดังกล่าวมุ่งวิเคราะห์สถานภาพของทิพย์โดยใช้กรอบทฤษฎีสตรีนิยมและการสร้างตัวตนของทิพย์ภายใต้วาทกรรมปีศาจไปโดย ผู้วิจัยนำประเด็นการวิเคราะห์ของงานวิจัยทั้งสองชิ้นมาต่อยอดการวิเคราะห์ให้เห็นว่าปัจจัยต่างๆ ที่ประกอบสร้างขึ้นมาเป็นตัวละครทิพย์นั้นไม่อาจวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีสตรีนิยมเพียงอย่างเดียวได้ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดแบบทุนนิยมมาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตของทิพย์ในบทบาทแม่และบทบาทคนในชุมชนเพื่อให้เข้าใจการกระทำของทิพย์ได้ชัดเจนขึ้น

ข. บทวิจารณ์เรื่อง *“ลับแล, แก่งคอย: อำนาจของเรื่องเล่ากับการสร้างตัวตน”* ของสรณัฐ ไตลังคะ จากวารสารภาษาและหนังสือ ปีที่ 40 (2552)

เรื่องเล่ากับการสร้างและทำลายตัวตน พบว่าเรื่องเล่าไม่สามารถแยกออกจากวาทกรรมหลักของสังคมได้ วาทกรรมปีศาจไปโดยและวาทกรรมรักต่างเพศมีอิทธิพลต่อการสร้างเรื่องเล่าของตัวละคร ในนวนิยายเรื่องนี้พบเรื่องเล่าของผู้เล่าเรื่องและเรื่องเล่าที่ทำลายเรื่องเล่าเรื่องแรก การปะทะกันระหว่างเรื่องเล่าทั้งสองเรื่องแสดงให้เห็นถึงอำนาจของเรื่องเล่าที่สามารถทำลายและสร้างตัวตนใหม่ขึ้นมาได้

ค. บทความวิจารณ์เรื่อง “เรื่องเล่า อัตลักษณ์ ปีศาจไทย” ของสุรเดช โชติอุดมพันธ์ จากวารสารภาษาและหนังสือ ปีที่ 40 (2552)

การนำเสนอชีวิตและตัวตนผ่านเรื่องเล่ามีปัจจัยมากมายเข้ามาเกี่ยวข้อง ได้แก่ ความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง ถิ่นที่อยู่ และเรื่องเล่าอื่นๆ ที่ดำรงอยู่ก่อนหน้า ดังนั้นเรื่องเล่าจึงไม่ได้ดำรงอยู่ในลักษณะของข้อเท็จจริง หากแต่ขึ้นอยู่กับบริบทที่ความประสงค์ต่างๆ ในชีวิต จะเห็นได้ว่า บทความวิจารณ์ทั้งสองเรื่องมีประเด็นการอภิปรายที่คล้ายคลึงกันซึ่งก็คือความสำคัญและบทบาทของเรื่องเล่าในการสร้างตัวตนของผู้เป็นเจ้าของเรื่องเล่า ผู้วิจัยคิดว่า หากวิเคราะห์วิจารณ์ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นถึงเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่า ได้แก่ วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของตัวละคร ก็จะสามารถวิเคราะห์วิจารณ์ได้รอบด้านมากขึ้น

จากงานวิจัยที่และบทความวิจารณ์ที่เกี่ยวข้องที่ได้กล่าวไปข้างต้น พบว่ามีส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการวิจัย ได้แก่ การศึกษาเรื่องพื้นที่ชนบทและพื้นที่เมืองที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทั้งสองแบบ แต่จากการสังเคราะห์ผลการวิจัยแล้วทำให้ผู้วิจัยพบประเด็นที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์งานวิจัยของตนเองให้รอบด้านขึ้นได้อีกทั้งยังไม่พบงานวิจัยที่นำวรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูลมาศึกษาในประเด็นดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่า การนำวรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูลซึ่งนำเสนอประเด็นเรื่องพื้นที่ชนบทที่เปลี่ยนผ่านสู่พื้นที่เมือง และพื้นที่เมืองโดยสมบูรณ์อย่างชัดเจนในวรรณกรรมทั้งหกเล่มของเขา จะทำให้ได้ผลการศึกษาที่แตกต่างจากผลการศึกษาของงานวิจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้น และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยวรรณกรรมไทยร่วมสมัยต่อไป

บทที่ 2

แนวคิดเรื่องการพัฒนา ระบบทุนนิยมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง

ตัวบทวรรณกรรมทั้งหกเล่มของอุทิศ เหมะมูล ได้แก่ นวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* (2547) *กระจกเงา / เงากระจก* (2549) *ลับแล, แก่งคอย* (2552) *ลักษณะอาลัย* (2555) และรวมเรื่องสั้น *เรื่องปริมาตรรำพึง* (2547) รวมเรื่องสั้นเรื่อง *ไม่ย้อคนคืน* (2551) ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษานั้นปรากฏฉากที่สำคัญสองรูปแบบด้วยกัน ได้แก่ ฉากพื้นที่ท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเรื่องการพัฒนาและฉากสังคมเมืองร่วมสมัย ซึ่งหากเทียบกับชีวประวัติของอุทิศจะพบว่าฉากทั้งสองเป็นพื้นที่ที่อุทิศอาศัยอยู่และมีความผูกพันด้วย กองกานัญณ์ ตะเวทิกุล กล่าวว่า “ชีวประวัติคือเรื่องราวของบุคคลหนึ่ง และเมื่อบุคคลนั้นเป็นนักเขียน บางส่วนของชีวประวัติของเขามักถูกนำมาเป็นวัตถุดิบในการสร้างงานวรรณกรรมอยู่เสมอไม่มากก็น้อย” (กองกานัญณ์ ตะเวทิกุล, 2541, หน้า 24) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญในการศึกษาชีวประวัติของอุทิศเพื่อค้นหาร่องรอยความทรงจำที่เขาถ่ายทอดลงในงานเขียนของเขา และพบว่าการสร้างฉากในนวนิยายและเรื่องสั้นของเขาล้วนแล้วแต่เป็นสถานที่ที่เขาเคยใช้ชีวิตอยู่และผูกพันด้วยทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังพบว่าประสบการณ์ในชีวิตของเขาได้กระจัดกระจายอยู่ในลักษณะตัวละครแต่ละเรื่องอีกด้วย

2.1 อิทธิพลจากประสบการณ์ในงานเขียนของอุทิศ เหมะมูล

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทนำว่า นวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* และ *ลักษณะอาลัย* ใช้ท้องเรื่องจังหวัดสระบุรีเป็นฉากดำเนินเรื่อง ตรงกับพื้นเพของอุทิศซึ่งเกิดและเติบโตขึ้นมาในอำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี จึงไม่น่าแปลกใจนักที่ในนวนิยายทั้งสองเรื่อง อุทิศบรรยายพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างละเอียดลออ การบรรยายฉากได้อย่างสมจริงกลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผลงานของเขาได้รับรางวัลซีไรต์ด้วย ดังที่ชัชภร แสงกระจ่าง กรรมการตัดสินท่านหนึ่งกล่าวว่า “ฉากของนวนิยายเป็นถนนมิตรภาพ-สระบุรี ซึ่งหลายคนผ่านไปผ่านมารู้สึกว่าเป็นเมืองไม่มีอะไร เพราะมันมีมลพิษ และโรงปูน ดูแล้วไรชีวิตชีวา แต่มันมีชีวิตจริง มีเลือดมีเนื้อ มีป่าด้วย รวมถึงฉากจังหวัดอุดรดิตต์ ในเรื่องจะเห็นว่ามีต้นสมอเทศหรือภาษาถิ่นเรียกว่า ต้นแห่น ซึ่งเป็นต้นไม้ใหญ่อยู่ริมถนนมิตรภาพ ดูเหมือนธรรมชาติ แต่ตรงนี้เป็นจุดสำคัญจนอยากจะไปดู” (ชัชภร แสงกระจ่าง, 2552, ออนไลน์) คำกล่าวนี้ยืนยันได้ถึงการนำประสบการณ์ของตนเองมาเป็นวัตถุดิบในการสร้างนวนิยายของตนเองจนเกิดความสมจริงประจักษ์แก่ทั้งสายตาของกรรมการตัดสินและผู้วิจัยเอง

อีกสิ่งหนึ่งที่ปรากฏชัดเจนในงานเขียนของเขาคือความบาดหมางระหว่างเขากับพ่อ อุทิศเล่าไว้ในบันทึกการเดินทางไปญี่ปุ่นชื่อ *Japan and I* (อุทิศ เหมะมูล, 2554) ว่าความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับเขาเป็นแรงผลักดันให้เขาต้องเลือกเรียนด้านศิลปะให้จงได้ ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่บัลแลททำในนวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* นอกจากนั้นความบาดหมางระหว่างเขากับพ่อยังปรากฏในทั้งนวนิยายและเรื่องสั้นหลายเรื่องของเขา อาทิ นวนิยายเรื่อง *ลักษณณ์อาลัย* ตั๋วละครอุทิศ ห. นี้ออกจากบ้านเพราะทะเลาะกับพ่ออย่างรุนแรงเนื่องจากพ่อปรามาสว่าเขาจะไม่มีวันประสบความสำเร็จได้ เรื่องสั้นเรื่อง “ความตายกับศิลปิน” นำเสนอเรื่องราวของตัวละครพ่อกับลูกชายที่บาดหมางกันเนื่องจากลูกชายตั้งต้นจะทำงานศิลปะซึ่งขัดต่อความต้องการของพ่อ ประสบการณ์ชีวิตของเขาตรงกับร่องรอยที่ปรากฏซ้ำในงานเขียนหลายต่อหลายเรื่องจึงแสดงให้เห็นว่าประสบการณ์ของเขาเป็นวัตถุดิบสำคัญในการรังสรรค์วรรณกรรมของเขา ดังนั้นการศึกษาประวัติส่วนตัวของอุทิศจึงมีส่วนสำคัญในการวิเคราะห์วิจารณ์งานเขียนของเขาด้วย

อุทิศเกิดใน พ.ศ. 2518 เป็นชาวอำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรีโดยกำเนิด ศึกษาเล่าเรียนที่โรงเรียนแสงวิทยาในอำเภอแก่งคอย จนกระทั่งอายุ 16 ปีจึงย้ายถิ่นฐานจากจังหวัดสระบุรีมาศึกษาต่อที่วิทยาลัยเทคโนโลยี จังหวัดนครราชสีมา เมื่อจบการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) แล้วสามารถสอบเข้าเรียนต่อระดับปริญญาตรีในคณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากรได้ และใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพมหานครตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าช่วงชีวิตของอุทิศผูกพันกับพื้นที่ทั้งสองรูปแบบคือพื้นที่ท้องถื่นจังหวัดสระบุรีอันเป็นบ้านเกิด และพื้นที่เมืองกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นที่พำนักอาศัยในช่วงระยะเวลาที่อุทิศศึกษาในระดับปริญญาตรี ในช่วงเวลาดังกล่าวอุทิศได้ทำงานหลากหลายทั้งนักเขียน ผู้กำกับภาพยนตร์ ฝายศิลป์ ผู้เปิดแผ่นเสียงในสถานบันเทิง เพื่อหารายได้ในการดำรงชีวิตและการศึกษา ความผูกพันกับตำแหน่งแห่งที่ที่อุทิศอาศัยอยู่และประสบการณ์ต่างๆ เปรียบเสมือนแหล่งข้อมูลที่หลอมรวมกันขึ้นมาเป็นเรื่องราวเล่าของอุทิศ ซึ่งสอดคล้องกับที่อุทิศเปรียบเทียบประสบการณ์ต่างๆ เป็นภาษาที่หล่อหลอมเรื่องราวเล่าของเขา ดังที่เขาได้กล่าวเอาไว้ในการอบรม “เส้นทางสู่การเป็นนักเขียน” (2552: ออนไลน์) ซึ่งจัดขึ้นที่หอศิลป์วัฒนธรรมกรุงเทพฯ ดังนี้

ผมคิดว่านักเขียนจำเป็นต้องรู้จักภาษาต่างๆ ให้มากยิ่งขึ้น ให้รู้ว่าภาษาต่างๆ มีรูปทรงแตกต่างกันอย่างไร เพื่อที่ว่าในท้ายที่สุดจะสามารถรังสรรค์ภาษาของตัวเองขึ้นมา เพื่อบรรจุเรื่องราวที่ตัวเองอยากเล่าลงไปในภาษานั้นๆ บางทีเรื่องเล่าก็เป็นผลผลิตของตัวภาษา ก็คือคำจำกัดความหรือว่ารูปแบบ ภาษานั้นก็คือตัวตำแหน่งแห่งที่ที่เราเกิด เติบโต และก็ถูกเลี้ยงดูมาในครอบครัว ในสังคม ในชุมชน

ในความคิด ในศีลธรรม จริยธรรมต่างๆ คือผมอยากจะทำให้เห็นว่าภาชณะนี้เป็นรูป เป็นร่างขึ้นมาก่อนที่เราจะตัดสินใจที่จะเขียนเรื่องราวอะไรขึ้นมาเรื่องหนึ่งเสียอีก เพราะฉะนั้นในแง่นี้ตลอดชีวิตเราก็จะค่อยๆ บั๊นภาชณะในจิตได้สำนึกหรือในจิตไร้สำนึกของเราไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตามก่อนที่จะมาเป็นนักเขียน ภาชณะนี้แหละที่เข้าล้อมกรอบเราก่อนที่จะเขียนเรื่องเล่า

คำกล่าวของอุทิศแสดงให้เห็นว่าเขาได้นำตำแหน่งแห่งที่ที่เขาเติบโตขึ้นมาและประสบการณ์ต่างๆ ของเขามาสร้างฉากและตัวละครในนวนิยายและรวมเรื่องสั้นของเขา ผู้วิจัยอาจจำแนกฉากที่ปรากฏอยู่ในนวนิยายและรวมเรื่องสั้นของเขาได้เป็นสองพื้นที่ ได้แก่ ฉากจังหวัดสระบุรีอันเป็นที่บ้านเกิดของเขา และฉากเมืองหลวงกรุงเทพมหานครอันเป็นที่ที่เขาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยเรียนปริญญาตรีจนถึงปัจจุบัน ฉากทั้งสองได้ปรากฏในนวนิยายและรวมเรื่องสั้นของเขา ดังนี้ เรื่องที่ใช้ฉากพื้นที่ชนบท ได้แก่ นวนิยายเรื่อง *ลับแล*, *แก่งคอย* อุทิศสร้างตัวละคร แก่งคอย ตัวละครหลักของเรื่องให้เกิด พ.ศ. 2518 ปีเดียวกับเขา อาจกล่าวได้ว่า แก่งคอยมองการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจังหวัดสระบุรีผ่านสายตาของอุทิศ ไม่ว่าจะเป็นการเมืองของต้นสมอพิภพหรือต้นแห่นซึ่งถูกแทนที่ด้วยถนนมิตรภาพและโรงงานปูนซีเมนต์ไทย ประวัติศาสตร์และตำนานต่างๆ ที่อยู่คู่ตำบลทับกวาง รวมถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในหมู่บ้านที่กลมเกลียวกัน เสมือนญาติเปลี่ยนเป็นห่างเหินและเกิดความขัดแย้งเนื่องจากอิทธิพลของนโยบายการพัฒนาในรูปแบบของการคมนาคมและเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

ยิ่งไปกว่านั้น ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินและขัดแย้งกันไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะผู้คนในหมู่บ้านเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย อาทิ ในนวนิยายเรื่อง *ลักษณะอาลัย* ที่อุทิศได้สร้างตัวละครหลักชื่อว่าอุทิศ ห. ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับตัวเขาและวัฒนนี่องชายที่ห่างเหินและบาดหมางกันอย่างรุนแรงในตอนสุดท้ายเพราะมีความเห็นที่สวนทางกันในเรื่องผลประโยชน์ นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่องวิถีชีวิตของคนในชนบทซึ่งผูกพันและพึ่งพากันด้วยการดำรงชีพแบบเกษตรกรรมเป็นหลัก ชีวิตทุกชีวิตในชนบทผูกพันกันด้วยกิจกรรมทางเกษตรกรรมและกิจวัตรที่คล้ายคลึงกัน มีการพึ่งพาอาศัยกันจนไม่สามารถแยกชีวิตใดชีวิตหนึ่งออกมาเป็นปัจเจกและมีอิสระในตัวเองได้ อุทิศได้กล่าวถึงการช่วยกันหักข้าวโพดในไร่ข้าวโพดของชาวบ้าน การดำรงชีพด้วยการเลี้ยงปศุสัตว์ หากแต่สิ่งเหล่านี้เหลือเพียงแค่ความทรงจำให้ระลึกถึงผ่านบทสนทนา ระหว่างอุทิศกับเพื่อนผู้อาศัยอยู่ในจังหวัดสระบุรีและได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตจากการพึ่งพาเกษตรกรรมเป็นการพึ่งพาอุตสาหกรรม วิถีชีวิตที่เคยพึ่งพาอาศัยกันผ่านกิจกรรมทางการเกษตรเปลี่ยนเป็นการใช้ชีวิตแบบปัจเจกไม่พึ่งพาใครแบบการทำงานในระบบอุตสาหกรรม

อุทิศยังสอดแทรกวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันระหว่างสองพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบท ในนวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* ตัวละครหลักสองคู่ ได้แก่ ประทีปและปทุมเป็นคู่รักที่ใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่เมือง ความสัมพันธ์แบบคู่รักของทั้งคู่แตกต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงตามจารีตที่คาดหวังให้ “ชายเป็นชายทำหน้าที่ หญิงเป็นข้างทำหลัง” ในขณะที่ชาญและอนงค์เป็นคู่รักที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดสระบุรีอันเป็นฉากชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปเพราะเกิดโรงงานอุตสาหกรรม ห้างสรรพสินค้าและการคมนาคม ความสัมพันธ์แบบคู่รักของทั้งสองไม่มั่นคงเพราะมีความคาดหวังเรื่องการสร้างฐานะและให้ความสำคัญกับวัตถุและเงินตรา

ดังที่ผู้วิจัยกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับอุทิศที่ได้บันทึกไว้ในบันทึกการเดินทางเรื่อง *Japan and I* คำบอกเล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในครอบครัวของเขาซึ่งมีพ่อ “เป็นใหญ่” ในครอบครัว สอดคล้องกับที่ในนวนิยายทั้งสามเรื่องได้ชูประเด็นเรื่องระบบปิตาธิปไตย²และอำนาจของพ่อที่อยู่เหนือสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวไว้อย่างชัดเจน ดังที่เขาเขียนถึงสถานะของพ่อไว้ในนวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* ว่าเป็น “ยอดบนสุดของสามเหลี่ยม”(อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 198) ตำแหน่งดังกล่าวสื่อถึงการเป็นผู้นำหรือการอยู่ในตำแหน่งสูงสุดของครอบครัว และยังกล่าวถึงการต้องสยบยอมต่อคำสั่งและความคาดหวังของพ่อในนวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* ว่า “ฝั่งมัน [ชนวนระเบิด] ลงไปสิวะ ไช้ตาขาว เอ็งต้องฝึกให้ชำนาญกับมันไว้ คนในโรงงานนี้จะเรียกเอ็งว่านายช่างใหญ่แทนพ่อ”(อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 312) ผู้วิจัยคิดว่าประเด็นเรื่องอำนาจปิตาธิปไตยในครอบครัวที่พบในนวนิยายของอุทิศน่าจะเป็นผลมาจากประสบการณ์ในครอบครัวของอุทิศเอง ซึ่งสอดคล้องกับที่อุทิศกล่าวถึงการจากไปของพ่อในบทสัมภาษณ์ของหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจว่า “ผลกระทบจากความรู้สึกที่พ่อเสียชีวิตไปค่อนข้างรุนแรงและคิดว่าจะคงอยู่ในตัวตนของผมตลอดไป และกลายเป็นความพยายามผลักดันให้ผมเขียนหนังสือ” จากข้อความดังกล่าวแสดงว่าประสบการณ์ที่อุทิศมีส่งผลต่อแก่นความคิดที่เขาต้องการนำเสนอในงานเขียนของตน

งานเขียนอีกสามเล่มของอุทิศมีฉากเป็นพื้นที่เมือง ได้แก่ นวนิยายเรื่อง *กระจกเงา / เงากระจก* และรวมเรื่องสั้นอีกสองชุด ได้แก่ *ไม่ย้อนคืน* และ *ปริมาตรรำพึง* ฉากพื้นที่เมืองหลวงนั้นก็มาจากประสบการณ์การใช้ชีวิตในเมืองหลวงของอุทิศเช่นเดียวกัน เขาได้ถ่ายทอดมุมมองของเขามีต่อพื้นที่เมืองหลวงคือกรุงเทพมหานครว่าเป็นแหล่งรวมคนจากภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศซึ่งหลั่งไหลเข้ามาเพราะคาดหวังว่าจะได้รับโอกาสที่ดีกว่าทั้งด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพ พื้นที่เมืองจึงเป็นแหล่งรวมผู้คนจำนวนมาก แต่ผู้คนเหล่านี้กลับขาดปฏิสัมพันธ์กันเพราะวิถีชีวิตที่

² ยศ สันตสมบัติ (2548, 4) ได้ให้นิยามไว้ว่าระบบปิตาธิปไตยไว้ว่า “ระบบซึ่งผู้ชายในฐานะเป็นกลุ่มทางสังคมถูกสร้างหรือสถาปนาให้มีบทบาทฐานะสูงกว่า และมีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิง”

รีบเร่งในเมืองทำให้ผู้คนต่างต้องดำเนินชีวิตไปตามจุดมุ่งหมายของตน เมืองจึงไม่ต่างอะไรกับชุมชนที่แตกสลายเพราะเป็นพื้นที่ที่มีคนมากมายแต่ผู้คนเหล่านั้นมุ่งเน้นที่จะใช้ชีวิตของตนเองโดยไม่สนใจที่จะปฏิสัมพันธ์กัน แม้จะมีปฏิสัมพันธ์กันก็เป็นไปอย่างห่างเหินและปฏิสัมพันธ์กันเพราะมีผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันเป็นหลัก คนในเมืองใช้ชีวิตปัจเจกอย่างอิสระก็จริงแต่ในขณะเดียวกันก็เคืองเคืองไร้จุดหมาย เนื่องจากถูกความคาดหวังที่จะไขว่คว้าหาโอกาสที่ดีกว่าทั้งในการประกอบอาชีพและการสร้างฐานะบีบคั้นให้ดำเนินกิจกรรมไปตามความคาดหวังนั้นโดยไม่มีเวลาค้นหาว่าสิ่งที่ตนต้องการอย่างแท้จริงคืออะไร

อุทิศได้ถ่ายทอดมุมมองนี้ผ่านตัวละครหลักชื่อ ม่อน ในนวนิยายเรื่อง *กระจกเงา / เงากระจก* ม่อนเป็นคนหนุ่มที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัดและเดินทางเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพมหานคร เขาได้ทำงานเป็นผู้กำกับศิลป์ของภาพยนตร์เรื่องหนึ่งและหลังจากนั้นก็ได้รับการช่วยเหลือจากรุ่นพี่ที่รู้จักกันตอนทำงานเป็นผู้กำกับศิลป์ให้เป็นผู้เปิดเพลงในร้านอาหารกึ่งสถานบันเทิงของเขา การใช้ชีวิตในเมืองของม่อนเป็นชีวิตแบบปัจเจกอย่างแท้จริง กล่าวคือ ม่อนไม่ผูกพันกับใคร แม้กับคุณยายของเพื่อนซึ่งเคยเอื้อเฟื้อที่พักอาศัยให้ในสมัยที่ม่อนยังเป็นนักศึกษาหรือกับน้ำเป๊าะและเท็ดดีรุ่นพี่ที่ให้ความช่วยเหลือม่อนจนได้มาเป็นผู้เปิดเพลงในร้านอาหารกึ่งสถานบันเทิงของเขาก็เป็นปฏิสัมพันธ์ผ่านการจ้างงาน แม้แต่กับเพื่อนก็เป็นความสัมพันธ์ที่ผิวเผินแทบไม่มีการไปมาหาสู่หรือพูดคุยปรึกษากัน ผู้วิจัยคิดว่าลักษณะของม่อนตัวละครเอกน่าจะได้รับการอิทธิพลมาจากประสบการณ์ของอุทิศเอง ทั้งการเป็นผู้กำกับศิลป์ การเป็นผู้เปิดเพลงในร้านอาหารกึ่งสถานบันเทิงล้วนแล้วแต่มาจากสิ่งที่อุทิศเคยทำทั้งสิ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่านวนิยายเรื่อง *ลักษณะอาลัย* มีตัวละครหลักชื่อ อุทิศ ห. และนวนิยายเรื่อง *กระจกเงา / เงากระจก* มีตัวละครหลักชื่อ ม่อน ทั้งสองชื่อนี้ตรงกับชื่อจริงและชื่อเล่นของผู้แต่งซึ่งปรากฏในเรื่องอย่างชัดเจน อาจวิเคราะห์ได้ว่านอกจากประเด็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ท้องถิ่นซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของมนุษย์แล้ว คงไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่อุทิศจะใช้ชื่อตัวละครตรงกับชื่อของเขา สิ่งที่อุทิศมุ่งหมายที่จะทำคือการเล่นกับเส้นแบ่งระหว่างเรื่องจริงกับเรื่องแต่ง การตั้งชื่อตัวละครเป็นชื่อเดียวกับเขาอาจล่อลวงให้ผู้อ่านเคลือบแคลงสงสัยว่าสิ่งที่เขาเขียนขึ้นมาเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นกับตัวเขาไม่ใช่เพียงเรื่องแต่ง ในนวนิยายเรื่อง *ลักษณะอาลัย* คำนำและสารบัญของเรื่องถูกจัดไว้ท้ายสุดในเล่ม อาจเป็นความตั้งใจที่จะล่อลวงผู้อ่านว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นกับอุทิศ และคลี่คลายประเด็นเรื่องจริง/เรื่องแต่งเอาไว้ในคำนำที่อยู่ท้ายเล่มว่า “นวนิยายเรื่องนี้มีความปนเปื้อนเป็นรากฐาน มีความพยายามจะร้อยโยง เชื่อมประสานทุกสิ่งเข้าด้วยกัน อยากให้ผู้อ่านตระหนักว่านี่เป็นเรื่องแต่ง แม้มันทำท่าเหมือนจะจริงแต่ถึงมันเป็นจริง เมื่อ

ถูกเขียนหรือถูกเล่าซ้ำอีกครั้ง มันจะไม่มีวันเป็นจริงไปได้ ถ้อยคำและความเข้าใจของผู้เล่าทำให้มันเป็นเรื่องต่างแบบจากความเป็นจริงไปโดยสมบูรณ์ เพียงเหตุการณ์นั้นถูกเล่าซ้ำมันก็ไม่เป็นจริงแล้ว” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, คำนำ) การนำเรื่องจริงและเรื่องเล่ามาผสมปนเปกันแสดงให้เห็นถึงเรื่องจริง/เรื่องแต่งในลักษณะที่ซับซ้อน เรื่องจริงไม่ใช่เพียงการบอกเล่าความจริงที่เกิดขึ้นแต่เป็นความจริงตามที่ถูกบอกเล่าตีความประสบการณ์ดังกล่าว เมื่อมีการเล่าซ้ำก็เท่ากับเป็นการตีความเรื่องจริงชุดนั้นใหม่ให้มีสถานะไม่ต่างจากเรื่องเล่าคำกล่าวของอุทิศเน้นย้ำว่านวนิยายเรื่องนี้คือเรื่องแต่ง แม้จะเป็นเรื่องจริงที่ถูกเล่าซ้ำก็เกิดความคลาดเคลื่อนจากความจริงจนเปลี่ยนสถานะกลายเป็นเรื่องเล่า

นอกจากงานเขียนของอุทิศจะแฝงประเด็นเรื่องความซับซ้อนของเรื่องจริง/เรื่องแต่งแล้ว อุทิศยังใช้ประสบการณ์ของตนในการที่เป็นนักศึกษาจิตกรรมที่เดินทางมาจากต่างจังหวัดเป็นวัตถุดิบในการสร้างตัวละครให้มีวิถีชีวิตที่เป็นปัจเจกบุคคลในพื้นที่เมือง ภาวะปัจเจกบุคคลดังกล่าวปรากฏในเรื่องสั้นแทบทุกเรื่องในชุด *ไม่ย่อนคืน* และ *ปริมาตรรำพึง* อาทิ ในรวมเรื่องสั้นชุด *ปริมาตรรำพึง* เรื่องสั้นเรื่อง “รูปเคารพ” ตัวละครเอกเป็นนักศึกษาคณะจิตกรรมที่มีความคิดแปลกแยกกับเพื่อนและรุ่นพี่ในเรื่องการรับน้อง และแทบไม่มีปฏิสัมพันธ์กับใครในคณะ หรือเรื่อง “คือคนแปลกหน้า” ที่ตัวละครเอกของเรื่องเป็นนักศึกษาคณะจิตกรรมที่ใช้ชีวิตแบบปัจเจกไม่ผูกพันกับใคร แต่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและพี่สะใภ้เพราะเรื่องเงิน นอกจากนี้ในรวมเรื่องสั้นชุด *ไม่ย่อนคืน* ยังประกอบด้วยเรื่องสั้นที่เน้นถึงวิถีชีวิตของคนเมืองที่เป็นปัจเจก ไม่พึ่งพาใคร และมีความห่างเหินกันไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว พี่น้อง เพื่อน และคนรัก แม้ผู้คนเหล่านี้จะมีปฏิสัมพันธ์กันแต่ก็เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีเรื่องเงินและผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง อาทิ เรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” แสดงถึงตัวละครพี่ชายที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ห่างเหินกับครอบครัวและน้องชายที่ภูมิลำเนาของตนกับน้องชาย พี่ชายปฏิเสธที่จะสร้างความผูกพันกับน้องด้วยการใช้เวลาอยู่ร่วมกันแต่กลับใช้เงินเป็นตัวสร้างความผูกพันกับน้องชายและครอบครัวแทน หรือเรื่องสั้นเรื่อง “วันนั้น” ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนรักที่มีเรื่องเงินตราเข้ามากำหนดความสัมพันธ์

2.2 แนวคิดเรื่องการพัฒนา กับ สังคมไทย

ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่สำคัญต่อการวิจัยตัวบทวรรณกรรมของอุทิศ เหมะมูล คือ บริบททางสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งผลให้พื้นที่ชนบทและพื้นที่เมืองที่มีความซับซ้อนมากขึ้นและวิถีชีวิตของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการระบบทุนนิยมเข้ามาครอบงำ

นวนิยายและรวมเรื่องสั้นทั้งหกเล่มของอุทิศเขียนขึ้นในช่วง พ.ศ. 2547-2555 ซึ่งอยู่ในช่วงแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นทางเลือกคู่ขนานกับการทำให้ทันสมัย (modernization) แนวคิดดังกล่าวถือกำเนิดขึ้นในปี 2540 และดำเนินต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กล่าวถึงสาระสำคัญของแนวคิดดังกล่าวไว้ว่า

ใน พ.ศ. 2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ [...] ทำให้คนชนชั้นกลางในเมืองรวมทั้งนักวิชาการและปัญญาชนหันมาทบทวนแนวคิดการทำให้ประเทศทันสมัย (modernization) แบบทุนนิยม และพบว่าประเทศประสบปัญหาจากแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมสุดโต่ง อันเป็นการพัฒนาที่ละทิ้งภาคเศรษฐกิจเกษตรกรรมชนบท ชาวบ้านส่วนหนึ่ง ที่สำคัญคือวัยหนุ่มสาวถูกกดดันให้อพยพไปขายแรงงานในเมือง สถาบันชุมชนหมู่บ้านถูกกระทบกระเทือน ทางด้านวัฒนธรรมความสัมพันธ์แทบทุกด้านของชาวไทยถูกพยายามทำให้เป็นความสัมพันธ์แบบสินค้า ผูกโยงด้วยเงินตราแทนความผูกพันแบบครอบครัวและชุมชน(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2553, หน้า 158)

แนวคิดการทำให้ประเทศให้ทันสมัยและการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในพื้นที่ชนบทและพื้นที่เมือง ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวและส่งผลกระทบต่ออุทิศโดยตรง จึงนำมาถ่ายทอดลงในงานเขียนของตนเอง ดังนั้น ประเด็นต่อไปที่ผู้วิจัยจะพิจารณาว่ามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องก็คือแนวคิดเรื่องการพัฒนาซึ่งก่อให้เกิดการขยายตัวระบบทุนนิยมจนส่งผลกระทบต่อตัวละคร

2.2.1 สภาพสังคมไทยกับการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ

นโยบายการพัฒนามีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ “เพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น วิธีการไปสู่เป้าหมายดังกล่าวก็คือ ระดมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์มากที่สุด” (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2504: 11) สิ่งนี้ได้กลายเป็นฐานคิดหรือกระบวนทัศน์ที่กำกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาของไทยมาจนถึงปัจจุบัน “การพัฒนา” ในแง่นี้จึงหมายถึง ความสามารถในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ซึ่งอาจมีไม่จำกัด ธรรมชาติจึงเป็นเพียงวัตถุดิบในการผลิตหรือเป็นเพียงเครื่องรองรับความต้องการอันไม่รู้จักจบสิ้นของมนุษย์ (วีระ สมบูรณ์. 2531: 78) การพัฒนาตามนโยบายดังกล่าวจึงทำให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างไม่

จำกัดเพื่อผลิตวัตถุดิบออกมาตามความต้องการอันไม่สิ้นสุดของมนุษย์ ปัจจัยดังกล่าวยังนำมาซึ่งการผลิตแบบอุตสาหกรรมซึ่งสามารถผลิตผลผลิตออกมาได้มากที่สุดในระยะเวลาที่สั้นที่สุด

นโยบายการพัฒนาในระยะแรกได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา สหรัฐอเมริกาได้ส่งผู้เชี่ยวชาญทางด้านต่างๆ มาสู่ประเทศไทยเพื่อช่วยร่างนโยบายการพัฒนา แลกเปลี่ยนกับการที่รัฐบาลทหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ให้ความสะดวกแก่สหรัฐอเมริกาในการเข้ามาแผ่ขยายอำนาจเสรีนิยม นโยบายการพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติระยะแรกจึงเป็นการพัฒนาตามแบบตะวันตกทั้งสิ้น การพัฒนามองข้ามลักษณะทางสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมไปและมุ่งเน้นพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ทั้งยังแทรกแซงความเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้าน การแทรกแซงดังกล่าวมีจุดประสงค์สำคัญคือการดึงเอาทรัพยากรการเกษตร ได้แก่ ผลผลิตจากการทำไร่ทำนาของชาวบ้านเข้าสู่ภาครัฐให้ได้มากที่สุด

นอกจากนั้นรัฐบาลยังสนับสนุนให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ ครู ตำรวจ นักพัฒนา เข้าไปสู่พื้นที่ชนบทเพื่อให้ความรู้และวิทยาการสมัยใหม่กับชาวบ้าน ทั้งยังสนับสนุนสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ ให้เข้าสู่หมู่บ้านอีกด้วย การกระทำดังกล่าวไม่ใช่การพัฒนาชนบทโดยตรงไปตรงมาเท่านั้น หากแต่ยังมีนัยยะของการครอบงำตัวตนของชาวบ้านให้เชื่อว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนล้าหลัง และไม่อาจทัดเทียมวิทยาการใหม่ๆ ของรัฐได้ กลวิธีอันแยบยลดังกล่าวส่งผลให้การพัฒนาชนบทตามนโยบายการพัฒนาของรัฐเป็นไปได้โดยง่าย ดังที่ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2542, 667) กล่าวว่า

“ผู้ใหญ่บ้านที่เคยเป็นตัวแทนของชาวบ้านถูกดึงให้โยงกับเครือข่ายระบบราชการที่แผ่ขยายเข้าหมู่บ้านผ่านระบบโรงเรียน วิทยุ โทรทัศน์ และเจ้าพนักงานของรัฐ ชาวนาถูกล้างสมองให้รับความรู้ความชำนาญใหม่ๆ ที่ผู้ให้อ้างว่า เหนือกว่าความรู้หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่น [...] ชาวบ้านถูกกลืนเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจในฐานะผู้ผลิตและผู้ใช้แรงงาน ครอบครัวยาวนาหลายรายสูญเสียสิทธิที่ทำกินและกลายเป็นแรงงานรับจ้างถาวร”

จะเห็นได้ว่า กลไกการพัฒนาของภาครัฐได้ใช้การเผยแพร่ชุดความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าสู่พื้นที่ท้องถิ่น เพื่อดึงเอาทรัพยากรทางการเกษตรเข้าสู่ภาครัฐและสร้างชุดความคิดใหม่ให้ชาวบ้านเชื่อว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนล้าหลัง และยอมรับการพัฒนาอย่างง่ายดายเป็นสอดคล้องกับที่ชาติรี เพ็ญศรี วิเคราะห์ว่าการพัฒนาชนบทไม่ได้เกิดขึ้นจากน้ำพักน้ำแรงของชาวบ้านเอง แต่เกิดจากการผลักดันของภาครัฐซึ่งทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจตามมา

“การพัฒนาชนบทดังกล่าวจึงเกิดขึ้นภายใต้กรอบหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งอาศัยพลังของรัฐและภาคธุรกิจเอกชนเป็นแรงผลักดันสำคัญในการพัฒนาชนบท ไม่ใช่การพัฒนาที่เกิดขึ้นในชนบทเอง ผลของแนวการพัฒนาดังกล่าวแม้จะทำให้รายได้เฉลี่ยของประชาชนในชนบทสูงขึ้นแต่ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจก็สูงขึ้นตามไปด้วย”(ชาติรี เพ็ญศรี, 2543, หน้า 58-59)

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาไม่ได้เกิดขึ้นจากพื้นที่ชนบทเองแต่เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการผลักดันจากภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมจึงไปกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่เมือง พื้นที่ชนบทซึ่งเป็นพื้นที่รอบนอกกลับไม่ได้รับการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจและสาธารณูปโภคอย่างเท่าเทียม ส่งผลให้พื้นที่ทั้งสองเกิดความเหลื่อมล้ำกันทางเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำระหว่างพื้นที่เมืองกับพื้นที่ชนบทเผยให้เห็นผลของนโยบายการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาแบบรวมศูนย์ สอดคล้องกับที่ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชวิเคราะห์ไว้ว่า

“สังคมเมืองพัฒนาอย่างก้าวกระโดดภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ที่ดำเนินนโยบายพัฒนาอันไม่เท่าเทียมกันตามโมเดลศูนย์กลาง – บริวาร กล่าวคือ มุ่งเน้นการอุดหนุนและส่งเสริมธุรกิจและอุตสาหกรรมในเมือง พร้อมกับแปรชนบทให้เป็นแหล่งทรัพยากรและแรงงานราคาถูกเพื่อหล่อเลี้ยงภาคอุตสาหกรรมและเมือง”(ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, 2558., หน้า 155)

อาจกล่าวได้ว่า แนวทางการพัฒนาท้องถิ่นตามกลไกการพัฒนาที่กล่าวไปข้างต้นนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ท้องถิ่น นโยบายการพัฒนาที่สร้างชุดความจริงให้ชาวบ้านเชื่อว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนนั้นล้าหลังสามารถเรียกได้ว่าวาทกรรม (discourse) ซึ่งเป็นแนวคิดของนักทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยมคือ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เขาให้ความหมายของวาทกรรมไว้ว่า วาทกรรม คือ กระบวนการสร้างเอกลักษณ์และความหมายให้กับสิ่งต่างๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง ทั้งยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคม วาทกรรมทำหน้าที่ปิดกั้นเอกลักษณ์และความหมายของบางอย่าง หรือทำให้เอกลักษณ์หรือความหมายบางอย่างในสังคมเลือนหายไป กระบวนการพัฒนาจึงเป็นกระบวนการที่สร้างความจริงให้สรรพสิ่งในสังคมว่าสิ่งใดได้รับการพัฒนาแล้วและสิ่งใดด้อยพัฒนาโดยอาศัยความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นให้เป็นความจริง เมื่อสถาปนาความรู้ให้กลายเป็นความจริงแล้ว ความจริงนั้นจะทำหน้าที่เป็นวาทกรรมสร้างระบบความคิดให้สังคมที่ด้อยกว่ามองเห็นว่าความเจริญทางวัตถุเป็นเครื่องแสดงออกของความทันสมัยและ

ปรารภนาจะเป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนาดังเช่นสังคมที่พัฒนาแล้ว(ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542, หน้า 5)

แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างประเทศสหรัฐอเมริกาในฐานะประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศไทยในฐานะประเทศด้อยพัฒนา วาทกรรมการพัฒนาจึงเข้าครอบงำความคิดและวางรากฐานให้สังคมไทยมุ่งเน้นพัฒนาให้ทัดเทียมกับตะวันตก วาทกรรมการพัฒนาในฐานะกลไกการสร้างระบบความคิดเรื่องการพัฒนาที่เกิดขึ้นกับพื้นที่เมืองกับพื้นที่ชนบทเช่นกัน กล่าวคือ การพัฒนาแบบศูนย์กลาง – บริวารทำให้พื้นที่เมืองมีความเจริญทางเศรษฐกิจมากกว่าพื้นที่ท้องถิ่นอย่างเห็นได้ชัด นโยบายทางเศรษฐกิจของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนในพื้นที่เมืองยังต้องหยิบยื่นความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจให้กับพื้นที่ท้องถิ่นซึ่งไม่สามารถพัฒนาได้ด้วยตนเอง แสดงว่าพื้นที่เมืองกับพื้นที่ท้องถิ่นมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่อกัน วาทกรรมการพัฒนาได้ปลูกฝังแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาว่าเป็นหนทางสู่การเป็นอารยะและความทันสมัย เมื่อระบบความคิดดังกล่าวแทรกซึมเข้าสู่พื้นที่ท้องถิ่นจึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิต ค่านิยมและความเชื่ออย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง

นอกจากวิถีชีวิต ค่านิยมและความเชื่อในพื้นที่ท้องถิ่นจะเปลี่ยนไปเพราะวาทกรรมการพัฒนาแล้ว ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน แต่เดิมที่พื้นที่ท้องถิ่นเป็นพื้นที่เกษตรกรรมก็เปลี่ยนไปสู่สังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมทำให้รัฐสนับสนุนการลงทุนในภาคเอกชน ภาคเอกชนจึงมองหาทำเลที่จะลงทุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรมที่มีพร้อมทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรแรงงาน ปัจจัยสนับสนุนการลงทุนดังกล่าวนี้มีอยู่อย่างครบถ้วนในพื้นที่ท้องถิ่น ดังที่ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์ กล่าวไว้ว่า “การทำให้สังคมเกษตรกรรมในชนบทเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นสังคมเมืองและสังคมอุตสาหกรรมเป็นกระบวนการหนึ่งภายใต้วาทกรรมการพัฒนาถือเป็นแนวทางที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่รัฐให้การสนับสนุนการลงทุนในภาคเอกชน”(ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, 2543, หน้า 69) วาทกรรมการพัฒนาจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ท้องถิ่นด้วย นอกจากนั้น เมื่อภาคเอกชนต่างมาลงทุนสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ท้องถิ่น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอีกรูปแบบหนึ่งก็คือ ที่ดินที่แต่เดิมเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านได้กลายเป็นสินค้าซื้อขายเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม สอดคล้องกับที่รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์กล่าวว่า “ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมของสังคมชนบทอันเนื่องมาจากการขยายเมืองและการพัฒนาอุตสาหกรรมคือการซื้อขายที่ดินเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม”(รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์, 2548, หน้า

100) จะเห็นได้ว่าวาทกรรมการพัฒนาทำให้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย

2.3 ระบบทุนนิยมสู่ภาวะบริโภคนิยม

ดังที่ได้กล่าวถึงวาทกรรมการพัฒนาว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทิศทางการพัฒนาของสังคมไทยหันเหไปสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ ระบบทุนนิยมนั้นเกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญเติบโตทางการค้าและการอุตสาหกรรมในสังคมสมัยใหม่ เมื่อระบบทุนนิยมขยายตัวขึ้นนำไปสู่วิถีบริโภคนิยม การซื้อขายและบริโภคสินค้าซึ่งเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง

2.3.1 ระบบทุนนิยม

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) เป็นผู้เสนอการวิเคราะห์สังคมสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นสังคมทุนนิยม สังคมทุนนิยมเกิดขึ้นพร้อมๆ กับความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมและการค้า หลังจากสังคมยุคศักดินาซึ่งระบบการผลิตนั้นอิงกับระบบเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยที่เจ้าของที่ดินจะให้เช่าที่ดินเพื่อเพาะปลูกโดยเก็บเป็นค่าเช่าแตกต่างกับการผลิตผลผลิตทางการเกษตร แรงงานที่ถูกเอารัดเอาเปรียบก็อพยพเข้ามาสู่พื้นที่เมือง เพราะความเชื่อว่าการเป็นแรงงานในพื้นที่เมืองจะทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น ดังนั้น เมื่อสังคมแบบศักดินาล่มสลายลง ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรมและการค้าจึงผลักดันให้สังคมก้าวเข้าสู่สังคมทุนนิยม

อย่างไรก็ตาม มาร์กซ์มองว่า แรงงานในพื้นที่เมืองในสังคมทุนนิยมยังถูกกดขี่มากกว่าแรงงานในสังคมศักดินาอยู่มาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการผลิตในระบบอุตสาหกรรมนั้นมีการแบ่งงานกันทำโดยที่แรงงานมีหน้าที่ทำงานเพียงอย่างเดียว การผลิตในระบบทุนนิยมจึงแตกต่างจากการผลิตแบบเดิมที่แรงงานมีส่วนในการสร้างผลผลิตทุกขั้นตอน และสุดท้ายแรงงานเองก็เป็นเจ้าของผลผลิต ในทางตรงข้าม การผลิตในสังคมทุนนิยมนั้นมีการจ้างงานโดยนายทุน ความต้องการผลผลิตมากที่สุดในเวลาอันสั้นที่สุดนำมาซึ่งการแบ่งงานกันทำ แรงงานจะมีส่วนในบางขั้นตอนของการผลิตเท่านั้น และสุดท้ายแรงงานก็จะได้ไม่ได้เป็นเจ้าของผลผลิตแต่ได้ผลตอบแทนแรงงานในรูปแบบของเงินค่าจ้าง การผลิตในลักษณะนี้รองรับกับระบบตลาดที่เกิดขึ้นในสังคมทุนนิยม เมื่อนายจ้างเป็นเจ้าของสินค้าจึงมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการกำหนดราคาสินค้าโดยการบวกกำไรเข้าไปกับมูลค่าของสินค้าด้วย ดังนั้นจะเห็นว่าราคาขายของสินค้าในตลาดไม่ใช่ราคาแท้จริงของสินค้า แต่เป็นราคาที่บวกกำไรเข้าไป ในทัศนะของมาร์กซ์ มูลค่าการใช้สอย (use value) ซึ่งก็คือ

มูลค่าของสินค้าที่แท้จริงจึงแตกต่างจากมูลค่าการแลกเปลี่ยน (exchange value) ซึ่งเป็นมูลค่าของสินค้านับรวมกับกำไร³

อาจกล่าวได้ว่า มาร์กซ์ได้พยายามชี้ให้เห็นความเอาัดเอาเปรียบของระบบการผลิตในสังคมนิยมที่กระทำต่อแรงงาน นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเงินตราและระบบตลาดซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อแรงงานในระบบทุนนิยม ซึ่งสอดคล้องกับที่อริคิม โคมลวิททยาธกรกล่าวถึงระบบการผลิตในสังคมนิยมที่เอาัดเอาเปรียบแรงงานว่า “การค้าและอุตสาหกรรมที่ขยายตัว ทำให้ระบบตลาดและการแลกเปลี่ยนเป็นแก่นสาระสำคัญของสังคม วัตถุประสงค์ทำให้กลายเป็นสินค้าเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนด้วยการกำหนดมูลค่าการแลกเปลี่ยน (ราคา) วัตถุประสงค์นอกจากจะมีคุณค่าด้วยการตีราคาเพื่อใช้แลกเปลี่ยนตามหลักการแบ่งงานกันทำ ทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมนิยมถูกทำให้เป็นสินค้าแม้กระทั่งแรงงานของมนุษย์” (อริคิม โคมลวิททยาธกร, 2538, หน้า 18) จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่ากระบวนการผลิตในสังคมนิยมมีการเอาัดเอาเปรียบแรงงาน แรงงานไม่ได้เป็นเจ้าของผลผลิตแต่จะได้ผลตอบแทนในรูปแบบค่าจ้าง ยิ่งไปกว่านั้นเงินตราได้เข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญในตลาดและยังแปรสภาพทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นสินค้าได้แม้กระทั่งแรงงานของมนุษย์

2.3.2 ภาวะบริโภคนิยม

ระบบทุนนิยมที่ขยายตัวส่งผลให้สินค้ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์มากขึ้น วิถีชีวิตของมนุษย์จึงมีอาจหลีกเลี่ยงการจับจ่ายใช้สอยสินค้าได้ วิถีการบริโภคจึงเปรียบเสมือนส่วนสำคัญที่ขับเคลื่อนวิถีชีวิตของมนุษย์ให้ดำเนินไป สอดคล้องกับที่สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (2552, หน้า 23) กล่าวว่า “ประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมนิยมและการเอาเปรียบชนชั้นกรรมาชีพของนายทุนอาจไม่ใช่เรื่องใหม่ หากแต่มีความซับซ้อนและแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของลัทธิทุนนิยมที่นับวันจะทวีความรุนแรงและแผ่ซ่านไปในวิถีชีวิตประจำวันของคนในสังคมร่วมสมัยที่ยากจะปลีกตัวออกมา” จะเห็นได้ว่า สังคมนิยมและภาวะบริโภคนิยมนั้นมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างลึกซึ้ง

ยิ่งไปกว่านั้น ระบบทุนนิยมกับภาวะบริโภคนิยมยังไม่อาจแยกออกจากกันได้ ในแง่หนึ่งระบบทุนนิยมนั้นทำให้เกิดภาวะบริโภคนิยมตามมา เนื่องจากระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่

³ มาร์กซ์ได้จำแนกความแตกต่างระหว่างมูลค่าการใช้สอย (use value) และมูลค่าการแลกเปลี่ยน (exchange value) โดยอธิบายไว้ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สินค้าไม่ได้มีมูลค่าเท่ากับมูลค่าการใช้สอยซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของวัตถุดิบและกระบวนการผลิตอีกต่อไป หากแต่สินค้าถูกกำหนดให้มีราคาเทียบเท่ากับมูลค่าการแลกเปลี่ยนซึ่งมักจะบวกรวมกำไรเข้าไป (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2549, หน้า 8)

เกิดขึ้นในสังคมทุนนิยมทำให้สินค้าจำนวนมากออกสู่ตลาด ผู้บริโภคจึงมีอำนาจเสรีในการเลือกบริโภคสินค้าตามความต้องการที่ไม่สิ้นสุดของตน แต่ในความเป็นจริงแล้ว อำนาจเสรีในการบริโภคกลับเป็นของผู้บริโภคที่มีฐานะมั่งคั่งและมีอำนาจซื้อไม่จำกัดเท่านั้น อีกทั้งยังนิยมในการบริโภคก็ถูกหล่อหลอมด้วยกลยุทธ์ทางการตลาด ปัจจัยดังกล่าวเผยให้เห็นว่าอำนาจเสรีในการบริโภคที่แท้จริงนั้นเป็นเพียงกลยุทธ์ที่ชี้ให้ผู้บริโภคเชื่อเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันภาวะบริโภคนิยมก็เป็นปัจจัยส่งเสริมการผลิตด้วยเช่นกัน เพราะการบริโภคสามารถช่วยกระตุ้นให้มีการผลิตสินค้ามากขึ้น

นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงทฤษฎีบริโภคนิยมเอาไว้ มาร์กซ์เองก็ได้นิยามการบริโภคที่สัมพันธ์กับแง่การผลิตเอาไว้ด้วย ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นว่า มาร์กซ์พยายามจำแนกความแตกต่างระหว่างมูลค่าการใช้สอยกับมูลค่าการแลกเปลี่ยน ยิ่งมูลค่าทั้งสองต่างกันมากเท่าใดก็ยิ่งมองเห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบแรงงานมากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากนายทุนมักจะตั้งราคาสินค้าให้สูงเพื่อบวกจำนวนกำไรเข้าไปกับมูลค่าการใช้สอยและลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำที่สุด ทั้งนี้รวมไปถึงการลดค่าจ้างแรงงานด้วย จะเห็นได้ว่า สินค้าที่แรงงานผลิตขึ้นนั้นไม่ได้ตกเป็นของแรงงานเอง แต่กลับถูกนำไปขายในระบบตลาด ในขณะที่แรงงานได้รับค่าตอบแทนที่ไม่เป็นธรรม ปัจจัยดังกล่าวนำมาซึ่งความแปลกแยกกับสินค้าที่ตนผลิต การเอารัดเอาเปรียบนี้ยังสื่อให้เห็นว่า “ชนชั้นกรรมาชีฟมักจะรู้สึกแปลกแยกกับสินค้าและตัวตนของกรรมกรเอง เนื่องจากแรงงานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนถูกแลกเปลี่ยนให้มีมูลค่าเท่ากับเงินและนอกจากนั้นสินค้าที่ลงทุนลงแรงกลับถูกนำไปขายในขณะที่ตนได้รับค่าแรงอย่างไม่เป็นธรรม”(สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2549, หน้า 9) จะเห็นว่าความแปลกแยกระหว่างตัวแรงงานกับสินค้าเกิดขึ้นเพราะตัวตนของแรงงานเองก็ถูกตีค่าเป็นมูลค่าด้วยเช่นกัน ดังนั้น การบริโภคในมุมมองของมาร์กซ์จึงเน้นไปที่การบริโภคตัวสินค้าหรือมนต์ขลังของสินค้า⁴ และมูลค่าการแลกเปลี่ยน มาร์กซ์มองว่าเมื่อผู้บริโภคหมกมุ่นกับมูลค่าการแลกเปลี่ยนก็จะไม่สนใจว่ากระบวนการผลิตเป็นอย่างไรและใครเป็นผู้ผลิต การถูกเอารัดเอาเปรียบจึงถูกหลงลืมและเลือนหายไป เมื่อมนุษย์ไม่ใส่ใจกับความเป็นไปของแรงงานซึ่งเป็นมนุษย์แต่กลับหมกมุ่นกับมูลค่าการแลกเปลี่ยนของสินค้า แสดงว่ามนุษย์ไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันแต่มีปฏิสัมพันธ์กับสินค้าแทน

มาร์กซ์ได้วิเคราะห์และอภิปรายถึงภาวะบริโภคนิยมเอาไว้ในศตวรรษที่ 19 และฝากความหวังเอาไว้ให้ชนชั้นแรงงานรวมตัวกันต่อต้านอำนาจการผลิตที่ไม่เป็นธรรมด้วยการก่อการ

⁴ มนต์ขลังของสินค้า (Fetishism of Commodity) เป็นสำนวนแปลของอริคิม โคมลวิตเซอร์ (2538, 23) ในขณะที่สุรเดช โชติอุดมพันธ์ ใช้คำว่า การหมกมุ่นกับตัวสินค้า(2549, หน้า 9) คำแปลนี้มีความคล้ายคลึงกันซึ่งต่างก็แสดงให้เห็นถึงภาวะการบริโภคโดยมุ่งเน้นความสำคัญไปที่ตัวสินค้าได้เช่นเดียวกัน

ปฏิวัติโครงสร้างทางสังคมใหม่เพื่อเปลี่ยนจากสังคมทุนนิยมให้กลายเป็นสังคมคอมมิวนิสต์ แต่ต่อมาเมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 สังคมทุนนิมนั้นแตกต่างออกไปจากในศตวรรษที่ 19 อย่างเห็นได้ชัด สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงทำให้เกิดทฤษฎีใหม่ๆ ขึ้นมามากมาย ของรี เลอเฟบว์ (Lefebvre, 2004) เห็นว่า สังคมทุนนิยมไม่สามารถทำให้ชนชั้นแรงงานเข้ามารวมตัวกันอย่างเป็นเอกภาพตามความหวังของมาร์กซ์ได้ ยิ่งไปกว่านั้น เลอเฟบว์ยังต่อยอดแนวคิดของมาร์กซ์ในเรื่อง มนุษยสัมพันธ์ของสินค้า กล่าวคือ เลอเฟบว์เสนอว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ได้ถูกตัดขาดออกจากกันอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากอุดมการณ์แห่งการบริโภค⁵ อันเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลถูกตัดขาด ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสินค้าจึงก่อให้เกิดความวุ่นวายท่ามกลางพื้นที่ที่มีความเป็นเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากการเจริญเติบโตของการผลิตในระบบทุนนิยม

ต่อมาในยุคสังคมสมัยใหม่ ได้มีนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสชื่อฌอง โบดริยาร์ด (Jean Baudrillard) อภิปรายเรื่องการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ (The Consumption of the Sign) โบดริยาร์ดเชื่อว่า รูปแบบสังคมได้กลายเป็นสังคมแห่งการบริโภค ประโยชน์ใช้สอยจากสินค้าหรือวัตถุต่างๆ นั้นไม่สำคัญอีกต่อไป เพราะการบริโภคได้ถูกกำหนดคุณค่าขึ้นใหม่ คุณค่าดังกล่าวไม่ได้ขึ้นอยู่กับคุณค่าในการแลกเปลี่ยนอีกต่อไป แต่เป็นการบริโภคเพื่อสร้างคุณค่าทางสัญลักษณ์⁶ (sign value) กล่าวคือ เมื่อผู้บริโภคเลือกบริโภคสินค้านั้นๆ จะทำให้ผู้บริโภคมีความโดดเด่นเหนือผู้อื่น สอดคล้องกับที่สุเรเดช โชติอุดมพันธ์ (2549, หน้า 17) กล่าวว่า “การบริโภคไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานอีกต่อไป หากแต่เกิดขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบสร้างอัตลักษณ์” ดังนั้นการบริโภคในความหมายของโบดริยาร์ดจึงอิงกับคุณค่าทางสัญลักษณ์มากกว่าประโยชน์ใช้สอย

ในเวลาต่อมา ระบบทุนนิยมได้ขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ ก่อให้เกิดพลวัตและความซับซ้อนในระบบทุนนิยมมากขึ้นจนแนวคิดแบบมาร์กซิสต์กับแนวคิดแบบโครงสร้างไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ของระบบทุนนิยมได้ นักทฤษฎีหลังมาร์กซิสต์บางท่านได้ขยายการวิเคราะห์ความ

⁵ อุดมการณ์แห่งการบริโภค ได้แก่ ความพึงพอใจที่ได้มาจากการบริโภค ความสุขของมนุษย์ถูกทำให้เหลือเพียงความรื่นรมย์จากการได้เสพวัตถุ อุดมการณ์แห่งการบริโภคได้ยึดกุมจิตใจของผู้คนผ่านสื่อมวลชนและการโฆษณา อุดมการณ์ดังกล่าวผลักดันให้ผู้คนวิ่งตามการบริโภคอย่างไม่หยุดหย่อน ผลที่เกิดขึ้นคือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลถูกตัดขาดโดยสิ้นเชิง เหลือแต่ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งของล้วนๆ (อริคม โกมลวิทยาธร: 2538, 19)

⁶ สัญลักษณ์ เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดเรื่องสัญวิทยา (semiology) หรือศาสตร์ว่าด้วยระบบสัญลักษณ์ ความคิดนี้เริ่มต้นจากนักภาษาศาสตร์โครงสร้างชื่อเฟอร์ดินองด์ เดอ โซซูร์ เขาจำแนกระบบทางสัญลักษณ์ ออกเป็นรูปสัญลักษณ์ทางสัญลักษณ์ (signifier) กับความหมายของสัญลักษณ์ (signified) ยกตัวอย่างคือต้นไม้กับรูปลักษณะของต้นไม้จริงๆ นั้นไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่คำว่าต้นไม้ไม่มีสัญลักษณ์ที่อ้างอิงถึงต้นไม้จริงๆ (เกษม เพ็ญภินันท์, 2555, หน้า 22-24) เมื่อนำความรู้ทางสัญวิทยามาอธิบายแนวคิดเรื่องบริโภคนิยม อาจอธิบายได้ว่า คุณค่าของสินค้าจริงๆ กับคุณค่าทางสัญลักษณ์ของสินค้าซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้นจึงแตกต่างกัน คุณค่าทางสัญลักษณ์ในสังคมบริโภคนิยมได้กำหนดคุณค่าพื้นฐานและระบุนิยมในการบริโภคสินค้า การบริโภคสินค้าในสังคมบริโภคนิยมจึงเป็นการบริโภคเพื่อสร้างฐานะและความโดดเด่นเหนือผู้อื่น

เป็นไปของระบบทุนนิยมโดยมุ่งเน้นไปที่มิติทางวัฒนธรรม โดยมีความเจริญทางด้านเทคโนโลยี และทุนเป็นปัจจัยเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคมและวิถีชีวิตของมนุษย์ เฟดริก เจมเมอสัน (Jameson, 2007) เชื่อว่าระบบทุนนิยมมีบทบาทในการครอบงำสังคมผ่านสื่อต่างๆ เช่น ภาพยนตร์ รายการโทรทัศน์ เป็นต้น สื่อเป็นตัวการสำคัญในการเผยแพร่วิถีชีวิตภายใต้ระบบทุนนิยมผ่านการผลิตซ้ำ (reproduction) ส่งผลให้สังคมกลายเป็นสังคมแห่งภาพลักษณ์ ปราบฏกาการณ์ดังกล่าวได้ครอบงำวิถีชีวิตของมนุษย์ การบริโภคกลายเป็นวัฒนธรรมหลักของวิถีชีวิตในระบบทุนนิยม สาเหตุที่การบริโภคมีฐานะเป็นวัฒนธรรมที่ครอบงำวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นเพราะว่าการบริโภคเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การครอบงำทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ “การบริโภคกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การผลิตซ้ำดังกล่าวมีประสิทธิภาพ ส่วนความสัมฤทธิ์ผลของมันจะเป็นจริงได้ก็ต่อเมื่อการบริโภคเป็นคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่ครอบงำสังคม” (เกษม เพ็ญภินันท์, 2555, หน้า 69) อาจกล่าวได้ว่า การบริโภคได้เปลี่ยนความหมายจากการบริโภคในยุคมาร์กซิสต์ที่เห็นว่าการบริโภคสินค้าเป็นปัจจัยทำให้มนุษย์ไว้ปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และยุคโครงสร้างนิยมที่เห็นว่าการบริโภคสินค้าเป็นไปเพื่อการสร้างฐานะ ธรรมเนียม และความโดดเด่นเหนือผู้อื่น แต่การบริโภคกลายเป็นวัฒนธรรมการบริโภคอันเป็นปัจจัยที่เข้าครอบงำวิถีชีวิตมนุษย์ในสังคมทุนนิยม

2.3.3 ระบบทุนนิยมกับการอพยพ

ภายหลังจากที่สหรัฐอเมริกาได้เข้ามามีบทบาทในการวางแผนนโยบายการพัฒนาให้แก่สังคมไทย แนวคิดเสรีนิยมไม่เพียงแต่แผ่ขยายในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังแผ่ขยายออกไปทั่วโลก ส่งผลให้แนวทางการพัฒนาระบบทุนนิยมกับบริโคนิยมซึ่งเกื้อหนุนกันและกันนั้นเป็นที่รู้จักในนานาประเทศ ประกอบกับช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีการจัดกลุ่มประเทศออกเป็นสามกลุ่มตามรูปแบบการพัฒนา ได้แก่ กลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา และกลุ่มประเทศด้อยพัฒนา จะเห็นว่าแนวทางการพัฒนาดังกล่าวได้เข้าครอบงำทิศทางการพัฒนาของนานาประเทศ ซึ่งลดทอนและมองข้ามความแตกต่างทั้งทางเศรษฐกิจและทรัพยากร ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งซึ่งเปรียบเสมือนเครื่องมือในการเผยแพร่แนวคิดแบบทุนนิยม ตลอดจนความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศกลุ่มพัฒนาแล้วก็คือปัจจัยด้านเทคโนโลยีซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสื่อสมัยใหม่ สังเกตได้ว่า ความทันสมัยของสื่อส่งผลให้แนวคิด ระบบทุนนิยมและบริโคนิยมแผ่ขยายออกสู่พื้นที่ต่างๆ อย่างไม่พรมแดน

สังคมไทยได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้นอย่างต่อเนื่องเพราะการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ โมเดลการพัฒนาแบบศูนย์กลาง – บริวารทำให้ทรัพยากรในพื้นที่ท้องถิ่นแปร

สภาพเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญให้กับระบบอุตสาหกรรมและการค้าขาย ทำให้ระบบเกษตรกรรมนั้นล้มล้างลงสวนทางกับระบบอุตสาหกรรมที่เข้มแข็งและขยายตัวมากขึ้นในสังคมไทย ปัจจัยดังกล่าวผลักดันให้ระบบทุนนิยมเกิดขึ้นในสังคมไทยตามไปด้วย เมื่อพื้นที่ท้องถื่นและระบบเกษตรกรรมไม่ได้รับการพัฒนาที่เท่าเทียม ผู้คนในพื้นที่ท้องถื่นจึงอพยพย้ายถิ่นฐานเข้าสู่พื้นที่เมืองอันเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของการพัฒนามากขึ้นเรื่อยๆ เมืองได้กลายเป็นพื้นที่แห่งความเจริญในสายตาของคนท้องถื่น ส่งผลให้ผู้คนในท้องถื่นอพยพเข้าสู่พื้นที่เมืองเพราะเชื่อว่าตนจะประสบความสำเร็จและมีอนาคตที่ดีกว่าเดิม ดังที่เอลเลน บอคคูซิกกล่าวว่า “ผู้อพยพออกจากบ้านเกิดขึ้นตมมุ่งหน้าเข้าสู่กรุงเทพฯ ด้วยความฝันว่าจะประสบความสำเร็จในเมือง แต่ไม่นานก็ได้เรียนรู้ว่าประสบการณ์ที่ได้จากการอพยพซับซ้อนมากกว่าที่พวกเขาคิด” (Ellen Bocuzzi, 2013: 46) การอพยพนั้นกลับเต็มไปด้วยความซับซ้อนซึ่งผู้อพยพคาดไม่ถึง เนื่องจากการอพยพระหว่างสองพื้นที่ส่งผลให้อัตลักษณ์ของผู้คนประกอบสร้างขึ้นมาจากทั้งพื้นที่ท้องถื่นอันเป็นพื้นเพเดิมกับพื้นที่เมืองซึ่งสร้างประสบการณ์ใหม่ขึ้น อัตลักษณ์ของผู้อพยพจึงติดขัดและไม่ต่อเนื่อง ยิ่งไปกว่านั้น การอพยพยังส่งผลกระทบต่อผู้คนเมื่ออพยพกลับถิ่นฐานเดิม ประสบการณ์ในขณะที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองได้ทำให้พวกเขาไม่สามารถปรับตัวให้กลมกลืนเข้ากับพื้นที่บ้านเกิดได้ แต่เมื่ออาศัยอยู่ในพื้นที่เมือง ประสบการณ์เดิมที่เคยมีขณะที่ใช้ชีวิตในบ้านเกิดก็ทำให้พวกเขาก็ไม่ได้รู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับพื้นที่เมืองเช่นกัน

นอกจากระบบทุนนิยมจะก่อให้เกิดการอพยพระหว่างพื้นที่เมืองกับพื้นที่ท้องถื่นซึ่งส่งผลต่ออัตลักษณ์ของมนุษย์แล้ว ระบบทุนนิยมยังส่งผลต่อสภาพจิตใจของมนุษย์ด้วยเช่นกัน การที่เงินตราเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของมนุษย์ได้ส่งผลให้มนุษย์พยายามที่จะสะสมรวบรวมเงินตราเพื่อสร้างความมั่นคงและมั่งคั่งให้ได้มากที่สุด วิถีชีวิตของมนุษย์จึงเกิดการแก่งแย่งแข่งขันเพื่อเข้าถึงทรัพยากรและเงินตราส่งผลให้มนุษย์มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น สอดคล้องกับที่สุรเดช โชติอุดมพันธ์(2549, หน้า 23) กล่าวว่า “มนุษย์ต้องแก่งแย่งแข่งขันกันมากขึ้นเพื่อที่จะทำให้อุรุกิจหรือทรัพย์สินหรือทุนของตนเติบโตมากขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนั้น มนุษย์ในสังคมทุนนิยมยังจำเป็นต้องสะสมไว้ซึ่งเงินตราเพื่อสร้างฐานะ” ความหมกมุ่นในทรัพย์สินเงินตรายังส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ทั้งในระดับครอบครัวให้เปราะบางลง เนื่องจากความต้องการที่จะสะสมเงินตราผลักดันให้มนุษย์ออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้นจนไม่มีเวลาสร้างปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว ยิ่งไปกว่านั้น วิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลยังส่งผลให้มนุษย์ไม่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่อยู่รายล้อมรอบตัวมนุษย์อีกด้วย

วัฒนธรรมบริโภคนิยมก็มิมีอิทธิพลต่อสังคมไทยหลายต่อหลายด้านท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมได้เจริญเติบโตมากขึ้นเรื่อยๆ ในสังคมไทย ดังที่สุริชัย หวันแก้วกล่าวว่า “ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของไทยในปัจจุบัน ปรากฏการณ์ที่เด่นชัดมากประการหนึ่งได้แก่การที่สังคมไทยกลายเป็นสังคมบริโภคนิยม” (สุริชัย หวันแก้ว, 2548, หน้า 1) จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยประการหนึ่งก็คือการที่สังคมไทยกลายเป็นสังคมบริโภคนิยมโดยมีสาเหตุมาจากนโยบายการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ⁷

“ในโอกาสที่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาฉบับแรกนั้น ผู้นำของประเทศคือท่านนายกรัฐมนตรี (จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) [...] ผู้นำฝ่ายบ้านเวลานั้นไม่เข้าใจว่า ถ้าประชาชนมีความอยากมากๆ คืออยากมีกินมีใช้ อยากร่ำรวย ก็จะทำให้กันขยันขันแข็งทำงานทำการเป็นการใหญ่ บ้านเมืองก็จะเจริญพัฒนา แต่ถ้าประชาชนสันโดษคือพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ก็จะไม่กระตือรือร้นขวนขวาย การพัฒนาบ้านเมืองก็จะไม่สำเร็จ ความเข้าใจอย่างนี้ที่แท้เป็นความเข้าใจผิด คือ หลักการในการพัฒนาที่ตนใช้ในการมองก็ไม่ถูกต้อง ในที่สุดความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างหลักการพัฒนาที่ตนจะนำมาใช้กับผลที่ต้องการก็ไม่ถูกต้องอีกทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อปมปัญหาในการพัฒนา ทำให้เราเริ่มต้นยุคพัฒนาอย่างผิดพลาดแล้วเดินผิดทางสืบมา” (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2539, หน้า 19)

จะเห็นได้ว่าความมุ่งหมายของนโยบายการพัฒนาที่ต้องการให้มนุษย์ทำงานหาเงินเพื่อความมั่งคั่งร่ำรวย ผลจากการพัฒนาในแง่หนึ่งก็ทำให้เศรษฐกิจและการค้าเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง แต่ในทางตรงข้าม วิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคอย่างลึกซึ้งได้ก่อให้เกิดความหมกมุ่นในการบริโภค การดำรงชีวิตของมนุษย์จึงมุ่งเน้นการทำงานสะสมเงินตราเพื่อสร้างโอกาสในการบริโภคให้มากขึ้นจนทำให้ขาดปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่อยู่แวดล้อมมากขึ้นเรื่อยๆ

ระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมเองก็เป็นปัจจัยสร้างอิสระให้กับมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลด้วยภายใต้เศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มนุษย์สามารถสะสมเงินตราเพื่อการบริโภคได้อย่างเสรี ปัจจัยดังกล่าวได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ให้มีอิสระในการใช้ชีวิตด้วยเช่นกัน มนุษย์ไม่จำเป็นต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อพึ่งพาอาศัยกันในการดำเนินชีวิต ทั้งยังสามารถเลือกใช้

⁷ ข้อความภาษาอังกฤษ คือ “The migrants who leave their homes bound for Bangkok with dreams of urban success soon learn that the experience of migration is much more complex than this” (Bocuzzi, 2012)

ชีวิตตามแบบฉบับของตนได้อย่างเสรี เมื่อมนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่แบบปัจเจกบุคคลได้ ย่อมส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ที่มนุษย์พึงมีต่อบุคคลรอบข้าง ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดตัวมนุษย์มากที่สุดก็คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่มีหน้าที่สร้างและอบรมสมาชิกที่มีคุณภาพตามบรรทัดฐานของสังคม บรรทัดฐานดังกล่าวปรากฏขึ้นในรูปแบบของจารีตประเพณีที่กำหนดว่า ครอบครัวจะต้องมีสมาชิกครบถ้วนทั้งพ่อ แม่ และบุตร สมาชิกทุกคนอาศัยอยู่ในบ้านเดียวกันและมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในครอบครัว แต่เมื่อวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลเข้ามามีอิทธิพลต่อมนุษย์มากขึ้น ทำให้จารีตที่เคยกำหนดความเป็นไปของครอบครัวมาอย่างยาวนานถูกสั่นคลอนและมีบทบาทน้อยลง ดังที่ อลิซาเบธ เบค-เกอร์นแฮมส์ (2550, 15) กล่าวว่า “แม้ผู้คนจะยังมีชีวิตอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ แต่ความสัมพันธ์เหล่านี้แตกต่างจากเมื่อก่อนในแง่ของความผูกมัดและระยะเวลา ครอบครัวตามประเพณีกำลังสูญเสียการผูกขาดซึ่งได้รับสิทธิมายาวนาน พร้อมกับการแพร่กระจายของวิถีชีวิตใหม่ๆ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ต่างไป เช่น ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวหรือคู่เพศเดียวกัน” จะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลที่เป็นผลพวงจากความเจริญก้าวหน้าของระบบทุนนิยมนั้นไม่ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อมนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีครอบครัวอีกด้วย

2.3.4 ระบบทุนนิยมกับชาติพันธุ์ เพศสถานะและเพศวิถี

การพิจารณาอิทธิพลของระบบทุนนิยมและบริโคนิยมไม่อาจมองข้ามการพิจารณาเรื่องชาติพันธุ์ได้ เนื่องจากระบบทุนนิยมและบริโคนิยมโดยรัฐเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดความรุนแรงทางชาติพันธุ์ การเข้าถึงทรัพยากรกลายเป็นปัจจัยบ่งชี้อัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ การที่กลุ่มชาติพันธุ์เข้าถึงทรัพยากรและเงินตราได้ไม่เท่ากันยังนำมาซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาติพันธุ์ กล่าวคือ ชาติพันธุ์ใดที่มีทรัพยากรมากกว่าถือว่าเป็นชาติพันธุ์ที่ “เจริญก้าวหน้า” และชาติพันธุ์ที่มีทรัพยากรน้อยกว่ากลายเป็นชาติพันธุ์ที่ “ล้าหลัง” ชาติพันธุ์ที่เข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่ามีอำนาจเข้าแทรกแซงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และยังคงก่อให้เกิดความรุนแรงและการกดขี่ทางชาติพันธุ์ เนื่องจากระบบทุนนิยมให้ความสำคัญกับเงินตราและการเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ปัจจัยดังกล่าวนำมาซึ่งการกีดกันไม่ให้กลุ่มชาติพันธุ์เข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจได้เท่าเทียมกับตน

อาจวิเคราะห์ได้ว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาติพันธุ์ที่เข้าถึงทรัพยากรได้ไม่เท่ากันนี้เป็นตรรกะชุดเดียวกันกับทิศทางการพัฒนาของสังคมไทยที่เป็นแบบศูนย์กลาง – บริวาร

⁸ ชาติพันธุ์ คือ กลุ่มคนที่มีแบบแผนพฤติกรรมบางอย่างร่วมกัน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ คุณค่า ค่านิยม โดยมีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในกลุ่ม จนมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ร่วมสังคมกันหรืออยู่ใกล้เคียงกัน (Albert Cohen, 1974: 40)

กล่าวคือ นโยบายการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาแต่พื้นที่ส่วนกลางทำให้ชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนกลางเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่า นอกจากนั้นยังแปรสภาพพื้นที่ชายขอบเป็นแหล่งทรัพยากรเพื่อนำไปพัฒนาพื้นที่ส่วนกลาง ชาติพันธุ์ที่เข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่าจึงสถาปนาอำนาจของชาติพันธุ์ตนให้เหนือกว่าชาติพันธุ์ที่เข้าถึงทรัพยากรได้น้อยกว่า ในขณะเดียวกัน บริบทสังคมทุนนิยมได้สร้างมายาคติผ่านสื่อสมัยใหม่ว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นกลุ่มคนที่ไร้การศึกษา ป่าเถื่อน ไร้อารยธรรม และนิยมใช้ความรุนแรง การสร้างมายาคติให้กลุ่มชาติพันธุ์อยู่ในชนชั้นที่ต่ำกว่านี้เป็นกลไกการธำรงอำนาจทางเศรษฐกิจของกลุ่มชนชั้นนำเอาไว้ และผลักดันกลุ่มชาติพันธุ์ออกไปเป็นกลุ่มคนชายขอบ

ในอีกแง่หนึ่งเมื่อระบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ใดก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์นั้นย่อมมีโอกาสที่จะกลายเป็นแรงงานมากขึ้นเนื่องจากความต้องการสะสมเงินตรา เพศหญิงจึงมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะไม่ต่างจากเพศชาย เมื่อเพศหญิงตกเป็นช่องทางเศรษฐกิจต่อฝ่ายชายน้อยลง ความต้องการพึ่งพาเพศชายก็ลดน้อยลงตามไปด้วย ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สั่นคลอนระบบปิตาธิปไตย ดังนั้นกระบวนการเข้าสู่ระบบทุนนิยมของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ถือครองอยู่จึงทำให้อำนาจทางเศรษฐกิจของเพศชายลดถอยลง ดังที่ยศ สันตสมบัติกล่าวว่า “การที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้ชายสูญเสียสถานะดั้งเดิมของ ‘ผู้หาเลี้ยง’ ครอบครัวยุคใหม่ และกลายเป็นสิ่งที่ทำทนายต่อความเป็นชายอย่างยิ่ง” (ยศ สันตสมบัติ, 2548, หน้า 17) จะเห็นได้ว่าระบบทุนนิยมเป็นปัจจัยที่ทำทนายอำนาจของเพศชายด้วย

นอกจากระบบทุนนิยมจะส่งผลต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาติพันธุ์ และความต้องการแรงงานยังเปิดโอกาสให้เพศหญิงมีสิทธิทำงานในพื้นที่สาธารณะทัดเทียมเพศชายซึ่งสั่นคลอนระบบปิตาธิปไตยแล้ว บริบทสังคมทุนนิยมและบริโภคนิยมยังส่งผลต่อความเลือนไหลของเพศสถานะ⁹ และเพศวิถี¹⁰ เนื่องจากวิถีบริโภคนิยมนั้นเชื่อว่าทุกสิ่งสามารถเป็นสินค้าได้ไม่เว้นแม้แต่ร่างกายของมนุษย์ ดังที่ยศ สันตสมบัติ กล่าวว่า “การทำความเข้าใจกับเพศสถานะและเพศ

⁹ ผู้วิจัยใช้คำว่าเพศสถานะตามงานวิจัยของยศ สันตสมบัติ ส่วนกาญจนา แก้วเทพ ได้ใช้คำว่า เพศภาวะ อย่างไรก็ตาม คำว่าเพศสถานะหรือเพศภาวะ (gender) มีความหมายอย่างเดียวกัน นักสตรีนิยมใช้คำนี้เพื่อเน้นย้ำให้คนในสังคมสามารถแยกแยะได้ว่าสภาวะทางเพศแบบไหนเป็นสภาวะธรรมชาติ และสภาวะแบบไหนคือสิ่งประดิษฐ์ของสังคม การวิเคราะห์แบบนี้ทำให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างเพศกับเพศสถานะ ในขณะที่เพศสรีระ (sex) เป็นภาวะที่แตกต่างกันระหว่างผู้ชายและผู้หญิงโดยมีร่างกาย (body) เป็นตัวกำหนด เพศสถานะก็คือภาวะที่แตกต่างกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายโดยมีมนุษย์ (สังคม) เป็นผู้กำหนด (สุชาดา ทวีสิทธิ์, 2547, หน้า 6)

¹⁰ เพศวิถี (sexuality) หมายถึง วิถีปฏิบัติทางเพศ ในแต่ละระบบสังคมนั้นความปรารถนาทางเพศของปัจเจกบุคคลเป็นมากกว่าพฤติกรรมตามธรรมชาติ ความปรารถนาทางเพศเป็นเรื่องของการสร้างความหมายทางสังคม เป็นเป้าหมายของการควบคุมทางสังคมและการเมือง และเป็นพื้นที่ของการยอมจำนนและต่อสู้ในระดับปัจเจก (กาญจนา แก้วเทพ, 2547, หน้า 15) อาทิ เพศวิถีแบบรักต่างเพศ (heterosexuality) เพศวิถีแบบรักร่วมเพศ (homosexual)

วิถีในสังคมไทย ยังจำเป็นต้องให้ความสนใจกับผลกระทบของทุนนิยมและบริโภคนิยม ที่มีต่อการนิยามความหมายว่าด้วยเพศและร่างกายของมนุษย์”(ยศ สันตสมบัติ, 2548, หน้า 22) ดังนั้นแนวคิดทุนนิยมและบริโภคนิยมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงทางด้านเพศสถานะและเพศวิถี

เพศสถานะนั้นต่างจากคำว่าเพศ (sex) ซึ่งเป็นลักษณะทางชีวภาพและสรีรวิทยาในการกำหนดเพศชายและเพศหญิง แต่เพศสถานะเป็นการกำหนดสถานะของเพศใดเพศหนึ่งโดยที่สังคมเป็นตัวกำหนด ดังนั้นเพศสถานะจึงเลื่อนไหลและเปลี่ยนแปลงได้ตามค่านิยมของสังคมและบริบททางวัฒนธรรม ในบริบทของสังคมไทย อาจกล่าวได้ว่าการกำหนดเพศสถานะเป็นไปตามระบอบปิตาธิปไตยหรือระบอบชายเป็นใหญ่ เพศสถานะของชายและหญิงมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่อกัน เพศชายเป็นฝ่ายมีอำนาจเหนือเพศหญิง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้ส่งผลให้เพศหญิงเป็นฝ่ายที่ถูกควบคุมและจำกัดสิทธิและพื้นที่โดยอำนาจของเพศชาย ดังที่สุพัตรา สุภาพ ได้ให้นิยามความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายและหญิงไว้ว่า “โดยทั่วไปชายจะได้รับยกย่องเหนือกว่าหญิงทั้งในทางปฏิบัติและในทางกฎหมายโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ชายมีทั้งอำนาจและสถานภาพสูง หญิงจะมีสถานภาพด้อยกว่าชาย โดยเฉพาะหญิงมีสามีจะต้องยกย่องเชิดชูสามีให้เหนือกว่าตน”(สุพัตรา สุภาพ, 2536, หน้า 68) จะเห็นได้ว่าสังคมได้สร้างบรรทัดฐานให้เพศชายมีสถานะเหนือกว่าเพศหญิงผ่านการบัญญัติกฎหมายและการสร้างจารีตวิถีปฏิบัติ

แต่เมื่อระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงก็มีทางเลือกมากขึ้น จากที่เคยถูกจารีตประเพณีตีกรอบเอาไว้ก็เปลี่ยนเป็นการเลือกครองคู่กันอย่างมีอิสระ ซึ่งแสดงผ่านการใช้ชีวิตร่วมกันโดยไม่ผ่านพิธีแต่งงาน ดังที่อลิซาเบธ เบค-เกออร์นแฮมส์ (2550: 22) กล่าวว่า “คู่ชายหญิงมากขึ้นเรื่อยๆ ที่อยู่ด้วยกันโดยไม่แต่งงาน และจำนวนไม่น้อยที่ยังไม่แต่งงานแม้เมื่อมีลูกแล้ว พวกเขาทำเช่นนี้เพราะการตัดสินใจอย่างเต็มใจ พวกเขาไม่เห็นเหตุผลหรือความจำเป็นใดๆ ที่ความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยาของพวกเขาต้องถูกประทับตราอย่างเป็นทางการ” จะเห็นว่ามนุษย์มีทางเลือกมากขึ้นในฐานะปัจเจกบุคคล คู่รักชายหญิงไม่จำเป็นต้องทำตามบรรทัดฐานของสังคม และมีสิทธิมากขึ้นในการเลือกใช้ชีวิตในแบบที่ตนต้องการ

บรรทัดฐานของสังคมแบบปิตาธิปไตยยังแบ่งแยกลักษณะของพื้นที่ที่ออกจากกันอย่างชัดเจน ดังที่ปราณี วงษ์เทศกล่าวว่า “เราจะพบว่างานบ้านและงานในครอบครัวคือโลกของผู้หญิง ส่วนงานนอกบ้านรวมทั้งกิจกรรมทางการเมืองเป็นงานของเพศชาย”(ปราณี วงษ์เทศ, 2544, หน้า 115) ลักษณะการแบ่งแยกพื้นที่ดังกล่าวอาจอธิบายในเชิงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ

ชายและเพศหญิงได้ การยึดโยงเพศชายเข้ากับพื้นที่สาธารณะ (public sphere) อันเป็นพื้นที่แห่งการทำงานหาเงินนอกบ้าน ในขณะที่เพศหญิงถูกยึดโยงเข้ากับพื้นที่ส่วนตัว (domestic sphere) ซึ่งก็คือพื้นที่บ้าน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศชายกับเพศหญิง กับพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวอาจพิจารณาได้จากการเข้าถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ที่ให้โอกาสสร้างฐานะจากเงินตราที่ได้จากการทำงานนอกบ้าน ในทางตรงข้าม งานในพื้นที่ส่วนตัวไม่อาจให้ผลตอบแทนได้เช่นเดียวกับงานในพื้นที่สาธารณะ ดังนั้น พื้นที่ส่วนตัวซึ่งยึดโยงเพศหญิงอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวจึงอยู่ในสถานะที่ด้อยกว่า

บริบทสังคมทุนนิยมและบริโภคนิยมผลักดันให้เพศหญิงมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น เนื่องจากความต้องการสะสมเงินตราเพื่อความมั่นคงของครอบครัว ดังที่ปิยรัตน์ กาญจนจิตรรา (2543: 41) กล่าวว่า “รัฐจำเป็นต้องเร่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจซึ่งสลับซับซ้อนมากขึ้น ความต้องการแรงงานในประเทศเพิ่มขึ้น แรงงานสตรีจึงมีความสำคัญมากขึ้น การใช้แรงงานสตรีเป็นไปเพื่อยกฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวและยกฐานะทางสังคมของสตรีด้วย” (ปิยรัตน์ กาญจนจิตรรา, 2543, หน้า 41) จะเห็นได้ว่าบริบทสังคมทุนนิยมได้ผลักดันให้เพศหญิงกลายเป็นแรงงานในพื้นที่สาธารณะเท่าเทียมกับเพศชายเนื่องจากความต้องการเงินตรา ผลพวงจากการกลายเป็นแรงงานของเพศหญิงยังถือเป็นการยกระดับบทบาททางสังคมของเพศหญิง ยิ่งไปกว่านั้น การที่เพศหญิงมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะยังถือเป็นการสั่นคลอนระบบปิตาธิปไตยอีกด้วย

การยกระดับสถานะของเพศหญิงที่ได้กล่าวไปข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายกับหญิงนี้ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หากแต่เป็นการประกอบสร้างทางสังคมซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบทของสังคม ในที่นี้จะเห็นว่าระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมเป็นปัจจัยที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายกับหญิง เพศหญิงไม่ได้มีสถานะเป็นรองเพศชายเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป แต่ฝ่ายหญิงมีอำนาจและทางเลือกมากขึ้น ดังที่จามะวี เชียงทอง กล่าวว่า “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้อาจถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้เนื่องจากผู้กระทำทางสังคมอาจทำทลายกรอบความสัมพันธ์ในรูปแบบเดิม ทำให้ความสัมพันธ์ไม่ตายตัว เลื่อนไหลและปรับเปลี่ยนเป็นตรงข้ามได้” (จามะวี เชียงทอง, 2549, หน้า 33) จากคำกล่าวข้างต้น อาจวิเคราะห์ได้ว่า ระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมนี้เองเป็นปัจจัยที่เอื้อให้เพศหญิงมีอำนาจทำทลายกรอบเพศสถานะในรูปแบบเดิม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายกับหญิงจึงเปลี่ยนจากรูปแบบที่ตายตัว กลายเป็นสิ่งที่มีความเลื่อนไหลและเปลี่ยนแปลงได้

ในส่วนของเพศวิธินั้น การแบ่งแยกเพศวิถีออกเป็นสองขั้ว ได้แก่ เพศชายและเพศหญิง ไม่สอดคล้องกับความเป็นไปในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากระบบทุนนิยมได้นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาการทางการแพทย์ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อรูปแบบของเพศวิถี อาทิ การตั้งครรภ์ก่อนแต่งงาน การตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ การทำแท้ง จะเห็นได้ว่ารูปแบบของเพศวิถีดังตัวอย่างนั้นแตกต่างจากเพศวิถีตามชนบประเพณีเดิม เพศวิถีของหญิงถูกสังคมกำหนดให้เป็นแม่ และกำหนดให้ฝ่ายชายเป็นพ่อ ก่อนจะใช้ชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัวจะต้องจัดพิธีแต่งงานเสียก่อน แต่ในปัจจุบัน สังคมทุนนิยมได้เปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลมีสิทธิดำรงเพศวิถีตามที่ตนต้องการ ปัจจุบันจึงปรากฏมากขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคมทุนนิยม

ประเด็นเรื่องเพศวิถีอาจพิจารณาได้ในฐานะที่เป็นวาทกรรม กลไกการควบคุมและจัดการพลเมืองของรัฐใช้วาทกรรมเพื่อทำหน้าที่สร้างชุดความรู้เกี่ยวกับเพศวิถีว่าเพศวิถีที่ถูกต้องตามธรรมชาตินั้นคือเพศวิถีแบบรักต่างเพศเท่านั้น และสร้างชุดความเชื่อเกี่ยวกับเพศวิถีแบบรักร่วมเพศว่าเป็นเรื่องผิดธรรมชาติ ดังที่กาญจนา แก้วเทพ กล่าวว่า “เพศวิถีเป็นทั้งวัตถุของความรู้ที่รัฐสมัยใหม่สนใจจะควบคุมเป็นอย่างยิ่ง ความคิดเกี่ยวกับเพศวิถีที่ถูกต้องเป็นธรรมชาติจึงเป็นวาทกรรมของอำนาจ [...] ในขณะที่สังคมสมัยใหม่แยกแยะเพศวิถีเพื่อคัดเลือประณามกลุ่มชนที่เดินไปบนเส้นทางที่แตกต่าง ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยแผ้วถางวิถีแห่งการต่อสู้ให้กว้างขึ้น เพศวิถีที่แตกต่างจึงเป็นเหมือนเส้นทางสู่เสรีภาพของชนกลุ่มหนึ่ง”(กาญจนา แก้วเทพ, 2547, หน้า 18) จะเห็นได้ว่าแม้รัฐจะใช้วาทกรรมเพื่อควบคุมเพศวิถีให้เป็นไปตามที่รัฐต้องการ แต่ในขณะเดียวกันเพศวิถีที่แตกต่างเองก็มีสิทธิที่จะรื้อสร้างวาทกรรมชุดนี้ด้วยเช่นกัน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในสังคมสมัยใหม่ที่ขับเคลื่อนด้วยระบบทุนนิยมนี้ปรากฏเพศวิถีในรูปแบบที่ซับซ้อนขึ้น การกีดกันและกดทับเพศวิถีที่แตกต่างไม่สามารถทำได้อีกต่อไป อาจเป็นเพราะความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแบบชายเป็นใหญ่ที่ถูกล้มคลอนด้วยระบบทุนนิยม เมื่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปเท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่ให้แก่ความเปลี่ยนแปลงด้านเพศวิถีให้ปรากฏขึ้นได้อย่างอิสระ ดังที่กาญจนา แก้วเทพ กล่าวว่า “พื้นที่ทางวาทกรรมเพศวิถีเป็นการต่อสู้เพื่อรื้อสร้างความหมายและการจัดประเภทของเพศวิถี เพื่อปฏิรูบบแบบแผนการจัดสรรทรัพยากรในสังคมที่แต่เดิมกีดกันลงโทษผู้ที่มีเพศวิถีที่แตกต่าง เป็นการต่อสู้เพื่อขยายนิยามของเพศวิถีที่ชอบธรรม”(กาญจนา แก้วเทพ, 2547, หน้า 20) จะเห็นได้ว่า เพศวิถีที่แตกต่างก็มีพื้นที่เหยียบย่ำในสังคมเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในยุคที่ระบบทุนนิยมได้ลดทอนความเข้มแข็งของอำนาจปิตาธิปไตยลง

ระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมยังเข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง วิถีปฏิบัติภายใต้ระบบทุนนิยมก็คือมโนทัศน์เรื่องผลตอบแทนไม่เว้นแม้แต่ในเรื่อง

ความสัมพันธ์ ดังที่บาวแมน กล่าวว่า “ความสัมพันธ์คือการลงทุนรูปแบบหนึ่ง คุณทุ่มเทเวลา เงิน ความพยายาม คุณสามารถนำสิ่งเหล่านี้ไปใช้กับวัตถุประสงค์อื่นได้ แต่คุณเลือกที่จะไม่ใช้มันไปในทางอื่น โดยคาดหวังว่าถ้าคุณทำมันอย่างถูกต้อง สิ่งที่คุณต้องสูญเสียไปจากการลดละความสุขจากทางอื่นนั้นจะตอบแทนคุณเป็นผลประโยชน์บางอย่างเมื่อถึงเวลา ผลประโยชน์จากการลงทุนในความสัมพันธ์นั้นก็คือความมั่นคง”¹¹ บาวแมนชี้ให้เห็นว่าระบบทุนนิยมทำให้ความสัมพันธ์เปลี่ยนจากความสัมพันธ์ที่เน้นความผูกพันเป็นความสัมพันธ์ที่หวังผลตอบแทน

จะเห็นได้ว่า มโนทัศน์เรื่องผลตอบแทนได้เข้ามากำหนดรูปแบบความสัมพันธ์แบบคู่รัก ความรัก เงิน และเวลาที่คู่รักมีให้แก่กันในความสัมพันธ์นั้นเปรียบเสมือนการลงทุนประเภทหนึ่งซึ่งมีการหวังผลตอบแทน ผลตอบแทนในที่นี้ก็คือความมั่นคงที่คู่รักคาดหวังจะได้จากความสัมพันธ์ อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ที่คาดหวังผลตอบแทนนี้ถูกขับเคลื่อนด้วยระบบทุนนิยมที่ทำให้ความสำคัญกับเรื่องผลตอบแทนเป็นหลัก ความสัมพันธ์ที่คาดหวังผลตอบแทนแสดงให้เห็นว่าความรู้สึกทางใจไม่อาจเต็มเต็มทั้งสองฝ่ายได้ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจึงรู้สึกว่าเขาและโดดเดี่ยวราวกับไม่ได้มีความสัมพันธ์อันคนรัก ดังที่บาวแมนกล่าวว่า “เมื่อใดก็ตามที่ความสัมพันธ์ถูกมองว่าเป็นการลงทุนที่ได้ผลประโยชน์ตอบแทน เป็นต้นว่าคือหลักประกันความปลอดภัยและเป็นคำตอบของปัญหา อนุมาณได้ว่าคุณตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบมันอยู่ตลอดเวลา ความเหงาก่อให้เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงแต่ความสัมพันธ์ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดอะไรมากไปกว่านั้น คุณสามารถรู้สึกไม่มั่นคงเมื่อใดก็ได้ที่ขาดความสัมพันธ์ไป”¹² สิ่งที่บาวแมนกล่าวชี้ให้เห็นว่าหากคาดหวังประโยชน์ตอบแทนจากความสัมพันธ์ แสดงว่าความผูกพันที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ไม่อาจเต็มเต็มคู่รักได้ จึงต้องหวังผลตอบแทนจากความสัมพันธ์ซึ่งทำให้พวกเขายิ่งโดดเดี่ยวมากขึ้น

ในบทที่สามและบทที่สี่ ผู้วิจัยจะนำเอาอิทธิพลจากประสบการณ์ของอุทิศ เหมาะสม แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมซึ่งส่งผลต่อการอพยพ เพศสถานะและเพศวิถี และความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครที่ได้อภิปรายไว้ในบทนี้ไปใช้ในกาวิเคราะห์วิจารณ์ตัว

¹¹ ข้อความภาษาอังกฤษ คือ A relationship is an investment. You put in time, money, efforts that you could have turned to other aims but did not, hoping that you were doing the right thing and that what you've lost or refrained from otherwise enjoying would be in due course repaid – with profit. If you invest in a relationship, the profit you expect is first and foremost security. (Bauman, 2011, p. 13)

¹² ข้อความภาษาอังกฤษ คือ as long as relationships are viewed as profitable investments, as warrants of security and resolutions to your problems, it seems that heads the other wins and tails you lose. Loneliness spawns insecurity – but relationships seems to do nothing else. In a relationship, you may feel as insecure as without it. (Bauman, 2011, p. 15)

บทวรรณกรรมของอุทิศทั้งหกเรื่อง ในบทที่สาม ผู้วิจัยจะวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่อง**ระบำเมฆุน** **ลับแล**, **แก่งคอย** และ**ลักษณะอาลัย** ในประเด็นเรื่องระบบทุนนิยมที่ก่อให้เกิดการอพยพ ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลง อำนาจปีศาจไปโตย เพศสถานะและเพศวิถีของตัวละครที่ได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยม ส่วนบทที่สี่ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรมเรื่อง **กระจกเงา / เงากระจก** รวมเรื่องสั้นชุด**ไม่ย้อนคีน** และรวมเรื่องสั้นชุด**ปริมาตรรำพึง** ในประเด็นเรื่องอิทธิพลของระบบทุนนิยมที่มีต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมือง อีกทั้งยังส่งผลต่อวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ เพศสถานะ และเพศวิถีของผู้คนในเมือง

บทที่ 3

“ประตูล้างของยุคอุตสาหกรรม”: ระบบทุนนิยมกับพื้นที่และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง

นวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย ระเบิดเมฆ และลักษณะอาลัย* ได้ชูประเด็นเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชุมชนทั้งในระดับกายภาพและระดับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ระบบทุนนิยมและการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาทับนโยบายการพัฒนาได้รุกรานเข้าสู่พื้นที่ท้องถื่น ความเจริญดังกล่าวเข้ามาเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพของท้องถื่น และยังทำให้ความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

ข้อความว่า “ประตูล้างของยุคอุตสาหกรรม” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 117) เป็นความตอนหนึ่งจากนวนิยายเรื่อง *ลักษณะอาลัย* อุทิศใช้ข้อความดังกล่าวอธิบายความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และวิถีชีวิตของชาวบ้านอันเกิดจากระบบอุตสาหกรรมซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการขยายตัวของระบบทุนนิยม อาจวิเคราะห์ได้ว่าประตูล้างของยุคอุตสาหกรรมหมายถึงสิ่งที่อยู่หลบเร้นอยู่ภายใต้ระบบอุตสาหกรรม แม้ว่าระบบทุนนิยมจะนำความเจริญเข้ามาสู่ท้องถื่นและทำให้ชาวบ้านมีรายได้ดีขึ้น การเปิดประตูด้านหลังออกไปอาจสื่อถึงการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จะพบว่าระบบทุนนิยมส่งผลต่อทั้งพื้นที่ท้องถื่นและวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างลึกซึ้ง ในขณะเดียวกันก็เอื้อผลประโยชน์ให้กับผู้คนบางกลุ่มด้วยเช่นกัน นอกจากนั้น คำว่า “ประตูล้าง” ยังเป็นคำแสลงที่มีนัยยะถึงเพศวิถีที่นอกเหนือจากที่จารีตกำหนดไว้ อาจนำคำดังกล่าวมาใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบของเพศวิถีที่เกิดขึ้นในพื้นที่ท้องถื่นได้ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เพศวิถีที่เกิดขึ้นในพื้นที่ท้องถื่นเป็นเพศวิถีที่ต้องเปิดประตูหลังออกไปถึงจะพบ อาจเป็นเพราะเพศวิถีในรูปแบบดังกล่าวถูกกดทับด้วยจารีตชุมชนจึงต้องหลบซ่อนจากพื้นที่ศูนย์กลาง

3.1 สภาพทางกายภาพของพื้นที่ท้องถื่น

ระบบทุนนิยมเข้าสู่พื้นที่ท้องถื่นในรูปของโรงงานอุตสาหกรรมและการคมนาคม ปัจจัยดังกล่าวทำให้ลักษณะทางกายภาพของท้องถื่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยจะเห็นได้จากการขยายตัวของถนนมิตรภาพและการต่อสู่วงชิงพื้นที่ของต้นสมอพิเภกที่ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ต่อไป

3.1.1 การขยายตัวของถนนมิตรภาพ: พื้นที่ท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย

นวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* ได้เผยให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในสมัยที่นโยบายการพัฒนาเริ่มเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ท้องถิ่น ผลพวงจากนโยบายการพัฒนาอันได้แก่ความเจริญด้านคมนาคมก็คือถนนมิตรภาพและการสร้างโรงงานปูนซีเมนต์ แต่เดิมนั้น ถนนมิตรภาพเป็นเพียงถนนลาดยางเล็กๆ เพียงสองเลน แต่เมื่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้ระบบอุตสาหกรรมเข้าสู่พื้นที่ทับทรวงก็ทำให้เกิดการพัฒนาด้านคมนาคมตามไปด้วย เห็นได้จากถนนมิตรภาพที่เป็น “แกนเส้นเดินทางของคนลาวและคนไทยเชื้อสายลาวที่กระจัดพลัดพรายลงหลักปักฐานไปตามรายทาง ถนนที่รัฐบาลอเมริกาสร้าง” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 132) นอกจากนั้นถนนมิตรภาพยังเป็นพื้นที่ลึกลับเต็มไปด้วยตำนานและเรื่องเล่าที่ปราศจากคำอธิบาย “ตัวถนนเองก็สร้างประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าขานของมันอยู่ทุกวัน ถนนเส้นนี้เต็มไปด้วยเรื่องราวลึกลับเย็บเย็นยากหยั่งถึง ทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับขุมโจร ไข้ป่า เทพเจ้าและผีสังนางไม้” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 132) จากคำกล่าวของลับแล อนุমানได้ว่า ในยุคก่อนที่ระบบทุนนิยมจะเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย ถนนมิตรภาพเคยเป็นพื้นที่ที่บริสุทธิ์ และยังไม่ถูกรุกล้ำจากความเจริญและการพัฒนา

ต่อมาเมื่อนโยบายการพัฒนารุกล้ำเข้ามาในพื้นที่ท้องถิ่นมากขึ้น ระบบทุนนิยมจึงขยายตัวทั้งในพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบท ส่งผลให้ถนนมิตรภาพกลายเป็นเส้นทางแห่งความหวังที่คนจากชนบทใช้เดินทางไปแสวงหาการงานที่ดีกว่าในกรุงเทพมหานคร ดังที่ปีใหม่เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของถนนมิตรภาพให้ลับแลฟังว่า “แต่ในกาลต่อมาผู้ใช้จริงคือคนไทยเชื้อสายลาวที่ไหลล่องลงมาสู่ที่ราบแห่งความหวัง ความมั่งคั่ง ณ กรุงเทพมหานคร” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 130) เห็นได้ว่าถนนมิตรภาพเป็นเส้นทางเชื่อมต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือสู่กรุงเทพมหานครซึ่งพลเมืองมุ่งหน้าไปยังเมืองหลวงเพราะความหวังว่าจะมีชีวิตที่ดีขึ้น ถนนมิตรภาพยังเปรียบเป็นเส้นทางส่งผ่านความเจริญก้าวหน้าจากพื้นที่เมืองเข้ามาสู่พื้นที่ท้องถิ่นด้วย

แม้ว่าการอพยพย้ายถิ่นฐานเกิดขึ้นมานานแล้วในสมัยก่อนจะมีถนนมิตรภาพ แต่การอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวบ้านสะดวกสบายขึ้นอย่างมีนัยสำคัญตามการขยายตัวของถนนมิตรภาพซึ่งนำพาความเจริญด้านการคมนาคมมาสู่ท้องถิ่น อีกทั้งการขยายตัวของถนนมิตรภาพยังเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยมซึ่งไหลบ่าเข้าสู่พื้นที่ท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ดังข้อความตอนหนึ่งที่ลับแลเล่าถึงถนนมิตรภาพว่า “ถึงอย่างไรก็ไม่อาจปฏิเสธได้ถึงความเปลี่ยนแปลงที่ค่อยๆ แต่งเติมความเจริญรุดหน้าเข้าสู่ตำบลของเรา โดยเฉพาะมังกรักษ์ที่เลื้อยลดคดเคี้ยวด้วยท่วงทำนองครั้นคร้ามและงามสง่าพาดผ่านเป็นทางยาว

หลายร้อยกิโลเมตร เจ้าถนนมิตรภาพพ่วงพีจากสองเลนเป็นสี่เลน และในการข้างหน้าต่อไปจะเปลี่ยนจากสี่เลนเป็นหกเลน” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 290) จากข้อความดังกล่าวจะเห็นว่าการขยายถนนมิตรภาพจากสองเลนเป็นสี่เลนสี่อให้เห็นถึงความเจริญที่ก้าวล่วงเข้าสู่พื้นที่ท้องถื่นอย่างต่อเนื่อง ความเจริญดังกล่าวทำให้พื้นที่ท้องถื่นกลายเป็นสภาพจากพื้นที่บริสุทธิ์เต็มไปด้วยตำนานและเรื่องลึกลับเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความเจริญไม่ต่างจากพื้นที่เมือง

นอกจากถนนมิตรภาพซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยมที่ขยายตัวในพื้นที่ท้องถื่นแล้วในพื้นที่ท้องถื่นเองก็มีสัญลักษณ์ของความเชื่ออันเข้มแข็งซึ่งดำรงอยู่ควบคู่กับการขยายตัวของถนนมิตรภาพ ได้แก่ต้นสมอพิเภกหรือต้นแห่นอันเป็นต้นไม้เก่าแก่ที่เปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน และยังเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ท้องถื่นแห่งมาช้านาน ดังข้อความที่ว่า “แห่นต้นนี้เป็นที่จดจำของทุกคน ทุกคนจริงๆ ไม่นับนี้อยู่คู่ถนนมิตรภาพมาเนิ่นนาน ร่วมก่อร่างสร้างประวัติศาสตร์บนสภาพแวดล้อมในดินแดนแห่งนี้จนเป็นจุดสังเกต เป็นที่จดจำ และสุดท้ายมีประวัติศาสตร์ของตัวเองมันเองทัดเทียมกับถนนมิตรภาพ” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 137) จะเห็นได้ว่า ต้นแห่นไม่สามารถโค่นลงด้วยเครื่องมือที่สร้างขึ้นจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้โดยง่าย ยิ่งไปกว่านั้นต้นแห่นยังมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆ ที่ขัดขวางการโค่นต้นแห่นอีกด้วย ถนนมิตรภาพจึงมีลักษณะคดเคี้ยวไปมาเพราะต้องสร้างเพื่อหลบต้นแห่น จากข้อความดังกล่าวอาจตีความได้ว่า ในยุคสมัยที่การพัฒนาเข้าสู่กล้าพื้นที่ชนบทเช่นนี้ได้ส่งผลให้เกิดการปะทะกันระหว่างต้นแห่นอันเป็นตัวแทนของพื้นที่ชนบทเดิมที่เต็มไปด้วยตำนานและเรื่องราวลึกลับต่างๆ กับถนนมิตรภาพอันเป็นตัวแทนของความทันสมัยซึ่งเข้ามากับการสร้างถนนและโรงงานอุตสาหกรรม ต้นแห่นกับถนนมิตรภาพต่างก็กำลังช่วงชิงพื้นที่ของตนเองไม่ให้ถูกอีกฝ่ายหนึ่งกลืนหายไปอาจอนุมานได้ถึงการช่วงชิงพื้นที่กันระหว่างพื้นที่ท้องถื่นเดิมกับความทันสมัยที่ล่องล้าเข้าสู่พื้นที่ท้องถื่น

นโยบายการพัฒนาที่ทำให้ระบบอุตสาหกรรมเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โรงงานอุตสาหกรรมจึงเริ่มก้าวล่วงเข้าสู่พื้นที่แห่งนี้โดยจะเห็นได้จากการตั้งเอาทรัพยากรจากท้องถื่นไปใช้ ซึ่งก็คือการระเบิดภูเขาเพื่อนำสินแร่มาแปรรูปเป็นปูนซีเมนต์ “ภาพทิวทัศน์เบื้องหลังบ้านของเราเป็นทิวเขาหินปูนทอดยาวขนานกับถนนมิตรภาพไปจนถึงมวกเหล็ก ภูเขาเหล่านี้เองกลายเป็นสินแร่ชั้นดีให้การกำเนิดโรงงานผลิตปูนซีเมนต์ขนาดใหญ่ถึงสองโรง โรงปูนตราช้างกับโรงปูนตรานกอินทรี” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 131) จะเห็นว่าเมื่อระบบอุตสาหกรรมเริ่มเข้าสู่พื้นที่ท้องถื่นสิ่งแรกที่ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปก็คือทรัพยากรที่ชาวบ้านเคยใช้ประกอบอาชีพถูกส่งเข้าแปรรูปในโรงงานอุตสาหกรรมแทน “แท้จริงแล้วก่อนโรงงานจะเข้ามาตั้งสายการผลิต ผู้คนในหมู่บ้านทับทิมบางกลุ่มก็ดำเนินงานแปรรูปแร่หินและดินนี้ในระดับ

ครัวเรือนอยู่ก่อนแล้ว” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 131) อาจเรียกสิ่งที่เกิดขึ้นได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านต้องละทิ้งอาชีพเดิมของตนและเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ยิ่งไปกว่านั้น ถนนมิตรภาพที่ได้รับการขยายกว้างขึ้นและสร้างต่อจนครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัดยังทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีชีวิตที่แออัด เพราะถนนมิตรภาพนำมาซึ่งอุบัติเหตุทางรถยนต์และเหตุการณ์จี้ปล้น “จุดที่อนุสาวรีย์แห่งชัยชนะ [ต้นแหวน] ตั้งอยู่เกิดเป็นเส้นโค้งคดนี้จึงกลายเป็นจุดหยุดพักของอุบัติเหตุทางถนนอยู่บ่อยครั้ง อุบัติเหตุจากคนต่างถิ่นก็พุ่งเข้ามาทำลายทรัพย์สินและบ้านเรือน และลูกเด็กเล็กแดงที่วิ่งเล่นกันอยู่แถวนั้นล้มเจ็บกันระนาว ถึงขั้นพิกลพิการไปก็มี สุดท้ายเหล่าลูกหลานวัยคะนองผู้ที่ทุกคนแทบจะแปลงมอเตอร์ไซด์ของพ่อแม่ให้เหมาะแก่การแข่งขัน อดอื้อและไช้สาว ก็ต้องมานอนโอดโอยแข่งขานหักอยู่แถวๆ รอยโค้งของถนนเส้นนี้” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 291) จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่านอกจากวิธีการทำงานของชาวบ้านจะต้องเข้าพึ่งพาระบบอุตสาหกรรมแล้ว การพัฒนาด้านคมนาคมยังส่งผลกระทบต่อชีวิตและความปลอดภัยของชาวบ้านอีกด้วย

นอกจากชาวบ้านจะมีคุณภาพชีวิตที่เลวร้ายลงแล้ว ยังกล่าวได้ว่าชาวบ้านประกอบอาชีพในระดับครัวเรือนก่อนที่จะเข้ามาเป็นแรงงานในโรงงานซีเมนต์ แม้การเปลี่ยนอาชีพจากระดับครัวเรือนมาเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมจะทำให้พวกเขาจะมีขึ้น แต่คุณภาพชีวิตของพวกเขาที่เลวร้ายลงด้วยอุบัติเหตุทางรถยนต์ที่เกิดขึ้นเพราะถนนมิตรภาพขยายตัว คุณภาพชีวิตของชาวบ้านที่ประสบปัญหาดังกล่าวอาจแสดงให้เห็นว่าท้องถิ่นไม่ใช่พื้นที่ในอุดมคติที่บริสุทธิ์เต็มไปด้วยตำนานและเรื่องเล่าดังที่ลับแลเล่าเท่านั้น พื้นที่ท้องถิ่นเองก็มีความเสื่อมโทรมที่เกิดจากผลกระทบของนโยบายการพัฒนาเช่นกัน

ส่วนนวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* ได้บอกเล่าเรื่องราวของตัวละครที่เกิดขึ้นในยุคสมัยที่รัฐบาลได้บังคับใช้นโยบายการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ระบบอุตสาหกรรมเจริญก้าวหน้าขึ้นมาก กอปรกับเทคโนโลยีและสื่อสมัยใหม่ที่ล้นหลามเข้าสู่สังคมไทยมาเป็นเวลานาน ปัจจัยดังกล่าวก่อให้เกิดการไหลเวียนของระบบเศรษฐกิจและเงินตรา ระบบอุตสาหกรรมได้กระจายตัวออกสู่พื้นที่ชนบทอย่างไม่หยุดยั้ง ส่งผลให้สภาพพื้นที่ท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือพื้นที่ท้องถิ่นไม่ใช่พื้นที่ที่บริสุทธิ์ เต็มเปี่ยมด้วยเรื่องเล่าและตำนานอีกต่อไป หากแต่เป็นพื้นที่ที่เสื่อมโทรมเพราะการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรม พื้นที่บางส่วนกลายเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่า ผืนดินที่เคยอุดมสมบูรณ์ไม่สามารถทำมาหากินได้อีกต่อไปเพราะผลเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม

สภาพพื้นที่เสื่อมโทรมเช่นนี้ทำให้ตัวละครอพยพออกจากพื้นที่ท้องถิ่น เพราะสภาพพื้นที่ที่ทรุดโทรมจนไม่อาจประกอบอาชีพเลี้ยงตนได้

ในทำนองเดียวกัน นวนิยายเรื่อง *ลักษณอาลัย* เผยให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงเพราะระบบทุนนิยม ระบบทุนนิยมทำให้โรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก พื้นที่บ้านเกิดของอุทิศและวัฒน์ก็เช่นกัน เมื่อโรงงานปูนซีเมนต์เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ก็นำความเจริญด้านการคมนาคมเข้ามาด้วย โรงงานอุตสาหกรรมและการคมนาคมขนส่งนี้ทำให้คนในชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานในระบบอุตสาหกรรมอย่างง่ายดาย ยกตัวอย่างครอบครัวของสมใจกับยุพา ที่เปิดเพิงขายของริมถนนบังหน้าแต่ลักลอบค้ายาให้เหล่าคนขับรถบรรทุกสุดท้ายสมใจก็ประสบอุบัติเหตุเพราะถูกรถบรรทุกชน ยุพาก็ถูกจับด้วยข้อหาค้ายาเสพติด กิตติชัยเกษตรอำเภอฟื่อนของอุทิศได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “ภาพชีวิตอันน่าเวทนานี้ล้วนมีต้นตอมาจากแหล่งเดียวกัน คุณภาพชีวิตที่บิดเบี้ยว ค่านิยมใหม่ในชุมชนอันเป็นความเสื่อมทรามที่ผลิติดอกมาจากประตูลังของยุคอุตสาหกรรม” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 117) จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การที่นโยบายการพัฒนาเข้ารุกล้ำพื้นที่ท้องถิ่นได้ทำให้ความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวสูญเสียไป ยิ่งไปกว่านั้นระบบทุนนิยมที่ทำให้การผลิตแบบอุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้นในพื้นที่เมือง ชาวบ้านจึงอพยพไปเป็นแรงงานเพราะต้องการรายได้ที่มากขึ้น การที่สมาชิกครอบครัวอยู่ห่างไกลกันก็เป็นสาเหตุให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวอ่อนแอลงด้วย

เมื่อรัฐเข้ารุกรานพื้นที่ชนบทด้วยการพัฒนาระบบอุตสาหกรรม ผลกระทบที่ตามมาคือวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง จากเดิมที่ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาเกษตรกรรมก็ค่อยๆ กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอุตสาหกรรม แม้กระทั่งการเกษตรเองก็เปลี่ยนจากเกษตรกรรมเพื่อยังชีพเป็นเกษตรกรรมเพื่อเศรษฐกิจ กิตติชัยเฟื่อนของอุทิศที่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรอำเภอก็ได้ชี้ให้เห็นผลกระทบที่ส่งต่อกันเป็นทอดว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ได้ทำให้สถาบันครอบครัวล่มสลาย เขายกตัวอย่างจากรายการ ‘ส่องชีวิต’ รายการโทรทัศน์ที่นำเสนอเรื่องราวชีวิตของตาพรกับยายสม ครอบครัวของพวกเขาเคยปลูกข้าวโพดแต่เปลี่ยนมาปลูกยูคาลิปตัสซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่นิยมปลูกกันในขณะนั้นเพราะได้ค่าตอบแทนดี แต่ไม่นานดินก็เค็มทำให้ที่ดินของทั้งสองเพาะปลูกไม่ได้อีก ตาพรจึงขายหน้าดินเพื่อนำเงินมาเลี้ยงลูกเมื่อเงินหมดทั้งสองก็หันเข้าหาสุราและการพนัน เมื่อตาพรติดหนึ่พนันมากก็ถูกเจ้าหน้่แทงเสียชีวิตยายสมไม่มีเงินเลี้ยงลูก ลูกจึงกระจัดกระจายออกไปหางานทำ ยายสมติดเหล้าหนักเข้าจนล้มป่วย ชาวบ้านจึงส่งเรื่องไปให้รายการส่องชีวิตมาถ่ายทำ เมื่อเรื่องราวเผยแพร่ออกไป ผู้ใจบุญก็โอนเงินบริจาคเข้ามามากมาย ลูกๆ ที่หายไปก็กลับมาอยู่กับแม่อีกครั้ง และคอยเบิกเงินจากบัญชีเอาไปใช้

ตามอำเภอใจจนหมด ลูกๆ ของยายสมจึงกระจัดกระจายหายไปอีกครั้ง หากพิจารณาจากเหตุการณ์นี้จะเห็นว่า ระบบอุตสาหกรรมและการพัฒนาเศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับครอบครัวมากมายจนนำไปสู่ความล่มสลายของสถาบันครอบครัว

3.1.2 ประตูล้างของระบบทุนนิยม : ระบบทุนนิยมกับการเอื้อผลประโยชน์

แม้ว่าระบบทุนนิยมจะก่อให้เกิดผลกระทบกับทั้งชีวิตของชาวบ้านและสภาพพื้นที่ท้องถื่นที่เสื่อมโทรมลง แต่ในขณะเดียวกัน นโยบายการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและสาธารณูปโภคต่างๆ ยังนำความเจริญเข้ามาสู่พื้นที่ท้องถื่น ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา อาทิ ธุรกิจของเจ้าแก้ง ซึ่งก็คือโรงงานอุตสาหกรรมและกิจการรถสองแถวที่เจริญเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นเจ้าแก้งยังวางใจให้ปีใหม่กับประเสริฐเป็นผู้ช่วยดูแลกิจการที่กำลังเจริญเติบโต ทำให้ปีใหม่และประเสริฐมีฐานะทางการเงินดีขึ้นตามไปด้วย กล่าวได้ว่า การขยายตัวของธุรกิจดังกล่าวได้รับผลประโยชน์จากนโยบายการพัฒนาทั้งสิ้น

ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของปีใหม่และประเสริฐ ตัวละครจากนวนิยายเรื่องลับแล, แก่งคอย บาดหมางกันที่สุดในที่สุด อาจเป็นเพราะความต้องการการยอมรับในสังคม ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างปีใหม่กับประเสริฐและครอบครัวของพวกเขา เดิมปีใหม่กับประเสริฐเป็นเพื่อนรักกันมาตั้งแต่สมัยยังหนุ่ม ทั้งคู่เคยเป็นลูกน้องคนสนิทของเจ้าแก้งซึ่งมีชีวิตรอดจากอุบัติเหตุที่วางรถไฟขณะที่ยับรถสองแถวของเจ้าแก้งไปส่งผู้โดยสาร ทั้งสองหลบหนีความผิดมาตั้งต้นชีวิตใหม่ในต่างพื้นที่ ปีใหม่ยังชีพด้วยการเป็นคนขับรถสิบล้ออยู่ระยะหนึ่ง ส่วนประเสริฐได้งานเป็นคนงานในโรงงานปูนซีเมนต์ ปีใหม่ชอบพอกับลูกน้องสาวของประเสริฐและนำเงินที่เก็บหอมรอมริบไว้ไปขอลอออกมาเป็นภรรยา จากนั้นทั้งสองก็มีบุตรชายด้วยกันก็คือแก่งคอยผู้มีศักดิ์เป็นหลานของประเสริฐ จนกระทั่งประเสริฐแต่งงานกับอุไรซึ่งเป็นแม่ค้าขายข้าวแกงในโรงงานปูนซีเมนต์และเป็นนายหน้าค้าที่ดินควบคู่ไปด้วย

แม้ทั้งคู่จะมีครอบครัวแล้วก็ยังคงพบปะกันอยู่เสมอ ความสัมพันธ์ของทั้งสองจึงเรียกได้ว่าผูกพันแน่นแฟ้นอย่างยิ่งจนสามารถมองข้ามผลประโยชน์และเงินตราไปได้โดยสิ้นเชิง เห็นได้จากตอนที่ประเสริฐชักชวนปีใหม่มาสร้างบ้านอยู่ใกล้ๆ บ้านของเขา หากต้องการประเสริฐจะให้กู้ไรเป็นธุระจัดหาที่ดินให้โดยไม่ต้องเสียค่าที่ดิน “ลุงเสริฐชักชวนพอมาลงหลักปักฐานด้วยกันเสียทีนี้ หากสนใจจะบอกป้าอุไรติดต่อดำเนินการให้” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 70) จะเห็นได้ว่าประเสริฐเต็มใจช่วยเหลือปีใหม่โดยไม่ต้องการเงินตอบแทน อาจกล่าวได้ว่ามิตรภาพระหว่างทั้งคู่มีคุณค่ามากกว่าเงินตรา อีกทั้งเมื่อลอเสียชีวิตและปีใหม่แต่งงานอีกครั้งกับทิพย์ ประเสริฐกับอุไรก็

ยังรักและเอ็นดูทิพย์เป็นอย่างมาก “ลุงเสริฐกับป้าอุไรไม่เคยรู้สึกตะขิดตะขวงใจอันใดที่อดีตน้องเขยอย่างพ่อจะมีภรรยาใหม่ ในสายตาลุงเสริฐกับป้าอุไรซึ่งมองแม่ด้วยความอาทรและนี่ก็นิยมความขยันขันแข็ง ความเอาใจใส่หนูน้อยกว่าพ่อมาตลอด จึงเป็นเสมือนภรรยาของพ่อมาตั้งนานแล้วก่อนจะแต่งงานและจดทะเบียนสมรสกันเสียอีก” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 89) ดังนั้น กล่าวได้ว่าไม่เพียงความสัมพันธ์ระหว่างประเสริฐกับปีใหม่เพียงสองคนเท่านั้นที่สนิทสนมกัน หากแต่ความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวของทั้งสองก็ยังเป็นไปด้วยดีเช่นกัน

เมื่อครอบครัวของทั้งประเสริฐและปีใหม่ได้เริ่มต้นที่ชุมชนทับทรวง ตอนเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนเป็นไปด้วยดี ชาวบ้านต่างมีวิถีชีวิตที่สนิทสนมกลมกลืนกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สมาชิกต่างพบปะไปมาหาสู่กันอยู่เสมอและแบ่งปันสิ่งต่างๆ แก่กันอย่างมีน้ำใจ เห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างทิพย์กับเพื่อนบ้าน “แม่ชอบเรียกเพื่อนบ้านมากินส้มตำที่บ้าน หลังจากอิมหนักก็เริ่มต้นเล่าเรื่องราวในครอบครัวสู่คนอื่นฟัง เช่นเดียวกับกลุ่มคนในวงล้อมนั้นต่างแบ่งปันเรื่องราวของตัวเองให้เพื่อนบ้านฟัง เรื่องเล่าเหล่านี้ถือเป็นการเกี่ยวดองกันทางอ้อมทำให้สมาชิกในชุมชนเหนียวแน่นเป็นพวกพ้องเดียวกัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 75) จากการพบปะและแลกเปลี่ยนเรื่องราวในครัวเรือนแก่กันและกันโดยไม่ปิดบังแสดงถึงความสัมพันธ์ในชุมชนมีความแน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างชัดเจน เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนจะเป็นไปด้วยดีเช่นนี้ หากทิพย์ก็ยังคงตระหนักถึงบทบาทของเงินตราที่เข้ามามีอิทธิพลในชุมชน “เมื่อเงินเข้ามามีบทบาทของการแลกเปลี่ยนในสถานที่เช่นนี้ ก็ต้องทำงานแลกเงินและทดแทนคืนเพื่อที่ใครจะไม่สามารถต่อว่าแม่ลับหลังได้” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 79) แต่ในสมัยที่ลับแลยังเป็นเด็กนั้น เงินตราก็เป็นปัจจัยสำคัญที่สำคัญในชุมชนแต่บทบาทของมันยังไม่สำคัญมากไปกว่ามิตรภาพและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน

เมื่อเวลาผ่านไป เงินตราได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ ครอบครัวของประเสริฐกับครอบครัวของปีใหม่เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในกรณีนี้ เนื่องจากยิ่งนานวัน หน้าที่นายหน้าค้าที่ดินของอุไรทำให้ครอบครัวของประเสริฐมั่งคั่งร่ำรวยขึ้นมาก ครอบครัวของประเสริฐเริ่มแยกตัวออกจากชุมชนอย่างชัดเจน “ครอบครัวลุงเสริฐไม่ค่อยสูงส่งสมาคมกับใครหากไม่จำเป็น ลุงเสริฐกับป้าอุไรมีเพื่อนฝูงคบหากันที่มาจากจังหวัดอื่นซึ่งนานๆ ครั้งจะมาหา แต่ละครั้งที่มาก็เอิกเกริกลานตาด้วยรถเก๋ง รถกระบะผลุบหายเข้าไปภายในรั้วบ้าน แกพอใจที่จะวางระยะห่างของการคบหากับคนในละแวกนี้ ครอบครัวลุงเสริฐดำเนินชีวิตภายใต้รั้วล้อมมิดชิดของดงพุ่มไม้ซึ่งลุงเสริฐเป็นคนลงแรงปลูกสร้างเองกับมือ ความเป็นคนที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ‘มีอันจะกิน’ ของครอบครัวลุงเสริฐได้ช่วยเสริมบารมีของควมมีระดับกว่าให้ต่างจากชาวบ้านอย่างเห็นได้

ชัด” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 177) จะเห็นได้ว่า การสะสมเงินตราได้มากกว่านำมาซึ่งการแบ่งแยกชนชั้นในชุมชน ดังที่ครอบครัวของประเสริฐตั้งใจไว้ระยะห่างและไม่สูงลิ้งกับชาวบ้านในชุมชนซึ่งมีฐานะไม่เท่าเทียมกับครอบครัวนี้ อีกทั้งยังเลือกคบเพื่อนที่มีฐานะมั่งคั่งทัดเทียมกันได้ แสดงให้เห็นถึงการแบ่งแยกชนชั้นระหว่างสมาชิกในชุมชนที่มีฐานะแตกต่างกันได้อย่างชัดเจน

นอกจากนั้น ภายในบ้านรั้วล้อมของประเสริฐยังตอกย้ำให้เห็นถึงความมั่งคั่งของเขา ทั้งพื้นที่บ้านซึ่งกว้างขวางขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากอุไรไปกว้านซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นอีก การสร้างสระว่ายน้ำส่วนตัวเอาไว้ในบ้าน และในบ้านยังมีตู้เซฟเก็บทรัพย์สินมีค่าจำนวนมากเอาไว้ สิ่งเหล่านี้ยังตอกย้ำให้เห็นถึงฐานะอันมั่งคั่งของครอบครัวนี้ ความร่ำรวยของครอบครัวของประเสริฐยังนำมาซึ่งรสนิยมวิไลนานัปการ อาทิ การใช้ทีวีสีเป็นครอบครัวแรกของชุมชน การบังคับให้เสกทางเกวียนน้ำลงสระน้ำส่วนตัว ด้วยความแปลกแยกไม่สูงลิ้งกับชาวบ้านในชุมชน และฐานะที่มั่งคั่งกว่าชาวบ้านนี้เองทำให้ชาวบ้านต่างพากันซุบซิบนินทาลับหลังและตั้งฉายาให้กับประเสริฐว่า “เสริฐรั้วล้อม” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 183) อันเป็นฉายาที่แสดงถึงสถานะแปลกแยกจากชุมชนอย่างชัดเจน

แต่กระนั้น ครอบครัวของประเสริฐก็ไม่ได้ใส่ใจกับคำนิทาของชาวบ้านและยังคงใช้ชีวิตบนความมั่งคั่งต่อไป “ครอบครัวนี้ไม่สนใจว่าชาวบ้านจะคิดยังไง ยังคงตั้งหน้าตั้งตาสร้างปรากฏการณ์ศิวิไลซ์ให้ชาวบ้านนี้กรีซยากันไป และที่จริงร้านขายของชำของป่าอุไรก็มีของครบถ้วนลานตามากกว่าร้านชำเล็กๆยอรายอื่นๆ ในละแวกบ้าน ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องอาศัยพึ่งพาร้านชำของป่าอุไรซื้อหาของใช้เข้าบ้านอยู่ทุกบ่อย แม้จะบาดตาและยอกใจต่อบ้ายตัวอักษรใหญ่ๆ ติดหน้าร้านอย่างเห็นเด่นชัดว่า ‘งตเชื่อ เบื่อทวง’ (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 186) อาจวิเคราะห์ได้ว่าฐานะทางการเงินได้นำมาซึ่งช่องว่างที่กว้างมากขึ้นเรื่อยๆ ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวของประเสริฐกับสมาชิกในชุมชนเป็นไปในลักษณะของคู่ตรงข้ามอย่างชัดเจน กล่าวคือ ครอบครัวของประเสริฐคือคู่ที่เข้าถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจได้มากกว่า ทำให้พวกเขามีอำนาจต่อรองมากกว่ามากกว่าชาวบ้านรวมถึงครอบครัวของปีใหม่ด้วย ครอบครัวของประเสริฐจึงไม่จำเป็นต้องใส่ใจกับคำตินนินทาลับหลัง ในทางตรงข้ามคือชาวบ้านซึ่งเข้าถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจได้น้อยกว่าจึงต้องตกอยู่ในสถานะเป็นรองครอบครัวของประเสริฐ เห็นได้จากการเลือกซื้อของจากร้านชำของป่าอุไรแทนที่จะซื้อจากร้านอื่นๆ และการตีป้ายห้ามค้างเงินค่าสินค้ายังแสดงถึงอำนาจต่อรองทางการเงินที่เหนือกว่าชาวบ้านอีกด้วย กล่าวคือ ฝ่ายครอบครัวของประเสริฐมีอำนาจที่จะตัดสินชี้ขาดให้ชาวบ้านจ่ายค่าสินค้าตามที่พวกเขาต้องการ

เงินตราได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเห็นได้จากความไม่ลงรอยกันของสมาชิกในชุมชน ซึ่งแตกต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในยุคก่อนหน้าที่ชาวบ้านพร้อมจะช่วยเหลือกันอย่างเห็นได้ชัด ยิ่งไปกว่านั้น อำนาจของเงินตรายังมีความสำคัญเหนือกว่าความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนบ้านด้วยกัน เห็นได้จากตอนที่ชุมชนทับกวางเลือกผู้ใหญ่บ้านคนใหม่แทนคนเก่าที่เสียชีวิตกะทันหันด้วยอุบัติเหตุ มีผู้สมัครคือปีใหม่และประเสริฐ ปีใหม่เป็นคนที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างดี เขาเป็นที่เคารพรักของลูกน้องที่โรงงาน ทั้งยังเปิดบ้านให้ญาติของทิพย์มาอาศัยอยู่ด้วยโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ เขาจึงได้รับความเคารพจากทั้งลูกน้องและคนที่มาอาศัยได้ใบอนุญาตของเขา นอกจากนั้นปีใหม่ยังชอบให้ทิพย์ทำกับข้าวแจกชาวบ้านที่ยากจนกว่าและยังเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงจัดงานบุญในชุมชน

ความอื้อเฟื้อของปีใหม่เป็นที่มาของฉายาว่า “ป่า” ซึ่งตรงข้ามกับประเสริฐที่ไม่เคยสูงส่งกับเพื่อนบ้านเลย ปีใหม่ซึ่งเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านคนอื่นๆ น่าจะเป็นผู้ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านมากกว่า แต่สุดท้ายประเสริฐกลับได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยที่ชาวบ้านคนหนึ่งให้เหตุผลว่า “สถานะของครอบครัวลุงเสริฐก็มีความมั่นใจบางอย่างที่แผ่พลังให้ลูกบ้านรู้สึกปลอดภัย... มองดูครอบครัวนี้แล้วก็รู้สึกสบายใจยังไงบอกไม่ถูก มันเย็นใจดี” (อุทิศ เหมะมุล, 2554, หน้า 295) จากข้อความดังกล่าวอาจวิเคราะห์ได้ว่า การที่ประเสริฐได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นเพราะอำนาจต่อรองที่ครอบครัวของเขามี การที่ชาวบ้านมองครอบครัวนี้แล้วรู้สึก “ปลอดภัย” และ “เย็นใจ” อาจเป็นเพราะชาวบ้านตระหนักถึงอำนาจต่อรองที่ครอบครัวของประเสริฐมี ถ้าเลือกประเสริฐเป็นผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านอาจจะได้รับประโยชน์จากอำนาจต่อรองนี้ด้วย ประเสริฐจึงเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านให้มารับตำแหน่งนี้ไปโดยปริยาย

ในขณะที่ประเสริฐผู้มีฐานะร่ำรวยได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านเพราะอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจของเขา ปีใหม่ที่เป็นผู้ช่วยเหลือชาวบ้านมาโดยตลอดกลับไม่ได้รับการยอมรับเหมือนประเสริฐ เป็นเพราะปีใหม่ไม่ได้มีฐานะทางการเงินทัดเทียมกับประเสริฐ ทั้งที่ปีใหม่เป็นผู้ที่อื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งเงินตราและน้ำใจกับเพื่อนบ้านมาตลอด สิ่งที่เกิดขึ้นกับปีใหม่ยังตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของเงินตราซึ่งทำให้คุณค่าของน้ำใจและมิตรภาพสูญหายไป ยิ่งไปกว่านั้นผลพวงจากระบบทุนนิยมยังสร้างอำนาจต่อรองให้กับผู้ที่มีฐานะร่ำรวยกว่า ปีใหม่จึงไม่ได้รับการยอมรับเหมือนประเสริฐแม้เขาจะมีน้ำใจช่วยเหลือชาวบ้านตลอดมา เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ปีใหม่เสียใจอย่างยิ่ง

ในช่วงบั้นปลายของชีวิต ปีใหม่ที่ล้มป่วยได้อาละวาดและใช้ค้อนทุบทำลายศาลพระภูมิหน้าดินแดน ทำให้ชาวบ้านไม่พอใจในการกระทำของปีใหม่อย่างมาก แม้ทิพย์จะสร้างศาลหลัง

ใหม่ทดแทนหลังเดิมก็ไม่เป็นผล ดังที่ครอบครัวของลับแลได้ตระหนักในท้ายที่สุดว่า “พวกเขา ค้นพบว่าตนไม่มีพื้นที่เหลือให้ดำรงอยู่ที่นั่นอีกแล้ว ด้วยความไว้เนื้อเชื่อใจที่ผู้คนเคยมีให้ บัดนี้แปร เปลี่ยนเป็นความเมินเฉย ซินชา และไม่อยากจะคบหา” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 392) การที่ ชาวบ้านต้องการขับครอบครัวนี้ออกไปจากชุมชน อาจไม่ใช่เพราะทำลายศาลพระภูมิ แต่ เป็น เพราะครอบครัวนี้ไม่เหลือทรัพย์สินชิ้นสูงสุดทำอันได้แก่บ้านหลังใหญ่ของพวกเขาซึ่งทิพย์ จำเป็นต้องขายที่ดินให้ชัย เมื่อหมดสิ้นทรัพย์สินเงินตราก็เท่ากับปีใหม่สูญสิ้นอำนาจต่อรองใน ชุมชนไปจนหมดสิ้น เมื่อปีใหม่หมดสิ้นอำนาจต่อรองดังกล่าว ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างทิพย์กับ ลับแลและชาวบ้านถูกทำลายลงตามไปด้วย อาจวิเคราะห์ได้ว่า ระบบทุนนิยมทำให้ทรัพย์สิน เงินตรากลายเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างความนับหน้าถือตาให้แก่ผู้คนในสังคม อีกทั้งยังหล่อหลอม มโนทัศน์ของชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของทรัพย์สินเงินตรา ในกรณีของปีใหม่ เมื่อเขาหมดสิ้น ทรัพย์สินเงินตรา ชาวบ้านจึงไม่หลงเหลือความนับถือให้กับเขาอีกต่อไป รวมถึงยังตัดรอน ความสัมพันธ์อันดีที่ชาวบ้านเคยมีกับทิพย์ด้วย

โดยสรุป การขยายตัวของถนนมิตรภาพนับเป็นสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยมที่เข้ามามี อิทธิพลต่อท้องถิ่น ในขณะที่ต้นเหตุนับเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ท้องถิ่นเดิมซึ่งเป็นพื้นที่ที่ บริสุทธิ เต็มไปด้วยตำนานและเรื่องลึกลับ ถนนมิตรภาพที่ขยายตัวส่งผลให้การคมนาคม สะดวกสบายมากขึ้น และยังเป็นปัจจัยสนับสนุนการอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวบ้าน จะเห็นได้ว่า การที่ถนนมิตรภาพขยายตัวในแง่หนึ่งก็เป็นข้อดี เพราะชาวบ้านสามารถเดินทางได้สะดวกขึ้น เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกสบาย แต่การคมนาคมที่เจริญก้าวหน้าก็นำมาซึ่งอุบัติเหตุที่ทำให้ ชาวบ้านประสบอุบัติเหตุและภยันตรายต่อชีวิต อาจกล่าวได้ว่าความเจริญที่เข้ามาสู่ท้องถิ่นไม่ได้ ทำให้เกิดผลเสียต่อชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังทำให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากความเจริญดังกล่าว และ ยังสร้างฐานะและความนับหน้าถือตาให้กับบุคคลบางกลุ่มที่สะสมเงินตราได้มากอีกด้วย

3.2 ความเปลี่ยนแปลงระดับชุมชน

ความสัมพันธ์ในระดับชุมชนดั้งเดิมสะท้อนผ่านความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวของปีใหม่ กับลอบกับชุมชนทับกวาง ครอบครัวของปีใหม่กับลอบในพื้นที่ชุมชนทับกวางมีความสัมพันธ์อันดี กับสมาชิกในชุมชนอย่างเห็นได้ชัด สมาชิกแต่ละคนต่างก็ถ้อยทีถ้อยอาศัยและช่วยเหลือซึ่งกันและ กันเป็นอย่างดี เห็นได้จากที่สมาชิกในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกัน “ตลอดช่วงเย็นจึงไม่เพียงมีแต่เหล่า เด็กๆ วัยกำลังซนเท่านั้น หากยังคลาคล่ำไปด้วยเหล่าแม่ๆ ที่มารับลูกๆ พวกกันจับกลุ่มพูดคุยกัน อย่างออกรสออกชาติ และไม่นานบ้านเช่าแห่งนี้ก็กลายเป็นประหนึ่งสมาคมแม่บ้านผู้ปกครอง เป็น

แหล่งแบ่งปันเรื่องราวชาวบ้านร้านตลาดขนาดย่อม” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 59) จะเห็นได้ว่าการพบปะพูดคุยและมีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันได้แสดงถึงความสัมพันธ์ที่สนิทสนมกลมเกลียวระหว่างสมาชิก บ้านเช่าของประเสริฐกับลออเองก็เปรียบเสมือนพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนซึ่งเปิดให้กิจกรรมระหว่างสมาชิกในชุมชนเกิดขึ้นได้

บ้านเช่าของประเสริฐและลออเปรียบเสมือนพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชน เห็นได้จากพ่อแม่ของเด็กๆ ในชุมชนส่งบุตรหลานมาเรียนพิเศษกับลออในช่วงเย็น เนื่องจากลออเปรียบเสมือนหญิงสาวผู้เพียบพร้อมและเป็นตัวอย่างที่ดีของชุมชน ชาวบ้านจึงไว้ใจให้ลูกหลานมาเรียนพิเศษกับลออ “ลออเป็นหญิงสาวที่ดูประหนึ่งจะเพียบพร้อมไปเสียทุกเรื่อง ทั้งอาชีพการงานก็ได้รับความนับถือไว้ใจจากบรรดาครูและผู้ปกครอง มากไปกว่านั้นทุกคนพร้อมจะช่วยเหลือแบ่งปัน ด้านรูปร่างหน้าตาก็ถือว่าสวย มีบุคลิกน่าคบหา จิตใจนั้นก็งดงาม ไม่เคยว่าร้ายกล่าวโทษยุยงใครสำหรับนักเรียน ลออคือคุณครูใจดี และสำหรับผู้ปกครองละแวกนั้น ครูลออคือไม้บรรทัดของชุมชนเล็กๆ ในตรอกซอย ซึ่งให้ทั้งข้อคิดและดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างแก่คนในชุมชนได้” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 58) จะเห็นได้ว่าการที่ลออได้รับความนับถือและไว้ใจจากชาวบ้านในชุมชนสามารถบ่งบอกได้ถึงความแน่นแฟ้นระหว่างชุมชนในทางหนึ่ง การที่สมาชิกในชุมชนมีศูนย์รวมจิตใจแสดงให้เห็นถึงสำนึกร่วมกันในชุมชนในการเลือกเคารพนับถือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

3.2.1 อำนาจของชุมชน : ผู้ควบคุมความสัมพันธ์ระดับชุมชน

ลักษณะความสัมพันธ์ในชุมชนดั้งเดิมสะท้อนผ่านความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวใหม่กับลออและชุมชน ชาวบ้านมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เห็นได้จากที่ลออเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชุมชน แสดงให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ที่ชาวบ้านมีต่อกันในระดับชุมชน อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ในระดับชุมชนไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่นเท่านั้น ชุมชนยังมีอำนาจควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านให้เป็นไปตามจารีตด้วย ดังจะเห็นได้จากอำนาจของชุมชนที่กระทำต่ออนงค์และชาญ

ก.อนงค์: อัตลักษณ์ที่ถูกชุมชนกดทับ

การใช้ชีวิตอยู่ในเมืองเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของอนงค์ เห็นได้จากเมื่ออนงค์ตัดสินใจอพยพจากเมืองหลวงกลับบ้านเกิด เธอยังคงโหยหาเงินตราและการบริโภคในห้างสรรพสินค้า เห็นได้จากการเดินเที่ยวตลาดสดติดเครื่องปรับอากาศในพื้นที่ท้องถิ่นเพื่อทดแทนอาการโหยหาห้างสรรพสินค้าในเมืองหลวง อีกทั้งอนงค์ยังอยู่ให้ชาญชายที่ดินแลกกับเงิน

สังเกตได้ว่ามโนทัศน์ของอนงค์ยังแบ่งแยกอัตลักษณ์คนเมืองให้อยู่เหนือกว่าอัตลักษณ์คนในชุมชน เห็นได้จากที่เธอเล่าถึงการไปอยู่เมืองหลวงอย่างภาคภูมิใจ อนงค์ “พูดถึงสิ่งต่างๆ เหมือนเป็นสิ่งมหัศจรรย์ซึ่งจะไม่มีวันเกิดขึ้นกับคนในหมู่บ้านนี้ และเป็นประสบการณ์ที่ควรค่าต่อเธอแต่เพียงผู้เดียว” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 140) นอกจากนี้ เธอยังกล่าวถึงการอาศัยอยู่ในชุมชนว่า “นอกจากจะต้องดูแลสามีแล้ว เธอยังต้องปิดกวดเช็คดูความสปรกโสมมของคนทั้งหมู่บ้านอีกด้วย” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 143) การที่เธอคิดว่าคนในหมู่บ้านทำแต่เรื่องสปรกโสมมและเป็นหน้าที่ที่เธอต้องจัดการทำความสะอาดแสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ในด้านลบที่อนงค์มีต่อท้องถิ่น อีกทั้งเธอยังคิดว่าเธออยู่ในสถานะที่เหนือกว่าคนในท้องถิ่นเพราะเธอมีอำนาจเข้าไปจัดการทำความสะอาดสิ่งสปรกโสมมให้คนในหมู่บ้านได้

นอกจากมโนทัศน์ในด้านลบที่อนงค์มีต่อพื้นที่ท้องถิ่นแล้ว อนงค์ยังให้ความสำคัญกับวัตถุและการสะสมเงินตราเพื่อยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจจนลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ของชาวนุ้ยทำให้ “ชีวิตที่สวยหรูตามที่จินตนาการไว้หักเลี้ยวลงข้างทาง สู่อุปสรรคที่ฉายให้เห็นเบื้องหน้า นี่ไม่ใช่สิ่งที่ฉันคาดหวังไว้เลย” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 140) เห็นได้จากที่เธอรู้สึกรังเกียจชาวนุ้ยถึงขั้นที่ “ทุกอย่างในตัวชาวนุ้ยดูขวางหูขวางตาไปหมดแม้กระทั่งลมหายใจของเขา” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 213) การที่อนงค์รู้สึกรำคาญแม้กระทั่งกับลมหายใจของชาวนุ้ยอาจเป็นเพราะชาวนุ้ยไม่สามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจให้เธอได้ ยิ่งกว่านั้น มโนทัศน์ที่เห็นแก่วัตถุเป็นสำคัญทำให้ชีวิตของเธอก็ถูกเปรียบเป็น “สิ่งของที่อยู่ในลังอะไรบางอย่าง” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 233) จากข้อความดังกล่าวเห็นได้ว่าเมื่อไม่สามารถมีฐานะที่ดีกว่าเดิมตามที่คาดหวังไว้ได้ อนงค์จึงมองข้ามคุณค่าของชีวิตตนและคิดว่าตนเป็นเพียงสิ่งของและก้อนหินที่ไร้ชีวิต เธอรู้สึกสิ้นหวังดังที่กล่าวไว้ว่า “ถ้าหากย้อนกลับได้ เธอจะไม่แต่งงานกับชาวนุ้ย เธอจะไม่หนีกลับบ้าน และเธอจะมีชีวิตอยู่ที่กรุงเทพฯ นั้นตลอดไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 146) และไม่สามารถหลุดพ้นจากสถานะชายขอบได้ ทำให้ทางออกเดียวของเธอคือการจบชีวิตตัวเองหลังจากอยู่กับชาวนุ้ยได้ไม่นานนัก

ตอนแรกที่อนงค์กลับมาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ชาวบ้านต่างก็ตื่นตื่นกับประสบการณ์การใช้ชีวิตอยู่ในเมืองของเธอ “ตอนเธอกลับมาใหม่ๆ นั้น คนในหมู่บ้านต่างให้ความสนใจกับความแปลกไปของเธอ พวกเขาต่างถามถึงความเป็นอยู่ในเมืองหลวง สิ่งเหล่านี้ตอกย้ำให้เธอดูโดดเด่นในสายตาของคนในหมู่บ้าน [...] แต่ความรื่นรมย์เล็กๆ น้อยๆ นี้ไม่นานก็จืดจางลง วิธีชีวิตของคนในหมู่บ้านเริ่มกลับเข้าสู่ภาวะปกติและเงียบสงบ” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 196) อาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านในชุมชนรู้สึกเพียงว่าประสบการณ์การใช้ชีวิตในเมืองเป็นเรื่องแปลกใหม่สำหรับพวกเขา

พวกเขาจึงสนใจเรื่องราวเหล่านี้เพียงชั่วคราว แต่พวกเขาก็ไม่ได้ไปมาหาสู่กับอนงค์หรือมีไมตรีให้ออนงค์อย่างสม่ำเสมอเหมือนที่ควรจะมีให้กับสมาชิกในชุมชน อนงค์เปรียบเทียบการมีอยู่ของตนในชุมชนแห่งนี้ว่า “เหมือนก้อนหินที่ถูกเหวี่ยงลงในบึงที่เต็มไปด้วยจอกแหน ระลอกคลื่นทำให้จอกแหนแผ่ขยายออกและจากนั้นมันก็กลับเข้ามาปกคลุมผิวหน้าน้ำเหมือนเดิม ส่วนก้อนหินอย่างเธอก็ตั้งจมลงสู่ก้นบึง เงียบเฉีและถูกลืม” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 195-196) การที่อนงค์เปรียบเทียบตนเองว่าเป็นเหมือนก้อนหินที่จมอยู่ใต้ผิวน้ำ นอกจากจะแสดงถึงความปราศจากชีวิตในพื้นที่แห่งนี้แล้ว เธอยังถูกปกคลุมหรือกดทับไว้ภายในสภาพแวดล้อมของชุมชนอีกด้วย

เมื่ออนงค์ผูกคอตายหลังจากที่ใช้ชีวิตกับชาวนาไปได้ระยะหนึ่ง ชาวครวการตายของอนงค์กลายเป็นข่าวลือในแง่ลบที่แพร่สะพัดออกไปอย่างรวดเร็วโดยปราศจากความสงสารหรือเห็นใจในตัวชาวนาผู้เป็นสามี อีกทั้งชาวนายังเคยช่วยเหลือคนในหมู่บ้านอย่างเต็มใจตลอดมา “การตายครั้งนี้ไม่ได้ทิ้งอุทาหรณ์ ข้อคิดเตือนใจหรือความทรงจำที่มีค่าไว้ให้ชาวนาและคนในหมู่บ้านด้วยเสียงหนึ่งลือกันว่าเธอตายไปเพราะตัดปัญหาหนี้สินที่มีจนล้นพ้นตัว เสียงนี้พุ่งเป้าโจมตีอนงค์ด้วยความเกลียดชัง เกลียดชังที่เธอทำตัวไม่ติดดิน รังเกียจเดียดฉันท์ถิ่นกำเนิดตัวเองและคนที่เคยรู้จักมาในอดีต...ไอ้พวกที่กลับมาจากกรุงเทพฯ ก็เป็นอย่างนี้ทั้งนั้นแหละ” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 240-241) อาจกล่าวได้ว่า การตายของอนงค์ยิ่งตอกย้ำให้เห็นว่าชุมชนเองก็ไม่ใช่พื้นที่ที่เปิดกว้างคอยต้อนรับสมาชิกที่กลับมาอย่างเต็มใจ แต่ชุมชนมีบทบาทเป็นผู้กระทำและตอบโต้ในทัศนคติที่ถูกหล่อหลอมมาจากเมือง เห็นได้จากการที่ชุมชนไม่ต้อนรับเธอ ชาวลือเสียหายที่แพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็วน่าจะมีต้นเหตุมาจากความรังเกียจที่เธอไปอาศัยอยู่ในเมืองแล้วนำเอามโนทัศน์ที่ถูกหล่อหลอมจากพื้นที่เมืองกลับมาที่ชุมชนแห่งนี้

ตอนที่อนงค์เพิ่งกลับจากกรุงเทพฯ ชาวบ้านให้ความสนใจเธอแค่ชั่วคราว แต่หลังจากนั้นเธอก็กลับเปรียบเหมือนบุคคลที่ไม่มีตัวตนในสังคม เธอจึงแต่งงานกับชาวนาทั้งที่ไม่ได้รักเขาเพราะเธอต้องการใช้ชาวนาเป็นเครื่องมือช่วยให้ชีวิตของเธอดีขึ้น การกระทำของอนงค์จึงกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ชาวนาเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองในสังคมให้ตัวเองด้วย อนงค์หวังว่าชาวนาจะขายที่ดินของเขา แต่เมื่อชาวนาไม่สามารถทำให้อนงค์มีฐานะร่ำรวยขึ้นอย่างที่เธอต้องการได้ อนงค์จึงเลือกฆ่าตัวตายเป็นทางออกของปัญหา เมื่ออนงค์ฆ่าตัวตาย ชาวบ้านในชุมชนต่างพากันนินทาและดูแคลนอนงค์ คำครหานินทาที่เกิดขึ้นกับอนงค์แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีอำนาจกดทับสถานะของอนงค์ให้เป็นแค่ “ผู้หญิงสำสอน วันๆ ทะลอนไปกับผู้ชายไม่เลือกหน้า” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 241) การที่อนงค์ตกเป็นที่ครหาของชุมชนหลังจากที่เธอฆ่าตัวตายแสดงให้เห็นว่าสถานะของเธอไม่ต่างอะไรกับวัตถุที่ไม่มีหนทางตอบโต้ นอกจากอนงค์จะถูกครหานินทาโดยไร้โอกาสตอบโต้ซึ่งแสดงถึง

สถานะที่ขาดอำนาจต่อรองกับชุมชน อดองคืออพยพไปอยู่กรุงเทพฯ แต่ไม่สามารถสร้างฐานะให้ ร่ำรวยดังที่ต้องการ ยิ่งไปกว่านั้นอดองต้องหวนคืนสู่บ้านเกิดและแต่งงานกับซาญเพราะ “ฉันไม่มี ทางไปที่ไหนอีกแล้ว” (อุทิศ เหมะมูล , 2547: 239) การกระทำของอดองจึงถูกตีตราจากชุมชนว่า เธอไม่มีทั้งเงินและฐานะซึ่งคนที่ไปอยู่กรุงเทพฯ พึ่งมี

ระบบทุนนิยมได้บ่มเพาะความคาดหวังดังกล่าวจนกลายเป็นความชอบธรรมที่ชุมชน สามารถดูถูกและกดทับสถานะของอดองได้ ดังที่ซาญกล่าวว่า “โทษสังคมสิ! เธอผูกคอตายเพราะ พ่ายแพ้ต่อชีวิตต่อวิถีคิดที่ถูกเลี่ยมสอนมาให้ตีหมิ่นความอับอายขายหน้า ให้ยอมรับความอับอาย อดสูต่อหน้าสายตาที่คาดหวังว่าเธอจะมั่งคั่งขึ้น เมื่อเธอทำไม่ได้ เธอก็ควรจะอับอาย คนในสังคมมี สิทธิที่จะยืมเยาะความผิดหวังของเธอ” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 243) จะเห็นได้ว่า ความอับ อายของอดองเกิดจากความคาดหวังที่ชุมชนมีต่อเธอ การหล่อหลอมให้บุคคลคาดหวังความสำเร็จ เรื่องฐานะและเงินตราจนทำลายเพียงความสัมพันธ์ของมนุษย์ อดองผูกคอตายเพราะไม่ประสบความสำเร็จ ในหน้าที่การงานและไม่ได้ร่ำรวยขึ้นจากการอพยพไปอยู่เมืองหลวง ทำให้เธอพ่ายแพ้ ต่อความกดดันที่ผู้คนรอบข้างมีต่อตัวเธอ สาเหตุดังกล่าวผลักดันให้อดองฆ่าตัวตายในที่สุด

ข. ซาญ: ผู้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ในขณะที่การอพยพไปใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่เมืองของอดองได้หล่อหลอมมโนทัศน์ของเธอให้ เห็นความสำคัญของเงินตราและการบริโภคในพื้นที่เมืองเป็นสำคัญ เมื่อเธออพยพกลับมาใช้ชีวิต กับซาญในพื้นที่ท้องถื่นอีกครั้ง อัตลักษณ์ของอดองที่เกิดจากการใช้ชีวิตในทั้งสองพื้นที่ดำรงอยู่ อย่างแปลกแยก ซาญระบายความอัดอั้นตันใจว่า “โทษสังคมสิ คนพวกนี้ถูกเลี่ยมให้ออดอยาก ถูกตี กรอบให้คิดแต่เรื่องเงินๆ ทองๆ ถูกกดดันให้ต้องเอาเปรียบพวกเดียวกันเอง กลับมารับยาของมัน ไป มันจะทำให้เรารู้สึกอ่อนคลายและตีมูลค่ากับความหมายของการกินคืออยู่ที่ ในอ้อมอกที่ดวงตา ทุกคู่กำลังจับจ้องมองเห็นและคอยพะเน้าพะนอให้เรามั่งคั่งขึ้นผ่านทางหนังสือ ทีวี คำขวัญ สโลแกนโฆษณา” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 178) จากข้อความดังกล่าวอาจวิเคราะห์ได้ว่า คำพูดของซาญเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนให้เห็นระบบทุนนิยมในฐานะวาทกรรมรูปแบบหนึ่งซึ่ง ทำหน้าที่เผยแพร่ชุดความคิดเรื่องการสะสมเงินตราในฐานะความจริงชุดหนึ่งผ่านสื่อสมัยใหม่ อย่างหนังสือ ทีวี คำขวัญ และสโลแกนโฆษณา สิ่งเหล่านี้นับเป็นสัญลักษณ์ของสื่อสมัยใหม่ที่หล่อ หลอมความคิดของคนให้เป็นไปตามกลไกของวาทกรรม และยังก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวย กับคนจนอันนำมาซึ่งการทะเลาะเบาะแว้งกันในชุมชนด้วย

ชาญเป็นตัวละครที่ไม่เคยอพยพไปอยู่ในเมืองเลย อัตลักษณ์ของชาญจึงเป็นคนท้องถิ่นอย่างเต็มตัว เห็นได้จากรูปลักษณ์ภายนอกของชาญที่ “ภายนอกอาจดูร่างใหญ่แข็งแรง ทว่าบ่อยครั้งกลับถูกล้อว่าไอ้ทึม ไอ้พวกแรงควาย เอะอะก็ใช้กำลังเข้าตัดสิน” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 63) การที่ชาญถูกมองในลักษณะนี้แสดงถึงความด้อยกว่าของคนท้องถิ่นที่ถูกมองว่าไม่ได้รับการพัฒนาด้านสติปัญญาและล้ำหลัง บุคลิกลักษณะของชาญแสดงถึงการไร้พลังกำลังทางกายเป็นหลักซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในท้องถิ่นที่ยังชีพด้วยการลงแรงในระบบการผลิตแบบเกษตรกรรม ซึ่งต่างจากการทำงานกับเครื่องจักรในระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม วิถีปฏิบัติงานของชาญยังคงเป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิมในท้องถิ่นที่มีความผูกพันเกี่ยวเนื่องกันระหว่างสมาชิกในชุมชน ได้แก่ “ชาญชอบช่วยงานบุญเล็กๆ น้อยๆ ของคนในหมู่บ้าน ไปจัดงานให้คนนั้น ไปเปลี่ยนประตูบ้านให้คนนี้ เขามีความสุขในวิถีแบบนี้” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 140) อาจกล่าวได้ว่าชาญมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับรากเหง้าของคนในท้องถิ่นที่ทำงานเพื่อแลกกับสินน้ำใจไม่ใช่เงินตรา

ชาญได้รับการปฏิบัติอย่างไร้หน้าใจจากชุมชน ดังจะเห็นได้จากตอนที่อนงค์ผูกคอตาย ชาวบ้านที่ทราบข่าวไม่ได้แสดงความเห็นใจกับชาญเลย พวกเขาเพียงอยากรู้ความเป็นไปเพื่อนำไปเล่าสู่กันฟังเท่านั้น ดังที่ชาญกล่าวว่า “ชาวบ้านต่างๆ ที่รู้ข่าวกรูกันมาเฝ้านอนอยู่หน้าบ้านเขา ไบหน้าเหล่านั้นไร้ความรู้สึกใดๆ เหมือนคนนิสัยเสียยื่นมือเพื่อให้เขาอับอาย คนแปลกหน้าเหล่านี้หาได้มีความผูกพันทางความรู้สึกไม่ แค่มายืนมองดูให้รู้ข่าวรู้อาการแล้วก็กลับไปเล่าต่อในวงเหล้าหรือนั่งกินข้าวตอนเย็นเท่านั้น คนที่เคยไปช่วยงานปฏิบัติต่อเขาได้เพียงเท่านั้นละหรือ ยืนมองดู ชุบชิบนิินทา” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 238) จะเห็นได้ว่าชาญผู้เคยไปช่วยงานชาวบ้านอยู่เสมอ แต่พวกเขากลับไม่มีแม้ความเห็นใจเมื่อชาญกำลังเสียใจที่อนงค์จากไป การที่ชาวบ้านแล้งน้ำใจต่อชาญเช่นนี้ทำให้มโนทัศน์แบบคนท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับน้ำใจมากกว่าเงินตราเลือนหายไป

อัตลักษณ์ของชาญถูกทำให้ด้อยกว่าประทีปและอนงค์ ชาญเรียกตัวเองว่า “คนที่การศึกษาน้อยอย่างกู” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 67) และบอกว่าประทีปเป็น “คนเมืองอย่างมึง” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 67) และการที่อนงค์กลับมาอยู่กับชาญก็เปรียบเสมือนการใช้ชาญเป็นเครื่องมือเท่านั้น ดังที่อนงค์กล่าวว่า “ความรักเสนาหาที่ชาญมีต่อเธอนั้นก็ช่วยแก้หุนและโน้มนำการตัดสินใจครั้งนี้ของเธอด้วยเช่นกัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 140) อัตลักษณ์ของชาญยังถูกเปรียบเทียบกับวิญญาณหรือคนบ้า ดังที่ชาวบ้านลือกันว่า “มันนะถูกรถไฟทับไปตั้งนานแล้ว ไอ้ที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี่คือวิญญาณของมันที่ไม่ไปผุดไปเกิดสักที บ้างก็ว่าไอ้ชาญยังไม่

ตายแต่มันเป็นบ้า” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 105) การที่อัตลักษณ์ของชาวนถูกเปรียบกับวิญญาณหรือคนบ้า ยังแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวนที่กลายเป็นอื่น” ของชุมชน ทั้งจากเนื้อเรื่องทีคนในชุมชนพากันครหานินทาชาวน นอกจากนั้นการเลือกใช้คำของอุทิศก็ยังเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ของชาวนถูกเบียดขับให้เป็นอื่นในชุมชนของตนเอง ซึ่งทำให้เขาตระหนักได้ว่า “เขาเองก็ไม่เหลือเยื่อใยกับคนที่นี่” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 246) อาจกล่าวได้ว่าการที่ชาวนหมดสิ้นเยื่อใยกับชุมชนที่เขาเคยช่วยเหลือเพราะเขาตระหนักได้ว่าอัตลักษณ์ของตนถูกทำให้เป็นอื่นในชุมชนแห่งนี้ เขาจึงเลือกอพยพออกจากพื้นที่ท้องถิ่นและกลับมาหลังจากผ่านไปหกเดือน

เมื่อชาวนหวนคืนสู่พื้นที่ท้องถิ่นอีกครั้ง เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ประทีปกลับมาเซ็นชื่อขายที่ดินให้แม่ของเขา ทั้งคู่จึงมาพบปะพูดคุยกันที่ทางรถไฟ อาจตีความได้ว่า ทางรถไฟนับเป็นอีกสัญลักษณ์หนึ่งซึ่งแสดงถึงความเจริญก้าวหน้าที่รุกกล้าเข้าสู่ชุมชน รถไฟเปรียบเสมือนสื่อกลางในการอพยพไปมาระหว่างเมืองกับชนบท เราอาจตีความฉากการนั่งคุยกันระหว่างชาวนกับประทีปที่ทางรถไฟได้ว่า การพูดคุยกันครั้งนี้เป็นการปะทะสังสรรค์กันระหว่างมโนทัศน์ที่เปลี่ยนไปของชาวนดังที่ชาวนบอกประทีปให้ออกไปจากชุมชนแห่งนี้ “มึงรีบกลับไปเถอะว่า ที่นี่ไม่มีอะไรอีกแล้ว มันเป็นที่ของคนตาย คนทุกคนชมชานกลับมาเพื่อหาหลุมฝังตัวเอง” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 106) อาจตีความคำพูดของชาวนได้ว่า ชาวนสามารถปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนให้รู้เท่าทันชุมชนได้ ดังที่เขาบอกกับประทีปว่าชุมชนแห่งนี้เป็นที่ของคนตาย อาจอนุมานได้ถึงชุมชนที่ไม่มีความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่หรือมีปฏิสัมพันธ์อันดีต่อกันอีกแล้ว ในทางกลับกัน มโนทัศน์ของประทีปหวังพึ่งชุมชนแห่งนี้เป็นที่ปลอบประโลมใจ “[ประทีป] เชื่อว่าการกลับมาบ้านจะช่วยปลอบประโลมจิตใจจากความสงสัยว่าวุ่น” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 100) จะเห็นได้ว่ามโนทัศน์ที่มีต่อชุมชนของชาวนเปลี่ยนแปลงไป ในกรณีของชาวน มโนทัศน์ของชาวนแสดงให้เห็นว่าชาวนรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตรงข้ามกับอนงค์ที่มีอัตลักษณ์แบบคนเมืองที่เธอไม่สามารถปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เข้ากับคนท้องถิ่นได้ ชาวนกับอนงค์จึงมีจุดจบที่ต่างกัน อนงค์เลือกไปจากชุมชนนี้ด้วยการจบชีวิตของตนเองลง ส่วนชาวนทำความเข้าใจกับสิ่งที่คนในชุมชนกระทำต่อตัวเขา และสามารถกลับมาใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนแห่งเดิมได้

3.2.2 อำนาจของชุมชน : การกดทับและควบคุมเพศวิถี

นอกจากชุมชนจะมีอำนาจในการควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการกดทับอัตลักษณ์ของคนในชุมชนแล้ว ชุมชนยังมีอำนาจในการกดทับและ

ควบคุมเพศวิถีให้เป็นไปตามที่ชุมชนต้องการอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร

ก. ลับแลกับปอม : เพศวิถีที่ถูกกดทับ

เพศวิถีของลับแลกับปอมตรงกันข้ามกับความสัมพันธ์ของปีใหม่กับทิพย์ที่สามารถเปิดเผยต่อสาธารณะและได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน เห็นได้จากที่ลับแลกับปอมต้องลักลอบพบปะกันโดยไม่ให้ใครรู้ที่กระท่อมในป่าร้าง อาจใช้พื้นที่ที่ทั้งสองใช้พบปะกันมานิยามเพศวิถีของทั้งสองได้ว่าเป็นสิ่งที่ต้องซ่อนเร้นเก็บงำให้ห่างไกลจากพื้นที่สาธารณะ ยิ่งไปกว่านั้น ลับแลยังเปรียบเทียบตนกับปอมเป็น “ภุมิณีสองตนในป่าร้างขึ้นเย็น ความรู้สึกผิดบาปลึกลับเข้าคุกคามเกี่ยวกระหวัดจิตใจผมดั่งเถาไม้เลื้อยกินคน สิ่งที่ไม่ใช่กิจของมนุษย์ที่ควรกระทำ เป็นเรื่องของภุมิณีหรือไม่ก็เทวดา เพราะพวกนั้นไม่มีเพศ ผมยืนแอบมองอยู่ตรงนั้นเป็นพยานเพียงผู้เดียวของท่วงทำนองที่ผิดครรลอง” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 403) จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพื้นที่ที่ลับแลกับปอมจะมาพบกันได้คือป่าร้างขึ้นเย็นอันเป็นพื้นที่ที่ลึกลับและห่างไกลจากพื้นที่สาธารณะ ลับแลกับปอมถูกเปรียบเป็นภุมิณีซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอื่นที่สมควรถูกขจัดออกไป ดังนั้น เพศวิถีที่นอกเหนือจากครรลองของสังคมของพวกเขาจึงเป็นเรื่องที่ผิดจากจารีตประเพณีและต้องถูกขจัดออกไปเพื่อไม่ให้รบกวนครรลองของสังคม

หลังจากนั้นเมื่อลับแลมาอยู่ที่สำนักสงฆ์ เรื่องที่เขาเล่าให้หลวงพ่อฟังกลับเป็นแกงคอยที่มีความสัมพันธ์กับปอม นอกจากนั้น แกงคอยยังไม่ยอมทำตามความต้องการของพ่อที่ตั้งใจให้เขาเรียนวิชาช่าง และหนีออกจากบ้านไปโดยไม่กลับมาดูใจพ่อก่อนที่จะเสียชีวิต เขารู้สึกโกรธแค้นแกงคอยที่สร้างความเดือดร้อนใจต่างๆ นานาให้ครอบครัวและผลักแกงคอยตกหน้าผาเสียชีวิต “ไ้กาฝากตัวนี้มันดูดกสิ้นเอาทุกอย่างไปจากพ่อ จากแม่ จากผม ถึงเวลาที่มันควรจะพอได้แล้ว” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 400) การที่แกงคอยเปรียบเสมือนกาฝากของครอบครัวแสดงให้เห็นว่าการกระทำของแกงคอยเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ และเป็นสิ่งที่ผิดจนถูกขับออกจากการเป็นสมาชิกของครอบครัว ในที่สุดลับแลก็ตามไปพบแกงคอยในป่าร้างแห่งนั้นและผลักแกงคอยตกจากหน้าผาเสียชีวิต ดังนั้น จะเห็นได้ว่าลับแลถ่ายโอนสิ่งที่เขาทำทั้งหมดไปให้แกงคอยและเป็นคนฆ่าแกงคอยด้วยตัวเอง เขาบรรยายความรู้สึกของตนเองหลังจากที่ฆ่าเช่นนั้นว่า “ณ ตอนนั้น ทุกอย่างคืนกลับมา ผมได้ความสามัญกลับคืนมา กลับสู่ภาวะปกติของชีวิตมนุษย์” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 405) การที่ลับแลรู้สึกทุกอย่างกลับสู่ภาวะปกติเมื่อได้กำจัดแกงคอยออกไปแล้ว

แสดงให้เห็นว่าลัทธิต้องการกำจัดความเป็นอื่นนี้ออกไปจากตนเอง และพยายามจัดการให้ทุกอย่างกลับสู่ภาวะปกติ

สังเกตได้ว่า ลัทธิต้องการกำจัดความเป็นอื่นนี้ออกไป โดยมีจุดมุ่งหมายหลักคือความปกติสุขของครอบครัว ดังที่เขากล่าวว่า “ทุกอย่างกลับคืนสู่ภาวะปกติ พอลกลับจากโรงงานถึงบ้านตอนตีหนึ่ง ผมล้มตัวลงนอนแผ้วรออรุณรุ่งเตรียมตัวไปโรงเรียน แม่แผ้วรอแกงค้อยที่ไม่ย້อนกลับมา” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 405) จะเห็นได้ว่า ลัทธิต้องการที่จะที่จะรักษาความสงบสุขและคงกิจวัตรเดิมของครอบครัวเอาไว้ อาจเป็นเพราะลัทธิได้รับเอาระบบปีตาธิปไตยมาจากพ่อซึ่งมีอำนาจสูงสุดในการกำหนดกิจวัตรความเป็นไปของสมาชิกทุกคน นอกจากนั้นลัทธิยังทำหน้าที่เสมือนหัวหน้าครอบครัวที่พยายามธำรงความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว สอดคล้องกับที่หลวงพ่อบอกกลับแลว่า “หนุ่มเคารพรักโยมพ่อบอก หวงแหนมากจน – ถึงแม้จะจากไปแล้ว หนุ่มก็ยังหวงเหนียวโยมพ่อบอกไว้กับตัว” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 407) จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าลัทธิต้องการที่จะสืบทอดระบบนี้ต่อไป เขาจึงสร้างเรื่องเล่าของตนขึ้นมาเพื่อถ่ายโอนสิ่งที่ตนเองทำไปให้แกงค้อยและขจัดความเป็นอื่นเหล่านั้นออกไป

การกระทำของลัทธิอาจเรียกได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของเรื่องราวทั้งหมดในนวนิยายเรื่องนี้ หากวิเคราะห์ลึกลงไปถึงสาเหตุที่ลัทธิถ่ายโอนสิ่งที่ตนเองทำไปให้แกงค้อยและสร้างเรื่องเล่าอีกชุดหนึ่งของตนเองขึ้นมา อาจวิเคราะห์ได้ว่า การที่ลัทธิมีเพศวิถีที่นอกเหนือจากครรลองของสังคมเป็นเรื่องที่ลัทธิเองก็ไม่อาจยอมรับได้ เนื่องจากเขาเติบโตขึ้นมาในครอบครัวที่มีอำนาจของพ่อเป็นใหญ่ ความคาดหวังหลายต่อหลายเรื่องในปีใหม่มีต่อลูกชายทำให้ลัทธิไม่อาจทำในสิ่งที่ตนเองต้องการได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเรียน หรือเรื่องรสนิยมทางเพศ การเลี้ยงดูของพ่อที่ต้องการให้ลัทธิทำในสิ่งที่สังคมต้องการยังไม่เปิดโอกาสให้ความเป็นอื่นเกิดขึ้นได้อยู่แล้ว ดังนั้น การที่ลัทธิพยายามกำจัดความเป็นอื่นของตนเองออกไปเพราะเขารู้สึกผิดทำในสิ่งที่นอกเหนือจากบรรทัดฐานของสังคม สิ่งที่ลัทธิกระทำก็คือเพศวิถีที่นอกเหนือจากความคาดหวังของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบทุนนิยมที่คาดหวังเพศวิถีระหว่างชายหญิง เพราะเป็นเพศวิถีที่สามารถผลิตสมาชิกออกสู่สังคมเพื่อเป็นแรงงานในระบบทุนนิยมได้ ความคาดหวังของระบบทุนนิยมทำให้เพศวิถีที่นอกเหนือจากเพศวิถีระหว่างชายหญิงจึงถูกกดทับและถูกกำจัดออกไปจากสังคม สาเหตุที่ลัทธิถ่ายโอนเพศวิถีของตนเองไปให้แกงค้อยและสร้างเรื่องว่าตนเองเป็นคนฆ่าแกงค้อยก็คือความต้องการปกปิดและกำจัดเพศวิถีที่นอกเหนือจากที่ระบบทุนนิยมต้องการ เจ้าอาวาสรับรู้และเชื่อในสิ่งที่เขาเล่าก็เท่ากับว่าเจ้าอาวาสยอมรับว่าเรื่องที่ลัทธิเล่าเป็นเรื่องจริง

3.2.3 ชุมชนกับชาติพันธุ์

ชุมชนเปลี่ยนแปลงจากลักษณะดั้งเดิมที่ชาวบ้านมีความเชื่อเพื่อต่อกัน กลายเป็นชุมชนที่มีบทบาทเป็นผู้กระทำเพราะอิทธิพลของระบบทุนนิยม ระบบทุนนิยมเข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากโรงงานอุตสาหกรรมที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังส่งเสริมการคมนาคมให้เจริญรุดหน้า ปัจจัยดังกล่าวนำไปสู่การไหลเวียนของพลเมืองหลากหลายชาติพันธุ์ที่มุ่งหน้าเข้าสู่เขตเศรษฐกิจเพราะคาดหวังในเรื่องคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและรายได้เป็นกอบเป็นกำจากการเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม แต่เมื่อพลเมืองต่างชาติพันธุ์หลังไหลเข้าสู่เขตเศรษฐกิจแล้ว พลเมืองชาติพันธุ์เหล่านั้นกลับไม่สามารถกลมกลืนเข้ากับสมาชิกในชุมชนดั้งเดิมได้ ยิ่งไปกว่านั้น พลเมืองชาติพันธุ์ต่างๆ เหล่านี้ยังถูกกดทับจากความเชื่อของคนในชุมชนว่าเป็นพวกเกียจคร้าน รักสบาย และฉ้อฉลเต็มไปดด้วยเล่ห์เพทุบาย ทำให้พลเมืองเหล่านั้นถูกผลักดันให้เป็นผู้ตรงข้าม

ก. ทิพย์ : การตอบโต้การกดทับทางชาติพันธุ์ด้วยบทบาทแม่ศรีเรือน

ความรู้สึกที่ทิพย์มีต่อชาติพันธุ์ของตัวเองก็คือความรู้สึกอับอาย อันเป็นผลมาจากการถูกกดขี่ว่ามีสถานะด้อยกว่าคนไทย เห็นได้จากที่ทิพย์อับอายในสำเนียงของตนที่มักจะพูดเสียง ก ไม่ชัดและออกเป็นเสียง จ แทน “ความประหม่ากตัญใจให้แม่ได้ช่วยอวย และได้กลายเป็นสำเนียงที่พูดติดตัวแม่ตลอดมา ในการออกเสียงกอก็เป็นจจจจจ ไม่ว่าจะ เป็น ‘แจ่งคอย’ หรือ ‘ซอนแจ่ง’ หรือเวลาตะโกนเรียกลูกๆ ให้มา ‘จิ้น’ ข้าว” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 93) แม้ว่าทิพย์จะอับอายกับสำเนียงที่ไม่ชัดเจนของตน แต่กระนั้นทิพย์ก็ไม่ปิดบังว่าตนเป็นคนอีสาน เห็นได้จากตอนที่ทิพย์ได้เจอกับครอบครัวของปีใหม่ เธอแนะนำตัวเองเมื่อจับมือกับแม่ของปีใหม่ว่า “หนูเป็นคนอีสานจะแม่ มือจิ้งหยาบ” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 92) แม่ของปีใหม่ก็ไม่ได้แสดงท่าทีรังเกียจ ซ้ำยังชมว่า “คนอีสานนั่นดี ทำมาหากินเก่ง เป็นคนใจเพชร” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 92) จะเห็นได้ว่าคำพูดของแม่ของปีใหม่สอดคล้องกับนิสัยของทิพย์อย่างชัดเจน กล่าวคือ ทิพย์ดูแลสมาชิกครอบครัว ชยันทำงานบ้านอย่างไม่เกียจคร้าน ทั้งยังพยายามขายกับข้าวเป็นอาชีพเสริม แสดงให้เห็นว่าทิพย์เป็นคนขยันและรับหน้าที่แม่ศรีเรือนอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

นอกจากสำเนียงอีสานอันเป็นปมในใจที่ทำให้ทิพย์รู้สึกอับอายแล้ว ปีใหม่เองก็ชอบค่อนขอติพิพย์ว่าชาวอีสานนั้นเป็นชาติพันธุ์ที่เกียจคร้านและทำงานอย่างมั่งง่าย “พวกมั่งง่ายทำทำอย่างลาว เออะอะอะไรก็ลาว เกว่าฉันนี่ไง” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 104) เห็นได้ว่า ทิพย์ถูกปีใหม่ว่ากระทบกระเทียบเรื่องชาติพันธุ์ของเธอ เห็นได้ถึงมโนทัศน์ของปีใหม่ซึ่งกดทับคนอีสานว่า

เป็นคนที่ทำงานมักง่ายไม่รอบคอบ แต่การกระทำของทิพย์ก็แสดงให้เห็นว่าเธอยอมรับว่าในชาติพันธุ์ของตน และยังพูดภาษาอีสานกับปีใหม่และคนรอบข้างเสมอ แม้จะถูกปีใหม่ค่อนข้างอดเรื่องชาติพันธุ์อยู่บ่อยๆ แต่การกระทำหลายประการของทิพย์ถือเป็นการทำให้ปีใหม่ยอมรับในชาติพันธุ์ของเธออยู่กลายเป็น

เหตุการณ์หนึ่งที่ทิพย์ทำให้ปีใหม่พูดภาษาอีสานกับเธอได้ คือตอนที่ปีใหม่ตัดสินใจสร้างบ้านที่ชุมชนทับทิม ทิพย์ไม่ยอมพูดกับปีใหม่เพราะรู้สึกน้อยใจที่เขาสร้างบ้านใหม่ขึ้นโดยคิดกันไม่ให้เธอมีส่วนร่วม ปีใหม่จึงอ้อนทิพย์ด้วยการพูดภาษาอีสานกับเธอ “พ่อโอบไหลแม่อย่างซัดเงิน “มันก็บ้านของเจ้านั้นแหละ วันใดซ้อยตายไป พวกเจ้าจะได้ไม่ตกระกำลำบาก”” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 106) จะเห็นได้ว่า แม่ปีใหม่จะค่อนข้างอดทิพย์เรื่องชาติพันธุ์ของเธอ ในขณะที่เดียวกันทิพย์ก็ทำให้ปีใหม่ยอมรับสถานะของเธอด้วย เห็นได้จากที่ปีใหม่พูดภาษาอีสานเหมือนกับทิพย์ทั้งคู่ ที่เขาค่อนข้างอดเธอในเรื่องนี้ การกระทำของทิพย์อยู่ในสายตาของลับแลซึ่งเข้าใจการกระทำของแม่เป็นอย่างดีว่า “แม่ [ทิพย์] อยากให้พ่อ [ปีใหม่] รู้ไว้ ว่าพอก็อยู่กับเมียลาวอยู่ทุกวัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 232) คำพูดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทิพย์มีหนทางได้ตอบคำค่อนข้างอดเรื่องชาติพันธุ์ของปีใหม่ โดยการทำให้ปีใหม่ตระหนักว่าเขายอมรับและพึ่งพาทิพย์ด้วยเช่นกัน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ของพลเมืองชาติพันธุ์อื่นที่ถูกกดทับและถูกผลักดันให้เป็นชั่วคราวข้ามก็ไม่ได้ตกเป็นรองโดยสิ้นเชิง หากแต่มีกลวิธีในการตอบโต้ด้วยเช่นกัน

ทิพย์อดทนทำสิ่งที่ตรงกันข้ามกับที่ปีใหม่เคยปรามาสไว้เป็นกลวิธีได้กลับความเชื่อของปีใหม่อย่างหนึ่ง ในที่สุดความพยายามของทิพย์ก็สัมฤทธิ์ผล เห็นได้จากตอนที่ปีใหม่ไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ได้เมื่อขาดทิพย์ และลงทุนไปตามทิพย์ที่กลับบ้านเกิดของตนที่ขอนแก่นเพื่อมาแต่งงานและใช้ชีวิตร่วมกันอย่างถูกต้องตามจารีตของสังคม ตอนที่ปีใหม่ตามทิพย์กลับมาแต่งงานกันสำเร็จแล้ว ทิพย์ได้เล่าเรื่องราวดังกล่าวให้ลับแลฟังพร้อมร้องเพลงคลอว่า “วันใดขาดฉันแล้วเธอจะรู้สึก” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 228) อาจวิเคราะห์ได้ว่าทิพย์นั้นรู้อยู่แก่ใจว่าปีใหม่ไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ได้ถ้าไม่มีเธอ ดังนั้นการที่ทิพย์เลือกที่จะหนีปีใหม่ไปโดยไม่บอกกล่าวจึงถือเป็นกลวิธีที่เธอใช้ต่อรองกับปีใหม่ แม้ว่าปีใหม่จะดูถูกและว่ากล่าวเธออยู่บ่อยๆ แต่ความจริงนั้น ทิพย์เป็นฝ่ายที่รู้แน่แก่ใจว่าปีใหม่ไม่สามารถมีชีวิตอยู่กับลูกชายเพียงสองคนโดยปราศจากเธอได้ ปีใหม่เองก็ต้องพึ่งพาทิพย์ในหลายด้าน ได้แก่ ทิพย์เปรียบเสมือนพี่เลี้ยงของแก่งคอย และยังเปรียบเสมือนภรรยาที่คอยดูแลความเป็นอยู่ของปีใหม่ด้วย อาจวิเคราะห์ได้ว่า การที่ทิพย์หนีกลับบ้านเกิดของเธอนั้น เธอไม่ได้ต้องการทิ้งปีใหม่ไปจริงๆ แต่เธอใช้วิธีนี้เพื่อให้ปีใหม่ยอมรับเธอในฐานะภรรยา

ข. ชัย: การตอบโต้การทับทางชาติพันธุ์ด้วยการสร้างฐานะ

ในขณะที่ทิพย์ใช้ความอดทนและขยันหมั่นเพียรเพื่อเป็นกลวิธีต่อรองกับปีใหม่ ชัยเองก็มีกลวิธีตอบโต้กับคำค่อนขอดของคนท้องถิ่นเช่นเดียวกัน ชัยเป็นเพื่อนของเป้าหลานชายของทิพย์ที่ทำงานอย่างขยันหมั่นเพียร เก็บหอมรอมริบจนสามารถเปิดกิจการของตัวเองได้ ปีใหม่เองก็ยังชื่นชมชัยในความขยันหมั่นเพียรของเขา “พ่อเฝ้ามองดูชัยอย่างชื่นชมทั้งในด้านความอุตสาหะและการมองการณ์ไกล พ่อนิยมความเป็นคนสู้ชีวิตและทะเยอทะยานของเขา เขาทำงานอย่างหามรุ่งหามค่ำที่เดียว พลังดิ้นรนที่ดิกว่ากลิ่นตัวออกมาเป็นกำลังกายอย่างไม่เหือดแห้ง ภาพชีวิตของชัยเป็นตัวอย่างให้ผมและแก๊งคอยฟังได้ไม่ว่างเว้น” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 300-301) จะเห็นได้ว่าชัยเป็นตัวอย่างของตัวละครที่มีพื้นเพจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ขยันหมั่นเพียร ทำงานเก็บเงินเพื่อชีวิตที่ดีกว่า

แม้ชัยจะมีคุณสมบัติที่น่ายกย่องในด้านการงานแต่ชัยก็ยังถูกมองว่าเป็นคนถือตัว ไม่ยอมทำตัวกลมกลืนกับชาวบ้านคนอื่น ๆ จนในที่สุดเมื่อปีใหม่เสียชีวิต ชัยนำเงินที่ตนอดออมไว้มาขอแบ่งซื้อที่ดินจากทิพย์ ทิพย์ไม่ยอมขายที่ดินให้ชัยจึงให้เป้าไปขอรับรอง ทำให้ทั้งสองทะเลาะกัน เนื่องจากชัยยื่นกรานจะซื้อที่ดินจากทิพย์ให้ได้ และชัยก็อ้างว่าเงินที่นำมาซื้อที่ดินส่วนนี้ก็เป็นเงินที่ตนเก็บหอมรอมริบมาทั้งสิ้น “กูทำงานเก็บออมและยอมลำบาก กูก็เพื่อชีวิตคือกัน แต่เพื่อชีวิตที่ดีกว่า และยังมีคนอย่างกูอีกเยอะที่ไม่นั่งอมมือรอเท้า ไม่สนใจคำตอกย้ำจากใครๆ ว่าตัวเองนั้นเป็นลาว แต่ตั้งหน้าตั้งตาทำงานทนลำบากเพื่อให้ตัวเองและครอบครัวอยู่สุขสบาย” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 380) จากคำพูดของชัย ยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงมโนทัศน์ในแง่ลบที่มีต่อชาติพันธุ์อื่นๆ พวกเขาจึงต้องปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์โดยความขยันหมั่นเพียรและเก็บเงินสร้างเนื้อสร้างตัวให้ได้

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ดังกล่าวกลับนำมาซึ่งการทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่างชาวบ้านในชุมชนภายหลัง เนื่องจากชัยนำเงินมาขอแบ่งซื้อที่ดินของทิพย์ เดิมทิพย์ขายให้มณีเพื่อนบ้านอีกคนหนึ่ง แต่มณีไม่มีเงินจ่ายค่าที่อีกจึงขายต่อที่ผืนนั้นให้ชัย เหตุการณ์ดังกล่าวนำมาซึ่งการทะเลาะเบาะแว้งระหว่างทิพย์กับชัย ทิพย์คิดว่าชัยไม่รู้จักบุญคุณของทิพย์กับปีใหม่ซึ่งเคยช่วยเหลือเขา ส่วนชัยก็เห็นว่าตนมีสิทธิที่จะซื้อที่ดินผืนนี้เพราะเป็นเงินที่ได้มาจากน้ำพักน้ำแรงของตน อาจวิเคราะห์การทะเลาะเบาะแว้งดังกล่าวในเชิงทุนนิยมได้ว่า สาเหตุที่ทิพย์โกรธเคืองที่ชัยมาซื้อที่ดินของตนทั้งที่ปีใหม่และเธอเคยมีบุญคุณกับชัย เป็นเพราะทิพย์ได้ครอบครองที่ดินและบ้านหลังใหญ่ต่อจากปีใหม่ซึ่งก็คือการสะสมทรัพย์สินเงินตราในความหมายเชิงทุนนิยม ทรัพย์สมบัติดังกล่าวนำมาซึ่งภาพลักษณ์ที่น่านับถือในสายตาของชาวบ้าน ดังนั้น

การที่ทิพย์จำเป็นต้องขายที่ดินต่อให้กับชัยจึงถือเป็นการสูญเสียภาพลักษณ์อันน่านับถือที่ตนเคยมีไปให้แก่ชัย หลังจากที่ดินขายที่ดินให้ชัยแล้ว “เธอค้นพบว่าตนไม่มีพื้นที่หลงเหลือให้ดำรงอยู่ที่นี้ [ชุมชนทับทิม] อีกแล้ว ด้วยความไว้นใจที่ผู้คนเคยมีให้ บัดนี้แปรเปลี่ยนเป็นความเมินเฉย ชินชา และไม่อยากจะคบหา” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 392) จากคำกล่าวของทิพย์ แสดงให้เห็นว่าการสูญเสียทรัพย์สินที่เคยมีทำให้เธอไม่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านอีกต่อไป และชาวบ้านก็ปฏิเสธที่จะคบหากับเธอด้วย อาจวิเคราะห์ในแง่ทุนนิยมได้ว่า การขายที่ดินให้แก่ชัยซึ่งก็คือการสูญเสียทรัพย์สินเงินตรา ทำให้ภาพลักษณ์ของทิพย์ที่ชาวบ้านนับหน้าถือตาถูกทำลายลง

เห็นได้ว่าระบบทุนนิยมทำให้เงินตรากลายเป็นปัจจัยที่ยกระดับสถานะของชนชาติพันธุ์อื่นให้ขึ้นมาทัดเทียมกับคนท้องถิ่นได้ นอกจากนี้ระบบทุนนิยมยังเป็นสาเหตุของมโนทัศน์ที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงดังกล่าว ดังคำกล่าวของลับแลที่พูดถึงพ่อของตนเอง ในช่วงชีวิตที่ปีใหม่มีพร้อมด้วยทรัพย์สิน ปีใหม่ก็เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน พวกเขาจึงให้เกียรติทิพย์ด้วย ปีใหม่เองก็เคยช่วยเหลือชาวบ้านเอาไว้มากมาย แต่เมื่อปีใหม่เสียชีวิตลง ชาวบ้านก็ลืมบุญคุณของปีใหม่ที่เคยช่วยเหลือพวกเขา มา อีกทั้งพวกเขายังหมดความนับถือในตัวทิพย์ไปด้วยเพราะทิพย์ไม่สามารถทำงานหาเงินได้อย่างปีใหม่ ตรงข้ามกับชัยซึ่งทำงานเก็บเงินสร้างฐานะจนสามารถซื้อที่ดินที่เคยเป็นของปีใหม่มาได้ ชาวบ้านจึงเปลี่ยนไปให้ความนับถือชัยและครอบครัวแทน “มันก็เป็นอย่างนี้ กาลครั้งหนึ่ง ชายคนหนึ่ง [ปีใหม่] เคยมีชีวิตอยู่ที่นี้ เขามีลูกเมียพร้อมหน้า คนนับหน้าถือตาพร้อม วันหนึ่งเขาค่อยๆ สูญเสียความน่านับถือจากคนใกล้ชิด พอเขาตายจาก คนรอบข้างก็สิ้นความเห็นอกเห็นใจในครอบครัวของเขา” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 381) จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างทุนนิยมกับการสร้างภาพลักษณ์ของปีใหม่กับทิพย์ ยามที่ทั้งคู่มีทรัพย์สินสมบัติพร้อม พวกเขาก็เป็นคนที่ชาวบ้านให้การยอมรับ แต่เมื่อปีใหม่เสียชีวิตลงทรัพย์สินสมบัติที่ตกทอดมาสู่ทิพย์ก็สูญเสียไปด้วย ภาพลักษณ์ที่ทั้งคู่เคยมีจึงถูกทำลายลง

โดยสรุป ความสัมพันธ์ในชุมชนดั้งเดิมนั้นยังมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันระหว่างชาวบ้านในชุมชน เห็นได้จากครอบครัวของปีใหม่กับลอบที่มีปฏิสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้าน ลอบยังเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชุมชนซึ่งแสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในชุมชน แต่เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามามีอิทธิพลต่อท้องถิ่น ทำให้ชุมชนเปลี่ยนจากพื้นที่ที่เอื้อให้ชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นพื้นที่ที่มีอำนาจควบคุมและกดทับสถานะของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นให้ต่ำกว่า อีกทั้งชุมชนยังมีอำนาจเหนือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อพยพเข้ามาในชุมชนเพื่อทำงาน สะสมเงินตราเพื่อสร้างฐานะ ตัวละครชาติพันธุ์เหล่านี้มักถูกชุมชนดูแคลนว่าเป็นชาติพันธุ์ที่เกียจคร้าน แต่ตัวละครเหล่านี้ก็มีหนทางปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนให้ดำรงอยู่ในชุมชนได้เช่นกัน

3.3 ความเปลี่ยนแปลงระดับครอบครัว

สัมพันธภาพในครอบครัวแต่เดิมนั้นเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น แต่เมื่อพื้นที่ท้องถิ่นได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยม ตัวละครจึงต้องอพยพออกจากถิ่นฐานเดิมมาสร้างครอบครัวในพื้นที่อุตสาหกรรมเพื่อให้เข้าถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจมากที่สุด ตัวละครเกิดความคาดหวังในเรื่องรายได้และการสร้างฐานะ ปัจจัยดังกล่าวก่อให้เกิดการใช้อำนาจปีศาจปีศาจในครอบครัว

3.3.1 ระบบทุนนิยมกับการสร้างครอบครัว

ในสมัยที่นโยบายการพัฒนาเริ่มเข้ามาเมื่อมีอิทธิพลต่อสังคมไทย การพัฒนาด้านกรไฟฟ้าและคมนาคมได้ส่งผลให้การอพยพย้ายถิ่นฐานเป็นไปได้ง่ายขึ้น นอกจากนั้น นโยบายการพัฒนา ยังมุ่งเน้นที่ความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ ทำให้ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมเข้ามามีบทบาทในสังคมมากขึ้น ความเจริญที่เข้าสู่ท้องถิ่นทำให้ตัวละครย้ายถิ่นฐานจากที่อยู่เดิม เข้าไปตั้งรกรากในชุมชนใหม่เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ปีใหม่และอรุณทัยผู้เป็นน้องสาวจากนวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* ก็อพยพย้ายถิ่นฐานเพราะมีโรงงานอุตสาหกรรมเริ่มเปิดกิจการกันมากขึ้น “เจ้าของสวนเสนอว่าอยากจะพาพ่อ [ปีใหม่] กับน้องสาว [อรุณทัย] ไปอยู่ที่โรงงานในเมือง” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 26) การอพยพออกจากกระท่อมในสวนมะพร้าวซึ่งสมาชิกในครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้าไปอยู่ต่างถิ่นดูจะเป็นเรื่องยากสำหรับทุกคนในครอบครัว ดังที่ “ย่า [ย่าจุมแม่ของปีใหม่] มีอาการอดใจไม่ไหวไม่อยากแยกห่างจากลูกๆ” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 26) แต่ในที่สุด ย่าก็ยอมให้ลูกทั้งสองคนอพยพออกจากครอบครัวไปทำงานกับเจ้าแก้งเจ้าของสวนมะพร้าว

ย่าเจ็ดยอมให้ลูกทั้งสองคนอพยพออกจากครอบครัวได้เพราะ “คำว่าโรงเรียนที่ถูกเอ่ยผ่านปากเจ้าของสวน อันเป็นข้อเสนอที่แสนวิเศษและยากก็ตกลงรับคำอย่างไม่รีรอ” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 27) ในที่นี้ การเปรียบคำว่า โรงเรียน เป็นข้อเสนอที่แสนวิเศษที่ทำให้ย่ายอมให้ลูกๆ อพยพออกไปจากครอบครัวเพื่อแลกกับการได้รับการศึกษาในระบบ แสดงให้เห็นว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของพลเมือง เพราะนโยบายการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้หล่อหลอมมโนทัศน์ของพลเมืองให้เชื่อว่าการเข้าโรงเรียนและได้รับการศึกษาในระบบจะช่วยให้พลเมืองมีความรู้ สามารถนำไปประกอบอาชีพที่มั่นคงอันนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ หากพิจารณาในระดับที่ใหญ่ขึ้น จะเห็นความแตกต่างของระบบการศึกษาระหว่างช่วงชีวิตของปู่กับย่าเจ็ดย่าและช่วงชีวิตของปีใหม่

กล่าวคือ การศึกษาในช่วงชีวิตของปู่และย่าเจออาศัยการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองจากสภาพแวดล้อมที่ไม่ผ่านระบบโรงเรียน ดังที่ทั้งสองเรียนรู้ภาษาไทยจากบุคคลรอบข้างจนสามารถใช้ภาษาไทยได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยของปีใหม่ การศึกษาในระบบโรงเรียนนั้นมีความสำคัญมากขึ้น ดังที่การเข้าโรงเรียนเปรียบเสมือนข้อเสนออันแสนวิเศษที่สามารถแลกกับการอพยพออกห่างไกลครอบครัวได้

ระหว่างที่ปีใหม่อพยพเข้าไปทำงานในเมืองกับเจ้าแก้ง จะเห็นว่าการคมนาคมได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินกิจการด้านอุตสาหกรรม นอกจากนี้ รัฐยังมีนโยบายจัดระเบียบพลเมืองด้วยการสำรวจสำมะโนครัว ทำให้ครอบครัวของปีใหม่ซึ่งปู่และย่าเจออพยพมาจากประเทศจีนมีนามสกุล “วงศ์จูเจือ” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 28) ใช้เป็นครั้งแรกนับแต่อาศัยอยู่ในประเทศไทย นำสังเกตว่า ในขณะที่ปีใหม่อพยพไปทำงานกับเจ้าแก้งนั้นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวก็ไม่ได้ห่างเหินกันไป กลับยังผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นเช่นเดิม ดังที่ปีใหม่กล่าวว่า “ไม่ว่าจะแยกย้ายไปทำหน้าที่อะไรกันก็ตาม ทุกๆ สิ้นเดือนคือวันที่ครอบครัวจะอยู่กันพร้อมหน้าในกระท่อมหลังน้อยท่ามกลางร่มเงาของสวนมะพร้าว” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 30) จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าสมาชิกในครอบครัวยังมีความสัมพันธ์อันดีและมีความผูกพันกัน

ต่อมาปีใหม่จำเป็นต้องอพยพไปต่างถิ่นอีกครั้งเพื่อหลบหนีความผิดที่ตนได้ก่อไว้ ก่อนที่จะอพยพไปปีใหม่ได้กลับมากล่าวลาย่าเจอ “พ่อประนมมือกราบลงตรงอกย่า จากนั้นย่าเป่าหัวอวยพรให้พ่ออยู่รอดปลอดภัย แม่ แล้วผมจะกลับมา... มารับแม่ไปอยู่ด้วย” พ่อก็มองหยิบลูดีดินจำนวนหนึ่งไปรยลงศีรษะตัวเอง อีกส่วนหนึ่งเก็บใส่กระเป๋าเสื้อ” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 53) อากัปกริยาของปีใหม่แสดงให้เห็นว่าเขามีความเคารพและกตัญญูต่อแม่ แต่ในขณะเดียวกัน อาจวิเคราะห์ได้ว่าคำสัญญาที่ปีใหม่มีให้กับแม่มาจากมโนทัศน์ที่หล่อหลอมขึ้นมาจากระบบทุนนิยม การรับแม่ไปอยู่ด้วยอาจเป็นการแสดงถึงความสำเร็จของปีใหม่ในทางหนึ่ง

การที่ปีใหม่ต้องการอพยพไปเริ่มต้นชีวิตและหน้าที่การงานยังต่างถิ่นยังแสดงถึงความต้องการที่จะสร้างชีวิตครอบครัวของตนขึ้นมาในชุมชนใหม่ ในขณะนั้นปีใหม่พบรักกับลอลน้องสาวของประเสริฐ การอพยพไปสู่อำเภอแก่งคอยจึงถือเป็นการก่อร่างสร้างครอบครัวในชุมชนขึ้นใหม่ ปีใหม่กับลอลต่างก็ตั้งใจทำงานและเก็บหอมรอมริบเพื่อซื้อบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง “ลอลกับพ่อต่างมุ่งมั่นทำงานกันอย่างขยันขันแข็ง สร้างเนื้อสร้างตัวด้วยกันทั้งคู่” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 58) การที่ทั้งสองมุ่งมั่นตั้งใจทำงานสื่อถึงความต้องการสร้างครอบครัวที่สมบูรณ์พร้อมตามที่ทั้งคู่เฝ้าฝันถึง ภาพครอบครัวที่สมบูรณ์พร้อมในสายตาของทั้งคู่ก็คือ “นิมิตหมายของ

ภาพชีวิตแสนสุข” อาจกล่าวได้ว่า การทำงานเก็บเงินให้ได้มากๆ จะทำให้ครอบครัวมีความสุข และความมั่นคงเปรียบได้กับภาพชีวิตที่แสนสุข แสดงให้เห็นว่าระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการสะสมเงินตรามีส่วนในการหล่อหลอมมโนทัศน์ในการสร้างครอบครัวของปีใหม่กับลอบด้วยเช่นกัน

ปีใหม่สร้างครอบครัวอีกครั้งเมื่อลอบเสียชีวิตลงไม่กี่ปี ปีใหม่กับทิพย์ผู้เป็นพี่เลี้ยงของแก๊งคอยได้แต่งงานสร้างครอบครัวขึ้นใหม่อีกครั้ง ทั้งสองมีลูกชายด้วยกันอีกหนึ่งคนซึ่งก็คือลับแล เป็นที่น่าสังเกตว่าชื่อลับแลและแก๊งคอยถูกนำมาตั้งเป็นชื่อนวนิยายเรื่องนี้ด้วย ดังนั้น พื้นที่ทั้งสองซึ่งเป็นพื้นที่บ้านเกิดและพื้นที่ซึ่งปีใหม่อพยพไปสร้างครอบครัวขึ้นใหม่ น่าจะเป็นตัวแปรสำคัญต่อการวิเคราะห์มโนทัศน์ของตัวละครที่เปลี่ยนแปลงไปและถูกหล่อหลอมขึ้นใหม่ สาเหตุที่ปีใหม่ตั้งชื่อลูกชายคนแรกว่าแก๊งคอยโดยไม่สนใจความเชื่อเรื่องกาลกิณี กล่าวคือ การนำชื่ออำเภอแก๊งคอยมาตั้งเป็นชื่อลูกชายนั้นไม่เคยมีใครในพื้นที่ท้องถิ่นทำมาก่อน ชาวบ้านจึงทักว่าการตั้งชื่อลูกอย่างนี้ถือเป็นกาลกิณี ดังนั้น ความเป็นกาลกิณีในที่นี้อาจเป็นการที่ปีใหม่ทำสิ่งที่นอกเหนือจากขนบธรรมเนียมที่เคยสืบทอดกันมา แต่ปีใหม่เองก็มีเหตุผลที่ตั้งชื่อลูกชายอย่างนั้น เหตุผลดังกล่าวก็คือ “ชื่อนี้หมายถึงตัวแทนของภาพชีวิตทั้งหมดที่พ่อได้ฝ่าฟันและเผชิญโชคเคราะห์มาจนพบกับลอบ ทั้งในอดีต วันนี้ และอนาคตที่จะร่วมสร้างสมกันต่อไป แก๊งคอยคือจุดบรรจบของพ่อกับเธออย่างแท้จริง” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 60) เห็นได้ว่า การอพยพจากอุตรดิตถ์มาสร้างครอบครัวที่แก๊งคอย สระบุรีนี้มีนัยยะของการสร้างอนาคตในแบบที่ตนเองต้องการ ความคาดหวังเรื่องครอบครัวที่อบอุ่นสมบูรณ์อาจเป็นผลจากระบบทุนนิยมที่ปลูกฝังเรื่องการสะสมเงินตราเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว

การที่ปีใหม่ตั้งชื่อบุตรชายคนแรกว่าแก๊งคอยได้เผยให้เห็นนัยยะของการสร้างครอบครัวที่สมบูรณ์เพียบพร้อมตามการปลูกฝังของระบบทุนนิยม ในขณะที่เดียวกันปีใหม่ก็ยังผูกพันกับแผ่นดินถิ่นเกิดที่เขาเติบโตขึ้นมากับครอบครัว เห็นได้จากการที่เขาเก็บดินจากบ้านเกิดมาด้วยและคำสัญญาที่ให้กับแม่ไว้ว่ามารับแม่ไปดูแลยามแก่เฒ่า ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่านอกจากความต้องการที่จะสร้างครอบครัวที่มั่นคงในชุมชนใหม่แล้ว ความผูกพันต่อบ้านเกิดก็ยังไม่จางหายไป ปีใหม่จึงตั้งชื่อลูกชายคนรองที่เกิดกับทิพย์ว่าลับแล ซึ่งมีเหตุผลมาจาก “อารมณ์ห่วงหาอาลัยบ้านเกิดซึ่งพ่อไม่เคยกลับไปเยี่ยมเยือนเลยนานถึงสิบปี ทำให้ผมเหมือนถูกคาดหวังประหนึ่งภาพภูมิทัศน์แห่งชีวิตและถิ่นกำเนิดแต่หนหลังยามที่พ่อเพ่งมองมาที่ตัวผม พ่อบอกว่าผมมีค่าเสมือนเครื่องเตือนใจให้จดจำรำลึกถึงเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมาเลย” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 73) ชื่อของลับแลลูกชายคนรองก็แสดงถึงความผูกพันที่มีต่อบ้านเกิดไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ปีใหม่ต้องการตั้งชื่อลูกชายทั้งสองคนแทนพื้นที่สองแห่งที่เขาผูกพันด้วย พื้นที่แรกก็คือชุมชน

แก่งคอยอันเป็นที่ที่ปีใหม่ต้องการสร้างครอบครัวที่สมบูรณ์ที่นี่ พื้นที่ที่สองก็คือพื้นที่ชุมชนทับทิม บ้านเกิดที่เขาเติบโตขึ้นมาและยังคงหวนอนาคตอยู่เสมอ

3.3.2 อำนาจปีตาธิปไตยและการตอบโต้

ระบบทุนนิยมก่อให้เกิดความคาดหวังในการสร้างครอบครัว อันเป็นหน่วยทางสังคมที่มีหน้าที่เป็นหน่วยผลิตสมาชิกออกสู่สังคมให้ประกอบอาชีพที่ได้รับผลตอบแทนที่ดี ผิดกับที่ระบบทุนนิยมได้สร้างบรรทัดฐานเกี่ยวกับบทบาทหัวหน้าครอบครัวของเพศชาย ส่งผลให้บทบาทพ่อมีความคาดหวังต่อสมาชิกคนอื่นๆ ในเรื่องการสะสมเงินตรา ความคาดหวังดังกล่าวนำมาซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวที่ขับเคลื่อนด้วยอำนาจปีตาธิปไตย

3.3.2.1 อำนาจปีตาธิปไตยในครอบครัว

อำนาจปีตาธิปไตยในครอบครัวเกิดจากความคาดหวังที่พ่อมีต่อสมาชิกในครอบครัว ทั้งความคาดหวังให้สมาชิกประกอบอาชีพที่ได้รับผลตอบแทนที่ดี และความคาดหวังให้สมาชิกทุกคนปฏิบัติตามบทบาทในครอบครัว การใช้อำนาจปีตาธิปไตยก่อให้เกิดความรุนแรงในครอบครัวตามมา แต่สมาชิกในครอบครัวก็มีกลวิธีตอบโต้อำนาจปีตาธิปไตยนั้นเช่นกัน ในขณะเดียวกันระบบทุนนิยมที่สร้างความคาดหวังเรื่องเงินตราให้กับตัวละครยังก่อให้เกิดการสลับบทบาทระหว่างหญิงชายในความสัมพันธ์ของพวกเขาด้วย

ก. ความสัมพันธ์ระหว่างปีใหม่กับทิพย์: อำนาจปีตาธิปไตยและการตอบโต้¹³

นวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* ได้เผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวของปีใหม่ซึ่งขับเคลื่อนด้วยระบบปีตาธิปไตย กล่าวคือ ผู้เป็นพ่อมีอำนาจเด็ดขาดสูงสุดในครอบครัว ดังที่ลับแลกล่าวว่า “พ่อคือยอดบนสุดของสามเหลี่ยม” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 137) และ “บ้านเรา [ลับแล] เป็นกันอยู่นี้มานานนม ผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัวอย่างเด็ดขาด” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 401) ปีใหม่ซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวได้ถือสิทธิขาดในการดูแลและตัดสินใจ

¹³ สุรเดช ชาติอุดมพันธ์ กล่าวถึงอำนาจปีตาธิปไตยของปีใหม่ที่มีอิทธิพลต่อลูกชายทั้งสองคนของเขา สุรเดชชี้ให้เห็นว่าลับแลเปรียบเสมือนตัวแทนของอำนาจปีตาธิปไตยของปีใหม่ เห็นได้จากการที่ลับแลสร้างเรื่องว่าตนเป็นคนฆ่าแก่งคอย เป็นเพราะลับแลรับเอาอุดมการณ์ปีตาธิปไตยจากปีใหม่ ลับแลจึงลงโทษแก่งคอยราวกับตนเป็นพ่อเสียเอง ดูเพิ่มเติมได้ใน สุรเดช ชาติอุดมพันธ์, “ลับแล, แก่งคอย: เรื่องเล่า อัตลักษณ์ ปีตาธิปไตย” *วารสารภาษาและหนังสือปีที่ 40* (2552) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าอำนาจปีตาธิปไตยของปีใหม่ยังส่งผลต่อทั้งทิพย์และลับแลในแง่ของทุนนิยมด้วย ความคาดหวังแบบบับบับคัปปี้ปีใหม่อยากให้ลูกชายประกอบอาชีพที่ได้รับผลตอบแทนที่ดี และการกีดกันทิพย์ไม่ให้ประกอบอาชีพหารายได้ล้วนเป็นผลมาจากอำนาจปีตาธิปไตยผลในสังคมทุนนิยมทั้งสิ้น

เป็นไปต่างๆ ในครอบครัวแต่เพียงผู้เดียว เขาเลือกอนาคตของลับแลและแก๊งคอยเอาไว้ล่วงหน้า โดยไม่คำนึงถึงความสมัครใจของลูก การมอบความคาดหวังให้ลูกทั้งสองว่า “ตัวพี่ให้เป็นช่างยนต์ ส่วนตัวน้องให้เป็นช่างไฟฟ้า” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 150) แสดงถึงความคาดหวังในทาง เศรษฐกิจ เพราะการเป็นช่างยนต์กับช่างไฟฟ้าในพื้นที่ท้องถิ่นที่มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามา ดำเนินกิจการย่อมเป็นหนทางในการประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคง ดังที่ลับแลกล่าวว่ “สภาพพื้นที่ที่เราดำรงอยู่อันเป็นเขตอุตสาหกรรม ก็ไม่มีเหตุอันควรใดจะให้เลือกไปในทิศทางอื่น” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 151) สภาพพื้นที่ท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ มีส่วนหล่อหลอมความคาดหวังของปีใหม่ที่มีต่อลูกชายทั้งสองด้วย

ความคาดหวังที่ปีใหม่มีต่อลูกทั้งสองไม่ใช่แค่เรื่องอาชีพเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการ ปฏิบัติตามความคาดหวังของพ่ออย่างไม่บิดพลิ้ว “เมื่อพ่อเปล่งประกาศอนาคตทางอาชีพการงาน ของเรา ย่อมถือเป็นคำเด็ดขาด ค้อมหัวรับคำบัญชาสถานเดียว เพราะแก่นสำคัญทั้งหมดไม่ได้อยู่ที่ อาชีพที่จะต้องเป็นต่อไปในอนาคตของเราเท่านั้น หากอยู่ที่เสียงซึ่งปั้นรูปเป็นคำแล้วกังวานผ่าน ปากของพ่อ จะกำหนดให้เป็นไปตามที่ท่านเห็นสมควรอย่างไรก็ได้” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 150) จากคำพูดดังกล่าว จะเห็นว่าความคาดหวังของปีใหม่ไม่ต่างอะไรกับคำสั่งที่ลูกทั้งสองต้อง ปฏิบัติตามสถานเดียว สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอำนาจบิดาธิปไตยที่พ่อใช้ในการเลี้ยงดูลูกทั้งสอง ตลอดมา นอกจากนี้ปีใหม่จะใช้ความเป็นหัวหน้าครอบครัวควบคุมแก๊งคอยและลับแลแล้ว เขายัง ต้องการควบคุมทิพย์ให้ทำตามความต้องการของเขาอีกด้วย อาทิ ปีใหม่ขัดขวางการขายกับข้าว ซึ่งเป็นอาชีพเสริมของทิพย์โดยให้เหตุผลว่า “อยู่กับบ้านกับเรือนะดีแล้ว จะต้องดิ้นรนหาอะไรทำ ทำไม่ ตะลอนออกไปขายข้าวแกงอย่างนั้น เดี่ยวคนก็เอาไปพูดกันว่าผัวหาเงินไม่พอเลี้ยง ปล่อยให้ เมียกับลูกออกไปขายกับข้าว อยู่กับบ้านให้มันสมศักดิ์ศรี เป็นหน้าเป็นตาแทนผัว ครอบครัวเรา ไม่ได้ลำบากยากจนขนาดนั้น ชีวิตนี้หากฉันยังไม่ตาย แกกับลูกๆ ไม่มีวันลำบากหรอก รู้มั๊ย” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 175) การที่ปีใหม่ให้เหตุผลเพื่อห้ามไม่ให้ทิพย์ทำงานอีกก็เท่ากับว่าทิพย์ไม่ สามารถมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะได้ เธอจึงต้องทำหน้าที่ภรรยาและแม่อยู่ในพื้นที่ส่วนตัว เช่นเดิม อีกทั้งเมื่อทิพย์ไม่สามารถหารายได้ได้ด้วยตนเองก็เท่ากับอยู่ในสถานะเป็นรองทาง เศรษฐกิจและต้องพึ่งพาปีใหม่ต่อไป

นอกจากนั้น เหตุผลที่ปีใหม่ใช้ห้ามทิพย์ก็ยังมีนัยยะของการแบ่งแยกบทบาทของสามีและ ภรรยาอย่างชัดเจน สาเหตุที่ปีใหม่ห้ามไม่ให้ทิพย์ทำงานนั้นนอกจากจะต้องการควบคุมทิพย์ให้ทำ ตามคำสั่งของตนแล้ว ปีใหม่ยังแบกรับหน้าที่หัวหน้าครอบครัวตามที่สังคมคาดหวัง เขาต้องหา เลี้ยงสมาชิกในครอบครัวอย่างสุดความสามารถ หากบกพร่องในหน้าที่ก็จะถูกติฉินนินทาได้ ดังนั้น

การที่ปีใหม่ห้ามไม่ให้ทิพย์ทำงานส่งผลให้ปีใหม่สามารถเป็นผู้นำของครอบครัว ผู้มีอำนาจอย่างชอบธรรมที่จะควบคุมสมาชิกครอบครัวต่อไปได้ นอกจากนั้นยังถือว่าไม่บกพร่องต่อหน้าที่หัวหน้าครอบครัวตามที่สังคมคาดหวังอีกด้วย การเป็นครอบครัวแบบปีตาธิปไตยนี้ยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวอีกทอดหนึ่ง เนื่องจากความเด็ดขาดไม่ผ่อนปรนของพ่อได้นำมาสู่ความรุนแรงในครอบครัว

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับลับแลและแก่งคอยอาจเกิดจากความเข้มงวดของพ่อที่ต้องการให้ลูกอยู่ในโอวาท การกำราบลูกให้อยู่ในโอวาทอาจสื่อถึงการดำรงอยู่ของอำนาจของพ่อในทางหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้น การลงโทษลูกอย่างรุนแรงตามความต้องการของตนเองยังแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของพ่อตามที่สังคมคาดหวัง “ไอ้สองตัวนี้มันลูกผม เมื่อผิดคนเป็นพ่อก็ต้องลงโทษ” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 322) สิ่งที่ปีใหม่กล่าวจึงนำมาซึ่งบทลงโทษที่โหดร้ายหลายต่อหลายครั้ง ทั้งการตีลูกอย่างรุนแรงต่อหน้าชาวบ้าน การลงโทษลูกอย่างรุนแรงเมื่อลูกเล่นซนตามประสาเด็ก “ในช่วงขวบปีดังกล่าวเราสองพี่น้องรับรู้รสชาติการถูกทำโทษที่โหดหินขึ้นเรื่อยๆ จากพ่อ ท่านมีวิธีทำโทษที่พิสดารเพื่อให้เราลบล้างจำ ท่านว่าเป็นวิธีแบบทหาร แบบที่ลูกผู้ชายเขาทำกัน ช่วงเวลาดังกล่าวเราจึงถูกทำโทษบ่อยครั้ง” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 194) จะเห็นได้ว่าอุทิศเปรียบเทียบการลงโทษที่รุนแรงว่าเป็นการกระทำของลูกผู้ชาย ซึ่งถูกโยงเข้ากับความเป็นเหตุเป็นผล แต่ในที่นี้ อำนาจปีตาธิปไตยได้ถูกโยงเข้ากับการกระทำที่ใช้พลังกำลังเป็นหลัก ดังนั้นอาจอนุมานได้ว่า ระบบปีตาธิปไตยนี้ได้เข้ามาทำให้ความเป็นชายกลายเป็นเพศที่อยู่เหนือเหตุผลและทำสิ่งที่รุนแรงเกินกว่าเหตุ ในขณะที่ทิพย์เป็นฝ่ายที่คอยห้ามปรามปีใหม่และช่วยเหลือลูกๆ “แม่คอยห้ามปรามพ่อว่า อย่าไปทำมันเลย [...] พ่อพ่อค้อยหลัง แม่รีบมาปลดล้ามพวกเราออก พาเราไปทายาทำแผล หากับข้าวกับปลาให้กิน ปลุกปลอบว่าจะพาพวกเราหนีไปอาศัยบ้านตากับยายสักกระยะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 322) ในขณะเดียวกัน ทิพย์ซึ่งเป็นฝ่ายหญิงที่ถูกโยงเข้ากับความมั่งงายไร้เหตุผลมาตลอดกลับกระทำสิ่งที่เหมาะสมมากกว่า

ระบบทุนนิยมสร้างความคิดหวังต่อหัวหน้าครอบครัวในการดูแลกำกับสมาชิกคนอื่นๆ ให้มีบทบาทหน้าที่ในครอบครัวอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อให้ครอบครัวเป็นสถาบันหลักที่สามารถผลิตสมาชิกผู้สังคมตามความต้องการของระบบทุนนิยมได้ สาเหตุดังกล่าวจึงส่งผลต่อเพศสถานะของทิพย์และปีใหม่¹⁴ ด้วย กล่าวคือ เพศสถานะของปีใหม่นั้นมีสถานะเหนือทิพย์ ปีใหม่รับบทบาท

14 นัทรนัย ประสานนาม (2552) กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เป็นรองของทิพย์ผ่านมุมมองปีตาธิปไตยของลับแล สถานะเป็นรองของทิพย์แสดงผ่านความสัมพันธ์เชิงอำนาจหลายชุด ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศสถานะ (ปีใหม่มีสถานะเหนือทิพย์) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเศรษฐกิจ (ทิพย์ผู้เป็นแม่บ้าน ทำงานที่ไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางชาติพันธุ์ (ความเป็นลาวที่ถูกค่อนข้างอคติ) อย่างไรก็ตาม ทิพย์ได้ใช้เรื่องเล่าของตนเองหักล้างเรื่องเล่าของลับแลที่ตีความชีวิตและการกระทำของเธออย่างอคติตามมุมมองแบบปีตาธิปไตย ดูเพิ่มเติมได้ใน นัทรนัย ประสานนาม, “ใจกูนี้แบกรับอยู่

หัวหน้าครอบครัวผู้คอยกำหนดบทบาทของสมาชิกคนอื่นๆ และกำหนดเพศสถานะของทิพย์ให้เป็นบทบาท “ข้างเท้าหลัง” ที่คอยดูแลความเป็นไปทุกอย่างของสมาชิกในครอบครัว สังเกตได้จากตอนหนึ่งที่ปีใหม่กับทิพย์ทะเลาะกันแล้วทั้งสองแยกกันไปคนละทาง “ความสัมพันธ์แบบทิ้งร้างทิ้งขังของแม่กับพ่อก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่เริ่มแรกรักกัน แม่เลือกเป็นฝ่ายสงบปากสงบคำและเดินจากไป ไม่ว่าจะหลบเข้าห้องครัว หลบไปซักผ้าที่**ตึนบันไดบ้าน** ตรงไหนก็ได้ที่ไม่ใช่**บริเวณกลางบ้าน**ซึ่งพอนั่งอยู่หน้าจอทีวี” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 82) จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพื้นที่ที่ทิพย์เลือกอยู่คือพื้นที่ส่วนตัวที่ทิพย์มีบทบาทในการดูแลบ้านทั้งสิ้น ในขณะที่ปีใหมียึดครองพื้นที่ “ส่วนกลาง” ของบ้าน ดังนั้นพื้นที่ส่วนตัวจึงอาจนำมานิยามเพศสถานะของทิพย์ได้ว่าทิพย์อยู่ในสถานะที่เป็นรองปีใหม่ ในขณะที่ปีใหม่มีความชอบธรรมเหนือทิพย์ทุกประการ เช่น ทริพย์สินที่ทิพย์ได้มาจากการเล่นหวยก็ต้องยกให้ปีใหม่เป็นคนจัดการ การกระทำทุกอย่างของทิพย์ต้องได้รับการอนุญาตจากปีใหม่ ทิพย์ยังถูกยึดโยงอยู่กับพื้นที่บ้านผ่านคำสั่งของปีใหม่ที่ห้ามไม่ให้ทิพย์ประกอบอาชีพ

อย่างไรก็ตาม ทิพย์ก็มีกลวิธีตอบโต้การอำนาจปีใหม่เช่นกัน อาทิ การตอบโต้ด้วยความเจ็บ หลายครั้งที่ปีใหม่กับทิพย์ทะเลาะกัน ทิพย์เลือกเป็นฝ่ายเจ็บไม่ได้แค้น แม้ปีใหม่จะเป็นคนเริ่มเรื่อง “แม่เจ็บฟังไม่ออกความคิดเห็น ความเจ็บนั้นพ่อเข้าใจดีว่าแม่รู้สึกเช่นไร ธรรมดาหากมีการผิดใจกันสักเล็กน้อยเกิดขึ้นระหว่างพ่อกับแม่ ไม่แม่ก็พ่อคนใดคนหนึ่งจะต้องหันหลังเดินจากไป (ส่วนใหญ่พ่อก่อเรื่อง แม่เป็นคนเดินจากไป)” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 106) แม้การเจ็บอาจเหมือนการยอมจำนนต่ออำนาจปีใหม่แต่ในขณะเดียวกัน การเจ็บและเดินจากไปนั้นเป็นสิ่งที่ทิพย์เลือกทำเองเพื่อไม่ให้เรื่องบานปลาย อาจวิเคราะห์ได้ว่าทิพย์เลือกที่จะเจ็บและเดินจากไปเพื่อรักษาความสงบสุขของครอบครัวไว้ แสดงให้เห็นถึงความคาดหวังที่มีต่อเพศสถานะของทิพย์ที่มีบทบาทต่อครอบครัว การตอบโต้ด้วยการสยบยอมของทิพย์อาจเป็นการทำตามความคาดหวังที่สังคมมีต่อเพศสถานะของทิพย์ให้เป็นข้างเท้าหลังของปีใหม่และสมาชิกในครอบครัว หากแต่ทิพย์เองก็ใช้การตอบโต้อีกรูปแบบหนึ่งก็คือการลักลอบทำในสิ่งที่ปีใหม่ห้ามเด็ดขาดไม่ให้ทิพย์ทำ ได้แก่ ทิพย์ลักลอบเล่นหวยอยู่เป็นประจำและยังถูกหวยรางวัลใหญ่ถึงสองครั้งทั้งที่ปีใหม่สั่งห้าม แต่เมื่อทิพย์ได้เงินมา ทิพย์กลับต้องนำเงินจำนวนนั้นให้ปีใหม่เพราะปีใหม่อ้างถึงสถานะหัวหน้าครอบครัว “เป็นเมียก็ต้องฟังผัว เป็นลูกก็ต้องอยู่ในโอวาท เราเป็นสถาบันครอบครัวแล้ว จะมาคิดเอาแต่ตัวเองมันไม่ถูกต้อง [...] พ่อประกาศก้าวว่าจะเก็บเงินก้อนนี้ไว้เอง” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 157) ปีใหม่บอกว่าจะเก็บเงินที่ทิพย์ได้มาจากการถูกหวยไว้

คนเดียวแท้ๆ: การเผยโฉมหน้าของ “แม่” ในลับแล, แก่งคอย” วารสารภาษาและหนังสือ ปีที่ 40 (2552) ในที่นี้ผู้วิจัยจึงเพิ่มการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างปีใหม่กับทิพย์ในแง่มุมของระบบทุนนิยมเพื่อให้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างปีใหม่กับทิพย์ได้รอบด้านมากขึ้น

เองโดยที่ทิพย์ไม่มีสิทธิโต้แย้ง อาจวิเคราะห์ได้ว่า การที่ปีใหม่อ้างถึงสถานะหัวหน้าครอบครัว นับเป็นการตอกย้ำถึงเพศสถานะของปีใหม่ที่เหนือกว่าเพศสถานะของทิพย์ และยังเป็นผู้มีสิทธิขาดเหนือทิพย์ทั้งหมด

นอกจากการที่ทิพย์ลักลอบเล่นหวยซึ่งถือเป็นการตอบโต้ความเหนือกว่าของเพศสถานะของปีใหม่แล้ว ทิพย์ยังฝ่าฝืนกระทำสิ่งที่ปีใหม่ห้ามอีกอย่างหนึ่งก็คือ การทำงานหาเงินเลี้ยงครอบครัว ทิพย์มีฝีมือในการทำอาหาร เพื่อนบ้านต่างก็ติดใจในรสชาติอาหารที่ทิพย์ทำ ทิพย์จึงทำอาหารขายให้ชาวบ้านในละแวกเดียวกัน อาจวิเคราะห์ได้ว่า การทำอาหารให้กับสมาชิกในครอบครัวถือเป็นหน้าที่ที่เพศหญิงต้องปฏิบัติตามความคาดหวังของสังคมที่เพศหญิงเป็นเพศสถานะที่ต้องดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัวอยู่แล้ว หากวิเคราะห์ในแง่ของระบบทุนนิยม การที่ทิพย์มีรายได้จากการขายกับข้าว นับเป็นการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจให้กับเพศสถานะของเธอเอง เห็นได้จากที่ทิพย์สามารถโต้แย้งคำห้ามปรามของปีใหม่ได้ว่างานที่เธอทำนั้นมีรายได้จุนเจือครอบครัวได้เช่นเดียวกัน “ทำไมจะมีประโยชน์ ในเมื่อขอยมีรายได้มาซื้อข้าวจับปลาทำกินอยู่ทุกวี่ทุกวัน [...] แล้วแม่อีกยังคงกิจกรรมขายกับข้าวตามเดิม โดยไม่ใส่ใจสัญญาณการห้ามปรามของพ่อ” (อุทิศ เหมะมูล, 2554, หน้า 170-171) จะเห็นได้ว่าทิพย์สามารถให้เหตุผลแก่ปีใหม่ได้ว่า การขายอาหารของเธอมิมีประโยชน์ในด้านรายได้ ทำให้เธอมีเงินซื้อของมาทำอาหารให้สมาชิกทุกคน การยกระดับคุณค่าของการทำอาหารให้มีคุณค่าทางเศรษฐกิจจึงถือเป็นกลวิธีตอบโต้อำนาจปิตาธิปไตยของปีใหม่ เพศสถานะของทิพย์ที่ถูกสังคมกำหนดให้เป็นช่างทำหลัง ทำหน้าที่เป็นแม่ศรีเรือนซึ่งนับว่าเป็นงานที่ไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ แต่ทิพย์ได้ยกระดับบทบาทของเธอจากบทบาทแม่ศรีเรือนที่สังคมกำหนดทิพย์ปรับเปลี่ยนการทำอาหารแค่พอเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวเป็นการขายอาหารให้แก่ชาวบ้านคนอื่นๆ ทิพย์จึงนับเป็นผู้ที่สร้างคุณค่าของเพศสถานะของเธอขึ้นมาด้วยตนเอง

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างประทีปกับพ่อ: อำนาจปิตาธิปไตยกับการคาดหวังความสำเร็จ

ในขณะที่นวนิยายเรื่อง *ลับแล, แก่งคอย* อำนาจปิตาธิปไตยของพ่อเกิดขึ้นเพราะความคาดหวังทางเศรษฐกิจอันนำมาซึ่งการบีบบังคับลูกให้ประกอบอาชีพในระบบอุตสาหกรรมตามความคาดหวังของตน ความคาดหวังดังกล่าวเป็นต้นเหตุของความรุนแรงในครอบครัวตามมาระบบปิตาธิปไตยในครอบครัวยิ่งรุนแรงมากขึ้นเมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกลายเป็นปัจจัยหลักที่ขับเคลื่อนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังจะเห็นได้ในนวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* ที่ความสัมพันธ์

ระหว่างสมาชิกในครอบครัวได้รับอิทธิพลจากระบบดังกล่าว นอกจากจะส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกห่างเหินกันแล้ว ยังส่งผลทางอ้อมให้ตัวละครอพยพออกจากบ้านเกิดเพื่อแสวงหาความสำเร็จในทุกด้านของชีวิต อันนำมาซึ่งความห่างเหินจากบ้านเกิดด้วย

ในกรณีของประทีป สมาชิกในครอบครัวของเขาประกอบด้วย พ่อ แม่ ประทีป และน้องชาย พ่อของประทีปจากไปเพราะประสบอุบัติเหตุถูกรถบรรทุกดินทับชน ซาญเป็นผู้เล่าถึงการจากไปของพ่อประทีปว่า “ประทีปเคยกล่าวไว้ตอนที่พ่อของมันตายหมาดๆ จากอุบัติเหตุรถชนนั้นนะ ก็ถ้ารถบรรทุกดินไม่รับตำรอบวิ่งแข่งกันบนถนนอย่างนั้น ก็ถ้าพวกคนจนๆ ไม่ถูกทำเหมือนหมูเหมือนหมาและถูกเอาเปรียบจากนายจ้าง มันจะทำมั้ย?” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 242) คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงระบบทุนนิยมที่ความเป็นอยู่ของมนุษย์ยึดโยงอยู่กับเงินเป็นสำคัญ สภาพดังกล่าวบีบบังคับให้คนจนต้องแข่งขันกันหารายได้ให้มากที่สุดจนมองข้ามความปลอดภัยของเพื่อนมนุษย์ สภาพความกดดันนี้แปรเปลี่ยนเป็นความรุนแรงที่แทรกซึมเข้าสู่สถาบันครอบครัว ในกรณีนี้คือทำให้ครอบครัวของประทีปต้องสูญเสียพ่อซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวไปด้วยอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นจากการขนส่งของโรงงานอุตสาหกรรม

ระบบทุนนิยมยังปลูกฝังมโนทัศน์เกี่ยวกับความมั่นคงทางฐานะและการเงิน มโนทัศน์ดังกล่าวเข้ามามีอิทธิพลต่อสถาบันครอบครัว เห็นได้จากความคาดหวังที่พ่อต้องการให้ประทีปฝึกฝีมือด้านการช่างเพื่อเรียนจบมาประกอบอาชีพเดียวกับตน เพราะพ่อของประทีปเชื่อว่าการประกอบอาชีพในระบบอุตสาหกรรมนำมาซึ่งความมั่นคงทางการเงินได้ ดังเนื้อหาในเรื่องสั้นลำดับสุดท้าย ‘รอย/จาร/ลึก’ ความหมายของคำว่า รอยจารลึก อาจสื่อให้เห็นถึงความรุนแรงที่พ่อกระทำต่อประทีปได้เข้าครอบงำและฝังรอยลึกในชีวิตของเขา เรื่องสั้นเรื่องนี้ได้เล่าย้อนไปถึงเหตุการณ์ที่ประทีปกลับบ้านเกิดอีกครั้งอย่างกะทันหันเพื่อลงชื่อยินยอมขายที่ดินของพ่อ ในฉากที่ประทีปรำลึกถึงความหลังเมื่อพ่อซึ่งเป็นหัวหน้าช่างในโรงงานปูนซีเมนต์สอนให้เขาจุดชนวนระเบิดภูเขา พ่อพูดกับประทีปว่า “ฝังมันลงไปสิวะ **ไอ้ตาขาว**” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 332) คำว่า “ไอ้ตาขาว” แสดงว่าพ่อจงใจตำหนิประทีปว่าซื่อฉลาด คำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงที่พ่อกระทำต่อลูกผ่านทางคำพูด

คำพูดของประทีปที่กระจัดกระจายอยู่ในทั้งเรื่องสั้นเรื่อง “ฟ้าหลังฝน” และ “รอย/จาร/ลึก” ยังแสดงให้เห็นถึงอำนาจปีศาจปีศาจของพ่อที่อยู่ในสถานะที่เหนือกว่าและครอบงำประทีปตลอดมา อาทิ “ผู้ชายคนนี่เอง [ปฏิมา] ที่กำลังรื้อทำลาย **ผู้ชายอีกคน**ที่อยู่ภายในใจเขาเมื่อช่วงเวลาก่อนหน้านี้นี้” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 97) และ “ขณะที่ **ศิระ** ของผมค่อยๆ หดเล็กลงและหายไป **ในฝ่ามือ**ของพ่อที่ตระกองกอดรูปกะโหลกเหล่านั้นไว้” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 311)

ผู้ชายอีกคน ที่อยู่ภายในใจประทีปมาตลอดคือพ่อของเขาเอง ส่วนฝ่ามือของพ่อที่กอดศีรษะของประทีปไว้แสดงถึงการจับ ปีบ และครอบงำ ศีรษะซึ่งหดเล็กและหายลับไปอาจหมายถึงของความคิดของประทีปที่อยู่ใต้การครอบงำของพ่อ แต่ประทีปเองก็พยายามหลีกเลี่ยงความคาดหวังของพ่อด้วยการอพยพมาใช้ชีวิตอยู่ที่กรุงเทพฯ เพื่อศึกษาต่อด้านศิลปะและทำงานในกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา อาจกล่าวได้ว่าประทีปใช้การอพยพเข้าสู่กรุงเทพฯ เป็นกลวิธีหลีกเลี่ยงจากความคาดหวังของพ่อ แต่ในขณะเดียวกันการอพยพเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ก็ทำให้สัมพันธ์ภาพระหว่างเขากับครอบครัวยิ่งเปราะบางและห่างเหินกันมากขึ้น

ความสัมพันธ์ระหว่างประทีปกับแม่ก็เป็นไปอย่างห่างเหินและไม่ราบรื่นเช่นกัน อาจเป็นเพราะอำนาจบิดาธิปไตยของพ่อที่ครอบงำประทีปมาตลอดในเรื่องสั้น “รอย/จาร/ลึก” ได้เปิดเผยสาเหตุที่ประทีปต้องกลับบ้านเกิดกะทันหันเนื่องจากแม่ขอให้เขากลับไปลงชื่อยินยอมขายที่ดินของพ่อในสวนที่เขาเป็นเจ้าของ เขารู้สึกโกรธที่แม่จะขายที่ดินของพ่อ แต่ความรู้สึกโกรธแม่ไม่ใช่เพราะเขาผูกพันกับที่ดินนั้น แต่เป็นเพราะเขาอยากทำร้ายความรู้สึกของแม่ ดังที่เขาบอกว่า “ไม่รู้ว่าจะหวงแหนผืนดินหน้าตาอัปลักษณ์นี้ไปทำไม ผมไม่ได้อยู่ที่บ้านเกิดสักหน่อย มันเป็นเรื่องความรู้สึกเดียวกันกับที่พยายามทำร้ายแม่หรือเปล่า กล่าวคือ อยากทำร้ายแต่ไม่รู้ทำเพื่ออะไร” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 327) ที่ดินนี้ถือเป็นที่กรรมสิทธิ์ของพ่อ อาจอนุมานได้ว่าทุกคนในครอบครัวคือผู้อาศัยอยู่ในที่ดินที่พ่อมีสืบทอดแต่เพียงผู้เดียว การตัดแบ่งที่ดินขายเท่ากับเป็นการลดทอนอำนาจของพ่อลง ฉะนั้นการที่ประทีปหวงแหนที่ดินนี้ทั้งที่ไม่ได้เป็นผู้อาศัยอยู่ก็ต่อไปอาจแสดงถึงความต้องการที่จะรักษาและสืบทอดอำนาจของพ่อเอาไว้

นอกจากประทีปจะหวงแหนที่ดินผืนนี้เพราะต้องการรักษาอำนาจของพ่อแล้ว การที่ประทีปรู้สึกอยากทำร้ายแม่แสดงให้เห็นว่าประทีปปรับเอาอำนาจบิดาธิปไตยของพ่อและต้องการทำร้ายแม่เพื่อแสดงว่าตนมีอำนาจเหนือกว่า แต่ในความเป็นจริงเขาไม่อาจตัดทอนความต้องการของแม่ได้จึงต้องลงชื่อยินยอมขายที่ดินในสวนของเขา การตัดแบ่งขายที่ดินในสวนของประทีปนอกจากจะเป็นการลดทอนอำนาจของพ่อแล้ว ยังเป็นการตัดประทีปออกจากการมีส่วนร่วมในครอบครัวอีกด้วย ดังที่ประทีปกล่าวว่า “แม่กำลังจะขายที่ดินของพ่อ ลายเซ็นของผมจะประทับตราแห่งความหมางเมิน แลกหน้าอยู่บนโฉนดที่ดินตลอดไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 332) จะเห็นได้ว่า ความคาดหวังของพ่อที่มีต่อประทีปเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ประทีปอพยพเข้าไปใช้ชีวิตตามลำพังในกรุงเทพฯ ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวห่างเหินกัน ยิ่งไปกว่านั้น ปัจจัยเรื่องเงินยังเข้ามาตัดขาดความสัมพันธ์ที่ประทีปยังหลงเหลือกับครอบครัวอีกด้วย

ค. ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนากับลูกชายทั้งสอง: อำนาจปีศาจปีโตยกับความคาดหวังของพ่อ

ในขณะที่นวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ส่งผลให้พ่อคาดหวังในตัวลูก และใช้อำนาจปีศาจปีโตยบีบบังคับลูกให้ทำตามความคาดหวังของตน สิ่งที่เกิดขึ้นดังกล่าวทำลายความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกลง ยิ่งไปกว่านั้น อำนาจปีศาจปีโตยของพ่อยังส่งผลต่อการหล่อหลอมมโนทัศน์ของลูกให้เป็นผู้สืบทอดอำนาจปีศาจปีโตยให้ดำรงอยู่ต่อไปอีกด้วย อำนาจปีศาจปีโตยไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกเท่านั้น แต่ยังส่งผลถึงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับน้องอีกด้วย ดังจะเห็นได้ในนวนิยายเรื่อง *ลักษณอาลัย* วัฒนาผู้เป็นพ่อเป็นหัวหน้าครอบครัวได้ใช้อำนาจปีศาจปีโตยกับทั้งภรรยาและลูกอย่างชัดเจน อาทิ ตอนที่นายวัฒนากับศักดิ์เรียกนวลออกไปพบกลางดึกและนางอรพินกับอุทิศตามไปพบเข้า วัฒนาปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงว่าตนไม่ได้มีอะไรกับนวล แต่อรพินและอุทิศก็รู้สึกกลางแคลงใจนับแต่นั้นมา หากวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่อรพินกลางแคลงไม่ไว้ใจวัฒนานี้ อาจเป็นเพราะวัฒนาไม่พูดอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นให้อรพินรู้ รวมทั้งไม่บอกความรู้สึกของตนเองให้สมาชิกครอบครัวทราบ ซึ่งเป็นหนึ่งในการแสดงความเข้มแข็งของเพศชาย วัฒนาเลือกปกปิดความรู้สึกของตนเองไว้ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงถึงความน่ายำเกรงของหัวหน้าครอบครัว

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือตอนที่วัฒนาพูดตัดขาดพ่อกับอุทิศจนอุทิศหนีออกจากบ้านไปศึกษาต่อตามที่ตนเองต้องการ อุทิศเข้าใจมาตลอดว่าแม่เป็นคนส่งธนาณัติให้เขาเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันเสมอๆ “ก็เงินพอมึงทั้งนั้นแหละ ถ้าพังแม่จะมีปัญญาส่งเงินให้เอ็งยังงัยไหว” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 230) เมื่ออรพินเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้อุทิศฟังว่าที่ผ่านมาอุทิศเข้าใจวัฒนาผิดมาโดยตลอด จะเห็นได้ว่าเขาเองก็ยังไม่เชื่อว่าสิ่งที่อรพินเล่าเป็นเรื่องจริง “แม่ไม่ได้เปลี่ยนเรื่องกลับตาลปัตรเพราะเห็นแก่คนตายหรือ” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 130) จะเห็นว่าสิ่งที่อุทิศย่อนถามอรพินแสดงถึงความกลางแคลงใจในตัววัฒนา เขาไม่เชื่อว่าวัฒนาจะทำอย่างที่อรพินพูดจริงๆ ยิ่งไปกว่านั้น การที่อุทิศรู้สึกกลัวว่าพ่อกจะไม่รักคล้ายจะฝังอยู่ในจิตใต้สำนึกของอุทิศเสียด้วยซ้ำ ดังที่อุทิศเคลิ้มหลับในห้องของพ่อและคิดถึงภาพที่แม่ชูเขาให้กินข้าว “กินดีสิ เดี่ยวพ่อกไม่รักหนูแล้ว พ่อหนีไปมีเมียใหม่แล้ว” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 214) อาจกล่าวได้ว่าการกระทำของพ่อทำให้อุทิศหวาดระแวงถึงความรู้สึกที่พ่อกมีต่อตน เชื่ออยู่ลึกๆ ว่าพ่อกจะไม่รัก ยิ่งผนวกกับคำพูดตีเถียนต่างๆ ที่อุทิศได้รับ ทำให้เขาเชื่อมั่นมาตลอดว่าพ่อกไม่รัก

สิ่งที่อุทิศเลือกแสดงออกต่ออำนาจปีศาจปีโตยของพ่อกก็คือการทำทายอำนาจนั้น เห็นได้จากตอนที่วัฒนากับอรพินทะเลาะแย่งอาวุธปืนกัน อุทิศเลือกที่จะเอาปืนหรือออกมาสู้และกล่าว

กับพ่อว่า “ถ้าจะยิง พ่อก็ยิงผมนี่แหละ” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 89) การกระทำของอุทิศแสดงให้เห็นถึงการท้าทายคำกล่าวของพ่อที่ว่า “ทำไม่มึงไม่ทำตัวดีๆ ให้พ่อแม่เบาใจบ้าง” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 133) การที่อุทิศตั้งใจสูบบุหรี่ต่อหน้าพ่อก็เพื่อท้าทายคำดูดาของพ่อ และที่อุทิศท้าทายให้พ่อยิงเขาแทนที่จะยิงแม่ทำให้เขารู้สึกว่า “พ่อไม่มีทางยิงเขา และพ่อไม่มีทางเอาชนะเขาได้ ชัยชนะของพ่อเท่ากับความตายของเขา” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 189) คำพูดของอุทิศแสดงให้เห็นว่าเขาตั้งใจท้าทายและเอาชนะพ่อ ส่วนวัฒน์ตอบสนองต่ออำนาจปีศาจปีศาจไทยของพ่อด้วยการสยบยอมต่ออำนาจนั้น เห็นได้จากตอนที่วัฒน์เสียสละไม่ไปเรียนต่อด้านศิลปะที่ตนเองชอบได้เนื่องจากพ่อต้องการให้เขาเรียนต่อสาขาช่างยนต์ เมื่อวัฒน์ยากเหตุผลที่ว่าอุทิศได้เลือกเรียนทางศิลปะไปแล้ว วัฒน์ก็ไม่สามารถเลือกเรียนทางนั้นได้อีก วัฒน์จึงล้มเลิกความตั้งใจที่จะเรียนต่อด้านศิลปะและเรียนต่อด้านช่างยนต์ตามความต้องการของพ่อแทน

การทำทลายอำนาจปีศาจไทยของอุทิศยังส่งผลให้วัฒน์ถูกเขาเปรียบจนทำให้วัฒน์แคลงใจในตัวพี่ชายนับแต่นั้นมา กล่าวคือ อุทิศเองก็ถูกพ่อห้ามไม่ให้ไปเรียนต่อด้านศิลปะเช่นกัน แต่เขาขโมยเกียรติบัตรของวัฒน์มาเป็นของตนเพื่อนำไปใช้สมัครสอบ เมื่อใช้เสร็จแล้วก็ลบชื่อตนเองออกและเขียนชื่อวัฒน์ไว้เหมือนเดิม หน้าซ้ำอุทิศยังไม่ยอมรับการกระทำนี้เมื่อวัฒน์ถามตรงๆ และบ้ายเบี่ยงไปว่าเป็นเรื่องไร้สาระอาจอนุมานได้ว่ากรกระทำของสองพี่น้องเป็นผลมาจากอำนาจปีศาจไทยของวัฒน์ พี่น้องกลางแคลงใจต่อกันสั่งสมมานาน อีกทั้งอุทิศกับวัฒน์เป็นพี่น้องที่ถูกเปรียบเทียบกันอยู่เสมอว่า “เอ็งเป็นลูกรักพอนี้ [...] จันทักเป็นลูกรักแม่ล่ะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 280) จะเห็นว่าทั้งสองรู้สึกอยู่เสมอกว่าพ่อกับแม่รักตนไม่เท่ากัน การที่ฝ่ายหนึ่งเป็นคนโปรดของพ่อ อีกฝ่ายหนึ่งเป็นคนโปรดของแม่แสดงถึงนัยยะของการเป็นปฏิปักษ์ต่อกันเพื่อจะแย่งชิงความรักจากพ่อและแม่ด้วย

นอกจากอำนาจปีศาจไทยของพ่อจะทำให้ทั้งอุทิศและวัฒน์รู้สึกว่าการที่พ่อกับแม่รักพวกเขาทั้งสองไม่เท่ากันแล้ว อำนาจปีศาจไทยที่ทำให้พ่อถือสิทธิ์ขาดในการเลือกสิ่งทีตนคิดว่าเหมาะสมให้ลูกปฏิบัติตามโดยไม่ผ่อนปรน ยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ของอุทิศและวัฒน์อีกด้วย ในกรณีนี้อุทิศเปรียบเสมือน “ลูกชัง” ที่ถูกพ่อตำหนิตีเดียอยู่เสมอว่า “ทำไม่มึงไม่ทำตัวดีๆ ให้พ่อแม่เบาใจบ้าง” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 133) และยังถูกเปรียบเทียบกับน้องชายอยู่เสมอว่า “มึงดูน้องมึงเป็นตัวอย่าง มันเคยหาเรื่องหาราวเข้าบ้านมัย ใ่ววัฒน์มันลูกกู แต่มึงไม่ใช่ กูตัดพ่อตัดลูกกับมึงได้เลย เลี่ยงไปก็เสียข้าวสุก” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 133) อุทิศถูกพ่อดูดาว่ากล่าวอย่างรุนแรงและถูกเปรียบเทียบกับน้องอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งอุทิศยังถูกห้ามไม่ให้เรียนต่อด้านศิลปะอย่างทีตน

ต้องการ บั๊จจี้ดังกล่าวจึงน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ผลักดันให้อุทิศหนี้ออกจากบ้านไปศึกษาต่อในเมืองหลวงและใช้ชีวิตอยู่ที่นั่น

3.3.2.2 การตอบโต้อำนาจปีศาจไปตยของตัวละครหญิง

นอกจากอำนาจปีศาจไปตยในครอบครัวจะก่อให้เกิดความคาดหวังเรื่องการสะสมเงินตราอันนำมาซึ่งความรุนแรงในครอบครัวแล้ว จะเห็นได้ว่าสมาชิกในครอบครัวก็มีกลวิธีการตอบโต้อำนาจปีศาจไปตย นอกจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างคู่รักก็ได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมเช่นกัน ความคาดหวังเรื่องเงินตราก่อให้เกิดการตอบโต้อำนาจปีศาจไปตยของตัวละครหญิง ทำให้ตัวละครหญิงไม่ต้องตกอยู่ใต้อำนาจปีศาจไปตยของตัวละครชาย

ก. ปทุม : การสลับบทบาทระหว่างเพศสถานะ

ความสัมพันธ์ระหว่างประทีปกับปทุมในนวนิยายเรื่อง**ระบำเมถุน** มูลเหตุของการทะเลาะกันระหว่างประทีปกับปทุมยังทำให้เห็นถึงการสลับบทบาทหน้าที่กันระหว่างเพศสถานะ สังคมไทยซึ่งดำรงอยู่ด้วยระบอบปีศาจไปตยหรือระบอบ “ชายเป็นใหญ่” มาช้านาน กล่าวคือ เพศชายถูกยึดโยงเข้ากับพื้นที่สาธารณะและมีหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ทำงานนอกบ้านเพื่อหาเงินสำหรับเลี้ยงดูสมาชิกครอบครัว ในขณะที่เพศหญิงถูกยึดโยงเข้ากับพื้นที่ส่วนตัวอันได้แก่บ้าน และคอยทำหน้าที่เป็น “ข้างเท้าหลัง” คอยดูแลงานบ้านงานเรือนและมีหน้าที่ดูแลสมาชิกครอบครัวคนอื่นๆ อาจกล่าวได้ว่า การที่ฝ่ายหญิงเป็นเพศสถานะที่ถูกยึดโยงอยู่แต่ในบ้านและทำงานที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้นี่เองที่เป็นสาเหตุให้เพศชายซึ่งเป็นฝ่ายที่ทำงานนอกบ้านซึ่งได้ผลตอบแทนเป็นเงินเป็นเพศสถานะที่ถูกสถาปนาให้ “เป็นใหญ่” ในสังคมเพราะเป็นเพศสถานะที่มีอำนาจเข้าถึงเงินและทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ระบบทุนนิยมอันเชี่ยวชาญได้บีบบังคับให้มนุษย์มุ่งหาเงินสร้างฐานะเพื่อยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว การทำงานบ้านไม่ได้มีผลตอบแทนซึ่งช่วยให้สถานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น เพศหญิงจึงถูกผลักดันให้ก้าวออกสู่พื้นที่สาธารณะและมีบทบาทในการทำงานนอกบ้านไม่ต่างจากเพศชาย

อาจกล่าวได้ว่าระบบทุนนิยมไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังเปิดโอกาสให้เพศหญิงได้มีบทบาทในพื้นที่สาธารณะอย่างอิสระไม่ต่างจากเพศชาย ในกรณีของปทุม เธอเลือกทำงานที่เธอชอบซึ่งได้รับทั้งผลตอบแทนที่ดีและความนับหน้าถือตาจากเพื่อนร่วมงานและสังคม และที่สำคัญรายได้จากการทำงานทำให้เธอกลายเป็นผู้เลี้ยงดูประทีป ดังที่เธอกล่าวว่า “เค้าจ้างคุณมาเท่าไร พี่จ่ายเอง เพียงแต่คุณอยู่

เฉย ๆ รอให้พี่เห็นหน้าตอนกลับมาจากทำงานก็พอ” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 258) จะเห็นได้ว่าปทุมสามารถออกปากให้ประทีป “อยู่เฉยๆ” กับบ้านได้แสดงว่าเขามีสิทธิเหนือการตัดสินใจของประทีป ยิ่งไปกว่านั้น บทบาทของประทีปในการใช้ชีวิตกับปทุมคือเขา “ใช้ชีวิตเยี่ยงแม่บ้านคอยปิดกวาดเช็ดถูห้องหับ ส่งปทุมไปทำงานทุกๆ เช้า” (อุทิศ เหมะมูล: 2547, หน้า 257 -258) และ “เขาจะเป็นฝ่ายตั้งรับเสียมากกว่า” ยิ่งตอกย้ำถึงสถานะที่เป็นรองของประทีป ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่บีบคั้นให้ผู้คนหมกมุ่นและมุ่งหารายได้เพื่อสร้างฐานะจนกระทบกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว อีกนัยหนึ่งยังเป็นปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการสลับบทบาทกันระหว่างเพศสถานะ ได้แก่ เพศหญิงกลายเป็นเพศสถานะที่มีสิทธิชี้ขาดการกระทำของเพศชายซึ่งทำทนายทวงกรมพิตาริปไต่อยหรือสังคมชายเป็นใหญ่ให้กลายเป็นเพศหญิงมีอิสระที่จะออกสู่อพื้นที่สาธารณะและมีโอกาสทำงานที่นอกเหนือจากงานบ้านได้อย่างอิสระ

เมื่อประทีปกับปทุมตกลงใช้ชีวิตร่วมกัน ประทีปเลิกทำงานเขียนที่ตนเองรักแต่มุ่งทำงานที่ได้ผลตอบแทนมากที่สุดร่วมกับปทุม ทั้งสองมุ่งมั่นทำงานอย่างหนักจนเก็บเงินซื้อบ้านและรถยนต์ได้ พวกเขาซื้อบ้านที่ต่างจังหวัดและย้ายออกมาอาศัยอยู่ที่นี้ ปทุมเริ่มป่วยหนัก ได้แต่นอน “หลับลึกสงบเย็นดังคนตาย” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 56) ประทีปต้องคอยดูแลปฐมพยาบาลเธออย่างใกล้ชิด จนกระทั่งวันหนึ่งประทีปทนความเปล่าเปลี่ยวและแปลกแยกกับบ้านไม่ไหวจึงขับรถเข้าไปในเมือง แต่เขาก็กลับเจอปทุมเดินทางมาโรงพยาบาลเพื่อพบแพทย์ในสภาพปกติแข็งแรงดี ประทีปตกใจมาก แต่ก็ยังคุยกับปทุมถึงอนาคตที่ทั้งสองหวังไว้ด้วยกันซึ่งก็คือการมีลูก แต่เมื่อประทีปกลับบ้าน เขากลับพบปทุมนอนป่วยอยู่เช่นเดิม ประทีปจึงฆ่าปทุมที่นอนป่วยอยู่เพื่อรอพบกับปทุมอีกคนที่เขาพบที่โรงพยาบาล

การฆ่าของประทีปได้แสดงให้เห็นถึงความรุนแรงภายในบ้านที่เกิดขึ้นด้วยความโกรธที่ปทุมกดดันให้ประทีปทิ้งงานที่ตนรักเพื่อทำงานเก็บเงินสร้างครอบครัวที่สมบูรณ์แบบด้วยกัน เห็นได้จากที่ประทีปประชดประชันปทุมว่า “เชิญคุณเอ็นจอยกับภาพครอบครัวอันเปี่ยมสุข อากาศบริสุทธิ์ เพื่อนบ้านที่เปี่ยมความอาทร และอยู่กับไอ้สนามหญ้าหน้าบ้านของคุณต่อไปเถอะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 14) คำประชดประชันดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความต้องการของปทุมที่ไม่อาจเป็นไปได้ นอกจากนั้นความโกรธของประทีปน่าจะมาจากการที่ปทุมประสบความสำเร็จมากกว่าประทีป ความสำเร็จของปทุมเท่ากับเป็นการทำลายความเป็นชายของประทีป เห็นได้จากในนวนิยายตลอดทั้งเล่มที่ฉายภาพความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันระหว่างสมาชิกครอบครัว อากาศที่เต็มไปด้วยฝุ่นและมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่ปฏิบัติต่อกัน

อย่างไร้หัวใจ การที่ประทีปลงมือฆ่าปทุมอาจอนุมานได้ว่าประทีปต้องการกำจัดความคาดหวังที่ เขาไม่อาจเติมเต็มให้แก่ปทุมได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ปทุมที่นอนป่วยอยู่ถูกเทียบเคียงกับคนตายและผี ดังที่ประทีปบอกว่า “เธอเสมือนดัง **ภูติผี** หลอกหลอนหลับลึกสงบเย็นดัง **คนตาย**” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 56) ภูติผีและคนตายในที่นี้อาจอนุมานได้ถึงความเป็นอื่นของปทุมในพื้นที่บ้านของทั้งสองคนเอง เนื่องจากบริบทสังคมทุนนิยมได้เข้ามาตีกรอบกิจวัตรประจำวันของมนุษย์ให้เป็นไปตาม ตารางเวลาและจัดระเบียบการใช้ชีวิตของมนุษย์ให้ขึ้นอยู่กับความเป็นเหตุเป็นผล ผีในที่นี้จึง เปรียบเสมือนเครื่องมือทำทนายระเบียบการดำเนินชีวิตของคนในปัจจุบันที่ต้องใช้ชีวิตผูกติดอยู่กับ ตารางเวลาอย่างเคร่งครัดซึ่งถูกแทนที่ด้วยความเนิบช้าเสมือนจมอยู่ในอดีตดังที่ประทีปต้อง ประสบ ผีในที่นี้ยังสื่อถึงปทุมได้อีกนัยหนึ่งว่าเป็นภาวะที่ประทีปไม่เต็มใจที่ต้องดูแล ประทีปจึง ต้องการกำจัดภยันตรายนี้ให้พ้นตัว นอกจากนั้นการเทียบเคียงว่าปทุมเป็นผียังเป็นการนำเสนอรูปแบบ ความสัมพันธ์ที่เบาบางของมนุษย์ในโลกปัจจุบัน กล่าวคือ แม้ประทีปกับปทุมจะมีความสัมพันธ์ เป็นคนรักกัน อยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ความสัมพันธ์ของทั้งคู่ก็ไม่ต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับ ผีซึ่งถูกบีบบังคับด้วยความคาดหวังที่จะสร้างครอบครัวสมบูรณ์แบบให้ต้องอยู่ร่วมกัน ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างประทีปและปทุมจึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นปฏิสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและเป็นจริง เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันได้ ในตอนสุดท้ายที่ปทุมซึ่งแข็งแรงดีที่ประทีปพบที่ โรงพยาบาลกลับมาบ้านและล้มตัวลงนอนในสภาพป่วยใช้เช่นเดิมยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงความเป็น อื่นที่เกิดขึ้นในบริบทสังคมทุนนิยมที่ไม่สามารถขจัดออกหรือกลบเกลื่อนให้หายไป

อีกประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องสั้นเรื่องนี้เป็นเรื่องความหลอนที่ประทีปรู้สึกขณะอยู่ที่บ้านของ เขาซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ต่างจังหวัด นอกจากนั้นเขายังรู้สึกที่ “ความเงิบของที่นี่มีมนตร์สะกด บางอย่างที่รูกเราคุกคามอย่างเชื่องช้าและน่าหวาดหวั่น ลึกลับ แล้วเขารู้สึกไม่มั่นใจเลยว่าชีวิตต่อ จากนี้ของเขาจะเติบโตขึ้นมาจากสภาพแวดล้อมนี้ [สภาพแวดล้อมในต่างจังหวัด] ได้อย่างไร” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 8) จะเห็นได้ว่าประทีปรู้สึกหวาดกลัวและไม่คุ้นเคยกับสภาพแวดล้อม ที่เป็นบ้านของตน เนื่องจากในบริบทสังคมทุนนิยมซึ่งทำให้สภาพพื้นที่ที่มนุษย์อาศัยอยู่เปลี่ยนแปลง อย่างสิ้นเชิง ทุกพื้นที่ถูกจัดวางให้เกิดประโยชน์ใช้สอยมากที่สุดและยังเต็มไปด้วยสาธารณูปโภค ตึกรามบ้านช่องต่างๆ ปัจจัยดังกล่าวทำให้มนุษย์ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่คุ้นเคยกลับรู้สึกแปลกแยก กับพื้นที่ที่เป็นบ้านของตนเอง ประทีปรู้สึกที่เวลาในต่างจังหวัดไม่เดินไปข้างหน้าและหยุดนิ่งอยู่ กับที่ ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นกับเขาล้วนเกิดขึ้นในเวลาเดิมและเป็นสิ่งเดิมซ้ำๆ กันทุกวันยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึง

ภาวะหลอนและแปลกแยกกับปัจจุบันที่เปรียบเสมือนตัวแทนของความเป็นอื่นที่ประทับต้องดำรงอยู่ร่วมกับมัน

ข. นวล : การสร้างครอบครัวเพื่อตอบโต้การกดทับทางชาติพันธุ์

นวลเป็นหญิงสาวชาวพม่าที่เร่ร่อนอยู่ในละแวกบ้านของครอบครัวอุทิศ นวลเติบโตขึ้นในละแวกนั้นมีอาชีพรับจ้างทั่วไป ครอบครัวของนวลลักลอบปลูกเฟิงอาศัยบนที่ดินของชาวบ้าน และต้องเร่ร่อนย้ายที่อยู่ไปเรื่อยๆ เพราะถูกเจ้าของที่ขับไล่อย่างรังเกียจ ดังที่ชาวบ้านกล่าวหาครอบครัวของเธอต่างๆ นานาว่า “พวกพม่า ไล่มันไป พวกนี้ไว้ใจไม่ได้ พวกอยู่บนเรือนซี้รดหลังคา ไล่พวกเหี้ย มันจ้องจะเผาบ้านเราตั้งแต่โคตรเห้งมัน เรื่องอะไรจะให้ที่ซุกหัวนอน กลับบ้านมึงไป ไล่หม่อง” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 48) จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านรังเกียจครอบครัวของนวลเนื่องจากสาเหตุทางด้านชาติพันธุ์ อีกทั้งสื่อสมัยใหม่ซึ่งก็คือหนังสือพิมพ์ยังสร้างภาพให้ชาวพม่าเป็นชนชั้นแรงงานป่าเถื่อนที่เป็นภัยอันตราย “ข่าวคนงานพม่าฆ่าป่าดคอนายจ้างที่ถูกรายงานผ่านหนังสือพิมพ์ เช่นเดียวกับการตายของชาวพม่านับร้อยนับพัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 48) อาจกล่าวได้ว่า หนังสือพิมพ์นั้นนอกจากจะเป็นสื่อสมัยใหม่ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ถึงกันด้วยการเผยแพร่ข่าวสารระหว่างพื้นที่ ในที่นี้ยังเป็นเครื่องมือผลิตซ้ำความหวาดกลัวระหว่างชาติพันธุ์และทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าชาวพม่าเป็นภัยอันตรายและตนมีสิทธิที่จะขับไล่ ความเชื่อดังกล่าวผลักดันให้เกิดความรุนแรงตามมา เห็นได้จากชาวบ้านส่วนใหญ่ขับไล่ครอบครัวของนวลอย่างรุนแรง ยิ่งไปกว่านั้นพ่อของนวลยังถูกยิงเสียชีวิตโดยไม่มีทางสู้ เจ้าของที่ซึ่งเป็นผู้ยิงไม่ถูกเอาผิดใดๆ อีกด้วย อาจกล่าวได้ว่า สื่อสมัยใหม่ได้กลายเป็นเครื่องมือผลิตซ้ำความหวาดกลัวและความเชื่อซึ่งอาจก่อให้เกิดความรุนแรงตามมา

นวลเป็นตัวละครที่ถูกกระทำมาโดยตลอด เธอถูกกดขี่ทางเพศจากอุทิศซึ่งเคยมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับเธอโดยที่ไม่ได้รัก ยิ่งไปกว่านั้นอุทิศยังดูหมิ่นศักดิ์ศรีของเธอโดยกล่าวหาว่าเธอใจง่ายที่มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับเขา อดีตภรรยาของนวลยังแสดงผ่านอุปนิสัยที่เธอเปรียบตนเองเป็นสัตว์ “ชีวิตนวลมีค่าเท่ากับหมาตัวหนึ่ง บ้านไหนให้ข้าวกิน บ้านไหนให้ที่อยู่อาศัย นวลก็ตอบแทนคุณ” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 51) จากชาติพันธุ์ของนวลซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นภัยคุกคาม การถูกขับไล่และกดขี่เรื่อยมาจึงอาจนิยามอัตลักษณ์ของเธอได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ชายขอบ ยิ่งไปกว่านั้น นวลยังไม่มีสิทธิที่จะปฏิเสธสิ่งที่ตนไม่ต้องการทำ ดังที่เธอไม่อาจปฏิเสธคำขอของวัฒนาที่ต้องการให้เธอไปช่วยงานศักดิ์ได้ ยิ่งไปกว่านั้น เหตุการณ์นี้ยังเปรียบเสมือนจุดเริ่มต้นให้อุทิศกลางแคลงใจว่าวัฒนานอกใจแม่ของเขาและลักลอบมีความสัมพันธ์กับนวล

อย่างไรก็ตาม ใ่ว่านวลจะตกอยู่สถานะผู้ถูกกระทำเสมอไป นวลได้รับการช่วยเหลือจาก วัฒนาคู่ของอุทิศซึ่งให้ที่อยู่อาศัย และวัฒนียังรับนวลเข้ามาเป็นสมาชิกในครอบครัว “วัฒนึ ปฏิบัติต่อเธอมากกว่าคนรู้จัก มากกว่าคนรับใช้ นายวัฒนาก็ปฏิบัติต่อเธอเหมือนลูกเหมือน หลานคนหนึ่ง” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 120) ทั้งสองอยู่กินกันและมีบุตรชายด้วยกัน 1 คนซึ่งมี อายุไล่เลี่ยกับเวลาที่อุทิศมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับนวล อาจเรียกได้ว่าการกระทำของอุทิศเป็นการ ชื่นใจนวลก็ว่าได้ เพราะอุทิศยกเรื่องในอดีตที่เขาคิดว่านวลกับวัฒนาลักลอบมีความสัมพันธ์ลึกซึ้ง ต่อกันมาชักใช้นวล แม้นวลจะตอบคำถามอย่างบริสุทธิ์ใจ แต่อุทิศก็ไม่เชื่อ นวลจึงต้องยอมมี ความสัมพันธ์กับอุทิศเพียงเพื่อจะให้เขาเชื่อใจเธอ “นวลมองเขาอย่างจนใจ เธออับจนทุกอย่าง ไม่ รู้หัวนอนปลายเท้า ต้องอาศัยเขาอยู่และถูกไล่ที่มาเรื่อยๆ จนมาอยู่ในความอารีของวัฒนา เธอไม่มี ค่าอะไรที่จะหักล้างความรู้สึกเขา [อุทิศ] ได้ เธอมีแต่ตัวเปล่าๆ กับความบริสุทธิ์ใจ กับความรู้สึก อบอุ่นลึกซึ้งที่มีต่อเขา มันจะใช้บอกเขาได้ไหม” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 175) จะเห็นได้ว่า การที่นวลถูกข่มเหงเรื่องชาติพันธุ์มาตลอดทำให้เธอตระหนักถึงสถานะของเธอว่าต่ำกว่าสถานะ ของอุทิศ นวลยอมมีความสัมพันธ์กับอุทิศเพื่อแลกกับความเชื่อใจของเขาอาจเป็นการแสดงถึง สถานะที่ต่ำกว่าของนวล เธอจึงจำเป็นต้องเอาตัวเองเป็นเครื่องต่อรองแลกความเชื่อใจจากอุทิศ

ในขณะที่อุทิศมีความสัมพันธ์กับนวล อุทิศหลบเลี่ยงเมื่อนวลพยายามจูบเขา อากา รหลีกเลี่ยงดังกล่าวอาจตีความได้ว่า การจูบถือเป็นการแสดงความรักและความผูกพันทางใจ ระหว่างคนรัก การที่นวลจูบอุทิศแสดงให้เห็นถึงความรักที่เธอมีต่ออุทิศแต่อุทิศกลับเป็นฝ่ายที่ไม่ เห็นคุณค่าของความรักที่นวลมีให้ การกระทำของอุทิศเย็นชากับนวลมาก “เธอพยายามจะจูบเขา ที่ปาก แต่เขาบ้ายเบี่ยงไม่ยอมให้จูบ [...] เขากับเธออย่างรุนแรง กระแทกกระทั้น” (อุทิศ เหมะ มูล, 2555, หน้า 197) การกระทำของอุทิศอาจตีความได้ว่าเขาเอาเปรียบความบริสุทธิ์ใจของนวล เพื่อที่จะได้เป็นฝ่ายเหนือกว่า และยังใช้นวลเป็นเพียงเครื่องมือระบายความใคร่ของตนเท่านั้น เพศ วิถีระหว่างอุทิศกับนวลจึงไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคนรัก แต่เป็นการถูกเอาเปรียบ เพราะชาติพันธุ์ที่มีสถานะต่ำกว่าเท่านั้น

หลังจากเหตุการณ์นั้นอุทิศก็อพยพเข้าสู่เมืองหลวงเป็นเวลานาน เมื่ออุทิศกลับมาบ้าน และพบว่าวัฒนึกับนวลมีบุตรด้วยกัน อายุของพิธีศัลป์ลูกของทั้งสองไล่เลี่ยกับช่วงที่อุทิศชื่นใจนวล อุทิศจึงอ้างว่าเขาเป็นพ่อของเด็กไม่ใช่วัฒนึ อาจตีความได้ว่าอุทิศอ้างเรื่องดังกล่าวกับนวลเพราะ อิจฉาที่วัฒนึมีครอบครัว ไม่ต้องใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวเหมือนกับเขา แม้อุทิศจะอ้างเรื่อง ความสัมพันธ์ที่เคยมีกับนวล แต่นวลก็ไม่ยอมรับคำดูหมิ่นและยังใช้สิทธิของความเป็นแม่ยื่นคำ ขาดว่า ไม่ว่าพ่อของเด็กจะเป็นใคร เด็กคนนี้เป็นลูกของเธออย่างแน่นอน “นวลคล้ายเสยะยิ้ม “พื

คือลูกของวัฒน์คนเดียว” เธอยืนขึ้นแล้วส่ายหน้าประจานความไร้สาระของเขา “ถึงจะไม่ใช่ลูกของวัฒน์ เด็กก็ยังเป็นลูกของนวล นวลขอละทิศละทางพูดเรื่องนี้อีก ถ้าขึ้นยังพูดอีก นวลจะพาลูกหนีไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 216) จากคำพูดของนวล อาจกล่าวได้ว่า แม่ชาติพันธุ์ของนวลจะทำให้อัตลักษณ์ของเธอเป็นอัตลักษณ์ชายขอบ แต่เธอก็ยังมีกลวิธีที่จะตอบโต้การดูหมิ่นของอุติกกล่าวคือ ตามจารีตประเพณีที่ถือว่าเพศหญิงต้องรักนวลสงวนตัว และจะถูกดูหมิ่นหากมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับชายคนใดที่ไม่ใช่คู่ครองของตน ในกรณีของนวลก็เช่นกัน เธอถูกอุติกดูหมิ่นเพราะเธอมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับเขาทั้งที่เขาไม่ใช่คู่ครองของเธอ อีกทั้งยังมีลูกซึ่งอุติกสันนิษฐานว่าตนเป็นพ่อ แต่นวลก็ใช้ความเป็นเพศหญิงผู้ให้กำเนิดบุตรมาเป็นกลวิธีตอบโต้อุติก เพราะการที่เธอยืนคำขาดว่าไม่ว่าพ่อของลูกจะเป็นใคร เธอก็ยังเป็นแม่ของลูกอยู่ดี แสดงให้เห็นว่าเธอไม่ได้เดือดร้อนกับคำดูหมิ่นของอุติก ยิ่งไปกว่านั้น นวลกับวัฒน์ก็อยู่กินกันฉันสามีภรรยาซึ่งเป็นเรื่องปกติหากคู่สามีภรรยาจะมีลูก อาจกล่าวได้ว่า การที่นวลยืนยันว่าพ่คือลูกของวัฒน์ได้ทำให้นวลกลับเข้าสู่ความถูกต้องตามจารีตเช่นเดิม และทำให้คำดูหมิ่นของอุติกไม่มีความหมายสำหรับเธอ

การที่อุติกข่มเหงนวลยังนำมาซึ่งความร้าวฉานในครอบครัว เนื่องจากวัฒน์รู้ว่าอุติกกล่าวหาว่าพิธีศัลปีเป็นลูกของเขาไม่ใช่วัฒน์ คำกล่าวอ้างของอุติกทำให้เขากับวัฒน์ทะเลาะกันอย่างรุนแรง และนำไปสู่ความบาดหมางระหว่างพี่น้อง ในด้านของความสัมพันธ์ระหว่างวัฒน์กับนวล ทั้งสองไม่ได้รักกันมาก่อน เพียงแต่อยู่บริเวณบ้านเดียวกันและเขาก็ชวนเธอขึ้นมาอยู่ด้วยกัน วัฒน์ดูแลเอาใจใส่นวลเป็นอย่างดี ส่วนนวลก็คอยดูแลวัฒน์และวัฒนาเป็นการตอบแทน สมาชิกทั้งสามจึงเริ่มต้นความสัมพันธ์จากความผูกพันและสร้างครอบครัวเล็กๆ ขึ้นมาด้วยกัน จะเห็นได้ว่านวลเป็นตัวละครที่ถูกข่มเหงมาตลอด แม้วัฒนากับวัฒน์จะไม่ข่มเหงและเกลียดชังนวลเหมือนชาวบ้านคนอื่นๆ อีกทั้งยังให้ความช่วยเหลือนวลและปฏิบัติต่ोनวลอย่างเท่าเทียม แต่อัตลักษณ์ของนวลที่ถูกตีตราจากชาติพันธุ์ก็ไม่ได้เท่าเทียมกับชาวไทยอยู่ดี จนกระทั่งวัฒนาเสียชีวิต วัฒน์กับนวลก็ยังคงอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและมีลูกชายด้วยกันหนึ่งคน จนกระทั่งอุติกผู้ไม่เคยทราบเรื่องเหล่านี้เลยกลับมาร่วมงานศพของพ่อ อุติกจินตนาการไปต่างๆ นานาว่าเขาเป็นพ่อของลูกของวัฒน์และรื้อฟื้นความหลังที่เคยมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับนวล เมื่อวัฒน์รู้เรื่องเข้า เขาก็ทำหน้าที่ปกป้องนวลอย่างเต็มที่ตามหน้าที่หัวหน้าครอบครัว ความสัมพันธ์ของวัฒน์กับนวลแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากความรักและผูกพันที่ทั้งสองมีร่วมกัน

โดยสรุป ระบบทุนนิยมมีผลต่อการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อสร้างครอบครัวในชุมชนใหม่ ระบบทุนนิยมยังส่งผลให้บทบาทของพ่อดำเนินไปด้วยการคาดหวังความสำเร็จของลูก ทั้งด้านการใช้ชีวิตและการประกอบอาชีพที่มีผลตอบแทนที่ดี ความคาดหวังดังกล่าวนำมาซึ่งการใช้อำนาจ

ปีตาธิปไตยเพื่อกำหนดให้ภรรยาและบุตรปฏิบัติตามความต้องการของตนเอง การใช้อำนาจปีตาธิปไตยของพ่อก่อให้เกิดความรุนแรงในครอบครัวซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวให้ห่างเหินและบาดหมางกัน นอกจากนี้ตัวละครลูกชายยังต้องการสืบทอดอำนาจปีตาธิปไตยของพ่อให้คงอยู่ในครอบครัวต่อไป จึงทำให้เขากระทำ ความรุนแรงกับสมาชิกในครอบครัวคนอื่นๆ แทนพ่อหลังจากที่พ่อจากไปแล้ว ดังที่ลับแลและประทีปจึงทำร้ายความรู้สึกของแม่และพยายามมีอำนาจเหนือแม่เพราะนั่นคือสิ่งที่พ่อทำมาโดยตลอด ในขณะที่เดียวกันสมาชิกในครอบครัวก็ไม่ได้สยบยอมต่ออำนาจปีตาธิปไตยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น สมาชิกในครอบครัวยังมีกลวิธีตอบโต้อำนาจปีตาธิปไตยของพ่ออีกด้วย ดังจะเห็นได้จากที่ทิพย์มีกลวิธีตอบโต้อำนาจปีตาธิปไตยของปีใหม่ ลับแลเลือกเรียนศิลปะตรงข้ามกับสาขาที่พ่อให้เลือกเรียน ส่วนประทีปกับอุทิศอพยพออกไปใช้ชีวิตอยู่ที่กรุงเทพฯ โดยไม่สนใจที่พ่อกำห้ามปรามและข่มขู่ว่าจะตัดพ่อตัดลูก อาจกล่าวได้ว่าตัวละครทั้งสามทำลายอำนาจของพ่อด้วยการทำตามความต้องการของตนเอง การที่เพศหญิงตกย่ำบาทบาทความเป็นแม่ หรือปรับเปลี่ยนสถานะของตนให้มีบทบาทในพื้นที่สาธารณะมากขึ้นก็ถือเป็นกลวิธีการตอบโต้อำนาจปีตาธิปไตยด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม แม้ตัวละครทั้งสามจะเลือกทำตามความต้องการของตนเอง พวกเขา ก็ยังคงได้รับผลกระทบจากอำนาจปีตาธิปไตยของพ่ออย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

3.4 ความเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจกบุคคล

แต่เดิมนั้นความสัมพันธ์ระดับชุมชนและครอบครัวมีความผูกพันแน่นแฟ้น ภาวะปัจเจกบุคคลจึงไม่ปรากฏชัดเจน แต่เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทย การอพยพเข้าสู่เมืองหลวงเพื่อเข้าถึงปัจจัยทางเศรษฐกิจจึงมีมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประสบการณ์การใช้ชีวิตในพื้นที่เมืองจึงทำให้ตัวละครดำรงชีวิตด้วยภาวะปัจเจกบุคคลมากขึ้น

3.4.1 ประทีป : ความแปลกแยกกับท้องถิ่น

ประทีปเป็นตัวละครที่พัวพันกับการอพยพกลับไปมาระหว่างบ้านเกิดในชนบทและกรุงเทพมหานคร เขาจากบ้านเกิดไปศึกษาต่อและทำงานในกรุงเทพฯ แต่คราวหนึ่งเมื่อมีปัญหา กับคนรักจึงกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดเพื่อ “หาที่ปลอบประโลมใจ” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 62) แต่เมื่อกลับมาแล้วก็พบว่า “บ้านที่เขาไผ่ผ่นหาตอนจากมา บัดนี้แทบไม่เหลือเค้าโครงอะไรโยงโยสายสัมพันธ์แต่เก่าก่อนได้อีกเลย ยิ่งเดินลัดเลาะไปตามทางเขากลับยิ่งรู้สึกแปลกแยกโดดเดี่ยว” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 62) การที่ประทีปรู้สึกแปลกแยกกับบ้านเกิดและไม่สามารถเชื่อมโยงอัต

ลักษณะเข้ากับบ้านเกิดได้เนื่องจากท้องถิ่นได้เปลี่ยนสภาพและเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ของทุนนิยม ทั้งการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและการซื้อขายที่ดิน เห็นได้จากการที่เขาว่าพันถึงสถานที่ต่างๆ ที่เขาเคยผูกพันในอดีตแต่สิ่งเหล่านั้นกลับเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 62) อาการแปลกแยกกับบ้านเกิดอาจแสดงให้เห็นถึงความแปลกแยกของอัตลักษณ์ของประทีปที่เกิดขึ้นจากการใช้ชีวิตอยู่ทั้งสองพื้นที่ เนื่องจากการอพยพกลับไปมาระหว่างบ้านเกิดกับเมืองทำให้ประทีปได้เห็นทั้งลักษณะทางกายภาพของชนบทและเมือง ทั้งยังมีประสบการณ์การใช้ชีวิตจากทั้งสองพื้นที่ การอพยพจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้ประทีปตระหนักได้ว่าบ้านเกิดของตนเปลี่ยนไป สภาพบ้านเกิดของประทีปยังหลงเหลือความเป็นชนบทอยู่ก็จริง แต่ก็ผสมปนเปกับสัญลักษณ์ของการพัฒนาจากสังคมเมือง ดังนั้นสภาพบ้านเกิดของประทีปจึงไม่อาจจะระบุให้ชัดเจนได้ว่าเป็นชนบทหรือเมือง

เมื่อประทีปเข้าไปอยู่ในเมือง ประสบการณ์การใช้ชีวิตอยู่ในเมืองได้เปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของเขาให้คาดหวังความสำเร็จในหน้าที่การงานและการศึกษา ความคาดหวังดังกล่าวทำให้เขาตัดขาดตนเองจากครอบครัวเพราะรู้สึกผิดที่จะกลับบ้านหากยังไม่ประสบความสำเร็จดังหวัง ดังที่เขา กล่าวว่า “เจ็ดปีที่ผมจากบ้านไป ถ้าไม่ประสบความสำเร็จก็อยากกลับไปให้เห็นหน้า [...] ผมไปเรียนรู้จัก**กลเล่ห์เพทุบาย**เหล่านี้มาจากไหนกันนะ จากการศึกษา จากหนังสือที่อ่าน จากเพลงที่ฟัง จาก**หนังที่ดู**” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 247) คำพูดดังกล่าวใช้สัญลักษณ์ของเมืองที่นอกจากจะทำให้ประทีปเป็นผู้มีรสนิยมวิไลแบบคนเมืองแล้ว ยังแสดงถึงมโนทัศน์ของประทีปที่เปลี่ยนแปลงไปอีกด้วย กล่าวคือ คำว่า “กลเล่ห์เพทุบาย” อาจอนุมานถึงสื่อสมัยใหม่ เช่น หนังสือ เพลง ภาพยนตร์ หรือแม้กระทั่งการศึกษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือหล่อหลอมมโนทัศน์ของคนในสังคมให้ตีค่าความสำเร็จด้วยการสะสมเงินตราให้ได้มากๆ จนมองข้ามปฏิสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว

ยิ่งไปกว่านั้น การเปรียบเทียบว่าสื่อสมัยใหม่นั้นเป็นกลเล่ห์เพทุบาย อาจวิเคราะห์ได้ว่าสื่อสมัยใหม่นั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของคนในสังคมโดยตรงไปตรงมา แต่กระทำโดยการผลิตข้ามโนทัศน์ดังกล่าวผ่านหนังสือ เพลง ภาพยนตร์ และการศึกษา ส่งผลให้คนในสังคมยึดถือความสำคัญของเงินตราเป็นสำคัญ ในกรณีของประทีป เขาเลือกที่จะตัดขาดตนเองจากครอบครัวและไม่กลับไปเยี่ยมเยียนสมาชิกเป็นเพราะเขาต้องการที่จะ “ประสบความสำเร็จ” เสียก่อน การประสบความสำเร็จในความคิดของประทีปก็คือการมีอาชีพที่มั่นคงและได้ผลตอบแทนที่ดี จะเห็นได้ว่า แม้แต่ตัวความสำเร็จเองก็ยังถูกตีค่าเป็นเงิน ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของระบบทุนนิยม

นั่นก็คือการให้คุณค่ากับเงินตราเหนือสิ่งอื่น ดังนั้น การที่ประทีปเข้ามาอยู่ในเมืองหลวงทำให้มโนทัศน์ของประทีปถูกหล่อหลอมจากระบบทุนนิยมให้เห็นความสำคัญของเงินตราเป็นหลัก

แม้ประทีปจะถูกหล่อหลอมจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจนทำให้มโนทัศน์ของเขาเปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ไม่อาจลบเลือนความทรงจำในวัยเยาว์ของประทีปขณะที่เติบโตขึ้นมาในชนบทได้ อาจเห็นได้จากเมื่อเขาหวนคืนสู่บ้านเกิด อັตลัษณ์คนชนบทก็ไม่ได้เลือนหายไปแต่กลับปรากฏขึ้นมาในรูปของการโหยหารากเหง้าในอดีต อีกเจ็ดปีต่อมาเมื่อประทีปกลับบ้านเกิดอีกครั้งเพื่อเซ็นยินยอมขายที่ดินของพ่อ คำถามที่ประทีปถามตนเองว่า “มีอะไรที่ผมจะต้องรักและหวงแหนผืนดินหน้าตาอັลลัษณ์นี้ด้วยหรือ” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 246) และ “ไม่รู้ว่าผมจะคิดในมุมมองนี้ [สภาพบ้านเกิดที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง] ให้ปวดใจเล่นทำไม” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 246) ยังตอกย้ำให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของอັตลัษณ์ทั้งสองชุด ได้แก่ อັตลัษณ์แบบคนเมืองที่ทำให้ประทีปรู้สึกชิงชังบ้านเกิดของตนเอง รู้สึกว่าท้องถิ่นเป็นพื้นที่ที่อັลลัษณ์และไร้การพัฒนา ในขณะที่อັตลัษณ์แบบคนท้องถื่นก็ทำให้ประทีปรู้สึกปวดใจที่เห็นบ้านเกิดของตนเปลี่ยนไปจากที่ตนเคยผูกพันอย่างสิ้นเชิง อັตลัษณ์ทั้งสองชุดดำรงอยู่อย่างแปลกแยกต่อกัน การดำรงอยู่ของอັตลัษณ์ทั้งสองชุดอาจสื่อให้เห็นถึงกลไกการทำงานของระบบทุนนิยมที่แม้จะเข้าครอบงำความคิดของคนในสังคม แต่ความเป็นชนบทก็ยังคงอยู่และไม่ได้ถูกกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมได้โดยง่าย การวิเคราะห์อັตลัษณ์ของประทีปต้องใช้การปะติดปะต่อเรื่องราวของชีวิตเขาที่กระจัดกระจายอยู่ในเรื่องสั้นทั้งห้า กลวิธีการเล่าเรื่องดังกล่าวได้สะท้อนถึงอັตลัษณ์ของประทีปที่เป็นส่วนเลี้ยวไม่อาจประสานต่อกันสนิท นอกจากนั้นอັตลัษณ์ของเขายังไม่อาจดำรงอยู่อย่างราบรื่นเนื่องจากมีปัจจัยเรื่องการอพยพมารบกวน

นอกจากอັตลัษณ์ที่แปลกแยกของประทีปอันเป็นผลมาจากสภาพพื้นที่เมืองและท้องถื่นซึ่งเขาเคยอยู่อาศัย ระบบทุนนิยมส่งผลให้สภาพทางกายภาพของท้องถื่นเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยม เช่น โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ทำให้ประทีปไม่สามารถเชื่อมโยงตนเองเข้ากับพื้นที่ที่ท้องถื่นในแบบที่ตนคุ้นเคยได้อีกต่อไป กอปรกับประสบการณ์การใช้ชีวิตอยู่ในเมืองก็ทำให้ประทีปตีค่าสิ่งต่างๆ ด้วยเงินไม่เว้นแม้กระทั่งความสำเร็จ มโนทัศน์ดังกล่าวยังผลักดันให้ประทีปห่างเหินกับท้องถื่นอันเป็นบ้านเกิดด้วย

3.4.2 อุทิศ : อັตลัษณ์ที่ลึกลับ

นวนิยายเรื่อง*ลัษณ์อาลัย* อุทิศเป็นตัวละครที่อพยพจากชนบทเข้าไปอยู่ในเมือง การใช้ชีวิตของอุทิศได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบปัจเจกที่สอดคล้องเป็นหนึ่งในเดียวกับวิถีเมือง อุทิศใช้

ชีวิตเพียงลำพัง ไม่สนิทสนมผูกพันกับผู้อื่น เห็นได้จากโทรศัพท์มือถือของเขาที่แทบไม่บันทึกเบอร์ ส่วนตัวหรือติดต่อหาใคร อุทิศเป็นบรรณาธิการและนักพิสูจน์อักษรซึ่งแสดงถึงวิถีชีวิตแบบปัจเจก เพราะอาชีพดังกล่าวเป็นงานอิสระที่ไม่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ร่วมงานคนอื่นๆ อุทิศเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ด้วยรถไฟเพื่อหลีกเลี่ยงสภาพการจราจรที่หนาแน่น บรรยากาศในรถไฟฟ้าเต็มไปด้วยผู้คนหลากหลายเชื้อชาติเดินทางไปพร้อมกัน ต่างคนต่างอยู่ในอิริยาบถส่วนตัวไม่สนใจผู้คนรอบข้าง อุทิศเห็นเด็กสาวคนหนึ่งคุยโทรศัพท์และร้องไห้ เขาคิดว่า “ผิดแล้วละที่ฝากการรับรู้และมองเห็นไว้กับตัวเขา เขาบอกเธอในใจและหันหน้าไปทางอื่น” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 23) อาจตีความจากนี้ได้ว่า การเดินทางโดยรถไฟฟ้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในเมืองที่ผู้คนต่างถูกบีบบังคับให้มาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่การอยู่ร่วมกันนี้กลับไม่ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ใดๆ ระหว่างบุคคล ยิ่งไปกว่านั้น การที่อุทิศปฏิเสธการรับรู้โดยสิ้นเชิงว่าเด็กสาวคนนั้นกำลังเศร้าเสียใจยิ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบปัจเจกที่ต่างคนต่างปฏิบัติต่อกันอย่างไม่ใส่ใจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สังคมเมืองได้หล่อหลอมให้อุทิศยึดถือตนเป็นศูนย์กลาง และกลายเป็นคนที่เห็นแก่ตัวไปโดยปริยาย

เมื่อน้องชายของเขาโทรศัพท์มาแจ้งข่าวเรื่องพ่อเสียชีวิต อุทิศเห็นข้อความแจ้งเตือนว่าแม่กับน้องโทรศัพท์มาหลายครั้งแต่เขาก็ไม่ยอมติดต่อกลับ เขาคิดว่า “ทำไมหนอการติดต่อกับคนในครอบครัวถึงเป็นเรื่องยุ่งยากใจเหลือเกิน เขายายเพียงประวิงเวลาอย่างเนิ่นช้า พร้อมๆ กับจัดให้มันเป็นความสำคัญลำดับท้ายสุด เขารู้สึกเบาหัวใจขึ้นมาอันเป็นสภาวะนี้ทุกครั้งที่ต้องติดต่อกับคนทางบ้าน คราวนี้จะต้องได้ฟังเรื่องน่าอ่อนอกอ่อนใจอะไรอีกเล่า” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 18) ความคิดของอุทิศที่มองว่าการติดต่อกับครอบครัวคือเรื่องยุ่งยากน่าอึดอัดใจ และพยายามหลบเลี่ยงการติดต่อกับครอบครัวเพราะคิดว่าสมาชิกคนอื่นจะนำเรื่องน่าอ่อนใจมาให้

อาจวิเคราะห์ได้ว่า การผลัดใส่ครอบครัวของอุทิศแสดงให้เห็นถึงการใช้ชีวิตแบบปัจเจกที่ยึดเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง อุทิศมองตนเองในฐานะปัจเจกที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับใคร แม้การที่พ่อจากไปจะทำให้อุทิศรู้สึก “กลัมน้ำเนื้อทุกมัดกะปลดกะเปลี่ยอ่อนแรง หน้าอกว่างโหวงเหมือนถูกคว้านออก” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 22) แต่เขายังคงดำเนินชีวิตในกรุงเทพฯ ต่อไปโดยไม่ได้รับกลับไปจัดการเรื่องงานศพของพ่ออย่างที่ควรจะเป็น เขาไปทำธุระส่วนตัวย่านสีลมและกลับมาที่คอนโดมิเนียมของตนตามปกติ อาจกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตแบบปัจเจกของอุทิศทำให้เขามองข้ามความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว นอกจากนั้นตอนที่อุทิศใช้ชีวิตในช่วงสั้นๆ ที่บ้านเกิด อุทิศเกือบถูกสุนัขที่บ้านเลี้ยงไว้ไล่กัด เขาไม่ยอมพักที่บ้านแต่กลับไปเช่าโรงแรมพักแทน นอกจากนั้นเขายังดูหมิ่นนวนลโดยกล่าวเป็นนัยว่าตนเป็นพ่อของลูกชายนวนลไม่ใช่วัฒน์ผู้เป็นน้องชาย อีกทั้งไม่รู้เลยว่าที่บ้านมีสมาชิกใหม่คือสุนัขและลูกชายของวัฒน์และนวนล สิ่งเหล่านี้

แสดงให้เห็นถึงการตัดขาดจากบ้านเกิดของอุทิศ ยิ่งไปกว่านั้น อุทิศไม่แสดงความรู้สึกเสียใจต่อการสูญเสียพ่อเลย เขาตรวจสอบสาเหตุการตายของพ่ออย่างละเอียดก็เพื่อเรียกร้องค่าชดเชยจากฝ่ายเจ้าของโรงงานเท่านั้น

อาจกล่าวได้ว่าการย้ายถิ่นฐานจากบ้านเกิดมาใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ เป็นเวลานานได้เปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของอุทิศให้มีความเป็นปัจเจกมากขึ้นจนแปลกแยกกับมโนทัศน์ของครอบครัวและชุมชน การยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลางและคิดว่าตนทำสิ่งที่ดีที่สุดให้กับครอบครัวกลับกลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องในมุมมองของอุทิศเพียงผู้เดียว เห็นได้จากตอนท้ายเรื่องที่อุทิศกับวัฒน์ทะเลาะกันอย่างรุนแรงจนวัฒน์ออกปากไล่ไม่ให้อุทิศกลับมาที่บ้านอีก “ผมคิดว่าพี่ไม่ควรกลับมาที่นี่อีก ถ้าพี่ยังมีใจกับเราอยู่บ้าง ก็อย่ากลับมา” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 364) นอกจากนี้วัฒน์ยังปฏิเสธเงินค่าชดเชยจำนวนมากที่อุทิศตั้งใจเรียกร้องให้วัฒน์ เป็นที่น่าสังเกตว่า อุทิศไม่ทันตั้งรับการขับไล่นี้ “อุทิศพิจารณาอย่างงงเง้งว่า การขับตัวเองออกไปกับการถูกขับออก แตกต่างกันอย่างไรร” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 365) จากข้อความดังกล่าวอาจตีความได้ว่า การใช้ชีวิตอยู่ในเมืองหลวงทำให้เขารู้สึกว่าตนเองเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่า และอยู่ในสถานะที่เหนือกว่าสมาชิกในครอบครัวทั้งด้านการเงิน หน้าที่การงานและความเป็นอยู่ เขาจึงคิดว่าการที่เขาทำตัวห่างเหินกับสมาชิกครอบครัวและไม่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเป็นสิ่งที่เขาเลือกเอง แต่ในทางกลับกันมโนทัศน์แบบปัจเจกบุคคลของอุทิศต่างหากที่ทำให้สมาชิกครอบครัวขับไล่เขาออกไปในท้ายที่สุด เขาคิดว่าเขาทำสิ่งที่น้องชายต้องการและเห็นว่าสิ่งที่เขาคิดเป็นสิ่งที่ดี แต่กลับเป็นว่าน้องไม่ต้องการความหวังดีของเขา

การอพยพไปอยู่เมืองหลวงเป็นเวลานานของอุทิศทำให้เขากลับมาสู่บ้านเกิดราวกับคนแปลกหน้า ความเป็นปัจเจกบุคคลของอุทิศทำให้เขาเลือกทำอะไรตามความต้องการของตนเองเป็นสำคัญ จนสิ่งที่อุทิศทำนั้นไปขัดกับขนบธรรมเนียมเดิมที่ชุมชนเคยปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังเช่นเหตุการณ์ที่อุทิศตั้งต้นจะเปิดเพลงที่เปิดระหว่างงานศพของวัฒน์โดยอ้างว่ามันหุดหู่เกินไป มีคนยากและชาวบ้านที่มาร่วมงานพยายามคัดค้าน แต่อุทิศอ้างว่า “แต่ผมเป็นเจ้าของภาพ เป็นเจ้าของงานศพ ผมอยากให้มีอะไร ไม่อยากให้เกิดอะไรก็ได้ ถูกมั้ย” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 176) จากคำกล่าวของอุทิศ แสดงให้เห็นถึงภาวะปัจเจกบุคคลที่อุทิศได้รับมาจากการใช้ชีวิตอยู่ในเมือง เขายึดความต้องการของตนเองเป็นศูนย์กลางโดยที่ไม่สนใจขนบธรรมเนียมของชุมชนโดยสิ้นเชิง ยิ่งไปกว่านั้น เขายังไม่ต้องการอยู่ร่วมในงานศพ “เวลาผ่านไปอย่างน่าเบื่อหน่าย อุทิศจำใจต้องอยู่ภายในบริเวณวัด ไม่อาจเดินหันหลังจากไปและไม่อาจเดินหันหน้าเข้าหาคนกลุ่มนั้นได้อย่างสนิทชิดเชื้อ แน่นนอนเขาไม่อยากทำ พอใจที่จะแยกตัวเองออกมาจากกลุ่มคน” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 177)

มะมูล, 2555, หน้า 177) จากคำพูดดังกล่าว จะเห็นภาวะลักลั่นของอุทิศ เขาไม่อาจจะหันหลังปฏิเสธว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างสิ้นเชิงได้ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ได้รู้สึกรู้จักมักคุ้นกับคนในชุมชนมากพอที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

ในเวลาต่อมา ศักดิ์ซึ่งเป็นลูกน้องของวัฒนาได้เข้ามาร่วมงานศพและเปิดวงเล่นไฮโลในบริเวณนั้น อุทิศไม่พอใจอย่างมากและออกปากไล่คนกลุ่มนั้นด้วยตัวเองโดยไม่เกรงใจศักดิ์ที่เป็นผู้ใหญ่กว่า คำพูดของอุทิศกับศักดิ์แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ที่ตรงกันข้ามระหว่างภาวะปัจเจกบุคคลกับสิ่งที่ชุมชนปฏิบัติสืบทอดกันมา ศักดิ์พูดว่าคนกลุ่มนี้ “ก็คนแถวนี้แหละ เขาอยากมานอนเฝ้าป่าวันนี้ก็ที่จะอยู่เฝ้าป่าด้วย ไล่น้องเฮีย จะให้พี่น้องจ้องป่าทั้งคืนหรือไง เอ็ง **เปิดใจให้กว้าง**หน่อยสิวะ ตามงานศพก็อย่างนี้ทั้งนั้นแหละ” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 180) จากคำกล่าวของศักดิ์แสดงให้เห็นถึงวิถีชุมชนที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ การที่ศักดิ์บอกให้อุทิศเปิดใจให้กว้าง อาจอนุมานได้ว่าอุทิศใจแคบเกินกว่าที่จะเข้าใจวิถีชุมชน

ยิ่งไปกว่านั้น อุทิศยังหักหาญน้ำใจคนกลุ่มนี้โดยคิดว่า “ในท่ามกลางคนแปลกหน้าเหล่านี้ตลอดงานศพที่ผ่านมา อย่าว่าแต่รู้จักเลย แม้แต่เห็นหน้าเขาก็ยังไม่เคยเห็น แล้วไหนจึงกล้าไพล่เข้ามาเหมือน **วิญญาณขอส่วนบุญ**” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 179) จากความคิดของอุทิศ เขาเปรียบคนกลุ่มนี้เหมือนวิญญาณขอส่วนบุญ แสดงให้เห็นว่าอุทิศไม่คิดว่าคนกลุ่มนี้มีความเท่าเทียมกับเขาด้วยซ้ำ เมื่อเขาตัดสินใจไล่คนกลุ่มนี้ออกจากงานศพของวัฒนาด้วยตัวเอง คำพูดของอุทิศจึงเป็นการไล่อย่างไม่ไว้หน้า “ไป ออกไป ที่นี่ไม่ต้อนรับ!” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 181) จากมโนทัศน์ของอุทิศและคนในชุมชนที่ตรงข้ามกันอย่างชัดเจนนี้ยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงความไม่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอันเนื่องจากการอพยพไปใช้ชีวิตอยู่ในเมือง

โดยสรุป ภาวะปัจเจกบุคคลของตัวละครเกิดขึ้นจากการอพยพไปอยู่ในพื้นที่เมือง ทั้งยังส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของตัวละคร แม้ว่าประสบการณ์การใช้ชีวิตในเมืองของตัวละครจะทำให้ตัวละครดำเนินชีวิตอย่างปัจเจกมากขึ้น แต่อัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ตัวละครถูกหล่อหลอมจากพื้นที่เดิมกลับไม่สามารถถูกกลืนได้โดยง่าย อัตลักษณ์ท้องถิ่นยังคงปรากฏในรูปแบบการโหยหารากเหง้าในอดีตของตัวละคร นอกจากนั้นประสบการณ์การใช้ชีวิตโดยลำพัง ล้อมรอบด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ทำให้ตัวละครดำรงชีวิตด้วยภาวะปัจเจกบุคคลมากขึ้นจนปฏิเสธที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนในครอบครัวและคนรอบข้าง และกระทำการต่างๆ โดยยึดเอาความคิดของตนเป็นศูนย์กลางจนมองข้ามธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน

โดยสรุป ระบบทุนนิยมเข้าเปลี่ยนแปลงพื้นที่ท้องถิ่นทางกายภาพ จากเดิมที่เป็นพื้นที่ที่บริสุทธิ์ เต็มไปด้วยตำนานและสิ่งลึกลับ เป็นพื้นที่อุตสาหกรรม และยังประกอบไปด้วย

สาธารณูปโภคที่ได้รับการพัฒนาเนื่องจากนโยบายการพัฒนา ได้แก่ ถนนมิตรภาพซึ่งขยายใหญ่ขึ้น ในแง่หนึ่งก็นำมาซึ่งการเดินทางที่สะดวกสบายขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็นำมาซึ่งอุบัติเหตุทางรถยนต์ที่ทำให้ชาวบ้านประสบความเดือดร้อน พื้นที่ท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมส่งผลให้ความสัมพันธ์ในระดับชุมชนเปลี่ยนแปลงด้วย ความสัมพันธ์ในระดับชุมชนดั้งเดิมชาวบ้านยังมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น แต่เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามามีอิทธิพลต่อท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้ชุมชนมีอำนาจเป็นผู้อำนาจและควบคุมสถานะของตัวละครให้เป็นไปตามที่ชุมชนต้องการ ระบบทุนนิยมมุ่งเน้นการสะสมเงินตราเพื่อสร้างฐานะเป็นสำคัญ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในระดับครอบครัวด้วย ตัวละครอพยพไปสู่ชุมชนใหม่เพื่อสร้างครอบครัวในพื้นที่อุตสาหกรรม นอกจากนั้น พ่อผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวคาดหวังให้ลูกประกอบอาชีพที่ได้รับผลตอบแทนที่ดีเพื่อสร้างฐานะจนนำมาซึ่งการใช้อำนาจปีศาจไปตายในครอบครัว ความต้องการสะสมเงินตราทำให้ตัวละครอพยพจากท้องถิ่นเข้าสู่พื้นที่เมือง ประสบการณ์การใช้ชีวิตในเมืองทำให้ตัวละครใช้ชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้นจนมองข้ามปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ในท้องถิ่นของตัวละครก็ไม่ได้หายไป และยังคงปรากฏขึ้นในลักษณะการโหยหารากเหง้าในอดีต ระบบทุนนิยมยังก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อเพศสถานะของตัวละคร ตัวละครหญิงมีอำนาจต่อรองและยังใช้กลวิธีตอบโต้อำนาจปีศาจไปตายมากขึ้น ตัวละครหญิงมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะไม่ต่างจากเพศชาย ส่วนเพศวิถีในพื้นที่ท้องถิ่นยังถูกควบคุมด้วยจารีตและกีดกันเพศวิถีที่ไม่ตรงตามจารีตออกไป ส่วนในพื้นที่เมือง ตัวละครมีเพศวิถีที่หลากหลายมากขึ้น และยังมี การตั้งคำถามต่อเพศวิถีที่ไม่ตรงตามจารีตว่าเกิดขึ้นโดยไม่ถูกจารีตควบคุมได้หรือไม่ อย่างไรก็ตาม ระบบทุนนิยมไม่ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน ครอบครัว และปัจเจกบุคคลไปในแง่ลบเพียงอย่างเดียว ระบบทุนนิยมยังเอื้อประโยชน์ให้กับตัวละครด้วย อาทิ ระบบทุนนิยมเอื้อประโยชน์ให้การสร้างฐานะที่มั่นคง ทั้งยังนำมาซึ่งความนับหน้าถือตาในชุมชน

บทที่ 4

“วิถีแบบปัจเจกชนทุนนิยม” : วิถีชีวิตในพื้นที่เมืองร่วมสมัย

ในขณะที่นวนิยายเรื่อง *ดัลแล*, *แก๊งคอย*, *ระบำเมฆ* และ *ลัทธิอาลัย* ได้ชูประเด็นเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อท้องถิ่นทั้งในระดับกายภาพและระดับวิถีชีวิตของผู้คนทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ส่วนนวนิยายเรื่อง *กระจกเงา* / *เงากระจก* รวมเรื่องสั้นชุด *ไม่ย้อนคืน* และรวมเรื่องสั้นชุด *ปริมาตรรำพึง* ได้เผยให้เห็นอิทธิพลของระบบทุนนิยมที่มีต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมือง อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในเมือง ระบบทุนนิยมยังส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบ ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับบุคคลรอบข้าง ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวและคนรัก นอกจากนี้ระบบทุนนิยมยังส่งผลกระทบต่อสถานะและเพศวิถีของตัวละคร

ข้อความว่า “วิถีแบบปัจเจกชนทุนนิยม” (อุทิศ เหมะมูล, 2549: 117) เป็นข้อความตอนหนึ่งจากเรื่องสั้นเรื่อง “สิ่งที่เกิดขึ้นกับคนทั้งสอง” อุทิศใช้ข้อความดังกล่าวอธิบายวิถีชีวิตของตัวละครที่ใช้ชีวิตแบบปัจเจกบุคคลอยู่ในกรุงเทพฯ วิถีชีวิตในเมืองของพวกเขาพัวพันกับระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ผู้วิจัยจึงเลือกข้อความนี้มาใช้เป็นชื่อบทเพื่อให้เห็นถึงการวิเคราะห์โดยภาพรวม

4.1 “อีกด้านหนึ่งของกรุงเทพฯ”¹⁵ : ระบบทุนนิยมกับพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลง

ระบบทุนนิยมมีอิทธิพลต่อสภาพพื้นที่เมือง ในแง่หนึ่งคือทุนนิยมผลักดันให้เกิดการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด พื้นที่เมืองจึงถูกจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนต่างๆ ตามประโยชน์ใช้สอย ทุนนิยมจึงทำให้เมืองมีภาพแทนเป็นพื้นที่เต็มไปด้วยความมั่งคั่งและเต็มเปี่ยมด้วยความเจริญรุดหน้า แต่ในขณะเดียวกันพื้นที่เมืองก็ยังมีอีกด้านหนึ่งที่ถูกลดทอนเอาไว้ อาทิ ความไม่เป็นระเบียบและความล้มเหลวของเมืองซึ่งถูกระบบทุนนิยมกดทับเอาไว้ไม่ให้ปรากฏขึ้น และพยายามขจัด

¹⁵ ข้อความว่า “อีกด้านหนึ่งของกรุงเทพฯ” (อุทิศ เหมะมูล, 2549: 174) เป็นข้อความตอนหนึ่งในนวนิยายเรื่อง *กระจกเงา* / *เงากระจก* อุทิศใช้ข้อความดังกล่าวอธิบายว่ากรุงเทพฯ ยังมีอีกด้านหนึ่งที่ถูกลดทอนเอาไว้ ผู้วิจัยจึงใช้ข้อความดังกล่าวมาเป็นหัวข้อการอภิปรายเรื่องพื้นที่ซ่อนเร้นซึ่งเกิดจากกลไกของระบบทุนนิยม

ออกไปให้ห่างจากพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความเจริญมากที่สุด พื้นที่ชอนเร้นดังกล่าวยังเป็นปัจจัยที่นิยามอัตลักษณ์ของตัวละคร ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

4.1.1 ยวดยานพาหนะและแสงไฟ : ระบบทุนนิยมกับพื้นที่แห่งความทันสมัย

ระบบทุนนิยมส่งผลให้พื้นที่เมืองกลายเป็นศูนย์รวมการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และยิ่งก่อให้เกิดการไหลเวียนของเงินตรา ระบบอุตสาหกรรมที่ขยายตัวขึ้นส่งผลให้ต้องมีการพัฒนาด้านคมนาคมตามไปด้วย เพราะการขนส่งวัตถุดิบเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมจำเป็นต้องอาศัยการคมนาคม การตัดถนนจึงเป็นสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยมในแง่หนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้น ระบบทุนนิยมยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านพื้นที่ กล่าวคือ ระบบทุนนิยมผลักดันให้เกิดการจัดระเบียบพื้นที่ มีการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นย่านต่างๆ เช่น ย่านโรงงานอุตสาหกรรม ย่านตึกกรมอาคาร ลักษณะพื้นที่เมืองทางกายภาพดังกล่าวส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนเต็มไปด้วยความสะดวกสบาย แต่ในทางตรงข้าม ลักษณะของพื้นที่เมืองดังกล่าวยังคงมีพื้นที่ชอนเร้นซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางความเจริญและเป็นพื้นที่ที่ล้าหลัง ปัจจัยดังกล่าวปรากฏในนวนิยายเรื่อง *กระจกเงา / เงามกระจก* เรื่องสั้นเรื่อง “วันนั้น” เรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” และเรื่องสั้นเรื่อง “ต่าง”

สภาพพื้นที่เมืองในนวนิยายเรื่อง *กระจกเงา / เงามกระจก* ได้เผยให้เห็นลักษณะของพื้นที่เมืองอย่างชัดเจน กล่าวคือ พื้นที่เมืองนั้นเต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย คนเองก็อาศัยอยู่ในคอนโดมิเนียมซึ่งเป็นสิ่งปลูกสร้างเพื่ออยู่อาศัยพื้นที่เมือง การเปลี่ยนลักษณะที่อยู่จากบ้านเป็นคอนโดมิเนียมแสดงให้เห็นถึงภาวะปัจเจกบุคคลที่มนุษย์แยกตัวจากครอบครัวออกมาอาศัยอยู่ด้วยตนเองในห้องพักของตน และยังมีโรงภาพยนตร์ ห้างสรรพสินค้าและซูเปอร์มาร์เก็ตอันเป็นสถานที่อำนวยความสะดวกแก่คนเมือง ชีวิตในพื้นที่เมืองดูคล้ายจะถูกห้อมล้อมด้วยความทันสมัยต่างๆ นอกจากนั้นการดำเนินชีวิตยังรวดเร็วและไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย แต่หากพิจารณาให้ลึกลงไปจะพบว่า สภาพพื้นที่ในนวนิยายเรื่องนี้เผยให้เห็นพื้นที่ชอนเร้นที่ถูกกดทับด้วยความทันสมัยนานัปการ “แสงไฟประดับประดาตัวอาคารโรงภาพยนตร์และทิวทัศน์ซูเปอร์มาร์เก็ตกะพริบหรี่ดูเหนื่อยล้า สิ่งเหล่านี้ก็แสดงออกซึ่งความเหนื่อยอ่อนเป็น” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 107) ข้อความดังกล่าวเผยให้เห็นว่าความทันสมัยที่รวดเร็วอย่างไม่หยุดยั้งก็ยังมีด้านที่ถูกกลบเกลื่อนออกไป ดังที่อุทิศใช้คำว่า “เหนื่อยล้า” และ “เหนื่อยอ่อน” ซึ่งอาจตีความได้ว่าสื่อให้เห็นถึงขีดจำกัดของพื้นที่เมือง และปัญหาที่เมืองไม่สามารถพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้งได้ตลอดเวลา

ในขณะที่นวนิยายเรื่องกระจกเงา / เงามกระจก ได้นำเสนอภาพพื้นที่เมืองอันเต็มไปด้วย ความทันสมัย และยังนำเสนอพื้นที่ซ่อนเร้นผ่านการใช้คำของอุทิศ ในรวมเรื่องสั้นชุด *ไม่ย้อนคืน* ก็ยังมีเรื่องสั้นอีกหลายเรื่องที่กล่าวถึงพื้นที่เมืองในทำนองเดียวกัน อาทิ เรื่องสั้นเรื่อง “ต่าง” ที่ได้ให้ ภาพพื้นที่เมืองเอาไว้ว่าเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกและความทันสมัย เรื่องสั้น เรื่อง “วันนั้น” ก็มีท้องเรื่องเป็นห้างสรรพสินค้าเอ็มโพเรียม เรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” ก็มีท้องเรื่องอยู่ที่ จตุจักร และสนามหลวง เรื่องสั้นเรื่อง “สิ่งที่เกิดขึ้นกับคนทั้งสอง” เรื่องราวของตัวละครก็เกิดขึ้นใน คอนโดมิเนียมที่อยู่อาศัยของพวกเขา เรื่องสั้นทั้งสามเรื่องเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนว่าพื้นที่เมืองมี อิทธิพลต่อวิถีชีวิตของตัวละครอย่างไร เรื่องสั้นเรื่อง “วันนั้น” กล่าวถึง “ความแออัดของยวดยาน ในซอยแคบ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 19) กับฉากห้างสรรพสินค้าเอ็มโพเรียมที่เต็มไปด้วยร้าน รวบรวมมาขาย ห้างสรรพสินค้าถือเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของพื้นที่เมืองในระบบทุนนิยมซึ่งเปิดโอกาส ให้การจับจ่ายใช้สอยเป็นไปอย่างเสรี

นอกจากเรื่องสั้นทั้งสามเรื่องจะกล่าวถึงพื้นที่เมืองทางกายภาพซึ่งแสดงถึงคูตรงข้าม ระหว่างความหรูหราทันสมัยอันเนื่องมาจากระบบทุนนิยม และคูตรงข้ามก็คือพื้นที่ที่ถูกกดทับไว้ และขจัดออกไปอันได้แก่พื้นที่ที่ขาดการพัฒนาและล้าหลัง ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองยังเป็นปัจจัยสำคัญที่หล่อหลอมมโนทัศน์ของตัวละครให้เปลี่ยนแปลงไป อาทิ ในเรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” หากพิจารณาจากวิถีชีวิตของมารุต จะเห็นว่าเขาใช้ชีวิตอย่างปัจเจกในพื้นที่เมือง เขายึด ความต้องการของตัวเองเป็นศูนย์กลาง และไม่ต้องการเกี่ยวข้องกับใคร สังเกตได้ว่าเขาเอง ก็พอใจกับความเป็นปัจเจกนี้ ดังที่เขาบอกว่า “ผมรักความเปล่าเปลี่ยวของเมือง ชอบความรู้สึก สันโดษท่ามกลางความพลุกพล่าน ไม่มีใครเอ่ยปากถามอะไรที่ยุ่งยากลำบากใจ ต่างคนต่างเดิน ไปสู่จุดหมาย [...] ผมชอบเนื้อที่จำกัด ความรีบเร่ง การแข่งขัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 38) จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นลักษณะของพื้นที่เมืองในสายตาของมารุตว่าเป็นพื้นที่ที่เปล่า เปลี่ยว ผู้คนในเมืองต่างก็ต้องใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบและแก่งแย่งแข่งขันกันในการสะสมเงินตราจนไม่ มีเวลาที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

ระบบทุนนิยมได้เปลี่ยนพื้นที่เมืองให้กลายเป็นศูนย์รวมความเจริญทางเศรษฐกิจและเต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย ลักษณะดังกล่าวของพื้นที่เมืองเอื้อให้มารุตสามารถใช้ ชีวิตอย่างปัจเจกบุคคลได้โดยไม่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับใคร ดังจะเห็นได้จากที่มารุตมีกิจวัตรประจำ วันที่ซ้ำเดิมโดยไม่มีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นโดยสิ้นเชิง “ผมจะนั่งดื่มด่ำกับความรู้สึกเป็นศูนย์กลาง ของทุกสิ่งทีไรยลล้อมรอบตัว ทำกิจกรรมเดิมๆ ที่เคยทำ เปิดเพลงโคลด์ทรอนกับฮาร์ดแมนจาก เครื่องเสียงทิ้งไว้ ดูข่าวในทีวี จากนั้นก็ดูทีวีดี เข้าอินเทอร์เน็ต ดื่มน้ำกาแฟตอนเช้า พอฟ้ามืดก็ดื่ม

เบียร์ ดึงเอาโลกของผมเข้ามากระชับตัว ภาพเดิมที่เคยเห็น กิจวัตรที่ทำเป็นประจำ ในห้วงเวลานี้ กิจกรรมต่างๆ ที่เคยทำซ้ำเดิมล้วนสำคัญต่อผมทั้งสิ้น” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 50) อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่เมืองเปิดโอกาสให้มารุตดำเนินกิจวัตรของตนไปอย่างอิสระ มารุตจึงเลือกที่จะมีกิจวัตรซ้ำเดิมโดยไม่ต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น นอกจากนั้น การใช้ชีวิตในลักษณะดังกล่าวเป็นเวลานานยังทำให้มารุตมองว่าสภาพความเป็นอยู่ในบ้านเกิดที่เขาจากมาอยู่ในลักษณะชั่วคราวซ้ำกับความ เป็นอยู่ในพื้นที่เมือง กล่าวคือ พื้นที่บ้านเกิดของเขาเป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถรับมือได้ “ผมไม่ชอบ สภาวะเว้งว่างที่บ้านเกิด ผมสัมผัสไม่ได้ เข้าไม่ถึง อธิบายไม่เป็น ยุ่งยากและสาหัสเกินไปที่จะใช้ ชีวิตอยู่นั้น” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 38) ในสายตาของมารุต พื้นที่บ้านเกิดของเขาเป็นพื้นที่ ที่เว้งว่างไร้กฎเกณฑ์ซึ่งตรงกันข้ามกับพื้นที่เมืองอันมีกิจวัตรตามกรอบเวลาที่แน่นอน ภาวะปัจเจก นิยมของมารุตทำให้เขาผลัดพื้นที่บ้านเกิดของตนเป็นชั่วคราวซ้ำ ซึ่งเขาแสดงออกโดยการปฏิเสธ การใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านเกิด และปฏิเสธว่าตนไม่ใช่ส่วนหนึ่งของครอบครัว “ผมรู้สึกเหมือนเป็นคนอื่น และยื่นเปลือยกายอยู่นอกชายคาของคำว่าบ้านและครอบครัว” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 38) จะเห็นได้ว่ามารุตห่างเหินและปฏิเสธว่าตนไม่ใช่ส่วนหนึ่งของครอบครัว

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” เผยให้เห็นถึงมโนทัศน์แบบปัจเจกบุคคลของตัวละครที่ถูก หล่อหลอมขึ้นมาจากวิถีชีวิตในพื้นที่เมือง ทำให้ตัวละครยึดความต้องการของตนเป็นศูนย์กลางจน สูญเสียปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว เรื่องสั้นเรื่อง “ต่าง” ก็เผยให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกใน ครอบครัวที่สูญเสียไปเช่นเดียวกัน วิถีครอบครัวของคุณนายสุดประภาดำเนินอยู่ในพื้นที่เมืองอัน เต็มไปด้วยความทันสมัย เห็นได้จากที่ผู้เขียนได้ใช้ฉากเป็นสิ่งแวดล้อมสร้างในพื้นที่เมือง เช่น ตึกกรม บ้านช่อง สถานที่ออกกำลังกายหรือฟิตเนส เป็นต้น และยังกล่าวถึงวิถีชีวิตของคุณนายสุดประภา ซึ่งใช้เวลาไปกับการทำงานเป็นส่วนมากจนไม่มีเวลาให้ลูกสาว เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้เขียนได้ให้ภาพ อารมณ์ที่ทำงานของคุณนายสุดประภาว่า “แม้อากาศในห้องจะเย็นสบาย แต่ภาพเบื้องนอกก็ให้ ความรู้สึกเงืองเหงาเศร้าสร้อยอย่างประหลาด อีกทั้งยังขบขันให้หนูแฉวยเสียงคอมเพรสเซอร์ ทำงานสั้นไหวจนรู้สึกเหนื่อยแทน” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 62) คำว่า ภาพเบื้องนอกที่ผู้เขียน ใช้นั้นหมายถึงสภาพพื้นที่เมืองอันเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายกลับให้ “ความรู้สึกเงืองเหงาเศร้าสร้อย” อาจวิเคราะห์ได้ว่า ระบบทุนนิยมซึ่งเปลี่ยนพื้นที่เมืองให้กลายเป็น ศูนย์รวมทางเศรษฐกิจ พื้นที่เมืองจึงเต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายซึ่งเอื้อพลเมืองใน เมืองให้สามารถมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลได้โดยไม่ต้องมีปฏิสัมพันธ์แบบพึ่งพากับคนรอบข้าง แต่การขาดปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างนี้เองที่ทำให้พลเมืองรู้สึกโดดเดี่ยว ตัวอย่างที่ชัดเจนได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคุณนายสุดประภากับสามีและลูกสาว คุณนายสุดประภาเป็นผู้หญิงทำงาน

เธอมีกิจการหลายอย่างที่ต้องบริหาร การทำงานหนักทำให้คุณนายสุดประภาไม่มีเวลาปฏิสัมพันธ์กับลูกสาว ลูกสาวของเธอจึงต้องใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวและต้องแก้ปัญหาการตั้งครมภ์ไม่พึงประสงค์ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

สรุปได้ว่านวนิยายเรื่อง*กระจกเงา /เงากระจก* เรื่องสั้นเรื่อง “วันนั้น” เรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” และเรื่องสั้นเรื่อง “ต่าง” ได้เผยให้เห็นอิทธิพลของระบบทุนนิยมที่ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองให้เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เช่น ตึกกรมอาคารและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นต้น พื้นที่เมืองซึ่งเผยให้เห็นการพัฒนาอย่างเต็มที่ยังคงมีส่วนที่ได้รับการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันซ่อนเร้นอยู่ นอกจากนั้นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายยังทำให้ตัวละครสามารถมีวิถีชีวิตที่ไม่ต้องพึ่งพาหรือปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างได้โดยง่าย ปัจจัยดังกล่าวหล่อหลอมทัศนคติแบบปัจเจกบุคคลให้กับตัวละคร เห็นได้จากการที่ตัวละครยึดเอาความคิดและความต้องการของตนเป็นศูนย์กลางโดยมองข้ามปฏิสัมพันธ์ที่พึงมีกับบุคคลรอบข้าง

4.1.2 คาเฟ่เลานจ์หกหกหกและคาเฟ่บราวน์ชูการ์ : พื้นที่ซ่อนเร้นในเมืองหลวง

ในขณะที่ระบบทุนนิยมทำให้พื้นที่เมืองกลายเป็นศูนย์รวมความเจริญทางเศรษฐกิจ พื้นที่เมืองจึงเต็มไปด้วยสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยมที่เจริญก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง เช่น อาคารที่อยู่อาศัย ห้างสรรพสินค้า เป็นต้น การอาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวได้หล่อหลอมทัศนคติของตัวละครให้มีทัศนคติแบบปัจเจกบุคคลอีกด้วย แต่ก็ยังคงมีพื้นที่อีกส่วนหนึ่งที่ถูกกดทับให้ไม่ปรากฏในความเป็นไปของเมือง ในนวนิยายเรื่อง*กระจกเงา /เงากระจก* ได้กล่าวถึงพื้นที่หนึ่งในเมืองก็คือชอยคาวบอย น้ำแป๊ะเรียกพื้นที่แห่งนี้ว่า “อีกด้านหนึ่งของกรุงเทพฯ” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 174) คำกล่าวนี้อาจหมายถึงพื้นที่ที่ตรงข้ามกับความเจริญรุดหน้าของกรุงเทพฯ เมื่อมองได้สัมผัสพื้นที่นี้ด้วยตนเอง เขารู้สึกว่า “ได้เลาะตะเข็บเส้นทางกลับสู่อดีตแห่งวันวาน” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 173) หากพื้นที่เมืองเป็นตัวแทนของห้วงเวลาอันเป็นปัจจุบัน ชอยคาวบอยก็คือพื้นที่ซ่อนเร้นของกรุงเทพฯ เวลาที่หยุดนิ่งอยู่ในอดีตตามที่ม่อนรู้สึกนั้นแสดงให้เห็นว่าพื้นที่เมืองไม่ใช่พื้นที่ที่เป็นเอกภาพ แต่ยังประกอบด้วยพื้นที่ซ่อนเร้นที่ถูกกดทับเอาไว้

น้ำแป๊ะพาม่อนไปที่คาเฟ่หนึ่งชื่อคาเฟ่เลานจ์หกหกหก คาเฟ่แห่งนี้มีมามาซัง หญิงวัยกลางคนคนหนึ่งเป็นเจ้าของ ม่อนรู้สึกที่ “ทุกครั้งที่มาซังหัวเราะ มันเป็นใบหน้าของคนร้องไห้ดวงตาฉายประกายโคกสร้อย ว่าเหว่ ปากเสะยืมบิดเบี้ยวขมขื่น ผมได้สัมผัสกับสิ่งมีชีวิตที่แสนวังเวง” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 175) ชีวิตที่แสนวังเวงของมามาซังอาจเทียบเคียงได้กับเวลาที่

หยุดนิ่งในพื้นที่ชอนเร้น หากพื้นที่เมืองคือปัจจุบัน คือเวลาที่รู้ตหน้า พื้นที่ชอนเร้นเหล่านี้ก็เปรียบเสมือนอดีตที่เวลาย้อนกลับหลัง ยิ่งไปกว่านั้น ตัวมาฆ่าตัวเองก็ยังเปรียบเสมือนวิญญาณที่ไร้ชีวิต “ร่างของหลอนเบาหวิวเหมือนลอยเรี่ยพื้นอยู่ เมื่อรู้สึกตัวเองกำลังเจ็บบงัด หลอนก็จะค่อยๆ ลอยห่างไปจากโลก” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 174) ชีวิตของมาฆ่าซึ่งภายใต้พื้นที่ชอนเร้นนี้อาจเปรียบได้กับวิญญาณ ซึ่งไม่ต่างอะไรจากมนุษย์ที่ปราศจากชีวิตในพื้นที่แห่งนี้ ส่วนฝาแฝดนักร้องของคาเฟ่นี้ยังเหมือนใช้ชีวิตอยู่อย่างคนที่กำลังละเมอ “ฝาแฝดทั้งสองยืนร้องเพลงเหมือนละเมออยู่ในวัยสาวแรกรุ่ง ใจเธอยังคงเป็นสาวอยู่และทำเหมินเฉยต่อร่างกายที่วันเวลากริดผ่านไวกอย่างไม่แยแส สถานที่แห่งนี้ทำให้ผมรู้สึกถึงความเป็นไปได้ที่คนๆ หนึ่งจะมีชีวิตอยู่ด้วยการละเมอถึงสามสิบปี” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 179 – 180) ชีวิตของฝาแฝดคู่นี้เหมือนไม่ได้ดำเนินไปตามกรอบเวลาปัจจุบันอันเป็นลักษณะของพื้นที่ชอนเร้นที่เป็นอิสระจากกรอบเวลาที่แน่นอน ยิ่งไปกว่านั้น อาการละเมอของฝาแฝดคู่นี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า พื้นที่เมืองที่ประกอบด้วยพื้นที่ชอนเร้นมากมายทำให้ผู้คนที่ย้ายเข้ามาในเมืองเกิดความไม่คุ้นเคยกับพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ อาการละเมอซึ่งเป็นอาการกึ่งหลับกึ่งตื่นจึงไม่อาจจำแนกได้ว่าอะไรคือความจริงหรือความฝันเปรียบได้กับการใช้ชีวิตในพื้นที่เมืองที่ไม่อาจรู้จักพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่อย่างแท้จริงได้

นอกจากพื้นที่เมืองจะประกอบไปด้วยพื้นที่ชอนเร้นซึ่งเป็นอิสระจากกรอบเวลาที่แน่นอนแล้ว อีกด้านหนึ่งของกรุงเทพฯ อันเป็นพื้นที่ศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจก็ยังคงมีสิ่งที่ย่ำแย่และไม่ได้รับการพัฒนาให้เจริญรุดหน้าทัดเทียมความเจริญของพื้นที่ที่ปรากฏอยู่ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้ในฉากที่ม่อนนั่งรถเมล์กลับไปที่บ้านเช่าของตน ม่อนกล่าวถึงลักษณะของรถเมล์สายนี้ไว้ว่า “รถเมล์สายนี้คงลักษณะเฉพาะตัวชัดเจนไปด้วยความเก่าคร่ำ ประกอบขึ้นมาจากความหวนให้ อาลัยอาวรณ์” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 19) นอกจากม่อนจะบรรยายลักษณะของรถเมล์ว่าเป็นรถเมล์ที่เก่าคร่ำแล้ว เขายังบอกว่ารถเมล์นี้ประกอบขึ้นมาจากความหวนให้อาลัยอาวรณ์ อาจวิเคราะห์ได้ว่าลักษณะทางกายภาพของเมืองไม่ได้เจริญก้าวหน้าอย่างเป็นเอกภาพแต่ยังประกอบด้วยสิ่งที่ไม่ได้รับการพัฒนาตามไปด้วยดังเช่นรถเมล์ที่เก่าคร่ำคันนี้ รถเมล์จึงอาจเป็นสัญลักษณ์ของสภาพความเป็นอยู่ในอดีตที่ยังไม่ถูกความเจริญทางเศรษฐกิจที่เข้ามาแทรกแซง ความอาลัยอาวรณ์ซึ่งประกอบขึ้นมาเป็นรถเมล์คันนี้จึงหมายถึงความอาลัยอาวรณ์ที่มีต่อสภาพความเป็นอยู่ในอดีตที่ยังไม่ถูกความเจริญทางเศรษฐกิจเข้ามาแทรกแซง

นอกจากรถเมล์ที่เก่าคร่ำจะเป็นสัญลักษณ์ของการโหยหาอดีตที่ยังไม่ถูกความเจริญทางเศรษฐกิจเข้ามาแทรกแซงแล้ว รถเมล์คันนี้ยังแล่นไปบนถนนสายหนึ่งที่ผุพังมาเป็นเวลานาน “รถเมล์คืบเคลื่อนไปตามถนนขรุขระ ถนนที่ตลอดทั้งปีทั้งชาติจะไม่มีวันลาดยางเสร็จสิ้น” (อุทิศ เหมะมูล,

2549, หน้า 19) จากลักษณะของพื้นที่ถนนที่ขรุขระผู้พ่วงมาเป็นเวลานานจะเห็นได้ว่าถนนเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้รับการพัฒนาตามไปด้วย ถนนนับเป็นสัญลักษณ์หนึ่งในการพัฒนาพื้นที่ของระบบทุนนิยม เนื่องจากการคมนาคมมีความจำเป็นต่อการเคลื่อนย้ายผลผลิตและวัตถุดิบในระบบอุตสาหกรรม การที่ถนนเส้นนี้ผู้พ่วงและดูเหมือนจะไม่มีทางรอดอย่างไรให้เสร็จสิ้นได้อาจสื่อให้เห็นถึงแง่มุมเกี่ยวกับการพัฒนาที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ทันสมัย กล่าวคือ ระบบทุนนิยมอาจนำความเจริญมาสู่พื้นที่เมืองก็จริง แต่การพัฒนาภายใต้ระบบทุนนิยมก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นเอกภาพ หากแต่ยังมีด้านที่ได้รับการพัฒนาไม่เท่าเทียมซ่อนเร้นอยู่ภายในพื้นที่เมืองด้วย

พื้นที่เมืองในนวนิยายเรื่องนี้ได้เผยให้เห็นทั้งพื้นที่เมืองอันเจริญรุดหน้าและพื้นที่ซ่อนเร้นพื้นที่เมืองในตอนกลางวันเต็มไปด้วยความเร่งรีบทำให้ตัวละครไม่สามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้นัก ในทางกลับกันพื้นที่ซ่อนเร้นยามค่ำคืนอันได้แก่คาเฟ่บราวน์ชูการ์ของน้ำแป๊ะ คาเฟ่เลานจ์หกหกหกของมาม่าซังกลับเอื้อให้มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กันได้มากกว่า ที่สำคัญคือในพื้นที่เมืองนั้นตัวละครก็ต้องมีวิถีชีวิตตามการหล่อหลอมของระบบทุนนิยม ทุกคนต่างก็ต้องใช้ชีวิตอย่างรีบเร่งและมุ่งเน้นการสะสมเงินตรา แต่ในพื้นที่ซ่อนเร้นเช่นคาเฟ่บราวน์ชูการ์ของน้ำแป๊ะได้เปิดโอกาสให้ตัวละครซึ่งมีความชื่นชอบและรสนิยมคล้ายกันมาปฏิสัมพันธ์กันได้ ส่วนคาเฟ่หกหกหกของมาม่าซังนั้นเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนเป็นอะไรก็ได้ตามต้องการ ดังที่มาม่าซังกล่าวแก่แขกผู้มาเยือนว่า “ทุกๆ คนหากปรารถนาจะเป็นใครก็เป็นได้ทั้งนั้น สวมหน้ากากเอาเองได้เลย ถึงตอนนี้เราสามารถเผยความในใจได้อย่างหมดเปลือก” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 175) จะเห็นว่าในคาเฟ่เลานจ์หกหกหกนั้น ผู้มาเยือนสามารถเลือกจะเป็นอะไรก็ได้ตามที่ตนต้องการ การสวมหน้ากากเพื่อให้กลายเป็นบุคคลอื่นกลับเป็นหนทางทำให้มีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างได้ง่ายขึ้น ดังที่มา่มารู้สึกคุ้นเคยกับมาม่าซังตั้งแต่ครั้งแรกที่พบ “ผมมองหล่อน [มาม่าซัง] ด้วยอารมณ์แสนคุ้นเคย ทุกอย่างดูเป็นกันเองไปหมด” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 176) จะเห็นว่าการสวมหน้ากากเป็นบุคคลอื่นนั้นทำให้ผู้คนแปลกหน้ามีปฏิสัมพันธ์กันได้ง่ายขึ้น อาจตีความความสนิทสนมดังกล่าวเทียบเคียงกับการมีปฏิสัมพันธ์กันในพื้นที่เมืองได้ว่า ระบบทุนนิยมได้เร่งเร้าให้ผู้คนใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบจนไม่สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ผ่านการใช้เวลาทำความรู้จักตัวตนที่แท้จริงของบุคคลรอบข้างได้ พวกเขาจึงมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างผิวเผินเท่านั้นเพราะปราศจากการรู้จักตัวตนของกันและกันอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพื้นที่ซ่อนเร้นจะเปิดโอกาสให้ตัวละครได้สวมบทบาทบุคคลอื่นได้ตามต้องการ และยังเอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลได้ดีขึ้น แต่พื้นที่ซ่อนเร้นนี้ก็ยังคงมีลักษณะของพื้นที่ชายขอบ พิจารณาได้จากลักษณะทางกายภาพซึ่งทรุดโทรมและเป็นแหล่งรวมของคน

ชายขอบ “บรรยากาศของร้านร้างผู้คนและชวนหวนให้ กลิ่นกัญชา ร็อกแอนด์โรล และบาร์เปลือย มีโสภณเดินกันเพื่อนพ่าน” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 173) จากการบรรยายลักษณะพื้นที่ชอย ความบอยจะเห็นว่าเสื่อมโทรมและปราศจากผู้คน อีกทั้งยังมีบาร์เปลือยและโสภณซึ่งเป็นสิ่งผิดกฎหมายที่พื้นที่เมืองพยายามขจัดออกไปจากศูนย์กลางได้ปรากฏในพื้นที่ชายขอบ ส่วนผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ล้วนเป็นบุคคลชายขอบทั้งสิ้น “ผู้คนดูพิสดารแปลกประหลาด [...] พวกเขาพิการ บกพร่อง ผิดแผก” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 183) คนเหล่านี้ไม่ได้พิการทางกายภาพจริงๆ หากแต่เป็นมนุษย์จำพวกที่ถูกหลงลืมอยู่ในพื้นที่ทับซ้อนแห่งนี้ พนักงานเปิดประตูที่เป็นคนแคะ ซึ่งกล่าวได้ว่ามีลักษณะทางกายภาพผิดแผกไปจากมนุษย์ปกติตามบรรทัดฐานของสังคม เจ้าของคาเฟ่หกหกในชอยความบอยและนักร้องสาวในคาเฟ่แห่งนี้ก็ดูเหมือนไม่มีชีวิต จากลักษณะพื้นที่ทับซ้อนที่สัมพันธ์กับผู้คนที่ย้ายอยู่ในที่แห่งนี้ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพนอกเหนือจากบรรทัดฐานของสังคม อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ชอยความบอยแห่งนี้เป็นที่ชายขอบที่สามารถนิยามอัตลักษณ์ของผู้คนที่ดำรงอยู่ได้ว่าเป็นบุคคลชายขอบด้วยเช่นกัน นอกจากนี้พื้นที่ชายขอบแห่งนี้ยังตอกย้ำการมีอยู่ของตัวตนในพื้นที่เมืองซึ่งพยายามขจัดความไม่เป็นระเบียบออกไป

สรุปได้ว่า ระบบทุนนิยมทำให้พื้นที่เมืองกลายเป็นศูนย์กลางรวมความเจริญทางเศรษฐกิจ พื้นที่เมืองจึงเต็มไปด้วยสถานที่อำนวยความสะดวกต่างๆ มากมาย อาทิ คอนโดมิเนียม อาคารสูงระฟ้า ตัวละครจึงสามารถดำรงชีวิตได้โดยไม่ต้องพึ่งพาบุคคลรอบข้าง ยิ่งไปกว่านั้น ระบบทุนนิยมยังหล่อหลอมมโนทัศน์แบบปัจเจกบุคคลให้แก่ตัวละคร ตัวละครจึงยึดเอาความคิดของตนเป็นศูนย์กลางจนทำให้สูญเสียปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง แม้ในพื้นที่เมืองจะเต็มไปด้วยสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุดหน้ามากมาย แต่ก็ยังมีพื้นที่ซ้อนเร้นซึ่งมีลักษณะเป็นคูตรงข้ามกับพื้นที่เมืองได้แก่ พื้นที่ที่ไม่ได้รับการพัฒนาอันมีลักษณะเป็นที่ชายขอบซึ่งถูกกลบเกลื่อนออกไป พื้นที่ดังกล่าวเปิดโอกาสให้ตัวละครมีปฏิสัมพันธ์กันได้ง่ายขึ้น แต่ก็เป็นที่ที่นิยามอัตลักษณ์ชายขอบของตัวละครซึ่งใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ด้วย

4.2 ความเปลี่ยนแปลงระดับปัจเจกบุคคล

พื้นที่เมืองเต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย ส่งผลให้ตัวละครดำเนินชีวิตได้โดยลำพังโดยไม่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง ยิ่งไปกว่านั้น วิถีชีวิตรูปแบบดังกล่าวยังผลักดันให้ตัวละครยึดเอาความคิดและความต้องการของตนเป็นศูนย์กลางจนทำให้ปฏิสัมพันธ์ที่พึงมีกับบุคคลรอบข้างสูญเสียไป

4.2.1 เอก: ภาวะปัจเจกบุคคลกับมิตรภาพที่สูญหาย

เรื่องสั้นเรื่อง "เสียงเพรียกจากเพื่อนเก่า (หรือจุดจบของบางสิ่ง)" นำเสนอความห่างเหินระหว่างเอกกับซัซเนื่องจากวิถีชีวิตของเอกเปลี่ยนไปเป็นวิถีชีวิตแบบปัจเจกจนมองข้ามความสัมพันธ์อันเพื่อน เอกกับซัซเพื่อนสองคนที่เคยสนิทกันมากในอดีต ทั้งคู่เคยใช้เวลาร่วมกันในโรงเรียนศิลปะที่โคราช เมื่อเรียนจบ เอกสอบติดมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ จึงย้ายมาศึกษาต่อและทำงานที่กรุงเทพฯ ในขณะที่เพื่อนยังใช้ชีวิตอยู่ที่โคราชต่อไป การอพยพไปอยู่กรุงเทพฯ ทำให้วิถีชีวิตของเอกเปลี่ยนไป เอกดำเนินชีวิตตามกรอบเวลาที่แน่นอน เขาต้องรีบเข้านอนเพื่อตื่นแต่เช้าไปทำงาน ต่างจากซัซซึ่งโทร.หาเอกกลางดึกได้เพราะกรอบเวลาของซัซไม่ได้กำหนดตายตัวเหมือนกรอบเวลาของคนเมืองอย่างเอก ยิ่งไปกว่านั้น เอกยังต้องเผชิญกับกรอบจารีตของการสร้างครอบครัว เอกต้องแบกรับความกดดันในบทบาทหัวหน้าครอบครัวด้วย เวลาผ่านไป ซัซได้พยายามโทรศัพท์ติดต่อเพื่อนอีกครั้ง จากบทสนทนาของทั้งสอง เห็นได้ว่าทั้งคู่มีชีวิตที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ซัซพยายามที่จะพูดคุยตัวละครที่อาศัยอยู่ในเมืองแต่ก็เป็นไปอย่างยากลำบากเพราะเอกไม่ยอมรับสายจากเขาอยู่เสมอ ทั้งคู่คุยกันทั้งหมดสี่ครั้ง จนในที่สุดเอกก็ตัดบทด้วยความเหนื่อยหน่ายเพราะคิดว่าเรื่องที่ซัซ ต้องการคุยด้วยเป็นเรื่องไร้สาระของเด็กไม่รู้จักโต เขาจึงไม่ต้องการจะพูดคุยกับเพื่อนคนนี้อีกต่อไป

ตัวละครทั้งสองเคยมีความฝันร่วมกันว่าจะหาบ้านชายคลองอยู่ด้วยกันในต่างจังหวัดเพื่อสร้างสรรคงานศิลปะ แต่แล้วเมื่อเอกย้ายเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ ทั้งคู่ก็ขาดการติดต่อกันไป ซัซได้พยายามโทรศัพท์ติดต่อเพื่อนในกรุงเทพฯ แม้จะเป็นเพียงสี่ครั้ง แต่เอกก็ยังรู้สึกว่าเป็นโทร.หาเขาในเวลาที่ไม่ดีกาลเทศะ ดังที่เอกกล่าวไว้ว่า "เป็นสี่ครั้งที่โทร.มาในจังหวะที่ไม่ดีกาลเทศะต่างๆ กันไป" (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 72) อาจวิเคราะห์ได้ว่าความคิดเรื่องกาลเทศะนั้นเกี่ยวข้องกับกรอบเวลาที่เหมาะสมในการกระทำสิ่งต่างๆ ซึ่งถือเป็นปัจจัยหนึ่งของการดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่เมือง การดำรงชีวิตไปตามกิจวัตรเดิมที่มีกำหนดเวลาแน่นอนทำให้การโทรศัพทหาเพื่อนของซัซในสายตาของเอกนั้นผิดกาลเทศะเพราะเป็นการกระทำที่ไม่สามารถกำหนดเวลาแน่นอนได้ ในทางตรงข้าม วิถีชีวิตในต่างจังหวัดของซัซดำเนินไปตามกรอบเวลาที่ต่างจากกรอบเวลาซึ่งเอกต้องเผชิญ กล่าวคือ กรอบเวลาของซัซมีความยืดหยุ่นมากกว่ากรอบเวลาของเอก การที่เอกใช้ชีวิตในพื้นที่เมือง ส่งผลให้วิถีชีวิตของเอกต้องเร่งรีบและใช้ชีวิตตามกรอบเวลาที่ถูกกำหนดขึ้นในเมือง ได้แก่ เวลาทำงาน เวลาเลิกงาน เวลาพักผ่อน เวลาเหล่านี้กลายเป็นกรอบเวลาให้เอกต้องใช้ชีวิตอย่างเคร่งครัด

ในทางตรงข้าม ชัชไม่จำเป็นต้องใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบเหมือนกับเอก ดังที่เขาเล่ากิจวัตรของเขาให้เอกฟังขณะที่โทร.หาเอกตอนตีสองว่า “อะไรกัน มึงนอนแล้วหรือ ไม่เอาน่า นี้อย่างนั่งเขียนรูปอยู่เลย เมื่อป่วยก็เพิ่งกระโจนลงคลอง แสงแดดเด่นระยิบระยับจับผิวหนัง กูลงไปเก็บดอกบัวบาน มาสีห้าดอก แล้วเอาไปใส่แจกัน พอด่ำก็เขียนสีน้ำมัน กูเขียนใกล้เสร็จแล้ว นึกถึงมึงขึ้นมาเลยโทร.หา” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 79-80) จะเห็นได้ว่าชัชเองก็มีกิจวัตรและกรอบเวลาในแบบของตน ซึ่งกิจวัตรนี้ชัชสามารถทำสิ่งต่างๆ ที่ตนต้องการได้อย่างอิสระ ชัชโทรศัพท์หาเอกทันทีที่เขานึกถึงโดยไม่ต้องคำนึงว่าเวลานั้นเป็นเวลาอะไร จะเห็นได้ว่าชัชไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงกิจวัตรตามตารางเวลาที่บีบรัดตัวอย่างเอก การที่เอกคิดว่าเพื่อนโทร.มาหาตอนตีสองเป็นการรบกวนอย่างมาก “ชัช มึงรู้มั๊ยนี่มันก็ไม่ง่ายแล้ว กูบอกให้มึงโทร.มาตอนกลางวันง” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 80) จะเห็นว่าการโทร.มาตามความพอใจของชัชรบกวนเอกเป็นอย่างมาก การโทรศัพท์เกี่ยวข้องกับกิจวัตรที่แตกต่างกันของทั้งสองด้วย

กิจวัตรซึ่งแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงของเอกกับชัชส่งผลให้ถึงมโนทัศน์ของพวกเขาด้วย ชัชต้องการคุยกับเอกเรื่องภาพพระกฤษณมูรติที่หายไป ชัชรู้สึกเศร้าใจมาก “กูจะเอาพลังชีวิตมาจากไหน ก็ในเมื่อสิ่งนั้นหายไปพร้อมกับสมุดเล่มนั้น เอก กูทำท่านหายไป ภาพท่านกฤษณะมูรติ ท่านหายไปจากชีวิตกู” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 76) จะเห็นได้ว่าภาพนี้เปรียบเสมือนที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชัช ชัชจึงรู้สึกเศร้าใจและหมดพลังชีวิต แต่เอกกลับไม่เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ ความเศร้าใจของชัชที่ต้องการคุยกับเอกกลับเป็นเพียง “ปัญหาหุยมหิมเล็กน้อย ปัญหาที่นั่นถูกมองให้ใหญ่ได้ก็ด้วยมุมมองคนที่ไม่รู้จักโตเท่านั้น” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 71) คำกล่าวของเอกแสดงให้เห็นถึงภาวะปัจเจกบุคคลของเอกที่เอาความคิดของตนเป็นใหญ่ เขาจึงไม่สนใจความต้องการของชัช และคิดว่าเรื่องมโนทัศน์ของคนเมืองอย่างเอกว่าจะ “โต” กว่าหรือ “มีวุฒิภาวะ” มากกว่าคนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น แสดงให้เห็นมโนทัศน์ของคนเมืองที่มีต่อคนท้องถิ่นในลักษณะคู่ตรงข้าม เอกคิดว่าชัชไม่มีวุฒิภาวะเหมือนกับตน ปัญหาใหญ่โตของชัชจึงเป็นเพียงเรื่องหุยมหิมในสายตาของเอกเท่านั้น

หลังจากที่เอกอพยพมาอยู่ที่กรุงเทพฯ เขาก็ดำรงชีพด้วยการวาดภาพขายและอาศัยอยู่กับคู่รักของเขา ผู้เขียนได้สร้างสถานการณ์ที่ทำให้เห็นการดิ้นรนของเอกเพื่อรับบทบาทหัวหน้าครอบครัวตามที่คู่รักของเขาคาดหวัง ความคาดหวังดังกล่าวเกิดขึ้นจากการหล่อหลอมของระบบทุนนิยมที่คาดหวังว่าหัวหน้าครอบครัวจะต้องเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพที่มั่นคงและมีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงดูสมาชิก ผิดกับเอกซึ่งประกอบอาชีพที่มีรายได้น้อย ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูบุตรที่กำลังจะเกิดมา ดังที่เขากล่าวว่า “เราเพิ่งจะเริ่มตั้งตัวได้ โดยเฉพาะอาชีพที่ผมทำอยู่ก็เลี้ยงชีวิตได้

เป็นเดือนๆ ไปเท่านั้น” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 73) จะเห็นว่าอาชีพของเอกไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ตามที่คู่รักคาดหวัง เมื่อเธอพบว่าตนเองตั้งครรภ์อีกครั้งหลังจากที่เคยทำแท้งมาก่อน

เมื่อภรรยาของเขาตั้งครรภ์อีกครั้ง ในครั้งนี้ความคาดหวังมากดดันเอกมากขึ้น ดังที่คู่รักของเอกกล่าวกับเอกว่า “จะให้ฉันเอาลูกออกอีกครั้งหรือ ไม่นะ มันเสี่ยงเกินไป เธอมองหน้าผมอย่างวิงวอนผ่านม่านน้ำตา” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 73) จะเห็นว่าคู่รักของเขาเคยทำแท้งมาแล้วและไม่ต้องการที่จะทำแท้งอีก ความคาดหวังของเธที่ต้องการสร้างครอบครัวจึงถูกผลักดันที่เอกมากขึ้น เขาจึงพยายามทำตามความคาดหวังที่คู่รักมีต่อเขา หรืออีกนัยหนึ่งคือการแก้ไขความบกพร่องต่อบทบาทหัวหน้าครอบครัว ดังที่เขาตอบคู่รักว่า “ผมจะเลี้ยงแกเอง เรามีลูกนะดีแล้ว เพราะมันจะทำให้ผมเชื่อว่าคนเป็นพ่อไปได้ไกลกว่าข้อจำกัดที่ตัวเองเชื่อหลายเท่า” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 73) จะเห็นได้ว่าเอกใช้การมีลูกเพื่อเติมเต็มบทบาทความเป็นพ่อที่ขาดพร่องของตน ยิ่งไปกว่านั้น การที่เอกยอมให้ลูกเกิดมาทั้งที่ตนไม่พร้อมยังเป็นการทำตามความคาดหวังที่ระบบทุนนิยมมีต่อบทบาทพ่อ เอกเคยให้คนรักของเขาทำแท้งมาหนึ่งครั้งแล้ว การกระทำดังกล่าวแสดงถึงความบกพร่องในบทบาทพ่อ เพราะเอกไม่สามารถหาเลี้ยงภรรยาและลูกได้ แต่ครั้งนี้ภรรยาของเขาขออภัยว่าจะไม่ทำแท้งอีก ความกดดันที่เอกต้องแบกรับในบทบาทพ่อจึงเพิ่มมากขึ้น

ความกดดันเรื่องบทบาทพ่อและหัวหน้าครอบครัวทำให้เอกทะเลาะชู้ชซึ่งเคยเป็นเพื่อนสนิท วิถีชีวิตในเมืองหลวงที่เต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ที่เร่งเร้าให้ตัวละครสะสมเงินตราให้ได้มากที่สุดหล่อหลอมให้เอกเห็นเรื่องที่ชู้ชโทรศัพท์มาคุยด้วยเป็นเรื่องหุยมหิม ไร้สาระ ในบทสนทนาทั้งสี่ครั้งที่พวกเขาคุยกัน เอกเป็นฝ่ายตัดบทชู้ชเสมอ เขารีบปากว่าจะโทรกลับแต่ก็ไม่เคยติดต่อชู้ชกลับเลย บทสนทนาครั้งแรกที่ชู้ชโทรศัพท์หาเอกเป็นเพราะเขาไปเยี่ยมแม่ของเอกและได้ทราบข่าวว่าพ่อของเอกเพิ่งเสียชีวิตไป แต่เอกไม่ได้แจ้งข่าวให้ชู้ชทราบ “งานศพของพ่อมีผมกับภรรยามาร่วมงานด้วย แล้วก็เพื่อนสนิทใหม่ๆ ที่รู้จักกันในมหาวิทยาลัยอีกเกือบสิบคน” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 92) เห็นได้ว่า เอกชวนแต่เพื่อนที่เรียนด้วยกันที่มหาวิทยาลัยมางานศพแต่ไม่ได้นึกถึงชู้ชเลย ทั้งที่ในอดีตเขาเคยสนิทกับชู้ชถึงขั้นให้เขาเป็น “เพื่อนตาย” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 91) อนุมานได้ว่าปัจจัยที่ทำให้เอกตัดขาดการติดต่อกับชู้ชเป็นเพราะเอกอยากจะลบเลือนอดีตและความฝันที่เคยมีร่วมกับชู้ช แต่ในขณะเดียวกันเขาก็รู้สึกผิดที่ทำอย่างนั้น “ภาพชีวิตเบื่องหน้านี้มีอะไรแปลกไปหรือ ทำไมผมต้องรู้สึกผิดจิตใจหลังจากเสร็จสิ้นการสนทนากับเพื่อนเก่า” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 81) ความรู้สึกผิดที่ผลักดันชู้ชก็เท่ากับการผลักดันความฝันที่ตนเองเคยมี เอกตั้งคำถามกับวิถี

ชีวิตที่ตนเองมีในปัจจุบันว่ามีอะไรผิดแปลกไป แต่เขาก็ไม่สามารถหาคำตอบได้และยังติดอยู่ในวังวนของการไขว่คว้าหาความมั่นคงเพื่อครอบครัวต่อไป

4.2.2 ตัวละครนิรนาม: ความแปลกแยกกับตนเอง

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “เสียงเพรียกจากเพื่อนเก่า” นำเสนอความห่างเหินระหว่างซัชกับเอกเพราะการดำเนินชีวิตแบบปัจเจกบุคคลของเอก ส่วนเรื่องสั้นเรื่อง “คือคนแปลกหน้า” นำเสนอเรื่องราวในมุมมองของตัวละครเอกชายซึ่งถูกบุคคลรอบข้างตัดความสัมพันธ์ เขาเล่าความยากลำบากของชีวิตที่เขาต้องประสบให้ผู้อ่านฟัง เขาอพยพมาจากต่างจังหวัดเพื่อศึกษาต่อในกรุงเทพฯ เดิมที่เขาอาศัยอยู่กับพี่ชายและพี่สะใภ้ แต่เขารู้สึกว่าพี่สะใภ้ปฏิบัติต่อเขาอย่างเย็นชาและไม่ชอบหน้า เขาทนอดอัดไม่ไหวจึงย้ายไปอาศัยอยู่บ้านเช่ากับเพื่อน แต่เขาไม่มีเงินที่จะมาหารค่าเช่าด้วย เขาปฏิเสธเงินของพ่อเพราะอยากให้พ่อเห็นว่าเขาดูแลตัวเองได้ แต่สุดท้ายเขาก็ต้องไปขอเงินกับแม่หลังพ่ออยู่ดี แต่แม่เขาก็ไม่ได้ส่งเงินมาให้บ่อยนัก ทำให้เขาหนีบยืมคนรอบข้างไปทั่ว มีเพื่อนเพียงคนเดียวที่เข้าใจและพยายามช่วยเหลือเขา แต่เพื่อนที่เหลือก็ตัดขาดจากเขาไปที่ละคน ทำให้เขาต้องย้ายจากบ้านเช่าที่เคยอาศัยอยู่กับเพื่อนมาอยู่กับพี่สะใภ้เช่นเดิม ในตอนท้ายเรื่องเขาได้ตั้งคำถามกับผู้อ่านว่าจะช่วยเหลือเขาบ้างได้หรือไม่

เรื่องสั้นเรื่องนี้เผยให้เห็นวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลในเมืองหลวง ตัวละครชายใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่เมืองโดยแทบไม่มีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวของตนเอง เมื่อติดต่อไปหาทางบ้านก็มีแต่เรื่องเงินเท่านั้น ในกรณีนี้เงินจึงเป็นทั้งปัจจัยสร้างความสัมพันธ์และทำลายความสัมพันธ์ กล่าวคือ เงินทำให้เขาได้มีปฏิสัมพันธ์กับทางบ้านอีกครั้ง แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นตัวทำลายความสัมพันธ์ระหว่างเขากับเพื่อน เนื่องจากเขาไม่มีเงินมาจ่ายค่าเช่าบ้านกับเพื่อนทั้งที่เขาอาศัยอยู่ด้วย แม้เขาจะไม่มีเงินจริงๆ เพื่อนก็ยังคงไม่เข้าใจและคิดว่าเขาเอาเปรียบ เพื่อนๆ ททยอดตัดขาดจากเขาไปที่ละคนจนในที่สุดคนที่เคยช่วยเหลือก็ตัดขาดจากเขาด้วย เห็นได้ชัดว่าเมื่อไม่มีเงิน ก็หมดหนทางที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนต่อไปได้ สถานภาพของเขาเมื่อไม่มีเงินก็คือ “ผมกลายเป็นคนพเนจรนอนบ้านคนอื่นไปเรื่อย แต่ด้วยความเหน้อยล้า ผมก็ชมซานกลับมาอยู่บ้านที่ตัวเองพักตามเดิม อยู่กับคนแปลกหน้า”(อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 48) เมื่อไม่มีเงิน เขาก็ไร้หนทางที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่อยู่แวดล้อมได้ จนในที่สุดเขาก็ต้องกลับมาอาศัยอยู่กับพี่สะใภ้ตามเดิม สังเกตได้ว่าเขาเรียกพี่สะใภ้ของตนว่า “คนแปลกหน้า” ยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงภาวะปัจเจกของตัวละคร ทั้งสองอยู่ร่วมบ้านกันแต่กลับเป็นคนแปลกหน้าต่อกัน อาจเป็นเพราะการอยู่ร่วมกันในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งไม่เอื้อให้ผู้ที่อยู่ร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์กัน เนื่องจากผู้คนต่างยึดเอาจุดมุ่งหมายและความต้องการของ

ตนเป็นศูนย์กลาง และเลือกหนทางที่จะบรรลุเป้าหมายของตนมากกว่าจะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ดังที่ตัวละครเอกชายมาอาศัยอยู่กับพีสะไม้เพื่อเรียนต่อเท่านั้น การที่เขารู้สึกว้าเหว่กับพีสะไม้เย็นชาต่อเขา แท้จริงแล้วอาจเป็นเพราะเขาเองที่ไม่เคยช่วยเหลือพีสะไม้เลยก็เป็นได้ “ตั้งแต่ผมมาอยู่ที่นี่ บ้านช่องก็ไม่ช่วยเก็บกวาด ช่วยเหลืออะไรสักนิดก็ไม่มี” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 45) จะเห็นได้ว่าในสายตาของตัวละครชายและพีสะไม้กลายเป็นเรื่องเล่าคนละเรื่อง ทำให้ผู้อ่านสังเกตเห็นว่า ที่ตัวละครชายบอกว่าพีสะไม้เย็นชากับเขานั้นเป็นเพราะการกระทำของเขาเองด้วยหรือไม่

นอกจากความสัมพันธ์ที่ห่างเหินระหว่างเขากับพี่ชายแล้ว การกระทำอื่นๆ ของตัวละครชายก็แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์แบบปัจเจกบุคคลของเขาเช่นเดียวกัน เขารำพึงว่า “คนที่ผมคุ้นเคยด้วยกำลังจะกลายเป็นคนแปลกหน้าไปทีละคน ในที่สุดก็คงจะเหลือแต่ตัวเราเอง และในวันหนึ่งถ้าตัวเราเองกลายเป็นคนแปลกหน้าล่ะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 47) ตัวละครชายรู้สึกสูญเสียความสัมพันธ์ที่เคยมีกับคนที่ตนคุ้นเคย ทั้งกับเพื่อนและครอบครัวที่อยู่ต่างจังหวัด ดังที่เขาบอกว่าทุกคนที่คุ้นเคยกำลังจะกลายเป็นคนแปลกหน้า ยิ่งไปกว่านั้น เขายัง “ตระหนกและหวั่นใจ” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 47) ว่าในที่สุดเขาก็อาจจะแปลกแยกกับตัวเองด้วย ในด้านความสัมพันธ์กับเพื่อน เขาเองก็แตกต่างกับเพื่อนอย่างมากทั้งความคิดและพฤติกรรม “พวกเขาบอกว่าผมเป็นประสาท นายไม่ตามน้ำ ชอบเพื่อพวกเขาอะไรเกินจริง พวกเขาเรียกผมว่าไอ้จืด และในที่สุดก็หนีห่างจากผมไปทีละคน” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 47) จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมที่แตกต่างจากเพื่อนได้ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเขากับเพื่อนไม่ราบรื่น ผนวกกับปัจจัยเรื่องเงินที่เขาไม่สามารถหามาจ่ายค่าเช่าบ้านได้ ทำให้สัมพันธ์ภาพยิ่งเลวร้ายลงไปอีก “ไอ้จืดนั่นเป็นเหมือนเงาอะไรสักอย่างที่ไม่มีอะไรแบ่งปันกับคนอื่น ๆ ได้” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 47) ในสายตาของเพื่อน ตัวละครชายเปรียบเสมือนเงาที่ไม่มีตัวตนเท่านั้น อีกทั้งเขายังไม่สามารถแบ่งปันอะไรกับเพื่อนๆ ได้ ต้นเหตุมาจากเขาไม่มีเงินมากพอ อาจกล่าวได้ว่าระบบทุนนิยมทำให้ความสำคัญของเงินตรามากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เมื่อตัวละครชายไม่มีเงิน เขาจึงถูกจำกัดความสัมพันธ์ที่พึงมีต่อเพื่อนไปด้วย

สังเกตได้ว่า ในตอนสุดท้าย ตัวละครชายก็ต้องกลับมาอยู่ที่บ้านพีสะไม้ตามเดิม เป็นส่วนหนึ่งที่ตัวละครชายคุยกับผู้อ่าน “ดูเหมือนตอนนี้คุณคงเข้าใจแล้วว่าผมเป็นคนน่าสมเพชขนาดไหน” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 48) คำถามที่เขาถามกับผู้อ่านแสดงให้เห็นถึงสภาพที่เขาเองตัวเองสิ่งที่เขาประสบมาทำให้เขาคิดว่าตนเองนั้นน่าสมเพช เขาคิดถึงวิธีแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นการย้ายที่อยู่และเริ่มต้นชีวิตใหม่ แต่ท้ายที่สุดเมื่อเขากล่าวว่า “ผมได้สิ้นเขย่าคุณธรรมในใจคุณพอสมควร หากคุณเป็นคนดีมีเมตตากรุณาอยู่บ้าง คุณช่วยกรุณาผมอย่างหนึ่งได้มั๊ย พาผมไป

อยู่ด้วย” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 49) ในที่สุด เขาก็ไม่ได้เลือกหนทางที่จะช่วยเหลือตัวเอง เขาเลือกที่จะขอความช่วยเหลือจากผู้อ่านให้พาเขาไปอยู่ด้วย อาจวิเคราะห์ได้ว่า ตัวละครชายก็หนีไม่พ้นภาวะ “เงา” ที่เพื่อนๆ ขนานนาม เพราะเขาก็ต้องการขอความช่วยเหลือผู้อื่นโดยปราศจากการแบ่งปันเช่นเดิม หรืออาจมองอีกนัยหนึ่งว่า การขอความช่วยเหลือจากผู้อ่านเป็นการตั้งคำถามต่อผู้อ่านว่า “คุณธรรม” สามารถเอาชนะภาวะปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นและให้ความช่วยเหลือตัวละครชายหรือไม่

4.2.3 ม่อน : การรื้อฟื้นความสัมพันธ์

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “คือคนแปลกหน้า” นำเสนอความโดดเดี่ยวและแปลกแยกระหว่างตัวละครเอกกับบุคคลรอบข้าง เพราะตัวละครเอกมีฐานะด้อยกว่าทำให้ไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลรอบข้าง ตัวละครเอกยังตั้งคำถามต่อตนเองด้วยการใช้ชีวิตโดยแปลกแยกกับบุคคลรอบข้างจะทำให้เขาแปลกแยกกับตัวเองด้วยหรือไม่ ส่วนนวนิยายเรื่อง *กระจกเงา / เงากระจก* นำเสนอความภาวะปัจเจกบุคคลของม่อน แต่สุดท้ายเขาก็สามารถรื้อฟื้นปฏิสัมพันธ์ที่พึงมีกับบุคคลรอบข้างได้ เนื้อหาในภาคแรกของนวนิยายเรื่องนี้มีชื่อว่า “เสียงเรียก” อาจวิเคราะห์ได้ว่าเป็นเสียงที่เรียกให้ม่อนตื่นขึ้นจากความโดดเดี่ยว ซึ่งก็คือเสียงโทรศัพท์จากแพทริกหรือน้ำแป๊ะที่ติดต่อกับม่อนไปทำงานที่คาเฟ่ของเขา เดิมที่ม่อนเรียนด้านศิลปะในมหาวิทยาลัย และเช่าบ้านอาศัยอยู่กับเพื่อนอีกคนหนึ่งชื่อเนเรศ แต่ทั้งสองก็แทบไม่ได้ใช้เวลาด้วยกันเลยเพราะเนเรศใช้เวลาไปกับคูรั๊กของเขาเป็นส่วนใหญ่ บ้านเช่าหลังนี้อยู่ในบริเวณชานเมืองซึ่งเขาไม่รู้สึกผูกพันคุ้นเคยด้วย อาจสังเกตได้จากที่ม่อนจำจุดหมายที่ต้องลงจากรถเมล์ไม่ได้ “สัญชาตญาณส่วนตัวแสดงออกอย่างชัดเจนว่าไม่คุ้นชินหนทาง ไม่มีวันเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่แห่งนี้” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 20) ความแปลกแยกกับพื้นที่อยู่อาศัยได้แสดงให้เห็นวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลของม่อนในทางหนึ่ง อีกทั้งเขาก็แทบไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับคุณยายเจ้าของบ้านเช่าเลยแม้จะอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน

ปัจจัยข้างต้นที่ม่อนเผชิญอยู่ทำให้วิถีชีวิตของม่อนแทบจะไร้ปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างโดยสิ้นเชิง ถ้าเขาไม่ได้รับโทรศัพท์จากน้ำแป๊ะเปรียบเป็นเสียงเรียกที่ปลุกให้เขามีโอกาสที่จะปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างมากขึ้นเสียงเรียกอีกเสียงหนึ่งอาจจะเป็นเสียงโทรศัพท์ที่เขาโทร.หาคทาคนรักเก่าของเขา บทสนทนาที่เกิดขึ้นกับคนรักเก่าทำให้ทั้งคู่มีโอกาสดูปรับความเข้าใจและกลับมาคบหากันอีกครั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับคูรั๊กเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยที่ทั้งคู่ศึกษาศิลปะด้วยกันที่โคราช เมื่อเข้ามาเรียนที่กรุงเทพฯ ทั้งคู่ต้องอยู่ห่างกันเนื่องจากมหาวิทยาลัยอยู่คนละที่ทำให้พวกเขาเลิกรากันไป การที่ม่อนได้คุยกับคูรั๊กของเขาทำให้เขารู้สึกว่า “ได้พลังชีวิตกลับคืนมา”

(อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 52) อาจวิเคราะห์ได้ว่า พลังชีวิตที่ขาดหายไปนั้นเกิดจากการขาดปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น การที่ม่อนได้รู้ข้อผิดพลาดปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้แก่น้ำแป๊ะและคนรักเก่าของเขาอาจเป็นหนทางที่ม่อนได้พลังชีวิตกลับคืนมา

ภาวะปัจเจกบุคคลได้ครอบงำวิถีชีวิตของม่อน การขาดปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างนำมาซึ่งความโดดเดี่ยวที่เขาต้องเผชิญ เห็นได้จากตอนที่เขาเรียนอยู่ เขาก็ไม่ได้สนิทสนมกับยายผู้เป็นเจ้าของบ้านเช่า ส่วนความสัมพันธ์กับคชาก็ไม่ได้ราบรื่นและแน่นแฟ้นมากพอที่จะทำให้ม่อนรู้สึกมั่นคงและรู้สึกว่าตนไม่ได้อยู่เพียงลำพัง เมื่อม่อนได้รับการติดต่อจากน้ำแป๊ะให้มาทำงานที่คาเฟ่บราวนชูการ์ เมื่อเขาเริ่มมาทำงานที่นี่ เรียกได้ว่าเป็นการรื้อฟื้นปฏิสัมพันธ์กับผู้คนรอบข้างขึ้นอีกครั้ง เริ่มจากความสัมพันธ์ระหว่างเขากับน้ำแป๊ะ น้ำแป๊ะเป็นคนที่เชื่อมั่นในความสามารถของม่อน เขาบอกว่าการมาทำงานที่นี่จะทำให้ม่อนค้นพบตัวเองในที่สุด เมื่อเข้าไปทำงาน เขาได้พบกับเท็ดดี หลานของน้ำแป๊ะ ซึ่งเป็นผู้ทำงานจิปาตะในคาเฟ่ตามแต่น้ำแป๊ะจะเรียกใช้ เมื่อเวลาผ่านไปสัมพันธภาพระหว่างม่อน เท็ดดี และน้ำแป๊ะได้แน่นแฟ้นกลมเกลียวขึ้นเรื่อยๆ จะเห็นว่าน้ำแป๊ะและเท็ดดีเป็นคนที่เข้าใจม่อนมากที่สุด ในตอนสุดท้ายที่ม่อนขอลาออกจากการเป็นดีเจที่คาเฟ่ น้ำแป๊ะและเท็ดดีก็เข้าใจความต้องการของเขาเป็นอย่างดี ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างบุคคลทั้งสาม เปรียบเสมือนความสัมพันธ์ที่มาทดแทนความห่างเหินกับครอบครัวของม่อน ยิ่งไปกว่านั้นทั้งสองยังเข้ามาถ่วงดุลวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลของม่อนให้มีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างมากขึ้น ในที่สุดม่อนก็ละวางวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลของตนเองด้วยการเริ่มสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง ดังที่เขากล่าวไว้ในบทสุดท้าย “แห่งไหน, จุดเริ่มต้น” ว่า “ผมนึกถึงคุณยายที่ผมเคยไปอยู่อาศัยด้วยพักหนึ่งสมัยเรียนมหาวิทยาลัย คุณยายผู้โดดเดี่ยว ผมควรจะกลับไปเยี่ยมเยียนคุณยายสักครั้ง ในฐานะที่มันเป็นจุดเริ่มต้นในช่วงชีวิตหนึ่งของผม” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 214 – 215) คำว่า จุดเริ่มต้นในที่นี้ก็คือการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่เขาพึงมีกับบุคคลรอบข้าง

วิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลของม่อนดำเนินเรื่อยมา จนกระทั่งเขาได้สร้างปฏิสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับน้ำแป๊ะและเท็ดดี ทั้งคู่เป็นสาเหตุให้ม่อนได้ทบทวนความโดดเดี่ยวของตนเอง ดังจะเห็นได้จากฉากที่ม่อนส่องกระจกในห้องพัก “ผมถูกจู่โจมด้วยความรู้สึกอ้างว้างเหมือนถูกคว้านอกจนกลวงโบ๋ ผมเพิ่งพิศตัวเองในกระจกเงาตรงหน้า... ช่างไม่มีเหตุผลเอาเสียเลยหากแก่จะถอยห่างจากสถานการณ์แต่ละช่วงชีวิต ถอยห่างจากบ้าน จากคนรัก จากความสัมพันธ์ฉันมิตร” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 213) จะเห็นว่าม่อนเริ่มได้คิดว่าวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลของตนเป็นสาเหตุที่ทำให้เขารู้สึกโดดเดี่ยว เขาจึงอยากที่จะเริ่มสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างขึ้นมา

นอกจากนั้น การส่องกระจกและเห็นเงาของตนที่สะท้อนกลับมายังสอดคล้องกับชื่อของนวนิยายเรื่องนี้ กล่าวคือ *กระจกเงา / เงากระจก* อาจสื่อถึงอัตลักษณ์ของม่อนเองกับเงาสะท้อนของตนซึ่งดูภายนอกก็เหมือนกันทุกประการ แต่ความจริงแล้วกลับแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ลักษณะดังกล่าวอาจสื่อถึงอัตลักษณ์ที่แปลกแยกของม่อนที่ใช้ชีวิตแบบปัจเจกมาโดยตลอด แต่ในที่สุดแล้วเขาก็ยังต้องการสิ่งที่จะช่วยให้เขาตระหนักได้ว่าเขาไม่ได้ใช้ชีวิตอยู่โดยลำพัง นั่นก็คือปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบข้างนั่นเอง ดังนั้น ในตอนจบของนวนิยายเรื่องนี้ ฉากที่ม่อนไปรำลำน้ำแป๊ะกับเท็ดดีที่คาเฟ่ ม่อนดีใจมากที่พบลูกสุนัขใต้เทอร์เรซของร้าน เขาทักลูกสุนัขตัวนี้ว่า “ถูกหลงลืมหรือหรือนะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 259) ลูกสุนัขตัวนี้ก็เปรียบเสมือนตัวเขาเองที่ถูกหลงลืมและใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวมาตลอด ม่อนตัดสินใจที่จะเลี้ยงลูกสุนัขตัวนี้ไว้เอง นอกจากนั้น เขายังรู้สึกผูกพันกับลูกสุนัขตัวนี้ด้วย “ผมมองหน้ามัน รู้สึกผูกพันอย่างท่วมท้น และเหมือนยืนอยู่ที่จุดเริ่มต้นอย่างแท้จริง หากคิดจะเริ่มต้นก็เริ่มจากตรงนี้แหละ” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 259) จุดเริ่มต้นที่ม่อนพูดถึงก็คือการเริ่มต้นมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งใดก็ตามที่อยู่รอบตัวเขา การเลี้ยงดูสุนัขตัวนี้ก็คือหนทางที่เขาจะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบข้างได้อีกครั้งนั่นเอง

โดยสรุป วิธีชีวิตของซัซกับม่อนแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลของตัวละคร ทั้งสามใช้ชีวิตโดยยึดเอาความต้องการของตนเป็นศูนย์กลาง ทำให้ตัวละครไม่เห็นความสำคัญของผู้อื่น และไม่เห็นความสำคัญของการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ความเป็นปัจเจกบุคคลที่ตัวละครมียังทำให้ตัวละครยึดเอาความคิดของตนเป็นศูนย์กลาง ส่งผลให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสูญเสียไป แต่ในขณะเดียวกัน ปฏิสัมพันธ์จากบุคคลรอบข้างก็ช่วยลดทอนภาวะปัจเจกบุคคลของตัวละครได้เช่นกัน

4.3 ความเปลี่ยนแปลงในระดับครอบครัว

การดำรงชีวิตในพื้นที่เมืองสัมพันธ์กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัว ตัวละครมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น ส่งผลให้ตัวละครไม่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว อีกทั้งความคาดหวังเรื่องเงินตรายังทำให้ตัวละครต้องทำงานสะสมเงินตราจนไม่มีโอกาสสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ปฏิสัมพันธ์ที่สมาชิกครอบครัวมีต่อกันจึงเป็นไปอย่างห่างเหิน

4.3.1 ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินในครอบครัว

เนื่องจากวิถีชีวิตในพื้นที่เมืองของตัวละครมีความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น ความเป็นปัจเจกบุคคลไม่ได้ส่งผลเฉพาะกับตัวละครเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกใน

ครอบครัวอีกด้วย การดำเนินชีวิตอย่างปัจเจกบุคคลทำให้ตัวละครไม่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกครอบครัว นำมาซึ่งความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน

ก. น้ำแป๊ะกับเท็ดดี: ความสัมพันธ์ที่ถูกแทรกแซงด้วยเงินตรา

นวนิยายเรื่อง*กระเจ๊กเงา* / *เงากระเจ๊ก*ก็นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างน้ำแป๊ะกับเท็ดดีซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน แต่ความสัมพันธ์ของทั้งสองกับถูกแทรกแซงด้วยความคาดหวังเรื่องเงินตรา น้ำหลานคู่นี้ทำงานร่วมกันมาตั้งแต่คาเฟ่เฟื่องฟูจนมาถึงยุคที่เริ่มมีคู่แข่งมากขึ้น ทำให้รายได้ของคาเฟ่ไม่ดีเท่าที่เคยเป็นในอดีต น้ำแป๊ะมักให้หัวหน้าให้เท็ดดีทำงานสารพัดให้เขาโดยที่ไม่ได้จ่ายค่าจ้างตามจำนวนและเวลาที่แน่นอน ทำให้เท็ดดีเรียกร้องเงินจากน้ำแป๊ะบ่อยขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งทะเลาะกับน้ำแป๊ะเพราะเรื่องเงิน เท็ดดีให้เหตุผลว่า “เราไม่ได้อยู่ในโลกของการใช้จ่ายด้วยเงินหรือกรี หิวก็ต้องใช้เงิน เจ็บป่วยก็ต้องใช้เงิน” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 143) คำพูดดังกล่าวทำให้เท็ดดีทะเลาะเบาะแว้งกับน้ำแป๊ะในที่สุด จะเห็นว่าสาเหตุของการทะเลาะเบาะแว้งนี้ก็คือเรื่องเงินตรา

ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำแป๊ะกับเท็ดดีเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ทางธุรกิจและผลตอบแทนโดยไม่อาจแยกออกจากกันได้ แม้เท็ดดีจะรู้สึกผิดที่พุดจาเห็นแก่เงินกับน้ำแป๊ะ แต่เมื่อม่อนแนะนำให้เท็ดดีคืนเงินให้น้ำแป๊ะไป เท็ดดีกลับไม่สามารถคืนเงินให้น้ำแป๊ะได้เพราะเขาก็จำเป็นต้องใช้เงินก่อนนี้ในการดำรงชีพ “เงินมันทำให้คนสูญเสียศักดิ์ศรี” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 144) จากคำกล่าวของเท็ดดี แสดงให้เห็นถึงการยอมจำนนต่อเงินตราที่ตัวละครต้องประสบ น้ำแป๊ะกับเท็ดดีผิดใจกันก็ด้วยเรื่องเงินตรา แสดงว่าความสัมพันธ์ของตัวละครแม้จะเป็นไปด้วยดี ก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากอิทธิพลของเงินตราได้ ยิ่งไปกว่านั้น ความบาดหมางในเรื่องเงินตรายังส่งผลต่อมโนทัศน์ของเท็ดดีให้คิดกับน้ำแป๊ะในแง่ลบ “นับวันน้ำแป๊ะทำเหมือนพี่เป็นเลเบอร์ มันไม่เหมือนสมัยก่อน ความสัมพันธ์ของเราดีกว่านี้ อะไรบางอย่างหายไป เอ็งก็อย่าหลงไปกับความใจดีของแกนัก แกร้ายกว่าที่เอ็งคิดเยอะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 142) เมื่อไม่พอใจน้ำแป๊ะเรื่องเงิน มโนทัศน์ของเท็ดดีที่มีต่อน้ำแป๊ะก็กลายเป็นมโนทัศน์ในแง่ลบ เท็ดดีคิดว่าน้ำแป๊ะหลอกใช้เขาและยังบอกความคิดของตนให้ม่อนทราบ ความคิดของเท็ดดีที่มีต่อน้ำแป๊ะยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงอิทธิพลของเงินตราที่มีต่อมโนทัศน์ของตัวละคร

ข. มารุตกับยงยุทธ : ความห่างเหินของพี่น้อง

ในขณะที่นวนิยายเรื่อง *กระเจกเงา / เงากระเจก* นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างน้ำแป๊ะกับเท็ดดีซึ่งถูกแทรกแซงด้วยเงินตรา ส่วนเรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” บอกเล่าเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องที่ห่างเหินเช่นเดียวกัน หากวิเคราะห์ชื่อเรื่อง อาจสื่อว่ามารุตดำรงชีวิตอย่างเปลี่ยวเปลี่ยวและโดดเดี่ยวเพราะมโนทัศน์แบบปัจเจกบุคคลที่ถูกหล่อหลอมในพื้นที่เมือง เรื่องสั้นเรื่องนี้เป็นเรื่องราวของมารุต ตัวละครชายที่ทะเลาะกับพ่อเนื่องจากต้องการมาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ แต่พ่อไม่เห็นด้วย เขาขัดคำสั่งของพ่อและจากบ้านเข้ามาศึกษาต่อและใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพฯ นับแต่นั้น เขามีอาชีพเป็นช่างภาพและโด่งดังขึ้นมาจากผลงานภาพถ่ายงานศพของพ่อ หลังจากกลับบ้านครั้งนั้นมารุตไม่เคยไปเยี่ยมบ้านอีกเลย เขาไม่ได้พบกับแม่และยงยุทธน้องชายเป็นเวลานานจนกระทั่งวันหนึ่งน้องชายของเขาเข้ากรุงเทพฯ มาโดยพลการ มารุตจึงไปรับยงยุทธและพาไปยังสถานที่ต่างๆ ที่ตนคุ้นเคย เวลาผ่านไปจนถึงกลางคืน ยงยุทธรีบวิ่งมาขออยู่กับพี่ชาย แต่ในที่สุดมารุตก็ปฏิเสธโดยอ้างว่ายงยุทธควรกลับไปอยู่ดูแลแม่ และขับรถมาส่งยงยุทธที่สถานีขนส่งและฝากเงินยงยุทธกลับไปให้แม่แทน

ความห่างเหินกับสมาชิกครอบครัวเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อยงยุทธผู้เป็นน้องชายของเขาเดินทางมาที่กรุงเทพฯ มารุตได้รับการติดต่อจากผู้เป็นแม่ให้ไปรับน้องชายผู้ไม่ประสาการใช้ชีวิตในเมืองมาดูแล ในที่แรกเขาปฏิเสธคำขอของแม่อย่างไม่ดีโดยให้เหตุผลว่า “ผมจะเอาเวลาที่ไหนไปดูแล [...] ตัวผมเองก็มีปัญหาเหมือนกันนะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 35) คำพูดดังกล่าวยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงภาวะปัจเจกของมารุตที่ยึดเอาปัญหาของตนเป็นศูนย์กลางและปฏิเสธการดูแลน้องโดยไม่รับฟังเหตุผลของแม่ แต่เมื่อเกิดการถกเถียงกันระหว่างเขากับแม่ มารุตจึงรับคำขอของแม่อย่างเสียมิได้ มารุตกล่าวว่าความรู้สึกของตนเมื่อติดต่อกับทางบ้านนั้น “มีอาการท้องไส้ปั่นป่วน คอหอยตีบตัน อีกทั้งยังมีมือไม้สั่น ส่วนในด้านอารมณ์แล้วเขารู้สึกเหมือนถูกยั่วแหย่ให้ฉุนโกรธ ตัวตนอีกคนหนึ่งที่เคยเปราะบาง เต็มไปด้วยอารมณ์เหวี่ยงไหวเข้าครอบงำ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 36) ภาวะปัจเจกนิยมของมารุตทำให้เขายึดถือชีวิตในเมืองเป็นสรณะ เขาจึงนิยมการใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ แข่งขัน ซึ่งแสดงถึงความมีจุดมุ่งหมายทั้งในการใช้ชีวิตและการประกอบอาชีพ นั่นคือการใช้ชีวิตที่มีเหตุผลสำหรับเขา ในขณะที่เดียวกันก็พยายามขจัดวิถีชีวิตด้านอารมณ์และความไม่แน่นอนออกไป

มารุตใช้ชีวิตอย่างเป็นปัจเจกบุคคลอยู่ในพื้นที่เมืองมาโดยตลอด คำขอของแม่ที่ต้องการให้มารุตไปดูแลน้องจึงนับว่าเป็นการกระทำที่ไม่มีปี่มีขลุ่ย ไร้เหตุผลอันควรและที่ไปที่ไปในสายตาของมารุต ดังที่เขาพยายามไต่ถามว่าน้องมากรุงเทพฯ เมื่อไหร่และมาทำอะไร “มันเข้ามาตั้งแต่

เมื่อไหร่ มากับใคร ทำไมแม่ไม่บอกผมล่วงหน้า” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 35) จะเห็นได้ว่ามารุตพยายามถามหาความแน่นอนเรื่องที่นั่งลงมากองเตียง แต่แม่ของเขาก็ไม่อาจให้คำตอบได้ การลงมากองเตียง โดยผลการของยงยุทธจึงถือเป็นภาพแทนวิถีชีวิตในบ้านเกิดที่มารุตมองว่าเป็นวิถีชีวิตที่ดำเนินไปตามอารมณ์มากกว่าเหตุผลและความแน่นอนซึ่งมารุตพยายามขจัดออกไป เขาจึงปฏิเสธคำขอของแม่ในตอนแรกโดยอ้างว่ามีปัญหาส่วนตัว แต่เขาก็ไม่สามารถอธิบายให้แม่ฟังได้ว่าปัญหาคืออะไร อนุมานได้ว่า ปัญหาส่วนตัวที่มารุตบอกกับแม่เป็นเพียงข้ออ้างให้เขาไม่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนทางบ้านอีกเท่านั้น

ในทางกลับกัน มารุตกลับพบว่าเมื่อได้รับการติดต่อจากทางบ้าน ท่ามกลางความเบื่อหน่ายนั้นยังมีความผูกพันกับครอบครัวหลงเหลืออยู่ “เมื่อไหร่ที่ผมรู้สึกเหงาหงอย ซิงซัง หงุดหงิด อารมณ์เสีย ผมกลับรู้สึกมีสายใยบางๆ บังเกิดขึ้นระหว่างผมกับครอบครัว ท่ามกลางความหงาม เหม็น ผมรู้สึกกระเิบเข้าไปใกล้ชิดกับคำว่าผูกพัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 38) จากข้อความดังกล่าว เผยให้เห็นถึงความรู้สึกที่ย้อนแย้งของมารุต ระหว่างความต้องการที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการผลัดไสสายสัมพันธ์นี้ออกไป ความย้อนแย้งดังกล่าวอาจเกิดขึ้นเพราะวิถีชีวิตแบบปัจเจกนิยมของมารุตที่เกิดจากการใช้ชีวิตในพื้นที่เมือง แต่ในขณะที่เดียวกันเขาก็ยังต้องการที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวอยู่ แต่วิถีชีวิตแบบปัจเจกนิยมของเขาที่ไม่เอื้อให้เขามีปฏิสัมพันธ์กับผู้ครอบครัว ทำให้มารุตแสดงออกต่อครอบครัวอย่างหงามเหม็น

ภาวะปัจเจกนิยมของมารุตแสดงให้เห็นชัดเจนผ่านสิ่งที่เขาปฏิบัติต่อยงยุทธผู้เป็นน้องชาย เมื่อเขาทราบว่าน้องมากองเตียง เขาพยายามบ่ายเบี่ยงกับแม่ที่โทรศัพท์มาแจ้งข่าวอย่างเต็มที่ที่จะไปรับน้องมาดูแลจนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้อีก มารุตยื่นกรานปฏิเสธด้วยเหตุผลว่าเขามีปัญหามากมายที่ต้องจัดการ “ผมจะเอาเวลาที่ไหนไปดูแล แล้วมันเข้ามาตั้งแต่เมื่อไหร่ ทำไมแม่ไม่บอกผมล่วงหน้า นี่กรุงเทพฯ นะแม่ มันหาได้ง่ายๆ ที่ไหนเล่า ตัวผมเองก็มีปัญหาเหมือนกันนะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 35) การที่มารุตเห็นปัญหาของตนเองสำคัญกว่าน้องชาย และไม่มีเวลามากพอที่จะดูแลน้องแสดงให้เห็นถึงภาวะปัจเจกบุคคลของเขาในแง่หนึ่ง เพราะมารุตนี้ถึงความรู้สึกของตนเป็นศูนย์กลางโดยไม่สนใจว่าน้องชายจะเป็นอย่างไร

เมื่อเขาไม่สามารถปฏิเสธแม่ได้จึงจำใจต้องไปรับน้องชาย มารุตปฏิบัติต่อน้องชายอย่างห่างเหิน และรู้สึกว่าน้องชายอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า เห็นได้จากที่มารุตไม่สนใจเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของมารุต เขาพาน้องชายไปซื้อเครื่องแต่งตัวใหม่ตามที่เขาเห็นว่าเหมาะสม “มารุตพาน้องชายไปซื้อเสื้อผ้า กางเกงยีน และรองเท้าผ้าใบ เมื่อน้องชายลองชุดจนเขาเห็นว่าเหมาะสมดีแล้ว มารุตก็จ่ายเงินแล้วบอกคนขายให้นำชุดเก่าที่น้องชายใส่มาจากบ้านพับใส่ในถุงของทางร้าน” (อุทิศ เหมะ

มะมูล, 2551, หน้า 41) อาจกล่าวได้ว่า ความเหมาะสมในที่นี้หมายถึงเหมาะสมกับสภาพพื้นที่เมือง จากนั้นมารุตพายงยุทธไปยังสถานที่ต่างๆ ที่เขาคุ่นเคยยงยุทธยึดให้พี่ชายอย่างชื่นชม แต่มารุตกลับเห็นว่า “ยงยุทธมองพี่ชายด้วยสายตายึดกริมาศภูมิใจ แต่มารุตเห็นว่าเป็นสายตาที่ไม่เหมาะสม เขาไม่ชอบที่น้องชายแสดงพฤติกรรมประเจิดประเจ้อแบบบ้านนอกที่ไม่รู้จักสำรวมกิริยา” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 45) มารุตคิดว่ากิริยาชื่นชมของน้องชายเป็นกิริยาแบบ “บ้านนอก” แสดงว่ามารุตรู้สึกอับอายกับกิริยาดังกล่าวจึงอยากให้ยงยุทธหยุดทำกิริยานั้นเสีย ดังที่เขาถามน้องชายว่า “เอ็งยึดอะไรนักหนา” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 45) แต่ยงยุทธเอาแต่นิ่งเงียบอาการเงิบของยงยุทธจึงถือได้ว่าเป็นกลวิธีการไม่สยบยอมต่อมารุต เพราะมารุตไม่อาจล่วงรู้ถึงความคิดของน้องชายได้เลย ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “ความเงิบของเขาทำให้ผมหัวน้กั้ว หากเขาพูดอะไรสักคำ ผมยังจะจัดการได้ง่ายกว่าในฐานะพี่กับน้อง แต่ในความเงิบของน้องชาย เขาเป็นนายตัวเอง อยู่นอกเหนืออำนาจทุกสิ่งทุกอย่างที่ใครจะครอบงำเขาได้” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 44) จะเห็นได้ว่ามารุตไม่อาจห้ามไม่ให้น้องชายทำกิริยาที่เขาไม่ต้องการได้ เนื่องจากความเงิบของยงยุทธนั่นเอง

มโนทัศน์เรื่องเงินตราของมารุตและยงยุทธยังขัดแย้งกันอย่างชัดเจน เห็นได้จากตอนที่ยงยุทธให้เงินขทาน ยงยุทธคิดว่า “ผมแค่รู้สึกเห็นใจแล้วก็ให้เงินเขาแค่นี้สิบาท มันจะอะไรนักหนา” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 46) แต่มารุตคิดว่า “เอ็งถุกมันหลอกแล้วยุทธ ยิงเอ็งให้เงินขทานมากเท่าไร เอ็งก็เป็นคนสนับสนุนให้เกิดวงจรสกปรกในสังคมมากเท่านั้น” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 46) มโนทัศน์ของมารุตที่ต่อต้านการให้เงินขทาน เขาไม่เชื่อว่ารอยแผลไฟไหม้ของขทานจะเป็นของจริง ตรงกันข้ามกับยงยุทธที่ต้องการให้เงินขทานเพื่อช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอกว่า มโนทัศน์ที่ตรงข้ามกันของพี่น้องคู่นี้อาจสื่อถึงชุดความคิดที่ถูกหล่อหลอมจากสิ่งแวดล้อมคนละแบบ มโนทัศน์ของมารุตถูกหล่อหลอมขึ้นมาจากวิถีชีวิตแบบปัจเจกนิยมในพื้นที่เมือง เขาจึงตัดสินคนอื่นด้วยความไม่ไว้เนื้อเชื่อใจ การที่มารุตคิดว่าขทานไม่ได้มีบาดแผลจริงๆ แต่ต้องการหลอกให้ผู้อื่นสงสารและให้เงิน แสดงให้เห็นว่ามารุตไม่ไว้ใจบุคคลรอบข้าง ซึ่งตอกย้ำถึงภาวะปัจเจกบุคคลของมารุตด้วย

ส่วนมโนทัศน์ของยงยุทธถูกหล่อหลอมขึ้นมาจากพื้นที่ท้องถิ่นซึ่งวิถีชีวิตของผู้คนยังคงมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ ยงยุทธจึงยังเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือผู้อื่น การที่มารุตคิดว่ายงยุทธถูกขทานหลอกยังแสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์ของมารุตที่มีต่อน้องชายว่าลำหลังและไม่ทันคน ยิ่งไปกว่านั้น มารุตยังคิดว่า “เขามองเห็นการผัดวันประกันพรุ่ง ความเรื่อยเฉื่อย นี่เป็นใบหน้าอีกแบบที่เขาไม่อยากจะพบเห็น ไม่อยากจะพูดคุยด้วย ไม่อยากจะเอาใจใส่ เพียงแต่ – หน้ากากนี้มันสวม

อยู่บนตัวตนของน้องชายเขา” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 49) นอกจากมโนทัศน์ที่ขัดแย้งกันแล้ว มารุตยังไม่อยากติดต่อกับน้องชายเนื่องจากเขาไม่ชอบกิริยาของน้องซึ่งดู “บ้านนอก” ในสายตาของมารุต นอกจากนั้นกิริยาแบบที่เขาไม่อยากพบยังเป็นกิริยาของน้องชาย ยังแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างมโนทัศน์ที่เกิดจากพื้นที่เมืองกับความผูกพันกับสมาชิกในครอบครัว อาจวิเคราะห์ได้ว่า การติดต่อกับยงยุทธเป็นเครื่องเตือนใจว่าเขาเองก็เติบโตขึ้นมาจากพื้นที่ท้องถิ่นซึ่งมารุตพยายามลบเลือนออกไป

มารุตกับยงยุทธก็ใช้เวลา่วมกันในช่วงสั้นๆ จนถึงตอนกลางคืน จนในที่สุดยงยุทธเปิดเผยความต้องการของตนในการเดินทางมาที่กรุงเทพฯ ก็เพราะ “พีน้าจะกลับไปเยี่ยมบ้านบ้าง ยงยุทธนึกอะไรไม่ออก มีเพียงคำคำนี้ลอยเด่นชัดอยู่กลางใจเขา” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 48) ความต้องการที่แท้จริงของยงยุทธคืออยากให้พี่ชายกลับไปเยี่ยมบ้าน เขาต้องการรื้อฟื้นความสัมพันธ์อันดีที่เคยมีกับพี่ชายเหมือนเมื่อครั้งที่ทั้งสองอาศัยอยู่ที่บ้านเกิดด้วยกัน แต่ในสายตาของมารุต ยงยุทธเป็นเพียงตัวแทนของโลกใบเก่าซึ่งความผูกพันระหว่างสมาชิกครอบครัวยังเป็นไปด้วยดี แต่ในปัจจุบัน มารุตนิยมชมชอบการใช้ชีวิตแบบปัจเจกและไม่ต้องการที่จะมีปฏิสัมพันธ์ใดๆ กับสมาชิกครอบครัวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ท้องถิ่นอีก สิ่งที่มารุตทำคือบอกให้น้องชายกลับบ้าน “พีน้าเอ็งควรจะกลับบ้าน” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 49) เขาปฏิเสธโดยสิ้นเชิงแม้ยงยุทธจะขออยู่กับเขาเพียงแค่อีกหนึ่งวัน “ให้ผมอยู่กับพี่อีกสักวันไม่ได้หรือ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 49) สิ่งที่มารุตใช้เป็นตัวแทนแทนปฏิสัมพันธ์ที่น้องชายร้องขอก็คือเงิน “พี่ฝากให้แม่ห้าพันนะ แล้วอีกสามพันเองเอาไว้ติดตัว” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 49) การที่มารุตปฏิเสธคำขอของน้องชายอย่างไร้เยื่อใยได้แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์แบบปัจเจกนิยมของเขาอย่างชัดเจน

ยิ่งไปกว่านั้น การที่มารุตให้เงินน้องชายยังถือเป็นการใช้เงินซื้อความสัมพันธ์ที่เขาพึงมีกับสมาชิกในครอบครัว อนุมานได้ว่าการกระทำของมารุตได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมให้มองเห็นว่าเงินตรามีคุณค่าทดแทนปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกครอบครัวได้ ในขณะเดียวกัน สายตาของยงยุทธก็มองว่า “ภายใต้ใบหน้าและเรือนร่างของพี่ชายนี้เหมือนไม่มีสิ่งมีชีวิตใดอยู่ในนั้น” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 49) อาจวิเคราะห์ได้ว่า ภาวะปัจเจกนิยมของมารุตแสดงผ่านความต้องการของตนเองเป็นศูนย์กลาง การใช้ชีวิตอยู่ในสังคมโดยแทบไม่มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับใคร เขามองว่าการให้เงินขอทานเป็นกลลวงที่ใช้หลอกเอาเงินผู้อื่น และเขาปฏิเสธความสัมพันธ์กับสมาชิกครอบครัวโดยสิ้นเชิง ภาวะปัจเจกนิยมดังที่กล่าวมาข้างต้นลดทอนความเป็นมนุษย์ของมารุตในสายตาของน้องชาย เขาจึงมองว่าพี่ชายเป็นเหมือนร่างที่ไร้ชีวิต อีกทั้งเขายังปฏิเสธเงินของพี่ชายโดยบอกว่า “พี่เอาไปให้แม่เองเถอะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 50) การที่ยงยุทธปฏิเสธเงินของพี่ชายแสดง

ให้เห็นว่าเขาปฏิเสธมโนทัศน์ที่ถูกหล่อหลอมโดยระบบทุนนิยม อีกทั้งยังเป็นการสั่นคลอนมโนทัศน์ของมารุตที่คิดว่าเงินตราสำคัญเหนือปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัว การกระทำของยงยุทธยังถือเป็นการปฏิเสธความสัมพันธ์ที่หล่อเลี้ยงด้วยเงินดั่งมโนทัศน์ที่ถูกหล่อหลอมโดยระบบทุนนิยมของมารุตที่เห็นว่าเงินตราสามารถซื้อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวได้

การมาเยือนพี่ชายของยงยุทธได้สั่นคลอนภาวะปัจเจกนิยมของมารุต มารุตได้ออกแบบการใช้ชีวิตของตนเองให้ดำเนินไปด้วยกิจวัตรเดิมๆ ที่ไม่ต้องผูกพันกับใคร หลังจากที่มารุตส่งยงยุทธขึ้นรถกลับบ้านแล้ว เขาต้องการที่จะกลับเข้าสู่วิถีชีวิตแบบปัจเจกที่เคยมี “ผมจะกลับไปดื่มด่ำกับความรู้สึกเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่างที่รายล้อมรอบตัว [...] ดึงเอาโลกของผมเข้ามากระชับตัว ในช่วงเวลานี้กิจกรรมต่างๆ ที่ทำซ้ำเดิมล้วนสำคัญต่อผมทั้งสิ้น ปล่อยให้กระแสน้ำเหล่านี้ชะล้างภาพแตกต่างออกไปจากชีวิตผม” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 50) จากคำพูดของมารุตแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตแบบปัจเจกนิยมของเขาถูกสั่นคลอนโดยการมาเยือนของน้องชาย ผู้ย้าเตือนให้มารุตจำได้ถึงปฏิสัมพันธ์ในครอบครัวที่ตนละทิ้งมาเป็นเวลานาน ความรู้สึกของมารุตเมื่อถูกน้องชายปฏิเสธเงินของเขาคือ “มันเหมือนคุณเป็นแผ่นอะไรเรียบๆ และถูกเป้าอันหนึ่งกดทับลงมาที่คุณอย่างรุนแรง จากนั้นคุณก็พบว่าตนเองมีรูโหว่” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 52) อาการมีรูโหว่สื่อถึงตัวตนที่เวิ้งว้างเติมไม่เต็มของมารุต เนื่องจากภาวะปัจเจกนิยมทำให้เขาปฏิเสธที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว รูโหว่จึงแสดงถึงความกลวงเปล่าภายในจิตใจของเขาที่แทนค่าทุกอย่างด้วยเงินตรา และคิดว่าคนอื่นจะต้องคิดเหมือนกันกับเขา

มารุตพยายามกลบเกลื่อนความว่างเปล่าภายในจิตใจด้วยการพยายามสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอีกครั้ง ดังที่เขาประทับใจในความผูกพันของสองแม่ลูกที่ชายอาหารนกออยู่ที่บริเวณห้องสนามหลวง “ภาพชีวิตของสองแม่ลูกตรงหน้าทำให้ผมรู้สึกประทับใจและเกิดความผูกพันอย่างลึกลับ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 52) มารุตพยายามสร้างปฏิสัมพันธ์กับแม่ลูกคู่นี้โดยการซื้ออาหารนก แต่สองแม่ลูกไม่รับธนบัตรหนึ่งพันบาทเพราะไม่มีเงินทอน มารุตยืนกรานที่จะให้โดยไม่รับเงินทอน แต่ทั้งสองก็ยังไม่ยอมรับเงินของมารุต เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้มารุตรู้สึก “ว่างโหวงทำอะไรไม่ถูก” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 53) เห็นได้จากที่มารุตรู้สึกว่างเปล่าเมื่อสองแม่ลูกไม่รับเงินของเขา อาจตีความได้ว่ามารุตใช้เงินเป็นปัจจัยสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างขึ้นมาอีกครั้งเมื่อบุคคลทั้งสองไม่รับเงินของมารุต ตีความได้ว่ามารุตไม่สามารถใช้เงินสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างได้ ความว่างโหวงที่เกิดขึ้นจึงอนุมานได้ว่าเป็นความโดดเดี่ยวที่เกิดจากภาวะปัจเจกบุคคลของเขาที่ขาดไร้ซึ่งปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง

ค. คุณนายสุดประภากับลูกสาว : ความห่างเหินระหว่างแม่กับลูก

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” นำเสนอความห่างเหินระหว่างพี่น้องเพราะภาวะปัจเจกบุคคลของมารุตซึ่งเป็นพี่ชาย ส่วนเรื่องสั้น “ต่าง” เผยให้เห็นถึงความห่างเหินระหว่างสมาชิกในครอบครัวเช่นกันแต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก เรื่องสั้นเรื่องนี้เป็นเรื่องของครอบครัวหนึ่งซึ่งมีคุณนายสุดประภาเป็นผู้นำครอบครัว ครอบครัวนี้มีธุรกิจหลายอย่างโดยมีคุณนายสุดประภาเป็นผู้บริหาร เธอจึงแทบจะไม่มีเวลาให้กับลูกสาววัยรุ่นเลย เมื่อลูกสาวพยายามจะเข้ามาคุยด้วยเธอก็ตัดบทอยู่เสมอว่าต้องรีบไปทำงาน จนกระทั่งเธอมาทราบจากแพทย์ที่โรงพยาบาลว่าลูกสาวกินยาฆ่าตัวตายแต่แพทย์ได้ล้างท้องช่วยชีวิตไว้ทัน แต่แท้ที่จริงแล้วลูกสาวของคุณนายสุดประภาตั้งครรรค์ แต่ต้องการลบล้างปัญหาดังกล่าวจึงกินยาฆ่าตัวตายและโทรศัพท์บอกให้เพื่อนมาช่วยชีวิต จากนั้นเธอก็ขอร้องแพทย์ไม่ให้บอกแม่เรื่องของเธอตั้งครรรค์ เมื่อคุณนายสุดประภารู้ว่าลูกสาวพยายามฆ่าตัวตาย เธอก็ตั้งใจจะให้เวลากับลูกสาวให้มากขึ้น เธออยากจะทำใจลูกสาววัยรุ่นจึงสั่งให้เลขาฯ ติดต่อนักจิตวิทยาวัยรุ่นให้ เพื่อที่เธอจะได้ไปเข้าคอร์สอบรมเพิ่มความเข้าใจในตัววัยรุ่น

ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินระหว่างคุณนายสุดประภาและลูกสาวดูจะเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในสังคมทุนนิยม กล่าวคือ สังคมทุนนิยมได้ปลูกฝังให้ผู้คนเห็นความสำคัญของการสะสมเงินตราเป็นสิ่งสำคัญ และยังต้องการแรงงานเข้าสู่ระบบการผลิตซึ่งเอื้อให้เพศหญิงออกไปทำงานนอกบ้านเหมือนเพศชาย คุณนายสุดประภาผู้เป็นแม่จึงออกไปทำงานหาเงินจนไม่ได้ดูแลลูกสาวตามบทบาทของแม่ แต่กระนั้นคุณนายสุดประภาก็ยังรู้สึกผิดที่ห่างเหินกับลูกสาวทั้งที่จริงก็อยากมีเวลาใกล้ชิดกับลูกของตน คุณนายสุดประภา รู้สึกว่าความห่างเหินนี้เป็น “ความรู้สึกผิดที่อยู่ในใจ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 59) จะเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าคุณนายสุดประภาจะหลุดพ้นจากค่านิยมเดิมๆ ที่ตรึงผู้หญิงเอาไว้ในพื้นที่ส่วนตัว เธอก็ยังคงรู้สึกผิดอยู่ไม่คลายที่ไม่ได้ทำหน้าที่ ‘แม่’ ตามที่สังคมคาดหวัง ดังนั้น การที่คุณนายสุดประภา มีบทบาทในพื้นที่สาธารณะก็ไม่ได้หมายความว่าเธอหลุดพ้นจากสถานะที่สังคมคาดหวังในตัวเพศหญิงโดยสิ้นเชิง ในขณะเดียวกัน น้ำเสียงของผู้แต่งเองก็เข้าอกเข้าใจสายสัมพันธ์ที่ห่างเหินในครอบครัว และไม่โทษว่าเป็นความผิดของผู้เป็นแม่ฝ่ายเดียว “เราจะกล่าวหาเธอได้เต็มปากเต็มคำหรือไม่ ในเมื่อความเป็น “ปีกแผ่น” ของครอบครัวและการรักษาภาพที่เป็นอยู่นี้ได้ผลักดันให้คุณนายออกไปทำงานเพื่อคงสภาพในครอบครัวดำรงอยู่อย่างมั่นคงสืบไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 59) จะเห็นได้ว่า ความมั่นคงเป็นปีกแผ่นของครอบครัวถูกตีค่าด้วยเงิน แม่ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจึงถูกผลักดันให้ไขว่คว้าหาเสถียรภาพทางการเงินเพื่อ

อ้างความเป็นอยู่ของครอบครัวซึ่งต้องแลกมาด้วยความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน สภาพสังคมร่วมสมัย ได้ทำให้คุณนายตกอยู่ในสถานะดังกล่าวอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง

ส่วนลูกสาวของคุณนายสุดประภาเองก็พยายามที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับแม่ของเธอ ดังจะเห็นได้จากตอนที่เธออยากจะทำมาค้ายกับแม่ แต่คุณนายสุดประภาต้องรีบไปทำงาน เธอ “ถ่ายรูปลูกสาวของตน และกล่าวว่า “มีอะไรโทร. ไปคุยกับหม่าม้าที่ออฟฟิศนะ”” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 60) จะเห็นได้ว่า คุณนายสุดประภาปฏิเสธที่จะมีปฏิสัมพันธ์ต่อหน้ากับลูกสาว และเลือกที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับลูกสาวทางโทรศัพท์แทน อาจวิเคราะห์ได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคุณนายกับลูกสาวถูกขับเคลื่อนด้วยระบบทุนนิยม การที่คุณนายไม่สามารถมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งหน้ากับลูกสาวได้ เป็นเพราะเธอต้องแบกรับภาระในการทำงาน ตามที่ระบบทุนนิยมสร้างความคาดหวังให้บุคคลเห็นความสำคัญของเงินตราเป็นสำคัญ ดังนั้น การที่คุณนายกับลูกสาวขาดปฏิสัมพันธ์กันจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ปัญหาที่ลูกสาวของคุณนายสุดประภาประสบก็คือตั้งครรรภ์ไม่พึงประสงค์ เธอเลือกแก้ปัญหาตามวิธีของเพื่อนก็คือกินยานอนหลับจำนวนมากและโทรศัพท์บอกเพื่อนให้พาเธอไปล้างท้องได้ทันเวลา จากนั้นเธอก็ขอรื่องแพทย์ให้ปกปิดเรื่องของเธอตั้งครรรภ์เอาไว้ อาจกล่าวได้ว่าเธอตั้งใจปิดเบือนความจริงเรื่องของเธอตั้งครรรภ์ให้กลายเป็นว่าเธอตั้งใจฆ่าตัวตายเพราะตั้งครรรภ์ไม่พึงประสงค์ แต่ความจริงแล้วเธอไม่ได้ต้องการฆ่าตัวตาย แต่เพียงแค่ต้องการกำจัดปัญหาเท่านั้น ดังที่เธอกล่าวว่า “เพียงเท่านั้นเธอก็จะล้างปัญหาได้อย่างสะอาดหมดจด” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 63) จะเห็นว่าการตั้งครรรภ์ถูกอนุมานว่าเป็นปัญหาที่เธอต้องกำจัดออกไป ในตัวบทนี้ไม่ได้กล่าวถึงการทำแท้งอย่างชัดเจน บอกแต่เพียงความรู้สึกของแพทย์ซึ่ง “เห็นอยู่แล้วว่าเด็กสาวอย่างเธอยังไม่พร้อมที่จะให้กำเนิดทารกน้อย” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 65) ดังนั้นการกำจัดปัญหาที่แท้จริงที่เด็กสาวต้องการก็คือการทำแท้ง ความรู้สึกของเธอหลังจากที่แพทย์รับปากว่าจะไม่บอกแม่ของเธอเรื่องตั้งครรรภ์ยังเป็นความ “รู้สึกปลอดภัยโปร่งใจ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 65) ความรู้สึกปลอดภัยโปร่งใจดังกล่าวอาจเกิดขึ้นเพราะเธอสามารถปกปิดปัญหาที่เกิดขึ้นได้สำเร็จโดยที่แม่ไม่ได้ล่วงรู้ความจริง การที่เธอใช้วิธีฆ่าตัวตายบังหน้าเพื่อให้แพทย์ช่วยปกปิดความจริงเป็นวิธีที่เธอคิดขึ้นเองโดยไม่ได้ผ่านการปรึกษากับแม่แต่อย่างใด การที่เด็กสาวแก้ปัญหาเรื่องนี้ด้วยตนเอง ยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงความห่างเหินของคุณนายสุดประภากับเธอมากขึ้น แต่เมื่อเรื่องราวคลี่คลาย นอกจากเธอจะรู้สึกปลอดภัยโปร่งใจแล้ว เธอยังรู้สึก “บางครั้งก็รู้สึกกลัวงโม่ เด็กสาวรู้สึกว้าเหว เป็นความรู้สึกสูญเสียเข้มข้น รู้สึกน้ำตาตกใน เมื่อน้ำตาตกลงไปในรูกลวงโม่ไร้ก้นภายในจิตใจเธอ เด็กสาวรู้สึกขาดพ่อง ว้าเหว” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 65) อาจกล่าวได้ว่า ความรู้สึกกลัวงโม่สื่อ

ให้เห็นถึงวิถีชีวิตอันโดดเดี่ยวและความกลวงเปล่าภายในจิตใจของเธอซึ่งแสดงให้เห็นผ่านการแก้ไขปัญหายุ่งยากในชีวิตของเด็กสาววัยรุ่นอย่างการทำแท้งเพียงลำพัง

ง. เรื่องสั้นเรื่อง “ด้วยรักและความลับเล็กๆ”: ความผูกพัน (ที่เป็นพิษ)

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “ต่าง” นำเสนอความห่างเหินระหว่างแม่กับลูก เพราะบทบาทของแม่ถูกแทรกแซงด้วยภาระการทำงานหาเงินตามความคาดหวังของระบบทุนนิยม ส่วนเรื่องสั้นเรื่องนี้เผยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกในแม่ที่มีที่ต่างออกไป นั่นก็คือความผูกพันระหว่างพ่อลูกในสังคมเมืองร่วมสมัย เรื่องเล่าความสัมพันธ์ระหว่างลูกสาวคนเล็กกับป้า ที่มีความรักความเข้าใจกันเป็นพิเศษกว่าสมาชิกคนอื่นๆ ในบ้าน ป้าเป็นชายวัย 70 ปีที่ใช้ชีวิตอยู่คนเดียวในบ้านหลังจากที่หย่ากับภรรยา เขาซื้อบ้านในกรุงเทพฯ และพาลูกๆ ย้ายมาอยู่กันที่นี่ ป้ามีลูกสาวสามคน ทั้งสามได้ย้ายออกไปใช้ชีวิตอยู่ด้วยตนเองแล้ว ป้าจึงมีกิจวัตรของตนเอง ได้แก่ การเลี้ยงปลาและตกแต่งตู้ปลา สะสมวิดีโอจิวและของตกแต่งบ้านเก่าแก่ ทุกวันเสาร์อาทิตย์ป้าจะไปเที่ยวเยาวราชและสวนจตุจักรตามลำพัง ลูกสาวคนกลางกับลูกสาวคนเล็กจะเข้ามารับประทานอาหารเช้าด้วยทุกวันอาทิตย์ แต่ป้ากับมุกมีข้อตกลงพิเศษต่อกัน ได้แก่ ป้าจะซื้อกับข้าวไว้ให้มุกนำไปรับประทานที่หอพัก มุกจึงต้องเข้ามาอยู่กับข้าวที่บ้านทุกสัปดาห์ การกระทำดังกล่าวส่งผลทางอ้อมให้มุกเข้าบ้านมาพบป้าบ่อยขึ้น ความผูกพันสนิทสนมระหว่างป้ากับมุกเป็นไปโดยไม่ต้องมีคำอธิบาย สร้างความอิจฉาและไม่เข้าใจให้แก่สมาชิกคนอื่นๆ ในบ้าน ทั้งสองมีความลับที่รู้กันอยู่เพียงสองคนมากมาย จนกระทั่งวันหนึ่งป้ากับมุกมีเรื่องเข้าใจผิดกันแต่ไม่ได้พูดกันให้เข้าใจทำให้ทั้งสองไม่ได้พบกันเป็นเวลานาน จนกระทั่งป้าคิดถึงถึงความไม่แน่นอนของชีวิต จึงเดินทางไปเยี่ยมมุกด้วยตนเอง

วิถีครอบครัวในเรื่องสั้นเรื่องนี้ดำเนินไปตามครรลองของพื้นที่เมือง สมาชิกครอบครัวไม่ค่อยมีโอกาสได้อยู่ร่วมกันมากนักเนื่องจากความจำเป็นในการทำงาน ผู้เป็นพ่อใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังโดยมีลูกสาวแะมาเยี่ยมเป็นครั้งคราว ลูกสาวคนกลางกับคนเล็กที่มาเยี่ยมพ่อได้บ่อยๆ ก็ปฏิบัติต่อพ่อแตกต่างกัน กล่าวคือ ลูกสาวคนกลางจะคอยซื้ออาหารที่ดีต่อสุขภาพมาให้พ่อรับประทาน รวมไปถึงยาบำรุงต่างๆ นอกจากนั้นเธอยังเป็นผู้พาพ่อไปตรวจสุขภาพทุกปี สิ่งที่เราเรียกได้ว่าเป็นสิ่งที่ซัดใจพ่อ แต่ในทางตรงข้ามกลับเป็นการกระทำที่แสดงถึงความห่วงใยสุขภาพของพ่อ และน่าจะเป็นการกระทำที่ลูกสาวพึงดูแลพ่อในยามชรา

ตรงกันข้ามกับมุกที่ปล่อยให้พ่อทำในสิ่งที่ตนมีความสุข แทนที่จะซื้อของบำรุงสุขภาพ มุกซื้อสุรา ชีการ์ ไฟแช็กมาฝากผู้เป็นพ่อเพราะรู้ว่าท่านชอบ อาจวิเคราะห์ได้ว่า พี่สาวคนกลางเห็น

ความสำคัญของสุขภาพของพ่อมากเป็นอันดับแรกจึงไม่ยอมผ่อนปรนให้พ่อได้ทำสิ่งที่ตนชอบ แต่การดูแลสุขภาพที่ลูกสาวคนกลางจัดหามาให้มีส่วนร่วมกับความสุขของพ่อ “ความสุขเล็กๆ ในชีวิตประจำวันค่อยๆ ถูกริบคืนไปที่ละอย่างสองอย่าง เหล้าห้ามกิน บุหรี่ห้ามสูบ ขนมเค้กก็อีก” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 197) อัจฉริยาวิเคราะห์ได้ว่าการกระทำของพี่สาวมุกเป็นไปตามเงื่อนไขของการเป็น ‘ลูกสาว’ ซึ่งมีพันธกิจในการดูแลพ่อ โดยเฉพาะเรื่องสุขภาพจนละเลยแง่มุมทางจิตใจ ส่วนสิ่งที่มุกทำ ถึงแม้จะเป็นการสร้างความแน่นแฟ้นระหว่างพ่อลูก แต่ในขณะเดียวกันเธอก็ทำสิ่งที่ เป็นพิษภัยต่อพ่อซึ่งอายุมาก

จะเห็นได้ว่ามุกไม่เคยฝืนใจป้าด้วยเหตุผลเรื่องสุขภาพ มุกถามไถ่และรับฟังเรื่องราวที่ป้าเล่าให้ฟังอย่างเอาใจใส่ “วันนี้ป้าไปไหนมาบ้าง” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 198) การกระทำของมุกแสดงให้เห็นว่าเธอเข้าใจความสุขที่แท้จริงของป้าจึงใส่ใจรับฟังเรื่องที่ป้าเล่าเพราะรู้ว่านั่นคือสิ่งที่ป้าทำอย่างมีความสุข อีกทั้งมุกยังไม่เคยห้ามไม่ให้ป้าออกนอกบ้านตามลำพังเหมือนพี่สาว “ป้ามีความสุขอย่างนี้ ปล่อยให้ป้าทำไปสิ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 197) จะเห็นได้ว่ามุกปล่อยให้ป้าทำตามความสุขของตน ตรงข้ามกับการกระทำของพี่สาว มุกเห็นความสุขของพ่อมาเป็นอันดับแรก เธอจึงปล่อยให้พ่อทำตามใจ ตรงข้ามกับพี่สาวซึ่งเป็นห่วงว่าพ่อจะเป็นอันตรายเมื่อเดินทางไปคนเดียวเพียงลำพังจึงคอยห้ามปรามพ่ออยู่บ่อยครั้ง การที่มุกสนับสนุนในสิ่งที่พ่อต้องการทำอาจเป็นการคำนึงถึงความสุขของพ่อ แต่ก็อาจตีความได้ว่ามุกสนับสนุนให้พ่อทำสิ่งที่ เป็นภัยต่อตนเองด้วยเช่นกัน

สัมพันธภาพระหว่างมุกกับพ่อแน่นแฟ้นมาโดยตลอดตั้งแต่เล็กจนโต แต่เมื่อเธอเรียนจบปริญญาโทก็ได้แยกตัวออกไปใช้ชีวิตของตัวเอง “เดี๋ยวนี้ลูกสาวคนเล็กโตแล้ว มีงานล้นมือต้องทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างพ่อลูกแทบไม่หลงเหลืออีกแล้ว” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 183) ด้วยสภาพสังคมแบบทุนนิยมที่ผลักดันให้พลเมืองมีวิถีชีวิตแบบปัจเจกทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อลูกไม่แน่นแฟ้นดังเดิม “ยิ่งเรียนสูงเข้าก็ยิ่งไม่เอาพ่อแม่ จะขอแยกออกไปอยู่ลำพัง” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 185) ในที่นี้การศึกษาก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สมาชิกครอบครัวห่างเหินกัน เพราะการศึกษาในด้านต่างๆ เร่งเร้าให้ผู้เชี่ยวชาญในด้านนั้นใช้ความรู้ประกอบอาชีพหาเลี้ยงตน อีกทั้งการจัดแบ่งพื้นที่ตามจุดประสงค์ที่ต่างกัน พื้นที่อยู่อาศัยกับที่ทำงานจึงถูกแบ่งแยกออกจากกันอย่างชัดเจน ทำให้การเดินทางไปทำงานเป็นอีกปัจจัยที่ผลักดันให้สมาชิกครอบครัวต้องย้ายออกจากบ้านเพื่ออยู่ในที่พักอาศัยใหม่ที่ใกล้กับที่ทำงาน มุกย้ายออกจากบ้านไปอยู่หอพักตั้งแต่สมัยเรียนมหาวิทยาลัย แต่มุกก็มาเยี่ยมพ่อบ่อยเป็นประจำ ทั้งสองเข้าใจกันและกันผ่านความเงียบ พ่อเสนอจะซื้อกับข้าวเตรียมไว้ให้เธอ มุกจึงได้กลับบ้านบ่อยขึ้นเพื่อไปรับกับข้าว และเธอก็ซื้อขนมเค้ก

ของโปรดไปฝากผู้เป็นพ่อด้วย ด้วยวิธีนี้ ความสัมพันธ์ของทั้งสองจึงแน่นแฟ้นดังเดิม “สายสัมพันธ์ เยียบเยิบหวนกลับมาแน่นแฟ้นอีกครั้ง พ่อกับลูกสาวคนเล็กนี้ต่างเป็นน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตของกัน และกัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 186) ความผูกพันแน่นแฟ้นระหว่างพ่อกับมุกแสดงให้เห็นถึงการปรับรูปแบบความสัมพันธ์ให้เลือนไหลไปตามสภาพสังคม แม้มุกจะย้ายออกไปอยู่ลำพังแล้ว พ่อของเธอก็มีวิธีที่ทำให้เธอได้กลับมาพบกับเขาบ่อยขึ้น ความเข้าใจถึงจุดประสงค์ที่แท้จริงของ ข้อตกลงนี้โดยไม่ต้องพูดอธิบาย แสดงให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ที่ทั้งสองต่างก็ยอมรับ

สัมพันธ์ภาพที่แน่นแฟ้นระหว่างพ่อกับมุกยังแสดงผ่านความลับที่ทั้งสองร่วมกันรักษา ของ ฝากที่มุกมักซื้อหามาให้พ่อล้วนเป็นสิ่งของที่ทำลายสุขภาพ เช่น สุรา บุหรี่ ซิกาการ์ แต่มุกรู้ว่าเป็น ความสุขของพ่อ เธอจึงสรรหามาให้พ่อมิได้ขาด ในขณะที่เดียวกัน มุกเคยตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ แต่ ด้วยโรคประจำตัวของเธอจึงต้องทำแท้ง เมื่อพ่อทราบเรื่องก็ไม่ได้ตำหนิติเตียนมุกแต่อย่างใด ทั้งยัง แสดงความห่วงใยด้วยการไปเฝ้าไข้ลูกสาวแทบทุกวัน หลังจากนั้นทั้งสองก็เก็บความลับนี้เอาไว้ ระหว่างทั้งคู่เท่านั้น หลังจากสูญเสียลูกในท้องไป มุกก็ไม่คิดจะมีลูกอีก แม้ป้าของเธอจะชักชวนให้ เลี้ยงปลา แต่มุกก็บอกว่า “ดูป้าเลี้ยงดีกว่า” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 192) การดูป้าเลี้ยงในนัย ยะของมุกก็คือการเฝ้าดูพ่อเลี้ยงเธอ ไม่ได้หมายถึงปลาแต่อย่างใด แสดงให้เห็นว่า มุกมีโอกาสที่จะ ปฏิเสธการมีลูก การที่เธอพลาดตั้งครรภ์และต้องทำแท้งก็ยังเป็นสิ่งที่ป้าของเธอยอมรับได้ อาจ สื่อถึงสังคมที่เปิดโอกาสให้เพศหญิงมีทางเลือกมากขึ้น มุกจึงสามารถปฏิเสธการเป็นแม่ได้

ป้ากับมุกมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นผ่านความเยิบและเงื่อนไขที่ยอมรับร่วมกัน จะเห็นว่าป้ากับมุกเข้าอกเข้าใจกันโดยไม่ต้องเอ่ยคำอธิบายเพราะทั้งคู่เข้าใจในความเยิบซึ่งทั้งคู่ ต่างก็ยอมรับและเข้าใจซึ่งกันและกัน แต่ในขณะที่เดียวกัน ความเยิบนี้ก็เปรียบเสมือนกรอบที่ปิด กันไม่ให้พ่อลูกคู่นี้แสดงอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อกันออกมาโดยตรงได้ เห็นได้จากตอนที่ทั้งคู่เข้าใจ ผิดกัน ใจป้านั้นอยากเจอมุกแต่ก็ไม่อาจพูดออกไปอย่างที่รู้สึกได้ เขาต้องสร้างท่าทีไปเยี่ยมเพราะ “ความจำเป็นเข้มขัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 199) อาจวิเคราะห์ได้ว่า การที่ป้าไม่สามารถ แสดงอารมณ์ความรู้สึกออกไปได้อาจเป็นเพราะพันธกิจของผู้เป็นพ่อ กล่าวคือ เงื่อนไขของการ เป็นพ่อจะต้องมีความเข้มแข็งและเป็นผู้นำครอบครัว ปัจจัยดังกล่าวจึงไม่เอื้อให้พ่อแสดงความ อ่อนไหวหรืออารมณ์ความรู้สึกออกมา ความรู้สึกห่วงหาอาทรของป้าจึงถูกกดทับด้วยเหตุผลและ ความจำเป็น เท่ากับเป็นการใช้เหตุผลเข้ากดทับอารมณ์ความรู้สึก การกระทำของพ่ออาจมีผลมา จากวิถีชีวิตในพื้นที่เมืองซึ่งทวีความซับซ้อนขึ้น กระบวนการเติบโตของเมืองได้บิดเบือนและ ปรับแต่งทั้งลักษณะของพื้นที่และวิถีชีวิต รวมไปถึงการกระทำตามอารมณ์ความรู้สึกด้วย

จ. เอกกับบี: การสร้างครอบครัวของคนหนุ่มสาว

ในขณะที่ม่อนจากนวนิยายเรื่อง *กระจกเงา / เงากระจก* นำเสนอภาวะปัจเจกบุคคลในพื้นที่เมือง แต่ในที่สุดม่อนก็พบหนทางหรือพื้นที่ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างได้อีกครั้ง ส่วนเรื่องสั้นเรื่อง “ไม่ย้อนคืน” เป็นเรื่องราวของเอกกับบีตัวละครซึ่งเป็นคู่รักกัน เปิดเรื่องด้วยตอนที่เอตัวละครชายอยู่กับสุนัขของทั้งคู่และรอให้บีกลับมา บีได้ออกไปจากบ้านที่ทั้งคู่อาศัยอยู่ด้วยกัน เพราะบีรู้สึกผิดหวังที่เอปิดบังเรื่องที่แอนหลานสาวของบีโทรศัพท์มาหาและบอกว่ากินยานอนหลับเกิดขนาดอีกครั้ง บีกับแอนเป็นน้ำหลานที่สนิทกันมากเนื่องจากอายุห่างกันไม่มาก ครอบครัวของบีมีธุรกิจที่ต้องดูแลทำให้พี่สาวของบีซึ่งมีลูกสาวคือแอนไม่มีเวลาให้ลูกสาว บีผู้เป็นน้ำจึงต้องทำหน้าที่ดูแลแอนตลอดมา บีพยายามที่จะหนีให้พ้นความคาดหวังของครอบครัวโดยเรียนต่อปริญญาโทและพยายามสมัครเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย ในขณะที่เอมีอาชีพออกแบบเครื่องตกแต่งบ้าน และพยายามขายสินค้าให้ได้เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวันกับบี วิถีชีวิตของทั้งคู่จะเป็นไปในทางที่ดี แต่แอนผู้เป็นหลานสาวได้นำปัญหามาให้ตลอดเวลา เธอกินยาฆ่าตัวตายเพื่อให้ทุกคนในครอบครัวอนุญาตให้เธอทำตามที่ต้องการ และทุกครั้งจะโทรศัพท์มาบอกให้บีไปช่วยเสมอ ทำให้ญาติๆ ต่างตำหนิว่าเป็นความผิดของบีที่เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้แก่หลาน จนครั้งสุดท้ายเอเป็นผู้รับโทรศัพท์และปิดบังบีเรื่องที่แอนโทรมาบอกว่ากินยาฆ่าตัวตาย และครั้งนั้นแอนเสียชีวิตลงจริงๆ เพราะตัววาย จากนั้นบีจึงรู้ความจริงเรื่องที่เอปิดบังเอาไว้ เธอผิดหวังในตัวเอมาก จนย้ายออกจากบ้านไปโดยไม่บอกเอ

วิถีชีวิตของเอและบีเรียกได้ว่าเป็นวิถีของคู่รักในพื้นที่เมืองอย่างแท้จริง กล่าวคือ ทั้งสองแยกตัวออกมาจากครอบครัว พยายามหนีให้พ้นความคาดหวังของครอบครัวด้วยการทำงานเก็บเงินสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตคู่ของตน และเพื่อเป็นเครื่องยืนยันให้ครอบครัวเห็นว่าชีวิตของพวกเขาเป็นไปด้วยดี จะเห็นได้ว่าพวกเขาพยายามที่แยกตัวออกมาอยู่เป็นเอกเทศ “เราพยายามตัดขาดจากความวุ่นวายภายนอกทั้งหมด ไม่ว่าจะปัญหาการเงิน ความวุ่นวายของเหล่าญาติพี่น้อง” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 153) จะเห็นว่าพวกเขาต้องการชีวิตแบบปัจเจกบุคคล ซึ่งตัดขาดจากความคาดหวังของครอบครัวและญาติพี่น้อง ยิ่งไปกว่านั้น บียังเป็นผู้เอ่ยปากเองว่า “ถ้าไม่มีภาระผูกพันกับครอบครัวก็คงดี” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 155) ณ ที่นี้บีเองก็ไม่ต้องการปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว อาจเนื่องมาจากครอบครัวของเธอคาดหวังให้เธอกลับไปดูแลธุรกิจของครอบครัวแต่เธอไม่ต้องการ สังคมทุนนิยมที่บ่มเพาะความคาดหวังเรื่องการสะสมเงินตราต่อสมาชิกในครอบครัวยังเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้ตัวละครหันหน้าไปหาวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น จนกระทั่งทั้งคู่ได้ย้ายออกไปใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน

เมื่อใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน เขาก็พยายามที่จะสวมบทบาทหัวหน้าครอบครัวตามที่สังคมคาดหวัง เขาพยายามหาเลี้ยงครอบครัวด้วยการขายเครื่องตกแต่งบ้านหลายชนิดที่เขาออกแบบเอง แม้จะสูญเสียเงินเปล่าไปถึงสามปี แต่ในที่สุดก็ประสบความสำเร็จเมื่อมีคนสั่งซื้อสินค้าของเขาเป็นจำนวนมาก ทำให้เขาสามารถซื้อแหวนมาหมั้นปีและซื้อทาวนโฮมเล็กๆ อาศัยอยู่ด้วยกันได้ แต่ไม่ใช่แค่สังคมเท่านั้นที่คาดหวังในตัวเขา ปีก็คาดหวังในตัวเขาเช่นกัน “ฉันอยากให้คุณดูแล เอาฉันออกจากครอบครัวนี้” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 155) การที่เอตระหนักว่าตนมีหน้าที่ต้องดูแลปีก็ทำให้เขาพยายามที่จะช่วยแก้ปัญหาที่ปีประสบ นั่นก็คือปัญหาของแอนที่ต้องเป็นผู้รับผิดชอบไปโดยปริยาย “ผมมองหน้าหญิงคนรักและบอกตัวเองในใจว่า หลานสาวตัวดีกำลังทรมาณปีให้ตายทั้งเป็น” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 161) เอเห็นว่าปัญหาเรื่องแอนทำให้ปีทุกข์ใจมากเขาจึงตัดสินใจว่าจะจัดการปัญหาแทนปี เขาปิดบังปัญหาร้ายแรงของแอนไม่ให้ปีรู้ถึงสองครั้ง โดยครั้งที่สองปีมาพบด้วยตนเองว่าเอปิดบังด้วยเหตุผลที่ว่า “ด้วยสภาพการณ์ชีวิตของเราตอนนี้ บวกกับสุขภาพร่างกายและจิตใจของปี เราไม่มีกำลังพอจะยื่นมือไปช่วยเหลือใครได้ ผมพยายามป้องกันเธอจากปัญหาทุกอย่าง เฉพาะอย่างยิ่งปัญหาครอบครัวที่ทำให้เธออ่อนไหวเป็นพิเศษ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 172) การที่เอตัดสินใจเช่นนั้นแสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ในด้านปัจเจกบุคคลของเอ เอเป็นห่วงแต่ความเป็นไปของปีเท่านั้นแต่ไม่สนใจว่าแอนอาจเดือดร้อนจริงๆ

การกระทำอื่นๆ ของเอก็ยังเป็นหลักฐานบ่งชี้ว่าเขาดำเนินชีวิตแบบปัจเจกบุคคลจนมองข้ามสิ่งแวดล้อมรอบข้าง อาทิ ตอนที่เขาพาแลด สุนัขของทั้งคู่ไปเดินเล่น แลดถ่ายตรงถนนหน้าบ้านของเพื่อนบ้าน เอไม่สนใจที่จะเก็บสิ่งปฏิกูลของแลด ซ้ำยังเถียงว่า “มันเป็นถนนของซิมคนเดียวหรือไง มีสิทธิ์อะไรมาสั่ง ปล่อยให้มันถ่ายนิดถ่ายหน่อยไม่ได้หรือไง” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 173) จากคำพูดของเอแสดงให้เห็นมโนทัศน์แบบปัจเจก การที่เขาปล่อยให้แลดถ่ายตรงพื้นที่สาธารณะโดยไม่คิดเก็บกวาดแสดงถึงความบกพร่องในด้านจิตสาธารณะของเอ มุมมองที่เขามีต่ออาซิมเพื่อนบ้านของเขาก็เป็นมุมมองในด้านลบที่เขาตีความเอาเอง “ผมไม่คิดว่าอาซิมจะเป็นเจ้าของหมู่บ้านหรอก แกอาจจะย้ายเข้ามาอยู่เป็นหลังแรกแล้วก็เห่อไปกับความหวังลมๆ แล้งๆ อยู่กันเจียบๆ กับสามี แต่ถึงจะเป็นเจ้าของหมู่บ้านจริงก็ยิ่งสาสมใจเข้าไปใหญ่ เพราะนิสัยจุกจิกจู้จี้แบบนี้กระมังที่ทำให้ผู้คนค่อยๆ ย้ายออกกันไปทีละหลังสองหลัง” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 174) สิ่งที่เขาคิดตีความไปเองเกี่ยวกับอาซิมเพื่อนบ้านก็ยิ่งแสดงให้เห็นถึงการเอาความคิดของตนเป็นศูนย์กลาง ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อปีไปจากเอแล้ว เขาก็เพียงรอให้ปีกลับมาและไม่ได้แสดงรู้สึกถึงความผูกพันต่อปีไปมากกว่านั้น “ผมทำได้อย่างมากที่สุดก็คือรอเธอกลับมา และพยายามปรับตัวให้เข้าสู่วงจรชีวิตเดิมหลังจากที่ปีออกจากบ้านไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 175) เอ

ไม่ได้พยายามที่จะปรับความเข้าใจหรือไต่ถามสาเหตุที่เธอจากไปเลย ความคิดของเธอต่อปีและคนรอบข้างยิ่งแสดงถึงมโนทัศน์ปัจเจกของเธออย่างชัดเจน

หากเธอเป็นตัวละครที่มีมโนทัศน์แบบปัจเจกนิยม มโนทัศน์ของปีก็อยู่ในฝั่งตรงข้ามกับเธอ แม้จะแยกตัวจากครอบครัวมาอยู่กับเธอ ปีไม่สามารถตัดขาดกับสมาชิกครอบครัวได้ แม้ว่าปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวจะทำให้เธอทุกข์ทั้งกายและใจ เธอก็ยังคงติดต่อกับครอบครัวอยู่เสมอ ความผูกพันกับครอบครัวเห็นได้ชัดจากความสัมพันธ์ระหว่างปีกับแอน แอนนำความเดือดร้อนมาให้ปีเป็นอันมากแต่ปีก็ไม่เคยปฏิเสธที่จะช่วยเหลือแอนเลย “ทั้งเป็นห่วงและคิดถึง ความผูกพันของเธอก็มีความใกล้ชิดมากกว่าบทบาทหน้ากับหลาน” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 156) สายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นยิ่งกว่าความเป็นน้ำกับหลานทำให้ปีไม่เคยทอดทิ้งแอน ปีไม่เคยคิดถึงตนเองในฐานะปัจเจกจนกระทั่งเธอเป็นคนหล่อหลอมมโนทัศน์นี้ให้เธอ “ถึงเวลาแล้วที่คุณควรจะออกห่างจากแอน คุณไม่ควรรู้สึกผิดด้วยซ้ำ แอนเรียกร้องความสนใจจากใครไม่ได้จึงหันมาเรียกร้องเอาที่คุณ แอนใช้คุณ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 167) คำพูดดังกล่าวทำให้ปีตัดสินใจไม่ยุ่งเกี่ยวกับแอนอีก แต่เธอก็ยังคงไม่ละเลยปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกครอบครัวของเธอ เห็นได้จากที่ความคาดหวังของสมาชิกครอบครัวยังมีอิทธิพลต่อปี “พ่อแม่เสนอให้เธอเข้าไปช่วยดูแลธุรกิจของพี่สาวคนโต พี่ชายและพี่สาวคนอื่นๆ คอยผลัดเปลี่ยนแวะเวียนมาหาอยู่ทุกบ่อย บ้างเสนอให้ปีกลับไปอยู่กับพ่อแม่” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 169) ความเห็นต่างๆ ของสมาชิกครอบครัวทำให้ปีเครียดและกดดัน แต่เธอก็รับฟังเสมอมา จนกระทั่งปีทราบว่าแอนเสียชีวิตจากการฆ่าตัวตาย และเธอปิดเรื่องนี้กับเธอ มโนทัศน์ที่แตกต่างกันของทั้งสองทำให้เธอไม่สามารถอยู่ร่วมกับเธอได้อีก ตอนที่เธอกลับมาบ้านอีกครั้ง เธอได้คืนแหวนหมั้นพร้อมเขียนโน้ตบอกเอาไว้ว่า “คุณทำดีที่สุดแล้ว อย่าโทษตัวเองนะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 176) แม้ปีจะโกรธและผิดหวังในตัวเธอที่ปิดบังเธอเรื่องแอน แต่เธอก็ยังใส่ใจความรู้สึกของเธอและคิดว่าไม่โทษว่าเป็นความผิดของเธอ ความเชื่ออาทรมที่มีต่อสมาชิกครอบครัว แอนและเธอ แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ของแอนที่เข้าใจว่ามนุษย์จะต้องมีความสัมพันธ์กันและไม่สามารถใช้ชีวิตอย่างเป็นเอกเทศได้

แอนผู้เป็นหลานของปีเป็นตัวละครที่ได้รับผลกระทบจากวิถีครอบครัวในสังคมทุนนิยม แม้ของแอนรับผิดชอบธุรกิจของครอบครัวจนไม่มีเวลาให้เธอ ปีผู้เป็นน้ำจึงต้องรับหน้าที่ดูแลแอนตลอดมา แอนเองก็รู้สึกว่ามีแม่ไม่มีเวลาให้เธอ “ตัวอย่างที่ไม่ดีคือหม่าม้ากูเอง แม่ไม่เคยมีเวลาดูแลกู ถ้าเปลี่ยนให้มึงเป็นแม่กูได้คงดี” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 162) แอนเองก็ยอมรับสภาพว่าแม่ของเธอไม่เคยมีเวลาให้ แอนจึงคิดหาวิธีการเรียกร้องความสนใจโดยการกินยานอนหลับเกินขนาดและโทรศัพท์หาปีให้พาเธอไปล้างท้อง ครั้งแรกที่เหตุการณ์นี้เกิดขึ้น กลายเป็นว่าแม่ของแอน

กลับแก้ปัญหาด้วยการปล่อยให้เธอทำอะไรได้ตามใจ และไม่ได้เอาใจใส่แอนมากขึ้นเลย การปล่อยปละละเลยแอนทำให้เธอย่ำแย่ “เดี๋ยวนี้หม่าม้าไม่กล้าหือกับกูแล้ว” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 162) เมื่อแอนยังไม่ได้รับการเอาใจใส่ และเมื่อกินยาเกินขนาดแล้วแม่จะยอมให้เธอได้ทำอะไรที่อยากทำ แอนจึงกินยาเกินขนาดอีก เธอบอกกับบีเสมอว่า “กูไม่ตายง่ายๆ หรอกอ้อบี กูรู้ว่ากูทำอะไรอยู่” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 166) เจตจำนงของแอนคือตั้งใจที่จะกินยาเกินขนาด แต่ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของเธอ การกินยาเกินขนาดทำให้ตับของเธอทำงานหนักมากจนเสียชีวิตเพราะตับวาย

ฉ. เรื่องสั้นเรื่อง “คำวันอาทิตย์”: ความห่างเหินของสมาชิกครอบครัว

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “ไม่ย้อนคืน” นำเสนอความพยายามสร้างครอบครัวของเอกกับบี แต่ถึงภรรยาจะปัจเจกบุคคลของเธอทำให้ความสัมพันธ์สูญเสียไป ส่วนเรื่องสั้นเรื่องนี้ นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวอันประกอบด้วยพ่อ พี่สาว ตัวละครชายซึ่งเป็นผู้เล่าเรื่อง และหลานชายของเขา เขาอาศัยอยู่กับพ่อ แม่เสียชีวิตแล้ว ส่วนพี่สาวย้ายออกไปอยู่กับสามีใหม่ และส่งลูกชายของเธอมาอยู่บ้านกับพ่อและน้องชายเพื่อความสะดวกในการเดินทางไปโรงเรียน พี่สาวของเขาจะเข้ามาเยี่ยมทุกวันอาทิตย์ สมาชิกคนจะมีโอกาสนั่งรับประทานอาหารเย็นร่วมกัน แต่พวกเขาก็ไม่ได้พูดคุยหรือมีปฏิสัมพันธ์กันมากนัก พี่สาวของเขาตั้งครมตั้งแต่ยังสาว ทำให้ทางบ้านต้องบังคับให้แต่งงานกับคู่รักของเธอ แต่สุดท้ายก็เลิกรักกัน เธออยากให้ลูกมาอาศัยอยู่กับพ่อ เพราะหวังจะให้พ่อให้ภักดิ์ที่เธอตั้งครมแต่ก็ไม่สำเร็จ จนกระทั่งเธอหย่าร้างกับสามี เธอรู้สึกไร้ที่พึ่งจึงหันหน้าเข้ามาพิธีกรรมและไสยศาสตร์ เมื่อเธอเห็นลูกชายของเธอเล่นโทรศัพท์มือถือและแยกตัวจากวงอาหารเข้าห้องนอนไปอย่างรวดเร็วเธอเชื่อว่าลูกชายเข้าไปเล่นกับพระพิฆเนศจึงไม่ว่ากล่าวอะไร เขาก็ต้องเป็นคนเข้าไปพูดคุยกับหลานชายในห้อง พบว่าหลานชายรีบเข้าไปเล่นเกม เขาก็ออกมาเล่าความเป็นไปของหลานชายให้พี่สาวฟัง จากนั้น เขายืนอยู่หน้าบ้านมองดูพ่อ โดยไม่ได้พูดคุยอะไรกัน จากนั้นพ่อของเขาก็ถามเขาว่า เมื่อไรเขาถึงจะเรียนจบ

วิถีชีวิตของครอบครัวนี้ได้รับอิทธิพลจากภาวะบริโภคนิยมที่วัดดูต่างๆ เข้ามามีบทบาทในภาชีวิตประจำวันอย่างชัดเจน เห็นได้จากตอนที่ตัวละครพ่อดูแลโทรศัพท์ตอนที่รับประทานอาหารกับลูก ส่งผลให้พวกเขาไม่ได้พูดคุยกัน หรือตอนที่หลานชายเล่นแต่เกมในโทรศัพท์โดยไม่สนใจจะพูดคุยกับใคร ตัวละครเอกชายรู้สึกว่ “สายตาของพ่อจ่อจ่ออยู่แต่ที่วี มือถือวีโมท ที่โต๊ะอาหารจึงมีแต่เสียงทีวีและโทรศัพท์มือถือ สิ่งเหล่านี้ถูกใช้เป็นที่สะท้อนกลับของสัญญาณแห่งความผูกพันของเรา พ่ออาจใช้หนังบางเรื่องแทนความรู้สึกของตัวเอง [...] ผมไม่มีวันรู้หรอก” (อุทิศ เหมะมูล,

2548, หน้า 94) จากที่ตัวละครชายบอกว่า เสียงโทรทัศน์และโทรศัพท์มือถือถือเป็นสัญญาณของความผูกพันในครอบครัว แสดงให้เห็นว่าการบริโภควัตถุในชีวิตประจำวันได้กินความหมายกว้างกว่าการใช้เพื่อตอบสนองความต้องการทางกายภาพ แต่วัตถุกลายเป็นสิ่งที่คนในครอบครัวใช้สื่อสารกันแทนการพูดกันโดยตรง นอกจากนั้น สมาชิกในครอบครัวยังมีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุมากจนไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว อาจกล่าวได้ว่าได้เข้าไปแทรกแซงความสัมพันธ์ในครอบครัว

สัมพันธ์ภาพในครอบครัวนี้แสดงให้เห็นถึงวิถีครอบครัวที่ขับเคลื่อนด้วยวิถีบริโภคนิยม แม้ทุกวันอาทิตย์ของสัปดาห์สมาชิกครอบครัวนี้จะได้อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา พวกเขาก็ไม่ค่อยได้ปฏิสัมพันธ์กันทางคำพูดมากนัก น่าสังเกตว่า คำพูดทักทายและความห่วงใยที่พวกเขาควรจะพูดกันกลับเปลี่ยนเป็นวัตถุ “คำทักทายและการแสดงความห่วงใยต่างๆ นานาระหว่างครอบครัวของเราเปลี่ยนรูปไปเป็นอาหารน่ากิน ซึ่งผมและพี่สาวซื้อติดมาเข้ามาทุกครั้งในวันอาทิตย์ที่เข้ามาเยี่ยมพ่อ” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 94) อาจวิเคราะห์ได้ว่า อารมณ์ความรู้สึกที่ถูกแปรเปลี่ยนและแทนที่ด้วยวัตถุได้แสดงถึงภาวะบริโภคนิยมที่ทุกอย่างถูกเปลี่ยนเป็นวัตถุที่บริโภคเข้าไปได้ อีกทั้งวัตถุยังกลายเป็นปัจจัยชี้วัดอารมณ์ความรู้สึกที่ตัวละครใช้สัมผัสความรู้สึกที่พอมีต่อพวกเขา “ระหว่างขามูที่ผมซื้อมา กับตั๋มยาหัวปลาของพี่สาว พ่อจะเลือกกินของใครก่อนกัน เพราะพ่อไม่พูด เราจึงต้องถือสิ่งนี้เป็นการแสดงออกถึงความรักและการเอาใจใส่ที่พอมีต่อเรา” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 94) จะเห็นได้ว่าการรับประทานอาหารได้กลายเป็นปัจจัยบ่งบอกถึงความรู้สึกที่พอมีต่อลูกทั้งคู่ ดังนั้น อาจวิเคราะห์ได้ว่าภาวะบริโภคนิยมได้เข้ามาแทรกแซงการแสดงปฏิสัมพันธ์โดยตรงของสมาชิกในครอบครัว ทำให้สัมพันธ์ภาพในครอบครัวห่างเหินกันมากยิ่งขึ้น

ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินในครอบครัวผลักดันให้ตัวละครพี่สาวพยายามสร้างความสัมพันธ์กับพ่อขึ้นมา สมัยที่ยังสาว เธอไปอยู่กับคนรักอย่างลับๆ จนตั้งครรภ์ เมื่อถูกจับได้เธอจึงต้องแต่งงานและย้ายออกจากบ้านไปอยู่กับสามี เธอตัดสินใจมีลูกเพราะคิดว่า “เป็นธรรมดา ปู่ ย่า ตา ยาย ต้องรักหลาน” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 95) เธอเชื่อว่าพ่อของเธอน่าจะรักหลาน หลานน่าจะเป็นตัวสร้างความสัมพันธ์ของเธอกับพ่อขึ้นมาอีกครั้ง อีกทั้งเธอยังส่งลูกชายมาอยู่กับพ่อ แต่ลูกชายของเธอก็ไม่สนใจที่จะพูดคุยกับใครในครอบครัวทั้งสิ้น เธอทิ้งหย่ากับสามีและไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกับลูกชาย ความรู้สึกขาดที่ฟุ้งฟิงทางใจทำให้เธอยึดถือพิธีกรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์แทน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เธอยึดถือนี้ทำให้เธอร่วมโต๊ะรับประทานอาหารกับพ่อเฉพาะวันอาทิตย์เท่านั้น เพราะวันอื่นเธอจะต้องให้พระพิฆเนศกินก่อนตามข้อปฏิบัติของการเป็นร่างทรง การนับถือเทพของเธอก็ทำให้เธอขาดการปฏิสัมพันธ์กับพ่อโดยปริยาย นอกจากนั้นเธอยังเชื่อว่าพระพิฆเนศมาเล่นเป็น

เพื่อนลูกชายของเธอ “พระพิฆเนศ เชื้อมัยมันไม่รู้ตัวหรอกว่าเล่นอยู่กับใครทั้งคืน” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 97) เมื่อผู้เป็นแม่เห็นลูกชายพูดคุยและหัวเราะคนเดียวกลางดึก อีกทั้งยังลุกจากโต๊ะอาหารไปขลุกอยู่แต่ในห้อง เธอก็วางใจคิดว่าลูกมีเพื่อนเป็นเทพทำให้เธอขาดปฏิสัมพันธ์กับลูกชายไปด้วย ตัวละครชายเสียอีกที่เป็นคนพบว่าหลานชายของเขาติดเกมคอมพิวเตอร์ ไม่ได้มีเพื่อนเป็นเทพแต่อย่างใด

ตัวละครชายนั้นเป็นผู้เล่าเรื่อง ผู้อ่านจึงรับรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านผ่านมุมมองของตัวละครชาย เขาเล่าว่าตนต้องเข้าไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ แต่ก็ยังกลับมาเยี่ยมพ่อทุกวันอาทิตย์เสมอ เขาเล่าถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับเขาและพี่สาวผ่านมื้ออาหาร จากเรื่องเล่าในมุมมองของตัวละครชาย ดูเหมือนเขาจะเป็นผู้ที่สร้างปฏิสัมพันธ์กับทุกๆ ฝ่าย ตั้งแต่การเล่าถึงพี่สาวด้วยความเข้าอกเข้าใจ และจากบทสนทนาระหว่างเขากับหลานชายก็ทำให้เขาดูเป็นตัวประสานกับทุกคนในครอบครัว แต่ในตอนสุดท้ายที่พ่อเริ่มเอยพูดกับตัวละครชายกลับกลายเป็นคำถามว่า “เมื่อไหร่มีงจะเรียนจบสักที” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 99) จะเห็นว่าคำพูดของพ่อได้มาลดทอนด้านบวกของตัวละครชายลงไป จากผู้ที่เดินหน้าสร้างปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวกลับกลายเป็นลูกชายที่ยังเรียนไม่จบ เขาจึงไม่อาจย้ายออกจากบ้านไปมีชีวิตของตนได้เพราะเขายังไม่จบการศึกษา ดังนั้นการที่ตัวละครชายมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัวมากที่สุดอาจเป็นเพราะเขาไม่อาจย้ายออกจากบ้านไปอย่างพี่สาวได้ อาจวิเคราะห์ได้ว่า การที่ตัวละครชายไม่อาจออกจากครอบครัวไปมีชีวิตของตัวเองได้เป็นเพราะเขายังไม่สำเร็จการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งนับเป็นความคาดหวังขั้นแรกของระบบทุนนิยมในการกำหนดคุณลักษณะของสมาชิกที่จะประกอบอาชีพต่างๆ ในสังคมในขั้นต่อไป

ยิ่งไปกว่านั้น การที่พ่อของเขาถามว่าเมื่อไหร่เขาจึงจะเรียนจบสักทียังแสดงถึงความคาดหวังตามแบบฉบับของระบบทุนนิยมในเรื่องวุฒิการศึกษา การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการวัดความสำเร็จของปัจเจกบุคคล อีกทั้งการที่ตัวละครชายใช้ชีวิตอยู่กับบ้านโดยที่เขาเรียนไม่จบสักทียังสามารถวิเคราะห์ในแง่บริโภคนิยมได้อีกด้วย กล่าวคือ การที่พ่อของเขาถามคำถามนี้ขึ้นมาแสดงให้เห็นว่าลูกชายไม่สามารถเติมเต็มความคาดหวังที่ควรหาเลี้ยงพ่อได้หรืออีกนัยหนึ่งคือควรจัดการการบริโภคขั้นพื้นฐานให้พ่อได้แล้ว แต่เขากลับทำไม่ได้เพราะยังเรียนไม่จบ ถึงแม้ว่าเขาจะสร้างชุดเรื่องเล่าขึ้นมาว่าตนอยู่บ้านกับพ่อและคอยสร้างปฏิสัมพันธ์กับพ่อและพี่สาว แต่เมื่อพ่อถามคำถามดังกล่าวเพียงคำถามเดียวกลับมากหักล้างเรื่องเล่าของเขา เผยให้เห็นว่าเขาไม่สามารถทำตามความคาดหวังทั้งจากระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมได้เลย

4.3.2 ระบบทุนนิยมกับอำนาจปิศาจไต้ยที่รางเลือน

นอกจากระบบทุนนิยมจะทำให้เพศหญิงมีโอกาสที่จะออกมาทำงานในพื้นที่สาธารณะมากขึ้นแล้ว ระบบทุนนิยมยังก่อให้เกิดการพัฒนาสาธารณูปโภคและการคมนาคมอย่างไม่หยุดยั้งเมื่อการเดินทางเป็นไปได้อย่างขึ้น การอพยพออกจากครอบครัวจึงเกิดขึ้นได้ง่ายตามไปด้วย การอพยพอาจก่อให้เกิดความห่างเหินกันระหว่างสมาชิกครอบครัว แต่อีกแง่หนึ่งก็ทำให้สมาชิกไม่ต้องตกเป็นรองอำนาจปิศาจไต้ยในครอบครัวเสมอไป

ก. เรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” : อำนาจปิศาจไต้ยที่รางเลือน

เรื่องสั้นเรื่องนี้บอกเล่าความเป็นไปของตัวละครอันเนื่องมาจากอำนาจปิศาจไต้ยของพ่อสาเหตุที่มารุตอพยพจากบ้านเกิดเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ และประกอบอาชีพช่างภาพอยู่ในเมืองหลวงเป็นเวลานานเกิดจากความบาดหมางกับพ่อ เนื่องจากเขาต้องการที่จะมาเรียนต่อในกรุงเทพฯ แต่พ่อไม่อนุญาต และยื่นคำขาดว่าถ้ามารุตขัดคำสั่งจะตัดพ่อตัดลูกกัน “หากมีงไปก็ไม่ต้องกลับมาให้เห็นหน้า และบ้านหลังนี้ก็จะไม่ต้องรับมีงอีก ผมตัดสินใจแล้วและเดินจากไปโดยไม่มีเงินติดตัวสักบาท” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 43) การที่พ่อเพิกเฉยต่อความต้องการของลูกและยื่นคำขาดให้ลูกปฏิบัติตามความต้องการของตน แสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจปิศาจไต้ย สังเกตได้ว่าพ่อได้กำหนดบทลงโทษเอาไว้อย่างรุนแรงหากมารุตขัดคำสั่ง บทลงโทษที่พ่อเป็นผู้กำหนดได้แสดงถึงอำนาจปิศาจไต้ยของพ่อที่เป็นผู้สร้างกฎให้ลูกปฏิบัติตาม แต่มารุตฝ่าฝืนคำสั่งนั้นโดยจากบ้านมาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ โดยไม่สนใจบทลงโทษของพ่อ มารุตจึงจากครอบครัวมาศึกษาต่อและทำงานในกรุงเทพฯ ตั้งแต่นั้นมา อาจวิเคราะห์ได้ว่า ระบบทุนนิยมยังพัฒนาพื้นที่เมืองให้เป็นศูนย์กลางด้านการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นในการสร้างและหล่อหลอมสมาชิกตามที่สังคมคาดหวัง ประกอบกับระบบทุนนิยมได้เอื้อให้การอพยพเข้าสู่พื้นที่เมืองได้ง่ายขึ้น การอพยพของมารุตจึงเท่ากับเป็นการหลีกเลี่ยงอำนาจปิศาจไต้ยของพ่อด้วยเช่นกัน

หลักฐานอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่ามารุตตกอยู่ใต้อำนาจปิศาจไต้ยของพ่อขณะที่ใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านเกิดก็คือความรู้สึกเมื่อเวลาอยู่ในพื้นที่ชั้นสองของบ้านซึ่งเป็นพื้นที่ที่พ่อครอบครองอยู่ “ผมยืนอยู่ในบ้านที่ผมเกิดและรู้สึกว่ามืออะไรบางอย่างบีบอัดให้ผมตัวเล็กลง คลื่นบางอย่างรบกวนโสตประสาทของผม” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 37) จากลักษณะการ “บีบอัด” ทำให้มารุตรู้สึกว่าตัว “เล็กลง” อาจสื่อถึงอำนาจปิศาจไต้ยของพ่อที่มีอำนาจเหนือมารุต ห้าปีหลังจากนั้นพ่อของมารุตเสียชีวิตลง เขาก็กลับบ้านอีกครั้งเพื่อไปงานศพของพ่อ มารุตกล่าวว่า “ชีวิตใหม่ของครอบครัวเราเริ่มต้นเมื่อพ่อจากไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 36) อาจวิเคราะห์ได้ว่า “ชีวิต

ใหม่” ของครอบครัวที่มารุทกล่าวถึงวิถีของครอบครัวที่ดำเนินไปอีกรูปแบบหลังจากพ้นอำนาจ
 ปิตาธิปไตยของพ่อที่เสียชีวิตไป แม่ของมารุทก็ย้ายลงมาอยู่ชั้นล่าง และจัดการปรับเปลี่ยนพื้นที่นี้
 ใหม่ให้เป็นไปตามที่ตนต้องการและไม่ยุ่งเกี่ยวกับบริเวณชั้นสองของบ้านอีกเลย อาจวิเคราะห์ได้
 ว่า พื้นที่ชั้นสองของบ้านเป็น “ชั้นที่เหนือกว่า” ซึ่งพ่อเป็นผู้ครอบครองพื้นที่นี้ การที่แม่ไม่ขึ้นมาใช้
 ชีวิตในพื้นที่นี้แต่ลงไปใช้ชีวิตในพื้นที่ชั้นล่างของบ้าน อาจสื่อถึงการสร้างพื้นที่ใหม่ให้ตนเองซึ่ง
 นอกเหนือจากการตกอยู่ด้านล่างพื้นที่ของพ่ออย่างที่เคยเป็น อีกทั้งแม่ยังปรับเปลี่ยนพื้นที่นี้ตามใจ
 ตน “แม่ทำงานเล็กๆ น้อยๆ ทั้งขายกล้วยเตี๋ยว ขนมหวาน และสุดท้ายก็ใช้ชั้นล่างของบ้านเป็นร้าน
 ขายของชำ แม่ทำตัวยุ่งขิงอยู่แต่ชั้นล่าง แม่วานคนข้างบ้านให้ย้ายโทรทัศน์ ตู้เย็น และต่อเติม
 ห้องครัวใหม่ [...] ตั้งแต่นั้นมาแม่แทบไม่ได้ขึ้นไปบนชั้นสองของบ้านอีกเลย” (อุทิศ เหมะมุล,
 2551, หน้า 37) จะเห็นได้ว่า แม่ได้สร้างพื้นที่ของตนเองขึ้นมาหลังจากที่พ่อเสียชีวิตไป และใช้ชีวิตใน
 พื้นที่นั้นโดยปล่อยพื้นที่ของพ่อเอาไว้เช่นเดิม

ข. เรื่องสั้นเรื่อง “ตะแลงแกง” : ภาวะปัจเจกบุคคลกับอำนาจปิตาธิปไตย

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “เปลี่ยว” นำเสนออำนาจปิตาธิปไตยของพ่อที่เบาบางลง ทำให้
 สมาชิกในครอบครัวแต่ละคนหลุดพ้นจากอำนาจปิตาธิปไตยและสามารถใช้ชีวิตได้อย่างอิสระ
 ส่วนเรื่องสั้นเรื่องนี้เผยให้เห็นถึงอำนาจปิตาธิปไตยของพ่อที่มีต่อลูกชายเช่นกัน เรื่องสั้นเรื่องนี้เป็น
 เรื่องราวระหว่างตัวละครชายผู้เล่าเรื่องกับพ่อของเขา ตะแลงแกงอันเป็นชื่อเรื่องมาจากอุปนิสัย
 เปรียบว่าวิถีชีวิตในพื้นที่เมืองมีตะแลงแกงขนาดใหญ่ที่ทำให้เวลาและความทรงจำของพวกเขา
 ลอดผ่านและเลือนหายไป เรื่องเริ่มเล่าที่ความสัมพันธ์ ณ ปัจจุบัน พ่อมาหาตัวละครเอกชาย แต่
 ทั้งสองห่างเหินกันมาก พ่อของเขาอดีตอดับบรรยากาศห้องพักของลูกชาย ทั้งสองมีวิถีชีวิตต่างกัน
 อย่างชัดเจนทำให้เขาแทบไม่มีเรื่องราวให้พูดคุยกัน ตอนรุ่งเช้า เขาจึงพบว่าพ่อของเขาจากไปโดย
 ไม่ได้บอกลา ต่อมาในส่วนที่พ่อเป็นผู้เล่าเรื่อง เขาเล่าย้อนไปถึงตอนที่เขามีลูกใหม่ คู่รักของเขา
 ตั้งครรภ์โดยไม่ได้ตั้งใจ เขาจึงตั้งหน้าตั้งตาทำงานเก็บเงินเพื่อครอบครัวจนลืมให้เวลากับครอบครัว
 คู่รักของเขาจึงจากไป เขาจึงอยู่กับลูกชายเพียงสองคนตั้งแต่นั้นมา จนกระทั่งลูกชายโตขึ้นและ
 ย้ายไปใช้ชีวิตตามลำพังในกรุงเทพฯ ลูกชายของเขามีหน้าที่การงานที่ดีและมั่นคง แต่ก็ห่างเหินกับ
 พ่อมากขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุดพ่อของเขาก็เสียชีวิตลง ตัวละครชายจึงรู้สึกโดดเดี่ยวเพราะความทรงจำ
 ที่เขามีต่อพ่อได้ลอดผ่านตะแลงแกงเวลาและหลุดเลือนออกไป

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกในเรื่องสั้นเรื่องนี้เป็นไปอย่างห่างเหิน เนื่องจากวิถีชีวิตของ
 ทั้งคู่ที่แตกต่างกันทั้งการใช้ชีวิตและพื้นที่อยู่อาศัย พ่อของเขาใช้ชีวิตเรื่อยเฉื่อยอยู่ที่ต่างจังหวัด

“แทบทั้งชีวิตท่านจะนั่งนิ่งๆ อยู่ที่มุมประจำ นั่งดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ มองดูสิ่งต่างๆ รอบตัว เคลื่อนไหว ให้เวลาผ่านไปโดยที่ท่านไม่ทำอะไร” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 102) เวลาในเมืองหลวงกับต่างจังหวัดนั้นดำเนินไปไม่เท่ากัน ในพื้นที่ต่างจังหวัดนั้น วิถีชีวิตไม่ถูกตีกรอบด้วยกิจวัตรประจำวันที่มีกำหนดเวลาแน่นอน ซึ่งอาจจะเป็นที่มาของการดำเนินชีวิตของพ่อที่สามารถอยู่นิ่งๆ ให้เวลาผ่านไปโดยไม่ต้องรีบเร่งได้ แต่วิถีชีวิตของลูกชายในพื้นที่เมืองนั้นเร่งรีบและแก่งแย่งแข่งขัน เห็นได้จากอาชีพ “คนสร้างสรรค์” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 104) ของเขาที่ต้องแข่งขันกับเพื่อนร่วมงานจำนวนมากเพื่อให้ได้เป็นพนักงานระดับแนวหน้า วิถีชีวิตที่สวนทางกันของทั้งคู่ทำให้พวกเขาต่างก็รู้สึกอึดอัดเวลาพบกัน ลูกชายเองก็ไม่เข้าใจวิถีชีวิตของพ่อ พ่อเองก็ไม่เข้าใจวิถีชีวิตของลูกชายเช่นกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับแม่ของตัวละครเอกชายก็ไม่ราบรื่นนัก ทั้งคู่ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน และฝ่ายหญิงตั้งครอกโดยไม่ตั้งใจ เมื่อเขาทราบว่ามีลูกจึงโหมทำงานอย่างหนักจนไม่มีเวลาให้กับครอบครัว “ผมห่างเหินเธอมากขึ้น หมกตัวอยู่กับงาน ต้องทำงานหาเงินเพื่อสร้างฐานะให้กับครอบครัว” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 104) เห็นได้ว่าวิถีชีวิตของตัวละครพ่อเป็นไปตามพันธกิจของบทบาทพ่อซึ่งต้องมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว การที่พ่อมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะจนละเลยความสัมพันธ์ที่พึงมีกับสมาชิกในครอบครัวยังแสดงให้เห็นว่าเป็นผลมาจากอำนาจปิตาธิปไตย อัจฉริยะที่คิดว่า การที่เพศชายมีสถานะเหนือสุดในครอบครัวและยังเป็นผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจของครอบครัวเอาไว้เป็นเพราะระบบทุนนิยมที่กำหนดพันธกิจแก่เพศชายให้เป็นฝ่ายทำงานหาเงินนอกบ้าน

ในทางตรงข้ามตัวละครแม่และลูกชายจึงตกอยู่ในสถานะที่เป็นรองทางเศรษฐกิจเพราะไม่อาจหาเงินมาจุนเจือครอบครัวได้อย่างพอ พวกเขาจึงไม่อาจตัดทานความห่างเหินที่เกิดขึ้นได้ วิถีชีวิตของพ่อนั้นก็ไม่ต่างอะไรกับวิถีชีวิตของลูกในตอนนี้อย่างไร ลูกชายได้ผลัดซ้ำวิถีชีวิตของพ่อ เขามุ่งทำแต่งานและแทบไม่มีปฏิสัมพันธ์กับพ่ออีกเลย จนกระทั่งพ่อเสียชีวิตไป เขาก็เหลือเพียงความทรงจำให้นึกถึงพ่อเท่านั้น สังเกตได้ว่าเขารู้สึกโหยหาความทรงจำที่เคยมีสมัยวัยเยาว์ ลักษณะการโหยหาอดีตเช่นนี้ อัจฉริยะที่คิดว่าแม้ตัวละครจะมีวิถีชีวิตที่พรั่งพร้อมในพื้นที่เมืองแล้ว วิถีชีวิตในพื้นที่ต่างจังหวัดก็ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของตัวเขาอยู่ แต่เมื่อนึกถึงความทรงจำเหล่านั้นแล้วเขาก็กลับรู้สึกว่างเปล่าเกินกว่าจะรับได้ “ความทรงจำดีๆ หลายน้อยคอยรบกวนและบั่นทอนชีวิตของผม มันผุดพรายขึ้นมาหลายๆ ครั้งในหนึ่งวัน ผมร้องไห้ อ่อนแอ และยิ่งโหยหา” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 107) อาการว่างเปล่าที่ตัวละครชายรู้สึกน่าจะเกิดจากวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลที่เอาความ

ต้องการของตนเป็นศูนย์กลางและไม่มีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง วิธีชีวิตในรูปแบบดังกล่าวยังเป็นผลมาจากระบบทุนนิยมอีกด้วย

ค. เรื่องสั้นเรื่อง “ความตายกับศิลปิน”: ความตายกับการหลุดพ้นอำนาจปีศาจปิตาธิปไตย

ในขณะเรื่องสั้นเรื่อง “ตะแลงแกง” นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างพ่อลูกที่ดำเนินไปตามระบบปีศาจปิตาธิปไตย แต่ภาวะปัจเจกบุคคลของลูกชายทำให้เขามีชีวิตไม่ต่างจากพ่อ ทั้งยังโยยหาอดีตที่เคยมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว ส่วนเรื่องสั้นเรื่อง “ความตายกับศิลปิน” นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับบุตรชายเช่นเดียวกัน แต่บุตรชายพยายามใช้กลวิธีตอบโต้อำนาจปีศาจปิตาธิปไตยของพ่อ เรื่องสั้นเรื่องนี้เป็นเรื่องเล่าของนักเขียนชายคนหนึ่ง เขาจัดงานสังสรรค์กับเพื่อนและมีความสัมพันธ์ชั่วคราวกับรุ่นน้องชายที่งานสังสรรค์แห่งนั้น จากนั้นเขาได้เผชิญหน้ากับความตายโดยไม่คาดคิด ความตายนี้มีรูปร่างเหมือนมนุษย์และเข้ามาบังคับขู่เข็ญให้เขาไปอยู่ในห้องแห่งความตายด้วย ตัวละครชายคนนี้จะรู้สึกว่าความตายนี้มีลักษณะเหมือนพ่อของเขาทุกประการ และยังระลึกถึงการทำโทษของพ่อได้อีกด้วย เขารู้สึกหมดพลังใจที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปจึงดื่มแต่สุราและไม่มีแรงใจที่จะเขียนงานอีก แต่สุดท้ายเขาก็ระลึกได้ว่าควรจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้เพื่อสรรเสริญการมีชีวิตอยู่ เขาจึงเริ่มเขียนงานอีกครั้งจนสำเร็จก่อนที่ความตายจะมาจับตัวเขาไป เมื่อเขาเผชิญหน้ากับความตายอีกครั้ง เขาก็นิยมนำความตายเอาวิญญาณของเขาไปโดยดี แต่เขาได้บอกกับความตายว่าจะได้เพียงวิญญาณของเขาไปเท่านั้น แต่เจตจำนงของเขาจะดำรงอยู่ตลอดไป

เรื่องสั้นเรื่องนี้ชี้ประเด็นอำนาจปีศาจปิตาธิปไตยในครอบครัวอันเห็นได้จากสิ่งที่พ่อกระทำต่อลูกชาย อาทิ การลงทัณฑ์ในวัยเด็ก “เสียงนี้มีอำนาจ มันเป็นเสียงที่เขาจะต้องยอมรับการลงทัณฑ์ในวัยเด็ก มันเป็นเสียงเรียกที่เฉียบขาดของบิดาของเขาเอง” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 158) ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าศิลปินคนนี้ต้องจ่ายอมต่ออำนาจปีศาจปิตาธิปไตยของพ่อ การปรากฏตัวขึ้นอีกครั้งในรูปแบบของความตายที่หมายจะเอาชีวิตลูกชายยังอาจสื่อถึงพ่อที่เป็นเจ้าชีวิต การที่พ่อในรูปแบบของความตายพูดกับเขาว่า “เจ้าต่างหากที่ปรารถนาที่จะกลับไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 159) คำว่า “กลับไป” อาจตีความได้ว่าเป็นการกลับไปเข้าไปอยู่ใต้อำนาจปีศาจปิตาธิปไตยของพ่ออีก แก่นสำคัญของเรื่องนี้ก็คือกลวิธีของตัวละครชายในการตอบโต้อำนาจปีศาจปิตาธิปไตยของพ่อที่พยายามครอบงำเขาอีกครั้ง ในตอนแรกเมื่อเขาเผชิญหน้ากับความตาย เขาเกือบยอมจำนนต่ออำนาจปีศาจปิตาธิปไตยของพ่อโดยแสดงผ่านความรู้สึกไม่ยอมมีชีวิตอยู่ต่อไป เขาดื่มแต่สุราและขัง

ตัวอยู่ในบ้านเช่า แต่ในเวลาต่อมา เขาก็ได้ตระหนักถึงกลวิธีที่จะตอบโต้อำนาจของพ่อ เขาจึงเริ่มเขียนบันทึกของตัวเองขึ้นมา การกระทำดังกล่าวอาจวิเคราะห์ได้ถึงกลวิธีตอบโต้อำนาจปิตาธิปไตยของพ่อ ก็คือการทำตามความต้องการของตนแทนที่จะยอมจำนนต่อความต้องการของพ่อ ยิ่งไปกว่านั้น แม้ในตอนสุดท้ายเขาจะยินยอมให้พ่อเอาชีวิตไปได้ แต่เขาก็ได้ทำสิ่งที่ตนต้องการแล้ว “เอาวิญญาณผมไปได้แล้ว แต่จงปล่อยเจตจำนงของผมเติบโตอยู่ในภพนี้เถิด” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 163) จะเห็นได้ว่าการยอมตายของเขาไม่ใช่การสยบยอมต่ออำนาจของพ่อ แต่เป็นการทำตามความต้องการของตน

ในเรื่องสั้นเรื่องนี้อาจพบเงื่อนไขที่วิเคราะห์ได้ว่าอำนาจปิตาธิปไตยของพ่อนั้นไม่เข้มแข็งและถูกลดทอนความรุนแรงลงจากการกลายเป็นเรื่องเล่า อำนาจปิตาธิปไตยในเรื่องสั้นเรื่องนี้ปรากฏในรูปของเรื่องเล่า เรื่องเล่าที่ศิลปินคนนี้เล่าให้กับเพื่อนๆ ของเขาฟังเกี่ยวกับการเผชิญหน้ากับความตายที่หมายเอาชีวิตเขา อาจตีความความเป็นเรื่องเล่าได้ว่าเป็นเรื่องที่ได้รับการตัดแต่ง บิดเบือนไปตามมุมมองของผู้เล่าจนไม่อาจมีสถานะทัดเทียมกับเรื่องจริง ในทำนองเดียวกัน อำนาจปิตาธิปไตยของพ่อที่กลายเป็นเรื่องเล่าจึงถูกลดทอนสถานะและความรุนแรงจากเรื่องที่เกิดขึ้นจริงด้วย ดังที่ศิลปินคนนี้กล่าวว่า “ความตายอย่างแกล เป็นได้แค่ส่วนหนึ่งของเรื่องเล่าในชีวิตของฉัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 162) จะเห็นว่าการกลายเป็นเรื่องเล่าได้ลดทอนความเป็นจริงของอำนาจปิตาธิปไตยลงเหลือเพียงสถานะเรื่องเล่า ยิ่งไปกว่านั้น ในตอนจบของเรื่อง เพื่อนของศิลปินคนนี้ได้กล่าวว่า “ขอบคุณพระเจ้าที่มันเป็นแค่เรื่องเล่า” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 163) คำกล่าวนี้จึงกลายเป็นการกำหนดสถานะของเรื่องนี้ว่าเป็นแค่เรื่องเล่าเท่านั้น อำนาจปิตาธิปไตยในที่นี้จึงถูกลดทอนสถานะลงกลายเป็นเพียงเรื่องเล่าเท่านั้น

กลวิธีอีกอย่างหนึ่งที่ศิลปินคนนี้ใช้ตอบโต้อำนาจปิตาธิปไตยของพ่อก็คือการมีเพศวิธินอกเหนือจากจารีต ตัวละครชายมีความสัมพันธ์ชั่วคราวกับตัวละครชายที่เป็นรุ่นน้อง ทั้งคู่พบกันที่งานสังสรรค์ที่เขาจัดขึ้นที่บ้าน เพศวิถีที่นอกเหนือจากจารีตนี้ก็กลายเป็นเรื่องเล่าที่เขาเล่าให้พ่อในร่างของความตายฟังด้วยเช่นกัน และพ่อของเขาก็เรียกความสัมพันธ์นี้ว่า “งานสังสรรค์อันต่ำต้อย และความพอใจในการสมสู่” (อุทิศ เหมะมูล: 2548, 162) จากคำกล่าวของพ่อ เห็นได้ว่าเขาไม่ยอมรับงานสังสรรค์นี้ ยิ่งไปกว่านั้นเขายังเรียกความสัมพันธ์ระหว่างศิลปินกับรุ่นน้องว่าเป็นการสมสู่ซึ่งบ่งบอกถึงการเหยียดความสัมพันธ์ดังกล่าว อาจวิเคราะห์ได้ว่า ระบบปิตาธิปไตยก็คือการสถาปนาอำนาจของชายให้เป็นใหญ่ และยังมียึดถือความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกันจึงไม่เป็นที่ยอมรับในระบบปิตาธิปไตย ดังนั้นการที่ศิลปินมีเพศสัมพันธ์กับเพศเดียวกันจึงถือเป็นการโต้ตอบอำนาจปิตาธิปไตยด้วย

โดยสรุป พื้นที่เมืองเป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากนโยบายการพัฒนาและระบบทุนนิยม ส่งผลให้พื้นที่เมืองเป็นพื้นที่ที่ทันสมัยและเต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย เช่น ถนนหนทาง ห้างสรรพสินค้า เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน พื้นที่เมืองก็ยังคงมีพื้นที่ซ่อนเร้นที่ไม่ได้รับการพัฒนาเท่าเทียมกับพื้นที่ส่วนกลาง พื้นที่ซ่อนเร้นดังกล่าวเปิดโอกาสให้ตัวละครมีอัตลักษณ์ที่หลากหลาย แต่ก็เป็นที่ที่นิยามอัตลักษณ์ชายขอบของตัวละครด้วยเช่นกัน วิถีชีวิตในเมืองและภาวะปัจเจกบุคคลของตัวละครทำให้ปฏิสัมพันธ์ในครอบครัวในพื้นที่เมืองเป็นไปอย่างห่างเหินมากขึ้น แต่ปฏิสัมพันธ์จากครอบครัวนี้ก็มีส่วนช่วยลดทอนความเป็นปัจเจกบุคคลของตัวละคร ตัวละครสามารถรื้อฟื้นความสัมพันธ์ที่เพิ่งมีต่อบุคคลรอบข้าง การมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในครอบครัวต้องมีการใช้เทคโนโลยีหรือสื่อสมัยใหม่ แต่ก็ไม่ได้เติมเต็มความสัมพันธ์ในครอบครัวให้ดีขึ้นได้ อีกทั้งความสัมพันธ์อันดีที่สมาชิกมีต่อกันก็ดูคล้ายจะเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นโทษต่อคนในครอบครัวเอง นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ในครอบครัวยังคงดำเนินไปได้ระบบปีตาธิปไตย แต่ตัวละครก็มีหนทางหลุดพ้นจากระบบปีตาธิปไตยและมีกลวิธีตอบโต้อำนาจปีตาธิปไตยด้วยเช่นกัน วิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ในระดับชุมชนด้วย ตัวละครให้ความสำคัญกับเงินตราจนขาดการปฏิสัมพันธ์กันแม้ว่าจะอาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน

4.4 ความเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน

เมื่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในพื้นที่เมืองมีความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น ภาวะปัจเจกบุคคลก็ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระดับชุมชนด้วยเช่นกัน วิถีชีวิตที่ดำเนินไปในพื้นที่เมืองจึงขาดปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างทั้งที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ วิถีบริโภคนิยมยังเกี่ยวพันและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของตัวละครอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

4.4.1 ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินในระดับชุมชน

ตัวละครที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง แม้จะอาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน แต่ภาวะปัจเจกบุคคลของตัวละครทำให้ตัวละครดำเนินชีวิตไปอย่างปัจเจก ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนจึงสูญเสียไป บทบาทของชุมชนที่เคยมีอำนาจกำหนดอัตลักษณ์ของสมาชิกในชุมชนและอำนาจควบคุมเพศวิถีกลับไม่ปรากฏในชุมชนเมือง

ก. เรื่องสั้นเรื่อง “หนึ่งร้อยสิบบาท” : ความห่างเหินในระดับชุมชน

เรื่องสั้นเรื่อง “หนึ่งร้อยสิบบาท” ก็นำเสนอวิถีชีวิตของตัวละครที่ได้รับอิทธิพลจากวิถีบริโภคเช่นเดียวกัน เรื่องสั้นเรื่องนี้เป็นเรื่องราวของซรัส ตัวละครชายตกงาน เขากำลังรอผลสมัครงานอยู่ในระหว่างที่ไม่มีรายได้ เขาต้องต่อสู้กับภาวะขาดรายได้ท่ามกลางรายจ่ายมากมาย เดิมที่เขาทำงานในกองถ่ายละครที่ให้ผลตอบแทนดี เขาจึงเช่าบ้านหลังใหญ่ไว้อยู่อาศัยและชวนเพื่อนมาสังสรรค์บ่อยครั้ง แต่เมื่อเขาตกงาน เพื่อนของเขาก็ขาดการติดต่อไป จนถึงวันที่เขาเหลือเงินติดตัวอยู่เพียง 110 บาทกับบุญหนึ่งหมอน เขาจึงไม่กล้านำเงินที่มีไปใช้ ในขณะนั้นมีชายคนหนึ่งเดินมาที่บ้านของเขาเพื่อเรียกรายเงินบริจาคช่วยศพไร้ญาติ เขาเหลือเงินไม่มากจึงให้ธนบัตรฉบับหนึ่งร้อยบาทไปและขอให้ชายคนนั้นทอนเงินให้ด้วย แต่ชายคนนั้นต่อว่าว่าเขาใจดำแม้กระทั่งเงินช่วยค่าทำศพ เขารู้สึกโกรธมากจึงตัดสินใจเอางานศิลปะและหนังสือที่ซื้อสะสมไว้มาขายกับคนรับซื้อของเก่า เมื่อได้เงินมา เขาก็นำเงินนั้นไปซื้อบุหรี่และอาหารกึ่งสำเร็จรูปจำนวนมากเพื่อตนไว้ประทังชีวิต

ชีวิตของซรัสในพื้นที่เมืองไม่ได้สุขสบายนัก แม้เขาจะมีงานที่ได้ผลตอบแทนที่ดีแต่ก็เป็นแค่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง เขาตกงานมาเกือบหนึ่งเดือนและเงินที่มีอยู่ก็ร่อยหรอลงไปเรื่อยๆ ในสังคมทุนนิยมเช่นนี้ เงินเป็นปัจจัยเดียวที่จะขับเคลื่อนชีวิตต่อไปได้ “สี่สี่ปดาร์ที่จะต้องหาเงินมาจ่ายค่าเช่าบ้าน ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ที่งวดเข้ามาทุกขณะ แล้วยังค่ากินอยู่ในแต่ละวันอีกเล่า” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 51) จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของซรัสเต็มไปด้วยค่าใช้จ่ายต่างๆ อาจเป็นเพราะสภาพสังคมทุนนิยมที่แปรทุกอย่างให้กลายเป็นสิ่งที่ต้องใช้เงินแลกเปลี่ยนหรือซื้อหามา เริ่มตั้งแต่ความต้องการปัจจัยสี่ซึ่งเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เห็นได้ค่าเช่าบ้าน ค่าน้ำ ค่าไฟ ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์ขาดไม่ได้ในการดำรงชีวิต กลไกของระบบทุนนิยมที่นอกจากจะแปรทุกอย่างให้มีราคานั้นสวนทางกับรายได้ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองดังที่ซรัสกำลังประสบ เขาตกงานและเหลือเงินติดตัวอยู่เพียงหนึ่งร้อยบาท แสดงว่าค่าของเงินจำนวนนี้แทบไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตในพื้นที่เมือง เห็นได้จากที่ซรัสพยายามหาเหตุผลต่างๆ เพื่อโน้มน้าวไม่ให้ตนเองออกไปซื้อข้าวมารับประทาน เขากลับจะพลาดโทรศัพท์จากบริษัทที่เขาไปสมัครงาน และเขาพยายามที่จะรวบยอดไปทานมื้อเย็นเพียงมื้อเดียว การกระทำดังกล่าวอาจเป็นการประนีประนอมต่อชีวิตที่เงินเป็นตัวขับเคลื่อนในสังคมทุนนิยม

สังคมทุนนิยมได้ผลักดันให้เกิดการบริโภคมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง กลไกของการบริโภคที่แทรกซึมเข้ามาสู่ชีวิตของมนุษย์ก็คือการทำให้มนุษย์เชื่อว่าสินค้าต่างๆ นั้นมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตไม่ต่างจากปัจจัยสี่ สรรพคุณของสินค้าต่างๆ ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์เชื่อว่าตนได้สิ่งที่ดี

ที่สุดจากการบริโภค ยิ่งไปกว่านั้น การบริโภคยังเป็นวิธีหนึ่งในการบ่งบอกรสนิยมของผู้บริโภค ปัจจัยเหล่านี้ชรัสก็ได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้เช่นกัน เห็นได้จากตอนที่เขาไปตรวจดูจุดจำหน่ายว่ามีจุดจำหน่ายตอบรับใบสมัครงานของเขาบ้างหรือไม่ แต่สิ่งที่เขาเจอกลับกลายเป็นใบแจ้งหนี้และโฆษณาสินค้าต่างๆ “มันเป็นใบปลิวจากเคเอฟซี พิซซาฮัท แมคโดนัลด์ [...] เอ็งเข้ามาในชุมชน แล้วปักป้ายเสียหว่า ‘ขอเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน’ จากนั้นก็ ‘ขอเป็นส่วนแบ่งของชุมชน’ จากนั้นก็ ‘ขอเป็นส่วนใหญ่ของชุมชน’ เอ็งค่อยๆ แทรกเข้ามาในวาระสำคัญของชีวิต จากนั้นก็แทรกซึมเข้าสู่การบริโภคประจำวัน ขยับขยายสถานภาพจากวาระโอกาสสำคัญสู่ปัจจัยสี่ในการดำรงชีพ เอ็งทำสำเร็จแล้วด้วย พวกเรากำลังคิดถึงเอ็งในฐานะปัจจัยสี่ ไม่ใช่ของฟุ่มเฟือยแล้วสินะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 54-55) จะเห็นว่ากลไกของการบริโภคก็คือการทำให้สินค้าเหล่านั้นกลายเป็นปัจจัยสี่ มนุษย์จึงจำเป็นต้องหาเงินมาซื้อหาปัจจัยสี่เหล่านี้

สภาพแวดล้อมบริเวณบ้านเช่าของชรัสยังเผยให้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบปัจเจกที่ชรัสกำลังเผชิญอยู่ บ้านเช่าของเขาอยู่ในซอยสงบ เมื่อตอนที่เขามีกงานทำ ผู้คนแถวนี้ต่างก็รู้จักเขาดี ลูกมือและเพื่อนร่วมงานของเขาแวะเวียนมาสร้างสรรคที่นั่นบ่อยครั้ง คนข้างบ้านก็อยากจะมีปฏิสัมพันธ์กับเขา แต่เมื่อชรัสตกงาน คนเหล่านั้นก็แยกย้ายกันไปตามทางของตน “เขากล่าวกับแม่ค่านางนั้น แต่แม่ค่านางนั้นไม่ได้ตอบคำเขา เพราะชรัสก็ไม่เคยตอบค่านางเช่นกัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 55) จะเห็นได้ว่า ชรัสไม่เคยมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในละแวกบ้านเช่าของเขาเลย ถึงจะมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานอยู่ช่วงหนึ่ง แต่ปฏิสัมพันธ์นั้นก็หายไปอย่างสิ้นเชิง อาจด้วยจุดประสงค์เรื่องงาน ทำให้ปฏิสัมพันธ์เหล่านั้นเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะแล้วก็ผ่านไป เห็นได้จากในตอนที่ชรัสเดือดร้อนเรื่องเงิน ก็ไม่มีเพื่อนร่วมงานหรือลูกน้องคนไหนติดต่อกลับมาเลย

ปฏิสัมพันธ์เดียวที่ปรากฏในเรื่องสั้นเรื่องนี้ก็คือปฏิสัมพันธ์ระหว่างชรัสกับชายแปลกหน้าที่มาเรียไรเงินบริจาคสำหรับศพไร้ญาติ เป็นที่น่าสังเกตว่าทำไมอุทิศจึงใช้การเรียไรเงินบริจาคเพื่อนำไปช่วยเหลือศพไร้ญาติ อาจวิเคราะห์ได้ว่าศพไร้ญาติยิ่งสื่อให้เห็นถึงความโดดเดี่ยวของมนุษย์ในพื้นที่เมือง คนที่ต้องตายไปอย่างโดดเดี่ยวไร้ญาติขาดมิตรมาดูใจในวาระสุดท้ายจึงกลายเป็นศพไร้ญาติจึงแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่โดดเดี่ยวได้เช่นกัน ชรัสขอบริจาคแค่สิบบาทเพราะเขาไม่มีเงิน แต่กลับถูกชายแปลกหน้าตำหนิทั้งทางวาจาและท่าทาง “ชายนิรนามส่งสายตารังเกียจอย่างเด่นชัด ขอโทษนะครับ นี่ไม่ใช่ร้านขายของชำที่จะมาแตกแบงก์ทอนเงินกันเป็นลำเป็นสัน ศพไม่มีญาตินะคุณ ช่วยสักร้อยนึงเถอะ เขากล่าวด้วยท่าทางเปี่ยมศักดิ์ศรียิ่ง” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 58) ชรัสพยายามรักษาเงินก้อนสุดท้ายที่ตนเองมีเอาไว้ แต่กลับถูกชายแปลกหน้าต่อว่าเมื่อเขาไม่บริจาคเงินตามที่ชายคนนั้นต้องการ แม้ชายคนนี้จะบอกว่าบริจาคเงินตามกำลังศรัทธา แต่

เมื่อซรัสจะบริจาคตามนั้นเขาก็กลับไม่พอใจ ยิ่งแสดงให้เห็นว่าไม่ใช่แค่วัตถุเท่านั้นที่ถูกตีค่าเป็นเงิน แต่ยังหมายถึงรวมถึงอารมณ์ความรู้สึกที่ไม่อาจจับต้องได้เช่นความศรัทธา ซรัสรู้สึกว่าคุณเองนั้นทำบาปเพราะไม่ช่วยบริจาคเงิน “ธนบัตรใบละหนึ่งร้อยบาทนั้นร้อนรุ่มขึ้นมาด้วยบาปและความขัดแย้งของศรัทธา” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 58) จะเห็นว่าวิธีการของชายแปลกหน้าคนนั้นก็คือวิธีการกระตุ้นการบริโภคอย่างหนึ่ง เพราะซรัสรู้สึกผิดที่ไม่ได้ใช้เงินเพื่อแสดงความศรัทธาต่อ การช่วยศพไร้ญาติ ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจว่าทำไมซรัสจึงนั่งงานศิลปะและหนังสือที่ตนสะสมไว้ ออกมาขายเอาเงิน เพราะซรัสไม่อาจทนอยู่ในภาวะไร้เงินได้อีกต่อไป เมื่อเขาได้เงินมาแล้วก็นำไปซื้อสินค้าจากร้านขายของชำเพื่อดำรงชีพต่อไป การกระทำของซรัสได้แสดงให้เห็นถึงวัฏจักรของชีวิตภายใต้สังคมนิยมที่วนเวียนอยู่กับการบริโภค และไม่ได้มีทำที่วิพากษ์สิ่งที่เกิดขึ้นแต่อย่างใด

ข. เรื่องสั้นเรื่อง “รูปเคารพ” : การกตัญญูอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “หนึ่งร้อยสิบบาท” เผยให้เห็นถึงสภาพชุมชนที่ห่างเหินแม้จะอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันส่วนเรื่องสั้นเรื่อง “รูปเคารพ” ได้เผยให้เห็นอิทธิพลของระบบทุนนิยมและวิถีบริโภคนิยมที่มีต่อชุมชนในระดับที่ใหญ่ขึ้นคือในระดับสังคม เรื่องสั้นเรื่องนี้เป็นเรื่องราวของ ยีน นาน นักศึกษาคณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เขาตั้งคำถามกับพิธีการรับน้องเรื่อยมาว่าทำไมต้องสั่งสอนให้กราบไหว้รูปเคารพของศาสตราจารย์ ก. ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย ยิ่งไปกว่านั้นเขาก็ยังต้องเข้าร่วมพิธีรับน้องทั้งที่ไม่เต็มใจ ยีน นานถกเถียงกับเพื่อนเกี่ยวกับเรื่องการรับน้องอยู่บ่อยครั้ง แต่แนวคิดของเขาก็ไม่อาจเป็นไปในทิศทางเดียวกับเพื่อนได้ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีรับน้องแล้ว ได้มีนักข่าวจากหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งนำรูปปั้นของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยไปลงหนังสือพิมพ์โดยเขียนว่า 50% ลงไปในภาพนั้นด้วย นัยยะของภาพดังกล่าวคือการนำรูปปั้นนั้นมาประกาศขายลดราคาห้าสิบเปอร์เซ็นต์

อาจารย์กำพล รองคณบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา ผู้เป็นศิษย์เก่าของที่นี่และเป็นผู้สืบทอดประเพณีรับน้องเอาไว้อย่างเข้มข้นได้จัดการประท้วงตอบโต้หนังสือพิมพ์เล่มนั้นว่าลบลูผู้มิพระคุณของคณะ และเรียกร้องให้ผู้เขียนคอลัมน์นี้ลาออก ด้วยเหตุนี้ อาจารย์กำพลกับคอลัมน์นิสต์คนนี้จะปะทะคารมกันต่อหน้าธารกำนัลเพราะอ.กำพลตะโกนด่าคอลัมน์นิสต์คนนั้นอย่างรุนแรง ส่วนยีน นานได้ตะโกนสนับสนุนคอลัมน์นิสต์คนนั้น เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้อ.กำพลถูกเพ่งเล็งจากอาจารย์ผู้ใหญ่หลายท่าน ยีน นานก็ถูกเพ่งเล็งโดยเพื่อนร่วมรุ่นคนอื่นเช่นกัน ในวันครบรอบมหาวิทยาลัย เหตุการณ์ก็ดำเนินไปในรูปแบบเดิมก็คือคอลัมน์นิสต์คนนั้นถูกนักกิจกรรมรุมตำหนิ

อย่างรุนแรงจนต้องออกจากงานไป สุดท้ายปทุมหลังของอ.กำพลก็ถูกเปิดเผยว่าเขาเป็นผู้ที่ด้อยฝีมือทางด้านศิลปะและถูกดูหมิ่นจากเพื่อนร่วมคณะเรื่อยมา เขาไม่สามารถจะเติบโตขึ้นไปในตำแหน่งอื่นได้เพราะความอ่อนด้อยทางด้านศิลปะนี้เอง

ยี่นนานเป็นนักศึกษาที่ไม่เห็นด้วยกับพิธีการรับน้องและการกราบบูชารูปเคารพโดยไม่สนใจความเป็นไปของสังคม ยี่นนานบรรยายกระบวนการรับน้องไว้ว่า “ลักษณะเฉพาะของแต่ละคนถูกขีดให้กลมมนด้วยกระดาษทรายแห่งภราดรภาพ กระบวนการนี้จะตัดแต่งพวกเขาให้เป็นวัตถุที่เหมือนกัน สามารถถลิ่งหลุนๆ ไปกองอยู่ในหมวดหมู่ที่รุ่นพี่ต้องการได้” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 122) จะเห็นว่ากระบวนการรับน้องในสายตาของยี่นนานเปรียบเสมือนการลดทอนความเป็นมนุษย์ เพราะนักศึกษาที่เข้ามาใหม่ถูกทำให้กลายเป็นวัตถุที่รุ่นพี่สามารถสั่งให้ทำอะไรก็ได้ตามใจชอบ แม้กระทั่งชื่อของยี่นนานเองก็เป็นชื่อที่รุ่นพี่ตั้งให้ใหม่ เขานึกย้อนนานว่าความจริงตนเองชื่ออะไร อาจวิเคราะห์ในทำนองเดียวกันได้ว่า กระบวนการรับน้องลบเลือนตัวตนที่แท้จริงของพวกเขา และสร้างตัวตนใหม่ที่รุ่นพี่ต้องการขึ้นมาแทน จึงไม่แปลกที่ยี่นนานจะ “รู้สึกแปลกแยกกับตัวเอง” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 125) ความรู้สึกแปลกแยกที่เกิดขึ้นกับยี่นนานเป็นผลมาจากกระบวนการรับน้องที่ทำให้ลบเลือนตัวตนเดิมออกไปและสร้างตัวตนใหม่ขึ้นมา แต่ตัวตนทั้งสองรูปแบบของยี่นนานไม่สามารถกลมกลืนเข้าหากันได้ เขาเคยถกเถียงกับเพื่อนเกี่ยวกับแนวคิดนี้อยู่หลายครั้งแต่ก็มีความเห็นไม่ตรงกันเรื่อยมา เพื่อนๆ ของพวกเขาไม่ได้ตั้งคำถามกับเรื่องนี้และยึดถือประเพณีรับน้องอย่างเคร่งครัด ตัวตนของเขาไม่สามารถกลมกลืนกับแนวคิดที่แวดล้อมได้ยิ่งทำให้ยี่นนานรู้สึกแปลกแยกมากขึ้น

ประเพณีรับน้องและกิจกรรมต่างๆ ได้ถูกผลักดันโดยอาจารย์กำพล รองคณบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา เขาเป็นศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ และกลับมาเป็นอาจารย์ที่นี้เป็นเวลานานแล้ว เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่หนังสือพิมพ์ใช้รูปศาสตราจารย์ ก. เป็นสื่อวิพากษ์วิจารณ์เรื่องศิลปะที่รับใช้ระบบทุนนิยม “ท่าทีของศิลปะในปัจจุบันโอนเอียงไปรับใช้ธุรกิจ อันแสดงให้เห็นว่าศิลปะไม่อาจต้านทานระบบทุนนิยมที่กำลังคืบไปทั่วทุกแขนงสาขา” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 126) จะเห็นได้ว่า ระบบทุนนิยมได้แผ่อิทธิพลกว้างขวางออกไปในทุกวงการ และไม่ได้ส่งผลต่อมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพลวัตของสังคม เดิมทีศิลปะเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ก็ยิ่งถูกแทรกแซงจากระบบทุนนิยมด้วยเช่นกัน เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้อาจารย์กำพลไม่พอใจมากเพราะถือเป็นการหลู่เกียรติศาสตราจารย์ ก. อาจารย์กำพลเป็นตัวตั้งตัวตีในการตอบโต้ประเด็นดังกล่าว เขาจัดการประท้วงเรียกร้องให้คณบดีนิสตร์รายนั้นลาออก คณบดีนิสตร์คนนั้นอธิบายสิ่งที่ตนทำว่า “เขามองท่านในฐานะเป็นสัญลักษณ์ มิได้มีเจตนาดูหมิ่นแต่อย่างใด ข้อความ

ที่เขียนว่าเซลส์ห้าสิบเปอร์เซ็นต์นั้นก็มีความหมายในเชิงปัจจุบันมากกว่า นี่เป็นสถานการณ์ที่ผู้เกี่ยวข้องควรจะมองมันอย่างจริงจังและตรงไปตรงมา” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 133) ประเด็นที่คอลัมนิสต์คนนี้ชี้ให้เห็นก็คือพลวัตของสังคมที่เกิดจากระบบทุนนิยม ความเปลี่ยนแปลงของศิลปะเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่ง เขาไม่ได้มีเจตนาที่จะลบหลู่เพียงแต่ต้องการชี้ให้เห็นความเป็นไปในสังคม ความเห็นของคอลัมนิสต์ที่ปะทะกับความเห็นของอาจารย์กำพลที่ยึดถือเรื่องคุณงามความดีของศาสตราจารย์ ก. จึงไม่อาจประนีประนอมกันได้

ยืมนานได้แต่เฝ้ามองเหตุการณ์นี้อยู่ห่างๆ เขาไม่เห็นด้วยกับการกระทำของอาจารย์กำพลมาตั้งแต่ต้น แต่ขณะที่อาจารย์กำพลต่อว่าคอลัมนิสต์คนนั้นอย่างรุนแรง ยืมนานกลับตะโกนเข้าไปร่วมวงว่า “คิดว่าตัวเองเป็นปัญญาชนอยู่คนเดียวละสิ” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 134) ยืมนานตกใจและอับอายมากกับการกระทำของเขา ความอับอายของเขาอาจมีที่มาจากการกระทำสิ่งที่สวนกระแสสังคม ความอับอายที่เกิดขึ้นยังสามารถชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของสังคมที่สามารถชี้นำการกระทำของปัจเจกบุคคลได้ หลังจากที่ยืมนานทำสิ่งเหล่านั้นลงไป “เขารู้สึกเหมือนตนเองกลวงเปล่า กล่าวได้แต่เพียงคำหยาบคายและไร้สาระเท่านั้น” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 137) การกระทำของยืมนานแสดงให้เห็นอิทธิพลของสังคมที่เข้ามาบ่มเพาะความคิดแทนเขา อัจฉริยเคราะห์ได้ว่าการที่ยืมนานรู้สึกกลวงเปล่านั้นเปรียบเสมือนการถูก “ล้างสมอง” โดยอิทธิพลของสังคม ทำให้เขารู้สึกว่าตัวตนและความคิดของเขาถูกลบล้างออกไป

อย่างไรก็ดี การปะทะกันระหว่างแนวคิดทั้งสองนี้ก็สามารถประนีประนอมกันได้ในที่สุด “บริเวณลานที่ประดิษฐานรูปปั้นของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย ก็ได้รับการ ‘บูรณะและปรับเปลี่ยน’ อย่างประนีประนอมและสมานฉันท์” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 148) อัจฉริยเคราะห์ได้ว่า รูปปั้นของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยเป็นตัวแทนของสิ่งที่บริสุทธิ์และไม่ควรจะถูกตีค่าด้วยเงิน ส่วนป้ายลดราคาห้าสิบเปอร์เซ็นต์เป็นตัวแทนของวิถีบริโภคนิยมที่แทรกซึมเข้าสู่สังคม แต่ในที่สุด ลานที่ประดิษฐานรูปปั้นของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยก็ได้รับการบูรณะและปรับเปลี่ยนอย่างประนีประนอมและสมานฉันท์ อัจฉริยเคราะห์ได้ว่า การบูรณะและปรับเปลี่ยนในที่นี้คือนัยยะของการเปลี่ยนแปลงและเลื่อนไหลของสิ่งที่ไม่ควรจะถูกทำให้เป็นสินค้ากลายเป็นสิ่งที่ตีค่าด้วยเงินได้ ในที่สุดท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคม แนวคิดทั้งสองก็สามารถประนีประนอมกันได้ในที่สุด

ค. เรื่องสั้นเรื่อง “ปริมาตรรำพึง” : ระยะเวลาห่างระหว่างสมาชิกในครอบครัว

เรื่องสั้นเรื่องนี้บอกเล่าเรื่องราวของบุคคลที่อาศัยอยู่ในละแวกหมู่บ้านจัดสรรและสิ่งที่เกิดขึ้นในบ้านแต่ละหลังที่อยู่ติดกัน เรื่องสั้นเรื่องนี้แบ่งออกเป็นสามส่วนตามจำนวนบ้านทั้งสาม

หลัง บ้านหลังแรกคือครอบครัวของนที (645/9) นทีเป็นลูกชายของพ่อกับแม่ที่ห่างเหินเย็นชาจนแทบจะไม่พูดจากัน ตัวเขาเองก็ห่างเหินกับพ่อแม่เช่นกัน เหตุการณ์ในเรื่องคือตอนที่ไปซื้อผงซุกรสมาให้แม่แต่เจ้าของร้านหยิบของผิดมาให้เป็นสารหนู นทีจึงโยนสารหนูของนั้นลงไปที่บ้านข้างๆ จากนั้นเรื่องเล่าก็ตัดไปที่บ้านอีกหลังหนึ่งซึ่งเป็นของอาจารย์วิระ (645/11) อาจารย์สอนประวัติศาสตร์ที่เพิ่งเลิกรักกับคนรักไปเพราะลึกลับไปมีความสัมพันธ์กับพนักงานสาวที่ร้านกาแฟในละแวกนั้น อาจารย์วิระรู้สึกโดดเดี่ยว เขาจึงซื้อกรงนกมาและใส่อาหารเอาไว้ในนั้นเพื่อเลี้ยงนกที่บินผ่านเข้ามา นกตัวนั้นบินไปกินมะม่วงที่มีสารหนูที่นทีโยนลงไป สุดท้ายก็บินตกลงไปที่บ้านเลขที่ 649/10 เรื่องถัดมาเกิดขึ้นที่บ้านของปนัดดาซึ่งอยู่เลขที่ 645/6 เธอนึกถึงตอนที่ตนมีความสัมพันธ์กับอาจารย์วิระและรู้สึกหมกหมักเขาแล้ว เธอจึงเขียนจดหมายอำลาทิ้งไว้ให้เขาและจากมา

ความสัมพันธ์ของตัวละครในเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความห่างเหินกันในครอบครัว เริ่มจากความสัมพันธ์ในครอบครัวของนที และความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์วิระกับคู่รักของเขา ความสัมพันธ์ในครอบครัวของนทีนั้นเต็มไปด้วย “ระยะห่าง” ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายว่าสมาชิกในครอบครัวนี้ต่างก็มีระยะห่างต่อกัน “ระยะห่างระหว่างเขากับประตุ เป็นระยะห่างที่เท่ากับระยะห่างของประตุกับพ่อของเขา และระยะห่างระหว่างประตุกับพ่อ มันก็เป็นระยะห่างระหว่างพ่อของเขา กับจื่อทีวีในทางมุขฉาก” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 31) จะเห็นว่านทีมีระยะห่างจากพ่ออย่างชัดเจน แม้เขาจะพยายามทำลายระยะห่างนั้นแต่ “ผลลัพธ์ก็เหมือนกันทุกวัน พ่อของเขานั่งดูทีวีโดยไม่สนใจสิ่งที่ผ่านตาไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 32) ในสายตาพ่อ นทีเป็นเพียง “สิ่งที่ผ่านตาไป” ยิ่งแสดงให้เห็นถึงความห่างเหินระหว่างพ่อลูก ความห่างเหินที่เกิดขึ้นกับนทีอาจเป็นปัจจัยผลักดันที่ทำให้เขาพยายามสร้างพื้นที่ของตนขึ้นมาในบ้าน “เขาเลือกขบถครอบครัวที่เฉยชาด้วยการกั้นห้อง” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 32) พื้นที่ที่เขาพยายามสร้างขึ้นเพื่อบ่งบอกถึงการมีอยู่ของเขากลับทำให้เขาห่างเหินกับครอบครัวมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น แม่ของเขายังจัดเก็บข้าวของส่วนตัวในพื้นที่ของเขาลงกล่องทุกครั้ง ทำให้พื้นที่ของนทีไม่อาจเกิดขึ้นได้ในบ้านหลังนี้ นอกจากความห่างเหินระหว่างนทีกับพ่อแม่แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับแม่ก็เป็นไปอย่างห่างเหินเช่นเดียวกัน “นานมาแล้วที่พ่อของเขาไม่พูดกับแม่ นอกจากทักท้วงกันในบางเรื่อง ไม่นอนร่วมเตียงด้วยกัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 32) จะเห็นว่าสมาชิกครอบครัวนี้ห่างเหินกันอย่างชัดเจน

นอกจากความห่างเหินกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวของนทีแล้ว เรื่องสั้นเรื่องนี้ยังเผยให้เห็นความห่างเหินระหว่างคู่รักที่อาศัยอยู่ที่บ้านข้างๆ บ้านของนที ซึ่งก็คือบ้านของอาจารย์วิระ เขาเคยอาศัยอยู่กับคนรักจนกระทั่งเธอจากไปและไม่ติดต่อมาอีกเลย เขาเองก็ไม่ทราบเหตุผลว่าเธอจากเขาไปเพราะอะไร แต่การที่เธอจากไปนั้นทำให้เขารู้สึกว่า “ช่วงเวลาเปล่าประโยชน์เกาะกุมใจ

เขา ความมืดเย็นและว่างโหวง” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 34) จะเห็นว่าการขาดปฏิสัมพันธ์กับคู่รักทำให้อาจารย์วีระรู้สึกขาดพร่องและเติมไม่เต็ม ยิ่งไปกว่านั้น ระยะเวลาที่เธอจากไปยังทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างเขาและเธอเบาบางลงเรื่อยๆ อาจารย์วีระเองก็พยายามที่จะฉกฉวยความสัมพันธ์นั้นไว้กับตัว เขารู้สึกว่า “สักวันเขาคงจำนำเสียงของเธอไม่ได้ ความทุกข์ทรมานอย่างใหม่จะเข้ามาแทนที่” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 35) ความทุกข์ทรมานอย่างใหม่น่าจะหมายถึงความทุกข์ที่เกิดจากการสูญเสียปฏิสัมพันธ์กับภรรยาไปโดยสิ้นเชิงเพราะเขาได้ลืมเธอไปหมดจากความทรงจำ อาจารย์วีระพยายามรับมือกับการต้องอยู่อย่างปัจเจก เขาจึงสร้างปฏิสัมพันธ์ในจินตนาการกับพนักงานสาวร้านคอฟฟี่ช็อปขึ้นมา “วีระกลอกตาไปมาภายใต้ความดำมืดของผนังตา เรือนร่างนี้คือเรือนร่างของหญิงสาวในคอฟฟี่ช็อปแห่งนั้นนั่นเอง เขาบังคับให้เธอทาสลิปสติกลีแฉงสด พุดคำหยาบคายไร้รสนิยม” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 36) จะเห็นว่าอาจารย์วีระสร้างจินตนาการว่าเขามีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับพนักงานคอฟฟี่ช็อปคนนั้น การต้องใช้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยวในความเป็นจริงทำให้เขาต้องหลบเร้นจากมันและสร้างจินตนาการเหล่านี้ขึ้นมา นอกจากนี้ อาจารย์วีระยังซื้อกรงนกและอาหารนกเพราะต้องการเลี้ยงนกตัวหนึ่งที่บินไปมาในละแวกนี้ การเลี้ยงนกก็ถือเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตที่อาจารย์วีระพยายามสร้างขึ้นมาทดแทนความโดดเดี่ยวด้วยเช่นกัน

บ้านอีกหลังหนึ่งเป็นบ้านของปนัดดา เธอกำลังแต่งตัวและจะจากคู่รักของเธอไป ในขณะที่นั้นคนที่อาจารย์วีระเลี้ยงไว้ได้บินมาที่บ้านของเธอ เธอสงสัยว่านกที่หลุดออกมาจากกรงน่าจะ “เป็นของใครที่อาจเอาใจใส่มันน้อยเกินไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 37) ความคำนึงดังกล่าวอาจเปรียบได้กับตัวเธอ เพราะเธอกำลังจะเลิกรากับคู่รักที่เอาใจใส่เธอน้อยเกินไปจนทำให้เธอต้องไปจากเขา ปนัดดาเขียนจดหมายบอกเรื่องนี้ไว้ที่หัวเตียง เธอบอกกับตนเองว่า “ทุกๆ คนต้องโตขึ้นและผ่านความเจ็บปวดในชีวิตไปให้ได้” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 37) ดูเหมือนปนัดดาจะยอมรับการจากลาครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี อาจวิเคราะห์ได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างปนัดดากับคนรักก็เป็นไปอย่างห่างเหินทำให้เธอตัดสินใจเลิกรากับเขา นอกจากนี้ปนัดดายังมีสิทธิที่จะตัดสินใจเลือกที่จะเลิกกับคนรักด้วยตัวเอง และยังสามารถรับความจริงนี้ได้ การตัดสินใจของปนัดดาอาจสื่อให้เห็นถึงโอกาสของผู้หญิงในพื้นที่เมือง แม้ความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงกับเพศชายจะห่างเหินไม่แน่นแฟ้น แต่เธอก็มีสิทธิที่จะเลือกจบความสัมพันธ์ด้วยตนเองไม่ต้องพึ่งพาฝ่ายชาย

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละบ้าน แสดงให้เห็นถึงความแปลกแยกห่างเหินกันระหว่างตัวละครที่อาศัยอยู่ละแวกเดียวกัน แต่กลับไม่รู้ความเป็นไปของกันและกันเลยแม้แต่บ่อย อีกทั้งรูปแบบการเขียนที่ผู้เขียนแบ่งเรื่องสั้นออกเป็นส่วนๆ ตามบ้านเลขที่ของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านรู้สึก

ว่าเรื่องราวเหล่านี้ไม่ได้ร้อยเรียงให้ต่อเนื่องกัน ต่างครอบครัวก็ต่างดำเนินชีวิตของตนเองไปโดยไม่ มีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนรอบข้าง อาจอนุมานได้ว่าเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นความเป็นไปของ ชุมชนที่อ่อนแอ คำว่า “บ้านใกล้เรือนเคียง” อันเป็นคำอธิบายสภาพความแน่นแฟ้นของชุมชนถูก แทรกแซงด้วยวิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลซึ่งได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยม การที่แต่ละบ้านต่างก็ ไม่ทราบความเป็นอยู่ของครอบครัวที่อยู่ในละแวกเดียวกันแสดงให้เห็นว่าแต่ละครอบครัวก็ดำเนิน ชีวิตแบบปัจเจกบุคคลและไม่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันโดยสิ้นเชิง สัมพันธภาพแบบชุมชนจึงถูกกลืน หายไป สัมพันธภาพที่เลือนหายในชุมชนนี้ทำให้เหตุการณ์ในแต่ละบ้านถูกแยกขาดและไม่ส่งผล อันใดต่อกัน สภาพการณ์ดังกล่าวมีคู่เปรียบต่างก็คือเจ้านกที่อาจารย์วิระเลี้ยงไว้ กล่าวคือ นกตัวนี้ บินไปมาอยู่ในละแวกดังกล่าว มีชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหารของอาจารย์วิระ บินมาที่บ้านของปนัดดาให้ เธอจุกคิดถึงเหตุผลที่เลิกรากับคูรัก และบินไปกินมะม่วงที่โดนสารหนูจากบ้านของนที่จนเสียชีวิต จะเห็นได้ว่าเจ้านกตัวนี้มีความสัมพันธ์กับตัวละครทุกตัวในเรื่องและความเป็นไปของมันได้รับ อิทธิพลมาจากการกระทำของตัวละครทั้งสิ้น

โดยสรุป ความสัมพันธ์ระดับชุมชนเกี่ยวพันกับวิถีบริโภคนิยม วิถีชีวิตของตัวละครดำเนิน ไปอย่างปัจเจกโดยมีเงินเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครในพื้นที่ เมืองเป็นไปอย่างห่างเหิน แม้จะอยู่ในละแวกเดียวกัน ก็ไม่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์หรือพึ่งพาอาศัย กัน วิถีบริโภคนิยมยังมีอิทธิพลในระดับสังคม ทำให้สิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจมีสภาพไม่ต่างจาก สินค้าที่มีราคาซื้อขายได้ แต่สุดท้ายแนวคิดดังกล่าวก็ได้รับการประนีประนอมกับสภาพสังคมเดิม ในที่สุด

4.4.2 ชุมชนกับเพศวิถีที่หลากหลาย

นอกจากความสัมพันธ์ในระดับชุมชนจะเป็นไปด้วยความห่างเหินเพราะสมาชิกในชุมชนมี ความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้นแล้ว ชุมชนเมืองไม่ได้ทำหน้าที่ควบคุมเพศวิถีให้ตรงตามจารีตอีก ต่อไป ชุมชนเมืองกลายเป็นพื้นที่ที่ตัวละครสามารถมีเพศวิถีที่หลากหลายได้อย่างอิสระ แต่ความ หลากหลายทางเพศวิถีที่เกิดขึ้นได้อย่างอิสระกลับไม่ได้ช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างคูรักมีความ ผูกพันแน่นแฟ้นมากขึ้น

ก. เรื่องสั้นเรื่อง “ในฝันของเธอ” : เพศหญิงกับการควบคุมเพศวิถี

เรื่องสั้นเรื่องนี้เล่าถึงตัวละครเอกซึ่งเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย ขณะนั้นเขามีความสัมพันธ์ ลึกซึ้งกับลูกศิษย์หญิงจึงถูกเชิญออกจากมหาวิทยาลัย จากนั้นเขาก็มีภรรยาและใช้ชีวิตร่วมกับเธอ

ตามปกติ ในคำคืนหนึ่ง เขาออกไปเที่ยวในสถานบันเทิงยามค่ำคืน และไปมีความสัมพันธ์ทางกายกับชายแปลงเพศอีกคน ชายคนนี้เป็นคู่ขาของเขามานานถึงครึ่งปี เรือนร่างของเธอเป็นผู้หญิงเต็มตัว ตัวละครชายจึงแสวงทำเป็นไม่สังเกตเห็น ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งคู่เป็นไปอย่างฉาบฉวย เพราะเขาไม่ได้รักและผูกพันกับเธอจริงๆ ผู้หญิงที่เขารักเธอและเฝ้ารอมาตลอดคือลูกศิษย์ที่เขาลักลอบมีความสัมพันธ์ด้วย แต่ในวันหนึ่งเขาพบเธอโดยบังเอิญ เธอมากับสามีของเธอและเปลี่ยนไปจากที่เขาเคยรู้จักโดยสิ้นเชิง การพบกันครั้งนั้นทำให้ตัวละครชายยิ่งรู้สึกถึงความว่าเหวโหดเดี่ยวของตนเอง เป็นเหตุให้เขาออกไปพบกับคู่ขาของเขา จนในที่สุดเขากลับบ้าน พบกับภรรยาที่สะดุ้งตื่นขึ้นมา ขอร้องให้เขาไม่จากเธอไปไหน เธอบอกเขาว่าเธอฝันเห็นเขาหนีไปหาคนอื่น ชายคนนั้นจึงถูกคิดขึ้นได้ว่าภรรยาอาจรู้เรื่องที่เขามีคนอื่นแต่แสวงทำเป็นไม่รู้

ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างตัวละครชายกับหญิงหลายคนที่เขาพัวพันนั้นเริ่มมาจากความโดดเดี่ยวของตัวเอง ชายคนนี้มีอาชีพเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย แต่ถูกเชิญออกเพราะมีความสัมพันธ์กับนักศึกษา ทำให้เขาต้องอยู่เฉยๆ ไร้อาชีพนับแต่นั้นมา อาจวิเคราะห์ได้ว่าในสังคมทุนนิยม ปัจจัยเรื่องอาชีพการงานเป็นหนึ่งในปัจจัยที่กำหนดและบ่งบอกคุณค่าของมนุษย์ โดยเฉพาะเพศชาย เนื่องจากเพศชายได้ถูกยึดโยงกับพื้นที่สาธารณะ คุณค่าของเขาจึงถูกนิยามด้วยหน้าที่การงานในทางหนึ่ง อีกทั้งอาชีพยังเป็นปัจจัยในการสร้างภาพลักษณ์ของบุคคลที่ประกอบอาชีพนั้น การที่เขาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยซึ่งนับเป็นอาชีพที่มีเกียรติ ต้องประพฤติตามจารีตอย่างเคร่งครัด ดีความได้ว่าเขาประกอบอาชีพที่สังคมคาดหวังให้ต้องมีภาพลักษณ์ที่ดีและมีเกียรติ การถูกไล่ออกเพราะประพฤติผิดจึงทำให้เขารู้สึกไร้ค่า รู้สึกโดดเดี่ยวและขาดพร่องเห็นได้จากที่เขาบอกว่าตนเองมี “รูโหว่” “ถมไม่เต็ม” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 112) ความรู้สึกขาดพร่องอาจมีที่มาจากการไร้อาชีพที่ลดทอนคุณค่าของเขาลงไป

ความรู้สึกขาดพร่องดังกล่าวยังชักนำเขาไปสู่ความสัมพันธ์ที่ฉาบฉวยกับชายในร่างหญิงคู่ขาของเขา เหตุผลที่เขามีความสัมพันธ์กับเธอก็คือ “อยากมีคนได้คุยด้วย” (อุทิศ เหมะมูล, 2551: 115) ความสัมพันธ์ลึกซึ้งที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพราะเขาต้องการเพื่อนคุย หรืออีกนัยหนึ่งคือต้องการมีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง เขาต้องการที่จะเล่าความลับให้เธอฟังจึงต้องการคนที่สนิทใจด้วย “เรื่องแบบนี้ถ้าไม่สนิทใจกันคงคุยกันลำบาก” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 115) เป็นที่น่าสังเกตว่า ความสัมพันธ์ทางกายนำมาซึ่งความสนิทใจ ซึ่งทำให้ตัวละครชายกล้าเปิดเผยเรื่องส่วนตัวกับเธอ ความสัมพันธ์ที่ไม่จริงจังเช่นนี้อาจเป็นลักษณะเฉพาะของความสัมพันธ์ในพื้นที่เมือง ความสัมพันธ์กลายเป็นเรื่องของความพอใจและผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่เกิดจากความผูกพันสนิทสนม

นอกจากความรู้สึกขาดพร่องที่ตัวละครชายประสบแล้ว การที่เขามีความสัมพันธ์อย่างฉาบฉวยกับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาอาจสื่อให้เห็นถึงความพยายามในการเติมเต็มบทบาทความเป็นชายของเขาด้วย ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่าตัวละครชายถูกไล่ออกจากการเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยซึ่งถือได้ว่าเป็นอาชีพที่มีภาพลักษณ์ที่ดีและมีเกียรติในสังคมทุนนิยม อีกทั้งเมื่อพบกับลูกศิษย์ซึ่งเป็นอดีตคนรัก เธอก็มีสามีแล้วและลิ้มความรักระหว่างเขาและเธอจนหมดสิ้น อาจวิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวละครชายในแง่ทุนนิยมได้ว่า อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยนำมาซึ่งเกียรติยศและรายได้ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในสังคม การถูกไล่ออกจากงานจึงเปรียบเสมือนการพรากเกียรติยศและการยอมรับไปจากตัวละครชาย อีกทั้งกลไกของระบบทุนนิยมยังทำหน้าที่เป็นจารีตกำหนดสถานะและความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ตัวละครชายมีสถานะเป็น “อาจารย์” ส่วนคนที่เขารักมีสถานะเป็น “ลูกศิษย์” ความสัมพันธ์ของทั้งสองจึงเป็นเรื่องต้องห้ามที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เมื่อตัวละครชายมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับลูกศิษย์ของตนเอง การถูกไล่ออกก็เปรียบเสมือนกลไกการทำงานของระบบทุนนิยมในการขจัดสิ่งขัดต่อจารีตออกไป

ระบบทุนนิยมไม่เพียงแต่ให้ความสำคัญกับการสร้างภาพลักษณ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการสร้างบทบาทของเพศสถานะไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน การที่ตัวละครชายเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยไม่เพียงแต่นำมาซึ่งภาพลักษณ์ที่ดี แต่ยังเติมเต็มบทบาทความเป็นชายด้วย เนื่องจากระบบทุนนิยมคาดหวังให้เพศชายเป็นเพศที่ยึดโยงอยู่กับพื้นที่สาธารณะ การเป็นอาจารย์จึงสร้างการยอมรับในที่สาธารณะ ดังนั้นการที่ตัวละครชายถูกไล่ออกจากการเป็นอาจารย์จึงทำลายบทบาทความเป็นชายของเขาด้วย กระนั้นเขาก็ยังหวังว่าความสัมพันธ์ระหว่างเขากับลูกศิษย์จะเป็นจริงขึ้นมาได้ ดังที่เขาบอกว่า “คุณรอเธอมาตั้งนานแล้ว อย่างใจจดใจจ่อ นับตั้งแต่วันที่คุณถูกเชิญออกจากมหาวิทยาลัย ว่าเธอจะกลับมาเป็นของคุณอย่างเปิดเผย” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 121) อาจวิเคราะห์ได้ว่าการรอคอยดังกล่าวเป็นเพราะการถูกไล่ออกจากงานทำให้เขาหลุดพ้นจากกรอบจารีตซึ่งกำหนดสถานะของเขาให้ไม่เหมาะสมที่จะคบหากับเธออย่างเปิดเผย แต่แล้วเมื่อเขาพบเธออีกครั้ง เธอกลับมีคนรักแล้วและลิ้มความสัมพันธ์ระหว่างทั้งคู่จนหมดสิ้น “ผู้ชายที่ยืนอยู่ข้างกายเธอยิ้มทักอย่างมีไมตรี ชั่วขณะเธอยิ้มกว้างนั้นทำเอาชีวิตของคุณพังทลายลงจนหมดสิ้น” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 121) แม้เขาจะไม่ได้เป็นอาจารย์แล้วแต่เขาก็ไม่สามารถมีความสัมพันธ์กับคนที่เขารักได้อยู่ดี อาจวิเคราะห์ได้ว่าการที่เขาไม่สามารถกลับมาที่มีความสัมพันธ์กับคนที่เขารักได้ดังหวังยิ่งตอกย้ำความล้มเหลวในชีวิตของเขา ดังนั้นการที่เขาชวนชวนหาความสัมพันธ์กับทั้งภรรยาและความสัมพันธ์ชั่วคราวกับบุคคลอื่นยังสื่อถึงการเติมเต็มบทบาทความเป็นชายของเขาด้วย

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเขากับภรรยาที่นั่นเกิดขึ้นเพราะ “เธอบอกว่ารักคุณ แล้วคุณก็ยินดีที่ถูกรัก” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 121) จะเห็นได้ว่าตัวละครชายไม่ได้รักภรรยาของเขา แต่เขาใช้ชีวิตกับเธอเพราะเธอรักเขา หากมองอย่างผิวเผินอาจดูเหมือนว่าตัวละครชายใช้ประโยชน์จากภรรยาและความรักของเธอมาเติมเต็มบทบาทความเป็นชายของเขา หน้าซ้ำเขายังนอกใจเธอไปมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอีกด้วย แต่หากวิเคราะห์จากชื่อเรื่อง “ในฝันของเธอ” จะเห็นว่าตัวละครหญิงใช้ความฝันของตนเองในการต่อรองด้านเพศวิถีกับตัวละครชาย เธอฝันว่าตัวละครชายนอกใจเธอไปมีความสัมพันธ์กับคนอื่น เมื่อตัวละครชายกลับมาบ้าน เธอก็เล่าความฝันนี้ให้เขาฟัง อาจตีความได้ว่า ตัวละครหญิงใช้ความฝันของตนมาเป็นเครื่องมือต่อรองให้ตัวละครชายเคลือบแคลงสงสัยว่าเธอรู้เรื่องที่เขานอกใจเธอ เพียงแต่เธอแสร้งทำเป็นไม่รู้ “คุณเริ่มตระหนักว่า หากเธอจะพิชิตคุณก็ไม่ใช่ว่าด้วยคำรัก แต่เป็นความนิ่ง ลึกลับ และโอ้โง่งของเธอ คุณเริ่มเข้าใจว่า ปีสองปีมานี้ คุณเป็นนักมายากลไฟอย่างเด็กๆ ที่ขออนุญาตพื้นที่ของเธอเปิดการแสดง คุณเล่นบนเวทีของเธอมาโดยตลอด เพราะฉะนั้นคุณเริ่มไม่แน่ใจแล้วว่าเธอจะไม่รู้” (อุทิศ เหมะมูล, 2551, หน้า 122) จากคำพูดของตัวละครชาย จะเห็นว่าเขาคิดว่าตนมีสถานะเหนือคู่อรักของตน เพราะเขามีสิทธิ นอกใจเธอโดยปิดบังไม่ให้เธอรู้ได้ แต่ในทางกลับกัน เธอไม่ได้ยอมให้ตัวละครชายนอกใจ เธอใช้การแสร้งทำเป็นไม่รู้เพื่อให้ตัวละครชายตายใจ ดังนั้นการที่ตัวละครชายมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ก็เป็นไปตามที่คู่อรักของเขาไตร่ตรองไว้ทั้งสิ้น และใช้ความฝันบอกเขาโดยนัยว่าเธอรับรู้เรื่องการนอกใจ จากการกระทำของตัวละครหญิง อาจกล่าวได้ว่าเธอใช้ความฝันมาเป็นเครื่องต่อรองให้เพศวิถีของเธอไม่ตกเป็นฝ่ายที่ด้อยกว่าเพศวิถีของตัวละครชายได้

ข. เรื่องสั้นเรื่อง “วายุ” : เพศวิถีหลากหลายในพื้นที่เมือง

ในขณะที่เรื่องสั้นเรื่อง “ในฝันของเธอ” เผยให้เห็นเพศวิถีของอาจารย์มหาวิทยาลัยชายซึ่งดูคล้ายจะดำเนินไปอย่างอิสระ แต่ความจริงแล้วความอิสระของเพศวิถีกลับถูกควบคุมด้วยตัวละครหญิงซึ่งเป็นภรรยาของเขา ส่วนเรื่องสั้นเรื่องนี้เล่าถึงตัวละครชื่อว่าวายุ เขาอยากทราบชื่อของตนเองหมายความว่าอย่างไรจึงเปิดพจนานุกรมหา เขาไม่ค่อยชอบความหมายของชื่อนี้เท่าไร เขาจึงนิยามชื่อของตนเองขึ้นใหม่และเขียนไว้ในสมุดบันทึก ห้าปีต่อมา นิยามนั้นกลายเป็นสิ่งที่น่าอายสำหรับเขา วายุโตขึ้นเป็นคนจริงจังและช่างสังเกต เขาไม่ชอบมีปฏิสัมพันธ์กับใคร และปฏิเสธที่จะสร้างความรู้จักกับเพศหญิง เขาใช้เวลาที่อยู่คนเดียวจินตนาการถึงผู้หญิงในอุดมคติของเขาเท่านั้น พฤติกรรมแปลกแยกของวายุทำให้เพื่อนๆ เริ่มตีตัวออกห่างจากเขา แต่มีอยู่วันหนึ่ง เพื่อนๆ มาเยี่ยมวายุทำให้เขาดีใจมากที่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับมนุษย์อีกครั้ง เขาออกไปเที่ยวยามราตรีและเจอ

ผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งวายุไม่ถูกใจเอาเสียเลย วายุตีเธอต่างๆ นานา แต่สุดท้ายเขาก็सानสัมพันธ์กับเธอต่อไป

ผู้อ่านรู้จักวายุจากนิยามชื่อของตนเองที่เขาคิดขึ้นมาใหม่ เขานิยามชื่อตนเองว่า “ผู้ดำรงอยู่อย่างมีชีวิต พัดหอบเอาชีวิตรามาสู่ทุกอย่างก้าวที่เราย่างเดินไป” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 74) จะเห็นว่าการดำรงอยู่อย่างมีชีวิตเป็นสิ่งที่สวนทางกับวิถีชีวิตของวายุเมื่อเขาโตขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นกับวายุก็คือความว่างเปล่าโดดเดี่ยวเพราะขาดปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง วายุปฏิเสธที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและชอบแยกตัวไปอยู่ตามลำพัง วิถีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลของวายุมีทั้ง “ระแวงที่จะดื่มเหล้าในงานปาร์ตี้กับเพื่อนฝูง เขาตีความการทักทายแบบชั่วคราวเป็นเรื่องน่ารังเกียจ” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 75) จะเห็นว่าวายุไม่ชอบเข้าสังคมและรังเกียจปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในยามค่ำคืน ชีวิตในอุดมคติของเขาดำเนินไปเช่นนี้จนเพื่อนรอบข้างก็เริ่มปฏิเสธเขา ไม่ชวนเขาออกไปเที่ยวข้างนอก แต่จะแวะเวียนมาหาแทน วันหนึ่งเพื่อนมาเยี่ยมวายุเช่นเคย ตอนแรกเขาก็ปฏิเสธไม่ยอมพบหน้าเพื่อนเพราะรู้สึก “ละอายที่ได้ก้าวข้ามไปสู่ดินแดนต้องห้าม” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 77) วายุรู้สึกว่า การมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนนั้นเปรียบเสมือนการก้าวเข้าไปในดินแดนต้องห้ามที่ขัดต่อมโนทัศน์แบบปัจเจกบุคคลของเขา แต่สุดท้ายเขาก็ไม่อาจปฏิเสธความต้องการที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ “นั่นแหละคือสิ่งที่เขาต้องการ ‘เพื่อน’” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 77) เห็นได้ว่าในที่สุดวายุก็ยอมรับว่าตนต้องการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนเช่นกัน

นอกจากวายุจะปฏิเสธการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างแล้ว วายุยังปฏิเสธการมีปฏิสัมพันธ์กับเพศหญิงอีกด้วย ดังที่เขาบอกว่า “เขา [วายุ] ปฏิเสธที่จะมองผู้หญิงอย่างซึ่งหน้า” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 75) อาจกล่าวได้ว่าการที่วายุปฏิเสธปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อเพศหญิงยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงมโนทัศน์แบบปัจเจกบุคคลของเขา วายุมักจะवादฝันถึงผู้หญิงในนิตยสารต่างประเทศที่เขาชอบดู “เขาवादภาพผู้หญิงในอุดมคติ บางครั้งก็เปิดดูจากนิตยสารนางแบบต่างประเทศ เขาจะเก็บเข้าแฟ้มอย่างดี และเก็บไว้ในที่ที่ไม่มีใครหาเจอนอกจากตัวเขาเอง” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 76) จะเห็นได้ว่า วายุปกปิดจินตนาการนี้เอาไว้กับตัว อาจเป็นเพราะนี่ไม่ใช่ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโลกของความเป็นจริง การกระทำของวายุแสดงให้เห็นว่าเขาไม่ต้องการเพศวิถีดังที่สังคมกำหนดไว้

เพื่อนของวายุมักจะชวนเขาไปสังสรรค์อยู่เสมอ มีครั้งหนึ่งที่เขาทนคำรบเร้าไม่ไหวจึงออกไปสังสรรค์กับเพื่อนที่คาเฟ่ยามราตรี เขาพบกับผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งเขาไม่ชอบใจเธอเลยแม้แต่น้อย วายุดื่มเหล้าหลายต่อหลายแก้วและต่อปากต่อคำกับเธออยู่นาน และเขาก็ยังไม่ชอบเธออยู่ดี วายุวิพากษ์วิจารณ์เธออย่างรุนแรงว่า “ดวงตาที่โฉบระมัดมันฟ้องชัดๆ ว่าเป็นคนที่พร้อมจะสั่งให้ทำ

อะไรก็ได้ ปากที่จัดจ้าน ทำไมเธอถึงโง่บรอมอย่างนั้นนะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 79) จะเห็นว่า วายุกฎถูกเธออย่างมาก ยิ่งไปกว่านั้นเขายังกดขี่เธอด้วยการพูดจาไม่ให้เกียรติต่างๆ นานา อาจเป็นเพราะเขาเป็นเพศชายจึงอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าตัวละครหญิงคนนี้ อีกทั้งตัวละครหญิงยังเป็นเพียงหญิงสาวที่ทำงานในผับเท่านั้น แต่ในที่สุด สถานะที่เหนือกว่าของวายุก็ยังคงต้องพึ่งพาปฏิสัมพันธ์กับหญิงสาวคนดังกล่าว เห็นได้จากเมื่อหญิงสาวคนนี้ถามเขาว่า “จะไปกับหนูหรือให้หนูไปกับคนอื่น” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 79) เมื่อได้ยินคำถามของเธอ วายุก็ยังไม่วายกกล่าวดูถูกเธอว่า “เธอมันคนโกหกที่ห่วยแตกที่สุดในโลก น้ำหอมของเธอก็เหมือนกัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2548, หน้า 80) แม้วายุจะกล่าวดูถูกเธอแต่เขาก็ไม่ยอมปล่อยหญิงสาวคนนี้ไป จากนั้นเขาก็มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับเธอในคืนนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างวายุกับหญิงสาวคนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าวายุก็ไม่สามารถตัดทอนความโดดเดี่ยวที่เกิดจากการใช้ชีวิตแบบปัจเจกบุคคลได้ อีกทั้งการจินตนาการถึงผู้หญิงในแบบที่เขาชอบยังไม่อาจทดแทนปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์ด้วยกันได้ สาเหตุดังกล่าวอาจทำให้วายุยอมรับความสัมพันธ์กับหญิงสาวที่เขาไม่ชอบในที่สุด

ค. อุทิศกับกันยา : เพศวิถีกับผลประโยชน์

เรื่องสั้นเรื่อง “วายุ” เผยให้เห็นถึงเพศวิถีระหว่างวายุกับตัวละครหญิงที่เขาพยายามปฏิเสธที่จะมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับเธอ แต่วิถีชีวิตที่โดดเดี่ยวของวายุทำให้เขาไม่สามารถปฏิเสธปฏิสัมพันธ์จากเธอได้ ส่วนเพศวิถีระหว่างอุทิศกับกันยา เป็นเพศวิถีระหว่างชายหญิงที่นอกเหนือจากจารีต ความสัมพันธ์ระหว่างอุทิศกับกันยาเกิดขึ้นในตอนแรกเพราะความใคร่ อุทิศพบกับกันยาผู้เป็นเพื่อนร่วมชั้นเรียนและมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกัน แต่ความสัมพันธ์ของทั้งคู่เกิดขึ้นแต่ก็เป็นความสัมพันธ์ทางกายที่เปราะบางไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้ง ดังที่เขากล่าวว่า “ความสัมพันธ์ที่ผูกเกี่ยวไว้ด้วยกิจกรรมทางเพศ เป็นความผูกพันที่เปราะและบอบบางอย่างยิ่ง” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 9) นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ ของทั้งคู่ยังเกิดขึ้นเพราะ “มันเป็นเป็นการบำรุงจิตวิญญาณอันแหงวุ่นของเธอ เขาเองก็มีส่วนได้ เพราะมันบำเรอความปรารถนาที่ตึงเครียดในวัยนั้นของเขาด้วยเช่นกัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 6) จากข้อความดังกล่าวทำให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ของอุทิศกับกันยาว่าทั้งคู่ต่างให้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างมีความต้องการที่ทั้งคู่เติมเต็มให้แก่กันได้เพียงชั่วคราว

ความสัมพันธ์ระหว่างอุทิศกับกันยาเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยที่ทั้งสองเรียนมหาวิทยาลัย ความสัมพันธ์ของคนทั้งคู่เริ่มต้นจากการร่วมรัก แต่ความสัมพันธ์ของทั้งสองกลับไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบคู่รัก ดังที่อุทิศกล่าวว่าความสัมพันธ์ระหว่างเขากับกันยาเป็น “ความสัมพันธ์ที่

ผูกเกี่ยวไว้ด้วยกิจกรรมทางเพศ เป็นความผูกพันที่เปราะบางอย่างยิ่งด้วยเป็นการเริ่มต้นความผูกพันที่ไร้กาลเวลา แม้จะเลิกร้างกันไปแล้ว เขาก็ยังพบว่าส่วนหนึ่งของเธอผูกปลายเชือกไว้ที่ส่วนหนึ่งในตัวเขา” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 10) เขากับกันยาพบกันอีกครั้งและมีความสัมพันธ์ทางเพศกันทั้งที่กันยามีสามีแล้ว แต่ความสัมพันธ์ของพวกเขาก็ไม่ได้ผูกมัดหรือจริงจังต่อกัน อาจวิเคราะห์รูปแบบความสัมพันธ์ของคนทั้งสองได้ว่า การที่อุทิศไม่อาจจริงจังกับกันยาได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเธอมีสามีแล้ว และแสดงให้เห็นถึงความเป็นปัจเจกบุคคลของอุทิศซึ่งไม่ผูกพันกับใครเลยทั้งสมาชิกครอบครัวและกันยา

เมื่อเวลาผ่านไป อุทิศและกันยาก็กลับมามีความสัมพันธ์กันอีกครั้ง แต่ทั้งสองก็ไม่ได้ผูกพันลึกซึ้งกว่าเดิม เพราะอุทิศหมกมุ่นอยู่แต่กับเรื่องของตัวเองและจะติดต่อกับกันยาในขณะที่เขาต้องการที่พึ่งทางใจเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น อุทิศขอความช่วยเหลือจากสามีของกันยาให้ช่วยเรื่องเรียกร้องค่าชดเชยจากเสี่ยวันชัยแต่กลับคิดว่า “ผมนี่ว่าคุณจะช่วยเหลือผมด้วยความบริสุทธิ์ใจ” (อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 383) จากสิ่งที่อุทิศกระทำต่อกันยา และความคิดที่เข้าข้างตนเองทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงการยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางของอุทิศซึ่งมีเหตุผลที่เหมาะสมสมควรรองรับการกระทำของตนเองทุกอย่าง และมองข้ามความสำคัญของเรื่องอื่นๆ โดยสิ้นเชิง อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างอุทิศและกันยาเป็นตัวอย่างของความสัมพันธ์ในสังคมทุนนิยมที่เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ ทั้งคู่ไม่ต้องการที่จะมีความสัมพันธ์กันอย่างถาวรเห็นได้จากที่อุทิศกับกันยาติดต่อกันเมื่อต่างฝ่ายต่างมีผลประโยชน์ซึ่งกันและกันเพียงครั้งคราวเท่านั้น

ในขณะที่อุทิศคิดว่ากันยาช่วยเหลือตนด้วยความบริสุทธิ์ใจ ความคิดของกันยาก็กลับตรงกันข้ามกับอุทิศโดยสิ้นเชิง เธอตำหนิเขาเพราะไม่ขอบคุณสามีของเธอหรือไม่เอาของขวัญมาให้สามีเธอแทนคำขอบคุณ “มันยากนักหรือไงทีศ แค่เรื่องการขอบคุณคนที่เขาช่วยเหลืออำนวยความสะดวกให้หน่อย อย่างน้อยกระเช้าของขวัญสักกระเช้าก็ยังดี เขาก็มีตำแหน่งหน้าตาของเขาอยู่ เขาไม่เอาอะไรมาหรอก เขาไม่ริดเลือดปู้¹⁶อยู่แล้ว”(อุทิศ เหมะมูล, 2555, หน้า 383) คำตำหนิของกันยาแสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ที่ตรงข้ามกับอุทิศ เธอเห็นความสำคัญของการขอบคุณหรือให้สินน้ำใจตอบแทนบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือ แสดงว่ากันยาสนใจความเป็นไปของสังคมรอบข้าง จึงต้องการให้อุทิศแสดงความขอบคุณสามีของเธอ อีกทั้งกันยายังบอกว่าสามีของเธอไม่ได้หวังของมีค่าราคาแพงจากรอบครัวของอุทิศ ยิ่งแสดงให้เห็นว่ากันยาต้องการเพียงคำขอบคุณเท่านั้น

16. ริดเลือดเอาที่ปู้ เป็นสำนวนไทยหมายถึง เอาไร้อาไรเปรียบผู้ที่ยากจนหรือด้อยต่ำกว่า

แต่มนโฑศน์แบบบัจเจกบุคคลของอุทิศทำให้เขายึดเอาความคิดที่ว่า กัณยาคินดีช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ จึงไม่ต้องแสดงความขอบคุณเป็นศูนย์กลาง

ง. ม่อนกับแอล: เพศวิถีในพื้นที่เมือง

เพศวิถีระหว่างอุทิศกับกัณยาเกิดขึ้นเพราะผลประโยชน์ที่ทั้งสองพึงมีต่อกัน แต่ในที่สุดภาวะปัจเจกบุคคลของอุทิศก็ทำให้ปฏิสัมพันธ์ของตัวละครทั้งคู่สูญเสียบไปด้วย ส่วนเพศวิถีระหว่างม่อนกับแอลเผยให้เห็นเพศวิถีระหว่างชายกับหญิงที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากจารีตเช่นกัน แต่ส่วนที่ต่างกันคือความสัมพันธ์ของม่อนและแอลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ม่อนพบกับแอลตอนที่เขาไปทำงานที่คาเฟ่บราวน์ชูการ์ตามคำชักชวนของน้ำแป๊ะ แอลเป็นหญิงสาวนักแต่งเพลงขาประจำของคาเฟ่บราวน์ชูการ์ ที่แรกทั้งคู่ดูเหมือนจะไม่ชอบหน้ากัน แต่เมื่อเวลาผ่านไปทั้งคู่ก็ได้สานสัมพันธ์กันต่อมาเรื่อยๆ จนถึงตอนสุดท้ายในเรื่องทั้งคู่ก็เริ่มคบหากัน พื้นที่ที่เอื้อให้ความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับแอลเกิดขึ้นได้ก็คือคาเฟ่แห่งนี้ในยามค่ำคืน

อาจวิเคราะห์ได้ว่า วิถีชีวิตอันรีบเร่งในพื้นที่เมืองของตัวละครไม่มีโอกาสให้สร้างปฏิสัมพันธ์กันโดยตรง คาเฟ่แห่งนี้จึงถือเป็นพื้นที่ที่เปิดให้ตัวละครได้สร้างปฏิสัมพันธ์กัน ดังที่เขากล่าวว่า “นี่เป็นช่วงเวลาที่เกิดเพลิงและเร้าใจที่สุด เป็นการพบปะกับคนรุ่นราวคราวเดียวกัน พูดภาษาคคล้ายๆ กันและชอบอะไรไม่ต่างกัน” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 102) จะเห็นว่าคาเฟ่แห่งนี้เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ได้มีปฏิสัมพันธ์กัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับแอลเกิดขึ้นในพื้นที่อโคจรช่วงเวลากลางคืน แสดงให้เห็นว่าพื้นที่เมืองที่เต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกและเทคโนโลยีอันทันสมัยกลับไม่เอื้อให้ตัวละครสร้างปฏิสัมพันธ์กันได้ ในทางตรงข้ามพื้นที่อโคจรที่ถูกกระบวนการทำให้เป็นเมืองกลบเกลื่อนและกดทับให้เลือนหายไปจากพื้นที่เมืองกลับเป็นพื้นที่ที่เอื้อให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครได้ ความสัมพันธ์ของม่อนกับแอลที่ก่อตัวขึ้นจึงถือเป็นตัวอย่างของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชอนเร้นแห่งนี้

แม้ความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับแอลจะเริ่มต้นขึ้นในพื้นที่อโคจรและดูคล้ายจะเป็นความสัมพันธ์แบบฉาบฉวย แต่ในที่สุดทั้งคู่ก็สามารถสานสัมพันธ์จนกลายเป็นคู่รักกันได้ ในคราวแรกที่ม่อนพบกับแอล เธอมาที่คาเฟ่และกลับไปพร้อมกับชายมากหน้าหลายตา มีอีกตาริเพื่อนของเธอก็ยังต้องช่วยแก้ตัวให้เธอเมื่อแม่ถามว่าทำไมเธอไม่กลับบ้าน อนุমানได้ว่าแอลมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับผู้ชายที่เธอมารับเธอกลับไปด้วย เพศวิถีที่แอลมีกับชายหลายคนได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ฉาบฉวยและไม่ลึกซึ้ง อาจเพราะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองถูกขับเคลื่อนด้วยเวลาที่หมุนวนไปอย่างรวดเร็ว ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงหลุดพ้นจากเงื่อนไขของเวลา ไม่

จำเป็นต้องใช้เวลามากมายเพื่อให้ความสัมพันธ์ค่อยๆ พัฒนาไปตามกรอบของเวลา ความสัมพันธ์เช่นนี้ก็จบลงอย่างง่ายดายเช่นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างแอลกับชายมากหน้าหลายตาจึงเกิดขึ้นและจบลงภายในระยะเวลาไม่นาน

ยิ่งไปกว่านั้น ม่อนเองก็ยังคงคิดว่า “เธอ [แอล] เป็นได้แค่คู่นอน” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 146) ในตอนแรกม่อนเองก็ไม่ได้คิดที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่จริงจังกับเธอ อาจเป็นเพราะเขาเห็นว่าแอลมีความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับชายมากหน้าหลายตา แอลเองก็ถูกตัดสินจากพฤติกรรมดังกล่าวเช่นกัน ดังที่เธอระบายความในใจกับม่อนว่า “ฉันหนักไปสำหรับคุณแล้วสิ ไม่ตัวเบาพอที่จะไต่ลงเตียงตอนเช้าได้ใช่ไหม ผมรู้สึกเหมือนเธอกำลังระบายความขมขื่นที่ได้รับจากชายที่เธอเคยคบหาด้วย” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 233) จะเห็นว่าเพศวิถีของแอลที่เป็นอิสระจากชนบประเพณีนั้นก็ไม่ได้เกิดขึ้นได้อย่างราบรื่น แม้เธอจะมีความสัมพันธ์กับชายอื่นตามความพอใจ เธอก็ยังคงถูกตัดสินจากสังคมที่กำหนดบรรทัดฐานของเพศหญิงไว้ว่าควรจะเป็นเพศที่รักนวลสงวนตัว อีกทั้งแอลยังเล่าให้ม่อนฟังถึงคำกล่าวของชายอื่นที่หาว่าเธอใจง่าย แสดงให้เห็นนวนิยายเรื่อง *ลักขณาลัย* อุทิศเป็นตัวละครที่อพยพจากชนบทเข้าไปอยู่ในเมือง เขาอาศัยอยู่กับครอบครัวซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวดำเนินไปได้อำนาจปีตาธิปไตย การกระทำของอุทิศ เช่น นำผลงานศิลปะของน้องมาเปลี่ยนชื่อเป็นของตน เป็นต้น การกระทำดังกล่าวทำร้ายจิตใจน้องชายจนทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งคู่เลวร้ายลง อีกทั้งอุทิศยังทะเลาะกับพ่ออย่างรุนแรงเรื่องที่เขาต้องการเรียนต่อด้านศิลปะซึ่งขัดกับความต้องการของพ่อ อุทิศจึงหนีไปอยู่กรุงเทพฯ ในที่สุด ส่วนพ่อของเขาเป็นคนส่งเงินให้เขาเรียนเรื่อยมา อุทิศกลับมาบ้านอีกครั้งในงานศพของพ่อหลังจากที่จากบ้านไปเป็นเวลานาน การกระทำหลายอย่างของอุทิศแสดงให้เห็นว่าเขายังต้องการเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวอยู่ เช่น อุทิศเข้ามาจัดแจงเรื่องเงินค่าชดเชยให้วัฒน์โดยคิดว่าตนทำเพื่อน้องชาย แต่ความจริงแล้วน้องชายไม่ต้องการเงินเหล่านั้น หรือการที่อุทิศอ้างตนว่าเป็นพ่อของพีรศิลป์ ลูกชายของวัฒน์กับนวล เป็นต้น การกระทำของอุทิศแสดงให้เห็นว่าเขายังต้องการมีตัวตนในพื้นที่บ้านเกิดของเขาด้วย

จ. ประทีปกับปฐิมา: เพศวิถีกับการตั้งคำถาม

สังคมใช้จารีตเป็นบรรทัดฐานสำคัญในการควบคุมเพศวิถีให้เพศชายและเพศหญิงปฏิบัติตามที่สังคมต้องการ ในนวนิยายเรื่อง *ระบำเมฆ* นกก็ปรากฏว่าประทีปและปฐิมามีความสัมพันธ์ลึกซึ้งต่อกัน ความสัมพันธ์ของทั้งคู่เป็นเพศวิถีระหว่างเพศเดียวกัน อาจวิเคราะห์ได้ว่า การตั้งชื่อตัวละครว่าปฐิมา เป็นความตั้งใจของผู้เขียนที่จะสร้างความคลุมเครือให้ผู้อ่านสงสัยว่าความสัมพันธ์

ระหว่างตัวละครทั้งสองเป็นเพศวิถีในรูปแบบใด ประเด็นที่น่าสนใจคือเพศวิถีที่นอกเหนือจากจารีตของประเพณีและปฏิมา แม้ความสัมพันธ์ของทั้งคู่จะเกิดขึ้นในพื้นที่เมืองซึ่งเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เพศวิถีที่หลากหลายมีโอกาสเกิดขึ้นได้ ดังความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีกับปฏิมา หากแต่ความสัมพันธ์ที่นอกเหนือจากจารีตในลักษณะนี้ก็ยังคงควบคุมด้วยกลไกของชุมชน นั่นก็คือบุคคลรอบข้างที่คอยห้ามปรามและชี้แนะให้ประเพณีกลับมาสู่ความสัมพันธ์ที่ถูกต้องตามจารีตดั้งเดิม ยิ่งไปกว่านั้น เพศวิถีที่นอกเหนือจากจารีตนี้ยังถูกจำกัดให้เป็นเพียง “อารมณ์ชั่ววูบ” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 92) เท่านั้น แม้เพศวิถีที่นอกเหนือจากจารีตจะเกิดขึ้นได้ในพื้นที่เมือง แต่ก็ถูกมองว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ยั่งยืน ดังที่เจและโอ เพื่อนสนิทของประเพณีบอกกับประเพณีว่า “มันจะงามกว่าถ้ามึงอยู่ภายใต้ความธรรมดาๆ นั่นได้ กูเชื่อว่ามึงจะโตขึ้นเช่นนั้น ความรักแบบนั้นมันไม่ยืดหรือ มึงต้องเปลี่ยนมันให้เป็นมิตรภาพ มันจะทนทานกว่าและเติบโตได้ดีกว่า” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 93) จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า สังคมสามารถหล่อหลอมให้สมาชิกดำเนินชีวิตตามความต้องการของชุมชนได้ ในกรณีนี้ชุมชนอาจเป็นปัจจัยที่พยายามจะธำรงเพศวิถีที่เป็นไปตามจารีต จึงพยายามกดขี่เพศวิถีที่หลากหลายนี้เอาไว้แล้วให้ค่ากับเรื่องดังกล่าวว่าเป็นเพียงอารมณ์ชั่ววูบที่ไม่ยั่งยืน

ในขณะที่ชุมชนพยายามควบคุมเพศวิถีให้ตรงตามจารีต แต่ในนวนิยายเรื่องนี้ ตัวละครไม่ได้รู้สึกผิดบาปกับเพศวิถีที่นอกเหนือจากจารีตของตนเอง และไม่ได้หลบซ่อนความสัมพันธ์นั้นจากสังคม ยิ่งไปกว่านั้นยังเกิดการตั้งคำถามต่อจารีตนั้นอีกด้วย ดังที่ประเพณีได้ตั้งคำถามกับการควบคุมนั้นว่า “มันเกี่ยวอะไรกับความเป็นคนดีหรือ? แค่คนๆ หนึ่งรักอีกคนทำไมมันถึงรุ่งรังไปด้วยอะไรมากมาย” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 94) จากคำถามดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชุมชนอาจไม่สามารถควบคุมเพศวิถีที่หลากหลายโดยสิ้นเชิงได้ อาจกล่าวได้ว่า การตั้งคำถามต่อจารีตที่ควบคุมเพศวิถีก็เป็นเพียงการตั้งคำถาม ตัวละครยังไม่อาจก้าวพ้นจารีตและมีเพศวิถีตามที่ตัวละครต้องการได้ ดังที่ประเพณีก็เลือกที่จะเชื่อเจและโอโดยพยายามยับยั้งความรู้สึกของตนเองและไม่ปฏิบัติตามปฏิมามากไปกว่าความสัมพันธ์แบบพี่น้อง ประเพณีจึงพยายามหาทางออกโดยการเล่นเกมแล้วสวมบทบาทเป็นบุคคลอื่นเพื่อกระทำการที่ตนเองรู้สึกกับปฏิมาเพื่อจะได้ไม่ต้องแสดงออกถึงความรู้สึกที่แท้จริงของตน “ยังดีกว่าที่ทางเลือกอื่นที่จะเข้าไปคุกคามความสัมพันธ์ในโลกแห่งความเป็นจริง พวกเขาแค่คอยควบคุมการเล่นหัวเช่นนี้ให้อยู่แต่ในวงสุราเท่านั้น [...] การดึงเอาตัวละครในนวนิยายมาสวมทับลงในชีวิต เป็นเกมที่ไม่วุ่นวายต่ออกตกาใดๆ ในชีวิต” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 142-143) จะเห็นได้ว่า ประเพณีใช้กลวิธีดังกล่าวในการหลีกเลี่ยงการควบคุมของสังคม พวกเขาจัดให้ความสัมพันธ์ที่นอกเหนือจากจารีตนี้เป็นเพียงเกมที่ไม่วุ่นวายเกี่ยวกับความเป็นจริงเท่านั้น

จ. ความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับคทาในนวนิยายเรื่องกระจกเงา / เงากระจก

นำเสนอเพศวิถีที่นอกเหนือจากบรรทัดฐานของสังคมเช่นเดียวกัน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งคู่กลับไม่ได้ถูกควบคุมด้วยจารีตของชุมชน ม่อนมีความสัมพันธ์กับคทาคนรักของเขา คทาคนรักของม่อนไม่ปรากฏว่าเป็นเพศใดในตอนแรก ชื่อของคทานั้นถูกเปิดเผยในตอนท้ายเรื่องผ่านข่าวที่ตีพิมพ์เรื่องราวการตายของเขา อีกทั้งคำบรรยายลักษณะของคทาในนวนิยายตลอดทั้งเรื่องยังชี้ชวนให้คิดว่าคนรักของเขาเป็นเพศหญิง ทั้ง “เรียวกปากสีชมพูเม้มสนิท” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า : 42) และ “เธอคนน่ารักน่าทะนุถนอม” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 44) สรรพนามเรียกแทนตัวคทาก็ยังใช้คำว่า “เธอ” โดยตลอดทั้งเรื่อง จะเห็นได้ว่าสรรพนามที่ใช้เรียกคทาอาทิ เรียวกปากสีชมพู และความน่ารักน่าทะนุถนอมของคทาแสดงให้เห็นว่าลักษณะของคทานั้นโน้มเอียงไปทางเพศหญิง แต่ผู้อ่านจะได้รู้ทีหลังว่าเพศสถานะของคทานั้นคือเพศชายเพราะว่าเขาชนะการประกวดเฟรชชีบอย อาจารย์วิเคราะห์ได้ว่าการที่ผู้เขียนบรรยายลักษณะของคทาให้คล้ายคลึงกับเพศหญิงเพราะต้องการชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายของเพศวิถีของคนทั้งคู่ เพศวิถีของม่อนกับคทานั้นก็คือชายรักชาย แต่วิถีการมีเพศสัมพันธ์ของทั้งคู่กลับคล้ายคลึงกับการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง “เธอเอนกายลงนอนให้เขาทอดทับลงบนตัวเธอสอดของเขาไว้ระหว่างขาหนีบของเธอ เขาไม่เคยล้วงล้าสอดใส่เข้าทางด้านหลังของเธอเลยสักครั้ง” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 52) ลักษณะการมีเพศสัมพันธ์ของทั้งคู่นี้คล้ายคลึงกับการสอดใส่ระหว่างเพศชายกับเพศหญิง กล่าวได้ว่าเพศสถานะและเพศวิถีของม่อนกับคทาได้เผยให้เห็นความซับซ้อนและหลากหลายของเพศสถานะและเพศวิถีที่ไม่อาจให้คำนิยามเพศสถานะเพียงแค่เพศชายและหญิงเท่านั้น

ตัวอย่างที่ชัดเจนของเพศสถานะและเพศวิถีที่ซับซ้อนของม่อนและคทาก็คือรูปลักษณ์ภายนอกของคทาซึ่งไม่อาจแยกแยะได้อย่างชัดเจนว่าอยู่ในเพศสถานะใด และเพศวิถีชายรักชายของทั้งคู่ที่คล้ายคลึงกับเพศสัมพันธ์แบบชายหญิงก็ไม่อาจแบ่งแยกได้อย่างชัดเจนว่าเพศวิถีของคนทั้งคู่เป็นเพศวิถีในรูปแบบใด จากลักษณะของม่อนเองที่มีเพศวิถีแบบชายรักชายมาก่อนแล้วจึงมามีเพศวิถีแบบชายรักหญิงเมื่อมาพบกับแอล และคทาซึ่งเป็นเพศชายแต่มีรูปลักษณ์เหมือนเพศหญิงอาจตีความได้จากชื่อนวนิยายอีกเช่นกัน ปัจจุบันบุคคลที่ยืนสองกระจกกับเงาในกระจกนั้นเหมือนจะมีสองตัวตนที่แยกขาดจากกันอย่างชัดเจน หากนำมาเปรียบเทียบกับม่อนและคทา เงาที่ปรากฏขึ้นมานั้นก็คือส่วนหนึ่งของตัวตนของพวกเขาเองไม่ใช่ตัวตนที่เป็นอื่นและแยกขาดออกจากตัวตนของพวกเขา ในที่นี้อาจตีความได้ว่า “เงากระจก” ซึ่งมาจากชื่อของนวนิยายนั้นได้แก่ ตัวตนที่

ดำรงเพศวิถีแบบชายรักชายซึ่งไม่อาจแยกออกจากตัวตนที่ดำรงเพศวิถีแบบชายรักหญิงได้ ลักษณะดังกล่าวแสดงถึงภาวะทวิลักษณ์ของม่อนและคชา ม่อนนั้นมีเพศสรีระเป็นชายแต่ก็มีเพศวิถีแบบชายรักชาย ส่วนคชานั้นมีลักษณะภาพนอกเหมือนเพศหญิงทั้งที่เขามีเพศสรีระเป็นเพศชาย

บทบาทชายหญิงในความสัมพันธ์ของม่อนและคชาอาจจะดูเปิดกว้าง ทั้งคู่คบหากันอย่างคนสองคนที่รักกันโดยไม่ได้สนใจข้อจำกัดเรื่องเพศสรีระ แต่แท้จริงแล้ว ม่อนนั่นเองที่สวมบทบาทเป็นเพศชายในความสัมพันธ์ ทำให้คชาต้องสวมบทบาทเป็นเพศหญิงไปโดยปริยาย “เขา [ม่อน] ต่างหากที่โถมทับบนตัวเธอ เธอยอมให้เขาเป็นผู้ชาย ส่วนตัวเธอก็พร้อมใจที่จะเล่นเป็นผู้หญิง เขาต่างหากที่ยัดเยียดความเป็นผู้หญิงให้กับเธอมากกว่าใครอื่น” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 131) จะเห็นว่าความจริงแล้วความสัมพันธ์ที่ดูเหมือนจะเปิดกว้างนี้ก็กลับถูกรอบด้วยบทบาทของเพศชายและเพศหญิงมาโดยตลอด ตั้งแต่การแสดงออกทางอารมณ์ คชาจะแสดงออกทางอารมณ์คล้ายกับเพศหญิง ทั้งอาการกระแง้ากระงอดและการพูดจาที่มีอารมณ์เป็นตัวตั้งแสดงให้เห็นว่าถึงแม้คชาจะมีเพศสรีระเป็นเพศชาย แต่เขาก็รับบทบาทเพศหญิงในความสัมพันธ์อยู่ดี

ยิ่งไปกว่านั้น ม่อนเองก็ยังปฏิบัติต่อเธอราวกับเธอเป็นผู้หญิง เห็นได้จากที่เขาคิดว่าการกระทำของเธอนั้นเป็นการเรียกร้องความสนใจ “เธอจะปรากฏตัวแบบเรียกร้องความสนใจ น้อยครั้งที่การมีอยู่ของเธอจะเป็นไปอย่างธรรมดา ทุกครั้งที่เธอไปหรือมาล้วนเปล่งคำประกาศก่อนเริ่มแสดงจริง” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 119) มุมมองที่ม่อนมีต่อคชาก็คือการกระทำที่ใช้อารมณ์เป็นที่ตั้งซึ่งไม่ต่างจากการกระทำของเพศหญิง ยิ่งไปกว่านั้น การมีเพศสัมพันธ์ของทั้งคู่ คชาก็รับบทบาทเป็นเพศหญิงด้วย ความสัมพันธ์ของทั้งคู่ขาดสะบั้นลงเพราะม่อนได้ละเมิดรูปแบบของความสัมพันธ์ กล่าวคือ ม่อนชื่นใจคชาด้วยการร่วมเพศแบบชายกับชาย ซึ่งถือเป็นการละเมิดบทบาทในความสัมพันธ์ของคนทั้งคู่ คชาโกรธมากและขู่จะทำร้ายม่อน เขาคำทอม่อนว่า “มีงมันไม่มีอะไรเลย แค่อดอยากและทะเลาะทะเลาะ” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 169) สิ่งที่คชาคำทอม่อนนั้นมาจากการที่ม่อนต้องพึ่งพาทางการเงินกับคชามาตลอด ระบบทุนนิยมได้หล่อหลอมมโนทัศน์ของคชาให้เห็นความสำคัญของเงินตราจนแทรกแซงความสัมพันธ์ของทั้งคู่ การที่ม่อนพึ่งพาคชาด้านการเงินอยู่ตลอดเวลาที่พวกเขากลับมาคบหากันแสดงให้เห็นถึงความเป็นรองทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการกระทำของม่อนทั้งที่กำหนดบทบาทให้คชาเป็นเพศหญิง เขาพยายามที่บอกให้คชาปฏิบัติตนตามที่เขาพอใจ หน้าที่เขายังต้องพึ่งพาคชาในเรื่องเงินอยู่เสมอแสดงให้เห็นว่าม่อนเขาเปรียบคชามากกว่าความสัมพันธ์นี้

ในขณะที่ม่อนยึดเยียดบทบาทเพศหญิงให้คทาโดยไม่รู้ตัวนั้น คทาก็สนิทสนมกับเพื่อนคนหนึ่งซึ่งมีนามสมมุติว่านาย ก จนกระทั่งคทากระโดดตึกตายหลังจากที่ทะเลาะกับม่อน ที่แรกม่อนคิดว่าคทาฆ่าตัวตายเพราะทะเลาะกับเขา แต่เมื่อม่อนสืบสาวราวเรื่องเกี่ยวกับสาเหตุการฆ่าตัวตายของคทา ทำให้เขาพบข่าวในหนังสือพิมพ์ที่กล่าวว่าคทาฆ่าตัวตายเพราะมีปัญหาเกี่ยวกับนาย ก เนื่องจากนาย ก ถ่ายภาพขณะร่วมเพศไว้แบล็กเมลล์คทา ชาวดังกล่าวยังคงยกย้าให้เห็นความสัมพันธ์แบบคูรักรของคทา กับนาย ก ซึ่งดำเนินไปพร้อมกับที่ม่อนคบหากับคทา ความสัมพันธ์ระหว่างคทา กับนาย ก ซึ่งปรากฏแก่สายตาม่อนผ่านข่าวในหนังสือพิมพ์จึงแสดงให้เห็นว่าม่อนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องใดๆ ในชีวิตของคทาเลย ข่าวหนังสือพิมพ์ในที่นี้จึงเปรียบเสมือนเครื่องยืนยันว่าความจริงแล้วคทามีอีกด้านหนึ่งของชีวิตที่ม่อนไม่เคยรับรู้มาก่อนจนกระทั่งคทาเสียชีวิต

หากพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับบุคคลอื่นในนวนิยายเรื่องนี้ ไม่ปรากฏว่าม่อนมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับบุคคลอื่นเท่ากับความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับคทาอีกแล้ว จึงกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของเขากับคทาเป็นความสัมพันธ์เดียวที่แน่นแฟ้นที่สุดที่จะยืนยันสถานะของม่อนได้ว่าเขาไม่ได้ดำรงอยู่อย่างปัจเจกบุคคลโดยสิ้นเชิงก่อนที่จะมาพบแอล เมื่อความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นที่สุดที่ม่อนมีกับบุคคลอื่นได้รับการพิสูจน์ว่าไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นอย่างที่เขาคิดหรืออีกนัยหนึ่งคือม่อนกลายเป็นฝ่ายคิดเข้าข้างตนเองว่าคทารักเขาคนเดียว และมองข้ามสัญญาณบางอย่างที่แสดงให้เห็นว่าคทาน่าจะนอกใจเขา ได้แก่ตอนที่ม่อนกลับมาที่อพาร์ทเมนต์ของคทาและพบว่าคทากลับมาที่ห้องพร้อมนาย ก และนำกระเป๋าใส่ของบางอย่างมาเก็บไว้ ตอนแรกคทา กับนาย ก บอกว่าเป็นของแม่บ้าน แต่เมื่อม่อนชักใช้หนักเข้าทั้งสองจึงสารภาพว่าเป็นซีดีไอที่นาย ก เป็นคนถ่ายไว้ แม้ม่อนจะเะใจในความสัมพันธ์ของทั้งสอง แต่ม่อนเลือกที่จะเชื่อตามที่คทาบอกและมองข้ามสิ่งที่เขาสงสัยในตอนแรกไป ดังนั้น การที่ม่อนเลือกที่จะเชื่อคทาจึงอาจแสดงถึงความต้องการที่จะดำรงความสัมพันธ์ที่เขามีต่อไปด้วย แต่เมื่อม่อนเห็นว่าสิ่งที่เขาคิดนั้นไม่เป็นความจริง เท่ากับเป็นการยืนยันว่าม่อนใช้ชีวิตอยู่อย่างปัจเจกมาตลอด ม่อนจึงรู้สึกโดดเดี่ยว ในขณะที่เดียวกันก็พยายามอุทธรณ์ว่าเขาเองก็มีส่วนในชีวิตของคทาเช่นกัน “ผมมีตัวตนจริงๆ อยู่กับเธอ ในช่วงหนึ่ง มันควรจะมี ผมควรจะเป็นส่วนหนึ่งของเธอ” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 246) การที่ม่อนบอกว่า “ควรจะมี” เป็นส่วนหนึ่งของเธอยิ่งแสดงให้เห็นว่าเขาไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของเธอจริงๆ ตามที่เขาคิด และดำรงอยู่โดยปัจเจกมาตลอดจนกระทั่งมาพบกับแอล

เมื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับแอลกับความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับคทา จะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับแอลทำให้ม่อนสามารถเปิดเผยอัตลักษณ์ของตนเองได้มากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับคทา แอลเข้าใจความเป็นทวิลักษณ์ของม่อน ดังจะเห็นได้จากตอนที่เธอรู้ความจริงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างม่อนกับคทา เธอไม่ได้มีท่าทีรังเกียจหรือไม่เข้าใจเพศวิถีของม่อนเลย อีกทั้งยังแสดงความเข้าใจต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้น การเปิดเผยตัวตนของม่อนอาจแสดงผ่านฉากที่แอลอาบน้ำให้เขา การปลดเปลื้องสิ่งที่ปกปิดตัวตนของม่อนออกและเปิดเผยสิ่งที่แท้จริงภายใน ยิ่งไปกว่านั้น เธอยังเปรียบเสมือนจุดเริ่มต้นของปฏิสัมพันธ์ที่แท้จริงของม่อน นอกจากนั้นยังเป็นผู้หักล้างภาวะปัจเจกบุคคลของม่อน ดังที่เธอกล่าวว่า “คุณไม่ได้อยู่คนเดียวบนโลกสักหน่อย คุณทิ้งเครื่องหมายไว้เยอะแยะบนทางที่ตัวเองเดิน” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 233) จากคำกล่าวของแอล เครื่องหมายในที่นี้น่าจะหมายถึงปฏิสัมพันธ์ที่ม่อนมีกับบุคคลรอบข้าง ไม่ว่าจะเป็นคุณยายเจ้าของบ้านเช่า นเรศเพื่อนของเขา น้ำแป๊ะ เท็ดดี และตัวแอลเอง คำบอกกล่าวนี้ทำให้ม่อนหวนนึกถึงปฏิสัมพันธ์ที่ตนเคยมีและกลับไปรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง

ในขณะที่เพศวิถีระหว่างม่อนกับคทาเป็นเพศวิถีระหว่างชายกับชายที่เกิดขึ้นอย่างเสรี นอกเหนือจากจารีต แต่ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครทั้งสองก็เป็นไปอย่างไม่ราบรื่นและบาดหมางกันเรื่องเงินตรา อีกทั้งความสัมพันธ์ของทั้งคู่ยังขบขันภาวะปัจเจกบุคคลของม่อนให้เข้มข้นขึ้น ส่วนเพศวิถีในนวนิยายเรื่อง*ระบำเมฆ*ก็ปรากฏเพศวิถีแบบชายกับชายระหว่างประทีปและปฎิมา ทั้งคู่มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งต่อกัน แม้ความสัมพันธ์ของคนทั้งคู่จะเกิดขึ้นในพื้นที่เมืองซึ่งเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เพศวิถีที่หลากหลายมีโอกาสเกิดขึ้นได้ ดังความสัมพันธ์ระหว่างประทีปกับปฎิมา หากแต่ความสัมพันธ์ที่นอกเหนือจารีตในลักษณะนี้ก็ยังถูกควบคุมด้วยกลไกของชุมชน นั่นก็คือบุคคลรอบข้างที่คอยห้ามปรามและชี้แนะให้ประทีปกลับมาสู่ความสัมพันธ์ที่ถูกต้องตามจารีตดั้งเดิม ยิ่งไปกว่านั้น เพศวิถีที่นอกเหนือจากจารีตนี้ยังถูกจำกัดให้เป็นเพียง “อารมณ์ชั่ววูบ” (อุทิศ เหมะมูล, 2549, หน้า 92) เท่านั้น แม้เพศวิถีที่นอกเหนือจากจารีตจะเกิดขึ้นได้ในพื้นที่เมือง แต่ก็ถูกมองว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ยั่งยืน ดังที่เจและโอ เพื่อนสนิทของประทีปบอกกับประทีปว่า “มันจะงามกว่าถ้ามันอยู่ภายใต้ความธรรมดาๆ นั่นได้ กูเชื่อว่ามันจะโตขึ้นเช่นนั้น ความรักแบบนั้นมันไม่ยืดหрок มันต้องเปลี่ยนมันให้เป็นมิตรภาพ มันจะทนทานกว่าและเติบโตได้ดีกว่า” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 93) จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า สังคมสามารถหล่อหลอมให้สมาชิกดำเนินชีวิตตามความต้องการของชุมชนได้ ในกรณีนี้ชุมชนอาจเป็นปัจจัยที่พยายามจะกำรงเพศวิถีที่เป็นไปตามจารีต จึงพยายามกดขี่เพศวิถีที่หลากหลายนี้เอาไว้แล้วให้ค่ากับเรื่องดังกล่าวว่าเป็นเพียงอารมณ์ชั่ววูบที่ไม่ยั่งยืน

ในขณะที่ชุมชนพยายามควบคุมเพศวิถีให้ตรงตามจารีต แต่ในนวนิยายเรื่องนี้ ตัวละครไม่ได้รู้สึกผิดบาปกับเพศวิถีที่นอกเหนือจากจารีตของตนเอง และไม่ได้หลบซ่อนความสัมพันธ์นั้นจากสังคม ยิ่งไปกว่านั้นยังเกิดการตั้งคำถามต่อจารีตนั้นอีกด้วย ดังที่ประทีปได้ตั้งคำถามกับการควบคุมนั้นว่า “มันเกี่ยวอะไรกับความเป็นคนดีหรือ? แค่นๆ หนึ่งรักอีกคนทำไมมันถึงรุ่งเรืองไปด้วยอะไรมากมาย” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 94) จากคำถามดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชุมชนอาจไม่สามารถควบคุมเพศวิถีที่หลากหลายโดยสิ้นเชิงได้ อาจกล่าวได้ว่า การตั้งคำถามต่อจารีตที่ควบคุมเพศวิถีก็เป็นเพียงการตั้งคำถาม ตัวละครยังไม่อาจก้าวพ้นจารีตและมีเพศวิถีตามที่ตัวละครต้องการได้ ดังที่ประทีปก็เลือกที่จะเชื่อใจและโอ้อวยพยายามยับยั้งความรู้สึกของตนเองและไม่ปฏิบัติตามปฏิมามากไปกว่าความสัมพันธ์แบบพี่น้อง ประทีปจึงพยายามหาทางออกโดยการเล่นเกมแล้วสวมบทบาทเป็นบุคคลอื่นเพื่อกระทำสิ่งที่ตนเองรู้สึกกับปฏิมาเพื่อจะได้ไม่ต้องแสดงออกถึงความรู้สึกที่แท้จริงของตน “ยังดีกว่าที่ทางเลือกอื่นที่จะเข้าไปคุกคามความสัมพันธ์ในโลกแห่งความเป็นจริง พวกเขาแค่คอยควบคุมการเล่นหัวเช่นนี้ให้อยู่แต่ในวงสุราเท่านั้น [...] การดึงเอาตัวละครในนวนิยายมาสวมทับลงในชีวิต เป็นเกมที่ไม่น่าขึ้นตรงต่อกติกาใดๆ ในชีวิต” (อุทิศ เหมะมูล, 2547, หน้า 142-143) จะเห็นได้ว่า ประทีปใช้กลวิธีดังกล่าวในการหลีกเลี่ยงการควบคุมของสังคม พวกเขาจัดให้ความสัมพันธ์ที่นอกเหนือจารีตนี้เป็นเพียงเกมที่ไม้อ้อเกี่ยวข้องกับความเป็นจริงเท่านั้น

โดยสรุป เพศวิถีของตัวละครที่ไม่ตรงตามจารีตถูกกีดกันออกไปสู่พื้นที่ซ่อนเร้น ทำให้ตัวละครรู้สึกผิดบาปและต้องหาทางกำจัดหรือปกปิด มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับเพศวิถีที่ไม่ตรงตามจารีตว่าเป็นเรื่องที่ต้องปกปิดซ่อนเร้น หรือขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานของสังคมหรือไม่ แต่เพศวิถีรูปแบบดังกล่าวปรากฏในรูปแบบของเกมการเล่นที่ไม้อ้อเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในชีวิตจริง ส่วนเพศวิถีที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองเป็นไปอย่างหลากหลาย ตัวละครมีความสัมพันธ์กับผู้ชายด้วยกันภายใต้การรับรู้ของภรรยา ตัวละครชายมีความสัมพันธ์แบบชั่วคราวกับผู้หญิงที่ไม่รู้จักมาก่อน หรือเพศวิถีแบบทวิลักษณ์ของตัวละคร แสดงให้เห็นว่าเพศวิถีในพื้นที่ท้องถื่นยังถูกควบคุมและกีดกันด้วยจารีตในชุมชน ส่วนในพื้นที่เมือง เพศวิถีมีความหลากหลายและมีการตั้งคำถามกับเพศวิถีที่นอกเหนือจารีตด้วย อีกทั้งสมาชิกในชุมชนดำเนินชีวิตแบบปัจเจกบุคคลมากขึ้น ส่งผลให้สมาชิกไม่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กันในชุมชน สภาพชุมชนในพื้นที่เมืองจึงคล้ายกับพื้นที่ที่มีบุคคลอาศัยอยู่ในละแวกเดียวกันจำนวนมาก แต่บุคคลเหล่านั้นกลับไม่มีปฏิสัมพันธ์กัน นอกจากนี้ ชุมชนในพื้นที่เมืองไม่ได้เปรียบเสมือนปัจเจกควบคุมเพศวิถีให้เป็นไปตามกรอบจารีตอีกต่อไป เห็นได้จากเพศวิถีระหว่างเพศชายกับเพศหญิงที่เกิดขึ้นตามความพึงพอใจเป็นหลัก นอกจากเพศวิถีแบบชายกับหญิงอันนอกเหนือจากจารีตแล้ว พื้นที่เมืองยังเอื้อให้เกิดความหลากหลายของเพศวิถีอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ความหลากหลายทางเพศวิถีที่เกิดขึ้นกลับไม่ได้เติมเต็มความขาดพร่องหรือทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครแน่นแฟ้นขึ้น อาจเป็นเพราะพื้นที่เมืองที่ตัวละครอาศัยอยู่ผลักดันให้ตัวละครดำเนินชีวิตแบบปัจเจกบุคคลจนไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นจากเพศวิถีดังกล่าวได้

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เปลี่ยนไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจากสังคมชนบทสู่สังคมเมืองในนวนิยายและรวมเรื่องสั้นทั้งหกเรื่องของของอุทิศ เหมะมูล พบว่าได้ข้อสรุปตามแนวสมมุติฐานที่ตั้งไว้ กล่าวคือ วรรณกรรมของทั้งหกเรื่องของของอุทิศ เหมะมูล นำเสนออิทธิพลของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมที่ทำให้สังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทสู่สังคมเมืองหรือสังคมเมืองที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้น สังคมไทยภายใต้อิทธิพลของนโยบายการพัฒนาส่งผลให้ระบบทุนนิยมรุกล้ำเข้าเปลี่ยนแปลงทั้งสภาพพื้นที่และสภาพจิตใจของมนุษย์ ปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน

ผู้วิจัยพบว่าชีวประวัติและประสบการณ์ของอุทิศมีอิทธิพลต่องานเขียนของเขา ทั้งประเด็นเรื่องระบบปีศาจปไตปไตที่พบในงานเขียนตรงกับความบาดหมางระหว่างพ่อกับเขาในชีวิตจริง หากในตัวของวรรณกรรมเรื่อง *ลักษณะอาลัย* และ *ลับแล*, *แก่งคอย* คือจังหวัดสระบุรีซึ่งตรงกับพื้นเพของอุทิศซึ่งเป็นชาวสระบุรี ความมุ่งหมายที่จะเรียนศิลปะโดยฝันคำสั่งของพ่อซึ่งตรงกับสิ่งที่ลับแลและอุทิศทำ รวมถึงการใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพมหานครเป็นเวลานานได้ปรากฏอยู่ในเรื่องสั้นหลายต่อหลายเรื่อง การที่อุทิศใช้ประสบการณ์ของตนในงานเขียนของเขานี้ยังนำไปสู่การเล่นกับประเด็นเรื่องจริง/เรื่องแต่ง ตัวบทวรรณกรรมของเขาล้อลงให้ผู้อ่านเคลือบแคลงว่าสิ่งไหนที่เขาแต่งขึ้นและสิ่งไหนที่เป็นเรื่องจริง กลวิธีการประพันธ์ดังกล่าวยังแสดงให้เห็นการเล่าเรื่องที่ทวีความซับซ้อนยิ่งขึ้นด้วย

ก่อนที่จะวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรม ผู้วิจัยหยิบยกจากที่ปรากฏในตัวบทวรรณกรรมของอุทิศ ได้แก่ จังหวัดสระบุรีและกรุงเทพมหานครมาอภิปรายเชื่อมโยงกับประเด็นสภาพสังคมไทยในอดีตเพื่อให้เห็นพัฒนาการของสังคมไทยตั้งแต่ดั้งเดิมซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมจนเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีนโยบายจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากสหรัฐอเมริกาซึ่งต้องการเข้ามาเผยแพร่อุดมการณ์เสรีนิยมแทนที่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ซึ่งแผ่อิทธิพลอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนั้น สหรัฐอเมริกาได้ส่งผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ มาช่วยสร้างแผนพัฒนาฯ นโยบายของ

การกระทำดังกล่าวคือการสร้างแผนพัฒนาฯ ในฐานะวาทกรรมการพัฒนาซึ่งครอบงำสังคมไทยให้มีทิศทางการพัฒนาที่เน้นระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม และเปลี่ยนผลผลิตจากการเกษตรให้เป็นวัตถุดิบเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมทำให้เกิดการซื้อขายผลผลิตในฐานะสินค้า ระบบตลาดและการค้าขายโดยค่านึงถึงกำไรเปลี่ยนสังคมไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรมให้มีลักษณะเป็นสังคมทุนนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ

ผู้วิจัยได้อธิบายแนวคิดเรื่องระบบทุนนิยมที่สัมพันธ์กับวิถีบริโภคนิยมโดยใช้กรอบทฤษฎีของคาร์ล มาร์กซ์ ซึ่งเชื่อว่าระบบทุนนิยมเจริญเติบโตขึ้นมาจากระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม ระบบทุนนิยมมุ่งหวังผลตอบแทนสูงสุดของการผลิตซึ่งก็คือสินค้า ทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำ เพราะจะได้ผลผลิตมากกว่าระบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่แรงงานมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของผลผลิต ระบบการผลิตแบบแบ่งงานกันทำส่งผลให้แรงงานไม่ได้เป็นเจ้าของผลผลิต ผลผลิตจะกลายเป็นของนายทุนและตอบแทนค่าแรงของแรงงานเป็นค่าจ้าง ระบบการผลิตแบบทุนนิยมสามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้น จึงต้องมีพื้นที่ในการระบายสินค้าซึ่งก็คือระบบตลาด เมื่อมีสินค้าในระบบตลาดมากขึ้น ผู้บริโภคจึงมีอำนาจเสรีในการเลือกบริโภคสินค้า จะเห็นได้ว่าระบบทุนนิยมกระตุ้นให้เกิดภาวะบริโภคนิยมตามมา ในทางตรงข้าม เมื่อมีการจับจ่ายสินค้ามากขึ้นก็เป็นการกระตุ้นการผลิตในระบบทุนนิยมด้วยเช่นเดียวกัน นักทฤษฎีหลายท่านได้นำแนวคิดทุนนิยมและบริโภคนิยมมาวิเคราะห์จนเกิดแนวคิดใหม่ขึ้นมา ได้แก่ อองรี เลอแปบว์ และฌอง โบตริยาร์ดที่นำเสนอว่าความหมายของการบริโภคเปลี่ยนแปลงไปจากการบริโภคเพื่อดำรงชีวิต ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ถูกตัดขาดโดยสิ้นเชิงเพราะมนุษย์เปลี่ยนไปมีปฏิสัมพันธ์กับสินค้า นอกจากนั้นการบริโภคนิยมกลายเป็นสัญญาณเพื่อแสดงความโดดเด่นเหนือผู้อื่น

ระบบทุนนิยมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างพื้นที่เมืองกับท้องถื่นยังส่งผลให้เกิดการอพยพเข้าสู่พื้นที่เมืองเพื่อเข้าถึงทรัพยากรและเงินตราให้ได้มากที่สุด การอพยพยังส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของผู้อพยพด้วย เนื่องจากทั้งพื้นที่เมืองและท้องถื่นได้เปลี่ยนแปลงไปเพราะระบบทุนนิยม ทำให้เมื่ออพยพไปอีกพื้นที่หนึ่ง ผู้อพยพจะเกิดความรู้สึกไม่คุ้นเคยและไม่สามารถปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เข้ากับพื้นที่ใหม่ได้ ในทำนองเดียวกัน เมื่อผู้อพยพย้ายกลับมาที่บ้านเกิด ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ใหม่ก็ทำให้เขาไม่สามารถปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ให้เข้ากับพื้นที่เดิมได้ด้วยเช่นกัน ระบบทุนนิยมยังส่งผลในแง่เพศสถานะและเพศวิถีอีกด้วย ในแง่เพศสถานะ เนื่องจากระบบทุนนิยมต้องการแรงงานเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในระบบการผลิต สถานะของ

เพศหญิงที่ต้องยึดติดอยู่กับพื้นที่ส่วนตัว มีบทบาทเป็นผู้ทำงานในบ้านมีโอกาสทำงานนอกบ้าน ทัดเทียมกับเพศชาย ส่วนเพศวิถีของชายและหญิงเป็นไปอย่างอิสระและหลากหลายมากขึ้น

อิทธิพลของระบบทุนนิยมที่มีต่อพื้นที่ท้องถื่นสะท้อนผ่านการขยายตัวของถนนมิตรภาพ ถนนมิตรภาพนับเป็นสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยมที่เข้ามาเมื่ออิทธิพลต่อท้องถื่น ในขณะที่ดินแดน เปรียบเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ท้องถื่นเดิมซึ่งเป็นพื้นที่ที่บริสุทธิ์ เต็มไปด้วยตำนานและเรื่องลึกลับ ถนนมิตรภาพที่ขยายตัวส่งผลให้การคมนาคมสะดวกสบายมากขึ้น และยังเป็นปัจจัยสนับสนุน การอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวบ้าน จะเห็นได้ว่าการที่ถนนมิตรภาพขยายตัวในแง่หนึ่งก็เป็นข้อดี เพราะชาวบ้านสามารถเดินทางได้สะดวกขึ้นเนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกสบาย แต่การ คมนาคมที่เจริญก้าวหน้าก็นำมาซึ่งอุบัติเหตุที่ทำให้ชาวบ้านประสบอุบัติเหตุและภัยอันตรายต่อชีวิต ดังนั้น ความเจริญที่เข้ามาสู่ท้องถื่นไม่ได้นำมาซึ่งผลเสียเพียงอย่างเดียว แต่นำมาซึ่งความ สะดวกสบายในการคมนาคมของชาวบ้านด้วย

ระบบทุนนิยมยังส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองให้เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ ของความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เช่น ตึกรามอาคารและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นต้น พื้นที่เมืองซึ่งเคยให้เห็นการพัฒนาอย่างเต็มที่ยังคงมีส่วนที่ได้รับการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกันซ่อน เร้นอยู่ นอกจากนั้นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายยังทำให้ตัวละครสามารถมี วิถีชีวิตที่ไม่ต้องพึ่งพาหรือปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างได้โดยง่าย ปัจจัยดังกล่าวหล่อหลอมมโน ทรรศน์แบบปัจเจกบุคคลให้กับตัวละคร เห็นได้จากการที่ตัวละครยึดเอาความคิดและความต้องการ ของตนเป็นศูนย์กลางโดยมองข้ามปฏิสัมพันธ์ที่พึงมีกับบุคคลรอบข้าง นอกจากนั้น

ระบบทุนนิยมทำให้พื้นที่เมืองกลายเป็นศูนย์รวมความเจริญทางเศรษฐกิจ พื้นที่เมืองจึง เต็มไปด้วยสถานที่อำนวยความสะดวกต่างๆ มากมาย อาทิ คอนโดมิเนียม อาคารสูงระฟ้า ตัว ละครจึงสามารถดำรงชีวิตได้โดยไม่ต้องพึ่งพาคณะบุคคลรอบข้าง ยิ่งไปกว่านั้น ระบบทุนนิยมยังหล่อ หลอมมโนทัศน์แบบปัจเจกบุคคลให้แก่ตัวละคร ตัวละครจึงยึดเอาความคิดของตนเป็นศูนย์กลาง จนทำให้สูญเสียปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง แม้ในพื้นที่เมืองจะเต็มไปด้วยสัญลักษณ์แห่งความ เจริญรุ่งเรืองมากมาย แต่ก็ยังมีพื้นที่ซ่อนเร้นซึ่งมีลักษณะเป็นคู่อริตรงข้ามกับพื้นที่เมือง ได้แก่ พื้นที่ที่ ไม่ได้รับการพัฒนาอันมีลักษณะเป็นพื้นที่ชายขอบซึ่งถูกกลบเกลื่อนออกไป พื้นที่ดังกล่าวเปิด โอกาสให้ตัวละครมีปฏิสัมพันธ์กันได้ง่ายขึ้น แต่ก็เป็นที่ที่นิยามอัตลักษณ์ชายขอบของตัวละคร ซึ่งใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ด้วย

ความเปลี่ยนแปลงระดับชุมชน จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ในชุมชนดั้งเดิมนั้นยังมีความ เอื้อเพื่อเอื้อแก่กันระหว่างชาวบ้านในชุมชน แต่เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามามีอิทธิพลต่อท้องถื่น ทำให้

ชุมชนเปลี่ยนจากพื้นที่ที่เอื้อให้ชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นพื้นที่ที่มีอำนาจควบคุมและกดทับสถานะของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นให้ต่ำกว่า อีกทั้งชุมชนยังมีอำนาจเหนือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อพยพเข้ามาในชุมชนเพื่อทำงาน สะสมเงินตราเพื่อสร้างฐานะ ตัวละครชาติพันธุ์เหล่านี้มักถูกชุมชนดูแลจนว่าเป็นชาติพันธุ์ที่เกียจคร้าน แต่ตัวละครเหล่านี้ก็มีหนทางปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของตนให้ดำรงอยู่ในชุมชนได้เช่นกัน

ส่วนความเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนในพื้นที่เมืองเกี่ยวข้องกับวิถีบริโภคนิยม วิถีชีวิตของตัวละครดำเนินไปอย่างปัจเจกโดยมีเงินเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครในพื้นที่เมืองเป็นไปอย่างห่างเหิน แม้จะอยู่ในละแวกเดียวกันก็ไม่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์หรือพึ่งพาอาศัยกัน วิถีบริโภคนิยมยังมีอิทธิพลในระดับสังคม ทำให้สิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจมีสภาพไม่ต่างจากสินค้าที่มีราคาซื้อขายได้ แต่สุดท้ายแนวคิดดังกล่าวก็ได้รับการประนีประนอมกับสภาพสังคมเดิมในที่สุด

ความเปลี่ยนแปลงในระดับครอบครัว จะเห็นได้ว่าระบบทุนนิยมมีผลต่อการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อสร้างครอบครัวในชุมชนใหม่ ระบบทุนนิยมยังส่งผลให้บทบาทของพ่อดำเนินไปด้วยการคาดหวังความสำเร็จของลูก ทั้งด้านการใช้ชีวิตและการประกอบอาชีพที่มีผลตอบแทนที่ดี ความคาดหวังดังกล่าวนำมาซึ่งการใช้อำนาจบิดาธิปไตยเพื่อกำหนดให้ภรรยาและบุตรปฏิบัติตามความต้องการของตนเอง การใช้อำนาจบิดาธิปไตยของพ่อก่อให้เกิดความรุนแรงในครอบครัวซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวให้ห่างเหินและบาดหมางกัน นอกจากนี้ตัวละครลูกชายยังต้องการสืบทอดอำนาจบิดาธิปไตยของพ่อให้คงอยู่ในครอบครัวต่อไป จึงทำให้เขากระทำความรุนแรงกับสมาชิกในครอบครัวคนอื่นๆ แทนพ่อหลังจากที่พ่อจากไปแล้ว ในขณะที่เดียวกันสมาชิกในครอบครัวก็ไม่ได้สยบยอมต่ออำนาจบิดาธิปไตยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น สมาชิกในครอบครัวยังมีกลวิธีตอบโต้อำนาจบิดาธิปไตยของพ่ออีกด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ตัวละครทั้งสามจะเลือกทำตามความต้องการของตนเอง พวกเขาก็ยังคงได้รับผลกระทบจากอำนาจบิดาธิปไตยของพ่ออย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังที่ลับแลต้องบาดหมางกับแม่ ประทีปและอุทิศหวนคืนสู่บ้านเกิดและต้องพบกับความห่างเหินและความเป็นปฏิปักษ์กับสมาชิกคนอื่นในครอบครัว

ด้านปัจเจกบุคคล ภาวะปัจเจกบุคคลของตัวละครที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทองถิ่นเกิดขึ้นจากการอพยพไปอยู่ในพื้นที่เมือง ทั้งยังส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของตัวละคร แม้ว่าประสบการณ์การใช้ชีวิตในเมืองของตัวละครจะทำให้ตัวละครดำเนินชีวิตอย่างปัจเจกมากขึ้น แต่อัตลักษณ์ทองถิ่นที่ตัวละครถูกหล่อหลอมจากพื้นที่เดิมกลับไม่สามารถถูกกลืนได้ง่าย อัตลักษณ์ทองถิ่นยังคงปรากฏในรูปแบบการโหยหารากเหง้าในอดีตของตัวละคร นอกจากนี้ประสบการณ์การใช้ชีวิต

โดยลำพัง ล้อมรอบด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ทำให้ตัวละครดำรงชีวิตด้วยภาวะปัจเจกบุคคลมากขึ้นจนปฏิเสธที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนในครอบครัวและคนรอบข้าง และกระทำการต่างๆ โดยยึดเอาความคิดของตนเป็นศูนย์กลางจนมองข้ามธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน

ในขณะเดียวกัน วิธีชีวิตแบบปัจเจกบุคคลของตัวละครที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองได้ใช้ชีวิตโดยยึดเอาความต้องการของตนเป็นศูนย์กลาง ทำให้ตัวละครไม่เห็นความสำคัญของผู้อื่น และไม่เห็นความสำคัญของการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ความเป็นปัจเจกบุคคลที่ตัวละครมียังทำให้ตัวละครยึดเอาความคิดของตนเป็นศูนย์กลาง ส่งผลให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครสูญหายไป แต่ในขณะเดียวกัน ปฏิสัมพันธ์จากบุคคลรอบข้างก็ช่วยลดทอนภาวะปัจเจกบุคคลของตัวละครได้เช่นกัน

ประเด็นเรื่องเพศสถานะของตัวละคร แสดงให้เห็นว่าสถานะของเพศหญิงคู่ค้าจะเป็นรองอำนาจปิตาธิปไตยของเพศชาย และต้องปฏิบัติตามที่เพศชายคาดหวัง แต่ในขณะเดียวกัน ตัวละครหญิงก็มีกลวิธีตอบโต้อำนาจปิตาธิปไตยดังกล่าวด้วย ดังที่ทิพย์เลือกใช้ความเจ็บเป็นกลวิธีตอบโต้ปีใหม่ ปทุมสลับบทบาทเป็นผู้ออกไปทำงานหาเลี้ยงประทังชีพ ทำให้ประทังต้องอยู่ในพื้นที่ส่วนตัวไปโดยปริยาย ส่วนนวนลแม้จะถูกข่มเหงมาโดยตลอด แต่เธอก็ได้รับความช่วยเหลือจากวัฒน์ และใช้ความเป็นแม่โต้ตอบอุทิศที่ตั้งใจข่มเหงเธอ จากเพศสถานะของตัวละครทั้งสาม เห็นได้ว่าตัวละครหญิงใช้กลวิธีต่อรองกับอำนาจปิตาธิปไตย และไม่ตกเป็นรองตัวละครชายเสมอไป

ส่วนประเด็นเรื่องเพศวิถี เพศวิถีของตัวละครที่ไม่ตรงตามจารีตถูกกีดกันออกไปสู่พื้นที่ซ่อนเร้น ทำให้ตัวละครรู้สึกผิดบาปและต้องหาทางกำจัดหรือปกปิด มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับเพศวิถีที่ไม่ตรงตามจารีตว่าเป็นเรื่องที่ต้องปกปิดซ่อนเร้น หรือขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานของสังคมหรือไม่ แต่เพศวิถีรูปแบบดังกล่าวปรากฏในรูปแบบของเกมการละเล่นที่ไม่ข้องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชีวิตจริง ส่วนเพศวิถีที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองเป็นไปอย่างหลากหลาย ตัวละครมีความสัมพันธ์กับผู้ชายด้วยกันภายใต้การรับรู้ของภรรยา ตัวละครชายมีความสัมพันธ์แบบชั่วคราวกับผู้หญิงที่ไม่รู้จักมาก่อน หรือเพศวิถีแบบทวิลักษณ์ของตัวละคร แสดงให้เห็นว่าเพศวิถีในพื้นที่ห้องถิ่นยังถูกควบคุมและกีดกันด้วยจารีตในชุมชน ส่วนในพื้นที่เมือง เพศวิถีมีความหลากหลายและมีการตั้งคำถามกับเพศวิถีที่นอกเหนือจารีตด้วย

5.2 ข้อเสนอแนะ

อย่างไรก็ดี การวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรมโดยใช้ระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมเป็นกรอบในการวิเคราะห์วิจารณ์ยังสามารถทำได้กับวรรณกรรมอีกหลายเรื่องทั้งวรรณกรรมไทยและวรรณกรรมต่างประเทศ เนื่องจากระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมเป็นสิ่งที่พัวพันกับวิถีชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งที่ขับเคลื่อนสังคมปัจจุบัน การพิจารณาอิทธิพลของระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมในวรรณกรรมยังเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนให้ผู้อ่านเห็นชีวิตจริงของตนที่พัวพันกับการสะสมทุนและการบริโภคไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง และรู้เท่าทันต่ออิทธิพลดังกล่าว

รายการอ้างอิง

- Bauman, Z. 2011. *Liquid Love: on the frailty of human bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Boccuzzi, E. 2012. *Bangkok Bound*. Chiangmai: Silkworm Book.
- Jameson, F. 2007. *Signature of the Invisible*. New York: Routledge.
- Lefebvre, H. 2004. *Rhythmanalysis: space, time and everyday life*. London: Continuum.
- เกษม เพ็ญภินันท์. 2555. *สู่พรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค: ความเป็นปกติวิสัยของการบริโภควัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542. *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง อัตลักษณ์และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- กฤษดา ขำยัง. 2552. *วิถีเมืองในงานเขียนของปราบดา หยุ่น*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กองกาญจน์ ตะเวทีกุล, ม.ร.ว. *อัตชีวประวัติในบทละครของเทนเนสซี วิลเลียมส์*, มติชนสุดสัปดาห์ (มกราคม 2540) :13-15.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2547. *เพศวิถี: วันวาน วันนี้ และวันพรุ่งนี้ที่ไม่เหมือนเดิม*. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คำ ผกา. 2552. *Miscarry: กรรม กรรม กรรม*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 มกราคม-มีนาคม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://readjournal.org/contents/miscarry/>
- จามะวี เชียงทอง. 2549. *สังคมวิทยาการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2553. *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ชัมย์ภร แสงกระจ่าง. 2552. *ผลการตัดสินใจรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ประจำปีพุทธศักราช 2552*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.thaiwriternetwork.com/articleDetail.php?articleid=1139>
- ชาติรี เพ็ญศรี. 2543. *วาทกรรมพัฒนาของประเทศไทย: พ.ศ.2504 – 2539*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. 2558. *อ่านใหม่: เมืองกับชนบทในวรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: อ่าน.
- ทัตจันทร์ เกตุสิงห์สร้อย. 2554. *การวิเคราะห์สถานภาพและบทบาทของแม่ในนวนิยาย “ลับแล, แก่งคอย”*. การค้นคว้าอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการพัฒนาอาชีพ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์. 2543. *ยุทธศาสตร์สร้างสรรคพลังแผ่นดินเพื่อการพัฒนาประเทศ*.
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นฤมล อินทรลักษณ์. 2545. *วิจัยลีลาในการเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองในกวีนิพนธ์ของไพโรจน์พร
 ชาวงาม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทนัย ประสานนาม. 2552. 'ใจกูนี้แบกรับอยู่คนเดียวแท้ๆ': การเผยโฉมหน้าของ 'แม่' ใน *ลับแล,
 แก่งคอย*. วารสารภาษาและหนังสือ ปีที่ 40 (2552) : 153- 174.
- ปราณี วงษ์เทศ. 2544. *เพศและวัฒนธรรม = Gender and Culture*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- ปิยรัตน์ กาญจนจิตรา. 2543. *ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ใน
 ครอบครัว : ศึกษากรณีสตรีที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดสมุทรปราการ*.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. 2539. *ชีวิต การงาน หลักธรรมพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)*.
 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- ภาณุพันธุ์ วีระภูษิต. 2555. *ลักษณะอาลัย โยงใยเส้นสุดท้ายของครอบครัว*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
www.thaicritic.com/?p=2097
- ยศ สันตสมบัติ. 2548. *จากวานรถึงเทวดา: มากชีสต์และสังคมวิทยามากชีสต์*. กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. 2550. *ความสุขของกะทิ: โลกใบเล็กของเด็กหญิงตัวน้อย*. วารสาร
 ราชบัณฑิตยสถาน (ปีที่ 32 ฉบับที่ 3) : 624-639.
- รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์. 2548. *ความเปลี่ยนแปลงของชนบทในสังคมไทยภาคกลางในวรรณกรรมของ
 วัฒน์ วรรลยางกูร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะ
 อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สรณัฐ ไตลังคะ. 2552. *ลับแล, แก่งคอย: อำนาจของเรื่องเล่ากับการทำลาย/สร้างตัวตน*. วารสาร
 ภาษาและหนังสือ ปีที่ 40 (2552): 99- 110.
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. 2547. *เพศภาวะ : การทำทนายร่างกายค้นหาตัวตน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ปับลิช
 แอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุพัตรา สุภาพ. 2536. *สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี*. กรุงเทพฯ:
 ไทยวัฒนาพานิช.

- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. 2549. *วัฒนธรรมการบริโภคในพื้นที่เมือง. บทวิเคราะห์วรรณกรรมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, .
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. 2552. *ลับแล, แก่งคอย: เรื่องเล่า อัตลักษณ์ ปีศาจปไตย*. วารสารภาษาและหนังสือ ปีที่ 40 (2552) : 111-136.
- สุริชัย หวันแก้ว. 2548. *กระบวนการกลายเป็นชายขอบ = marginalization*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- อติคม โกมลวิทยาธร. 2538. *วัฒนธรรมการบริโภค: แนวคิดและการวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- อุทิศ เหมะมูล. 2547. *ระบำเมฆน*. กรุงเทพฯ: สเกล.
- อุทิศ เหมะมูล. 2548. *ปริมาตรรำพึง*. กรุงเทพฯ: หวีกล้อย.
- อุทิศ เหมะมูล. 2549. *กระจงเงา*. กรุงเทพฯ: หวีกล้อย.
- อุทิศ เหมะมูล. 2551. *ไม่ย้อนคืน*. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.
- อุทิศ เหมะมูล. 2552. *ลับแล, แก่งคอย*. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.
- อุทิศ เหมะมูล. 2554. *Japan and I*. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.
- อุทิศ เหมะมูล. 2555. *ลักษณะอาลัย*. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวขอบคุณ สมบูรณ์วงศ์ เกิดวันที่ 4 สิงหาคม 2530 อายุ 28 ปี จบการศึกษา
ระดับศึกษาศาสตรบัณฑิตจากคณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร
(เกียรตินิยมอันดับ 2) ในปีการศึกษา 2553 และเข้าศึกษาต่อในระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชา
วรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2555
ขณะนี้ประกอบอาชีพอาจารย์ประจำหลักสูตรภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

